

ERDÉLY

viharos története

Erdély viharos története

avagy az oláh nép kialakulásának, majd a román állam létrejöttének, a magyarellenes román mozgalmaknak, Erdély elvesztése körülményeinek montázstörténete

**Erdélyi Körök Országos Szövetsége
2013**

Szervező, korrektor **Dr. Kövesdy Pál**

Tördelés, fedőlapterv **Csapó Endre**

ISBN 978-963-08-5835-9

Kiadó: **Erdélyi Körök Országos Szövetsége**

6070 - Izsák, Kálvin tér 1.

Nyomás, kötés: **Böcz Nyomda Szekszárd**

7100 - Szekszárd, Martos F. u. 8.

Előszó

a könyv 2013-as kiadásához

E könyv teljes tartalma harmadik alkalommal kerül olvasóközönség elé. Először folytatásos könyvismertetőként jelent meg az ausztráliai *Magyar Élet* című hetilapban 1987-ben. A Budapesten, a *Magyar Tudományos Akadémia* kiadásában megjelent *Erdély története* című háromkötetes művet ismertette **Csapó Endre**, kiemelve a magyar-román viszonyra utaló részeket, időszerűen, mert az Erdélyben éppen felburjánzó magyarüldözés idején mindenhol hiánypótló volt a részletes történelmi munka. A hetilap olvasóközönsége érdeklődéssel fogadta a rég várt akadémiai vállalkozás ismertetését, melyet a szerző kiegészített más forrásokból származó anyagokkal is, az alaposabb tájékoztatás érdekében. Bőven idézett az emigrációban 1980-ban megjelent *A nemzetek és vallások története Romániában* című kötetből, melynek szerzője, **Domokos Pál Péter** akkor **Siculus Verus** álnévet használt.

A munka könyvalakban, szép kiállításban, változatlan tartalommal készült el Csapó Endre offset nyomdájában 1997-ben. Ebből 500 példányt átadott Budapesten a Magyarok Világszövetsége akkori főtitkárának, **Bakos Istvánnak**, aki a kérésnek megfelelően továbbította azokat érdeklődő, főleg erdélyi szervezeteknek, személyeknek. Ezt kívánja megismételni Csapó Endre most, 15 év múltán.

Az 1921-ben született és 1948-ban, a kommunizmus elől nyugatra, majd Ausztráliába emigrált Csapó Endre 1964 óta alapító-szerkesztője volt a Sydneyben *Ausztráliai Magyarság* néven megjelenő havilapnak. Ezt a *Magyar Élet* c. Melbourne-i hetilappal egyesítve 1978-ban nemzeti elkötelezettségű, országos terjesztésű hetilapot hoztak létre. Az Ausztrália valamennyi magyar szervezetét összefogó *Ausztráliai Magyar Szövetség* saját fórumának szerepét is betöltött *Magyar Életnek* Csapó Endre a főszerkesztője. Ebben, de a világ számos sajtóorgánumban, köztük az *EKOSZ* lapjában, az *Átalvatóban* is rendszeresen közölt magas színvonalú írásai a magyarság, benne kiemelten az erdélyi magyarság sorsa iránti elkötelezettségről, kristálytisztá elméről és meleg szívről vallanak. A *Magyar Örökség Díjának* és a *Magyar Köztársasági Érdemrend* tisztikeresztjének birtokosa.

Könyvének magyarországi újrakiadása nyomán feltételezhetően lesznek olyanok, akik megkérdőjelezik majd az Ausztráliában, Erdélytől messze élő szerző (aki ráadásul még csak nem is történész) jogát „beavatkozni” az „itteni” valóságba. Nos, Csapó Endre minden írásának minden leírt sora hihetetlen tájékozottságról árulkodik, ami kicsinyre zsugorodott világunkban, az internet korában is párját ritkítja. Továbbá az egységes magyarság eszméje jegyében fogant együttműködés jogát sem vitathatja el tőle senki. A kérdésre egyébként a megfelelő választ – többek között a lejjebb közölt idézetben is – ő maga adja meg, amihez tegyük itt hozzá: az kérdőjelezze meg Cs. E. elhivatottságát, aki nála többet foglalkozott a témával.

De az Előszó-író személyét illetően is felvethető, hogy orvosként hogyan vállalkozhat véleményt nyilvánítani egy történelemtörténet kapcsán A válasz: nem a könyv szakmai vonatkozásait, hanem annak napjainkhoz szóló üzenetét igyekszik az alábbiakban taglalni, az erdélyi magyarság fennmaradásért folytatott küzdelmének szempontjai szerint. Amit erdélyi magyarként nemcsak jogának, de kötelességének is érez.

Ennek megfelelően máris kimondja: Csapó Endrének az *Erdély viharos története* c. összefoglaló munkája nemzetstratégiai jelentőségű, mert erőt ad a lelkeknek, és muníciót a kezekbe. A múlttól szól a jelenhez, a jövő érdekében. Megírásakor a szerző elsősorban a *diaszpóra* vonatkozásában érezte munkáját hiánypótlónak, mi viszont bátran kijelenthetjük, hogy hiánypótló ez az anyaországban is, igazi szerepét viszont az erdélyi magyarság, kiemelten az erdélyi fiatalság körében töltheti be.

Magyarnak maradásunk elemi feltétele ugyanis a saját, egészséges nemzeti identitástudat, melynek sarkkövét a valóság-hű történelmi háttér, ezeréves államalkotó mivoltunk átérzése, a „honnan jövünk” tudata és a „hova tartunk” bizonyossága képezi. Előbbiről, a múltunkról elmondhatjuk, hogy nemzeti létünk egyik fő tartóoszlopa („a múlt erős gyökér, jelen és jövő belőle él” – írja Bábel Balázs érsek), míg utóbbi fontosságát igazolja, hogy az elnemzetlenítés egyik alapeszköze mindenkoron a közösségi és egyéni perspektívák, a remény lerombolása volt, és ma is az. Továbbá, a történelmileg „így alakult” (számunkra is elfogadható) együttélésnek is csak az igazság, a múlt hiteles ismerete biztosíthatná az alapját.

Sajnos az is „úgy alakult”, hogy a nagyromán nemzetpolitika célja nem az elfogadás, az együttélés feltételeinek biztosítása, egyenjogúságunk elismerése, hanem az együtt élők – történelmi meg demográfiai súlya miatt elsősorban a magyarság – ellenségkénti kiszorítása, lassú eltüntetése lett. A hazug történelem, a téves ön(nem)ismeret eleddig hasznos eszköznek bizonyult a románság elképesztően sikeres országszerző-építő hadjáratában, de nagy kérdés, hogy az igazsággal történő valamikori, törvényszerűen bekövetkező szembesülés milyen következményekkel jár majd. Ha elfogadjuk ugyanis azt a mindeddig (román vonatkozásban mindenképpen) történelmietlennek bizonyult tapasztalatot, hogy család, hazug alapokra építkezni nem lehet, akkor megkockáztatható a feltevés, miszerint az erdélyi románságnak is csak hasznára válhatna a könyvben foglalt ismerethalmaz. És ami ebből következhet: talán némileg ahhoz is hozzájárulhatna, hogy ellenségképüket oldja, és hogy szemléletváltásuk ne csak a „magyar veszély” elmúltával, trianoni pszichózisukból kigyógyulva következzen be, amikor már csupán mint néhai őslakosokról emlékeznek meg rólunk elismerőleg és a valóságnak megfelelően. Egyelőre azonban sem a külső, nemzetközi paraméterek, sem a belső erőviszonyok alakulása nem kényszeríti őket erre, az eszmei alapok, a történelmi „gyökerek” vonatkozásában pedig jól látják, hogy a hazug alapokat feladva és azokat igazolt tényekkel pótolni nem tudván az egész építmény stabilitása kerülhet veszélybe; mindeközben az ellenségkép jól bevált alapanyagként mindenkor felhasználható marad a politikum boszorkánykonyhájában. (A Romániában az utóbbi időkben – elsősorban a fiatal történész-nemzedék némely kiváló képviselője részéről – jelentkező józan, szakszerű hangok ezért hazaárulónak minősítettnek.) Arról az emberi vonásról nem is szólva, hogy sokkal kellemesebb egy dicső múlt, hősi erények birtokosának tudnunk magunkat, mint szembenézni a sokszor nem éppen kedvező valósággal. (Pedig így a valóban létező pozitívumok is mennyivel értékesebbek lehetnének!) Így aztán utópisztikus, napjaink romániai realitásaitól, a folyamatok ottani, de összeurópai irányultságától is ma még idegen elképzelésnek tűnik a változás/változtatás reménye, legalábbis az egységes román nemzetállam tézisének további fennmaradása esetén. Az alkotmány alaptételéről van szó, ami ugyan ma még csak fikció, de mint elérendő cél (mert az!) félelmetes valóságként áll előttünk!

Létezne ugyanakkor egy másik, áhított és remélt változat is, a föderalizálódó román állam keretében kivívott autonómia a magyarság számára. A kiutat keresők jelszavává vált föderalizáció viszont – be kell látnunk – jó ideig szintén fikciónak tűnik, lévén ellentétes az egységes nemzetállam szemléletével, egyben Erdély balkanizálódásának folyamatával is. (Sajnos a fizikaihoz hasonlóan a társadalmi entrópia változása is negatív irányt mutat, Romániában különösképpen. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy nem Erdély emeli magához a regáti régiókat, hanem azok züllesztik őt magukhoz – az egységes nemzetállam jegyében.) Erről így ír Csapó Endre: „*És hogy a belátható jövőben sem lesz (föderáció – K. P.), azt két imperialista békeszerződés biztosítja az utódállamok részére, melyekben az ajándékba kapott területek boldog megemésztési folyamatát állítaná le, területi áldozatokat és a függetlenség egy részének feláldozását is megkövetelné bármiféle föderáció.*” (73. old.) Kérdés persze, mikor ébred rá az erdélyi románság, hogy „*az ország déli része valójában a lábukhoz kötözött kolonc, ami meggátolja őket a fejlődésben*” (Bartos Lóránd), és mikor szánja el magát azokra a lépésekre – egy valódi kibékülésre –, melyek nyomán végre nem rándul majd görcsbe a gyomruk a történelmi igazságtalanság tudat alatt fenyegető következményeitől tartva.

Vágyálmainkból viszont rá kell ébrednünk a valóságra, arra, hogy ma és ki tudja még meddig csak magunkra számíthatunk, szemben azzal az általánosan elfogadott közhellyel, miszerint a mai tömeg-románság és a román politikum ellenében autonómiát, megmaradásunk feltételeit kivívni nem lehet. Ellenkezőleg, minden történelmi tapasztalat és az ún. rendszerváltozás napjainkig tartó gyakorlata (ahol a politikai küzdelmek csupán a hatalomért, a nagyobb koncért

folynak, a társadalmi-eszmei mélyrétegeket soha nem érintik) azt bizonyítja, hogy velük szemben kell azt elérnünk. Ezért nem lehetséges egyidőben a hatalommal szövetkezni és a magyar közösség önrendelkezéséért kiállni. A politikusi pragmatizmus, a romániai magyarság eddigi politikai képviselőit elvei és húsz éves gyakorlata (legyünk megértőek: jóhiszemű próbálkozásai) ezzel a kitételrel ellentétesek, alapvető sikertelensége viszont ezt a tételt igazolja. Egyértelmű tehát, hogy megalkuvással, kushadással, oportunizmussal, a kis lépések politikájával, törleszkedéssel nem érünk célt, hiszen ezek sikereként legfeljebb az asztalról lehulló morzsákat meg az esetenként odavetett (és bármikor visszavehető) koncokat lehet felmutatni. Ami felettébb súlyosabb és igazgató teszi a nemzetinek mondott oldal hosszú távú stratégiát felvázoló álláspontját. Nem valamely politikai tömörülés, pártvezér vagy médiaguru, de maga a történelem, e könyvben foglaltak tanulságai igazolják ezt. (Félreértés ne essék, nem erőszakra, rebellióra, hanem az eddigi politikai gyakorlat téves voltára és megváltoztatásának szükségességére gondolok. Melynek okán bizony a polgári engedetlenség lehetőségét, „unortodox” eszközöket is számba kellene venni, és – mindennek előtt – erőt kellene felmutatni.) A múlttal ellentétben a jövő nem lezárt valami, folyamatosan alakul, és alakítói mi vagyunk. Ezért a következetes, határozott, önzetlen és okos cselekvés, a remény felcsillantása és a hit fenntartása szorítóan szükséges marad, hiányát semmi, még a jelen helyzet kiábrándító, kilátástalannak tűnő volta sem igazolhatja, a sok feltételes mód pedig felszólító-, sőt parancsoló móddá válik számunkra. A cselekvésnek sok formája és változata létezik, politikusok és civilek részéről egyaránt. Ezek egyikét próbáljuk mi is, civilként, jelen könyv szerzőjének segítségével.

Külön erénye a könyvnek, hogy részletesen szól saját történelmi hibáinkról, bűnös vakságunkról, naiv hiszékenységünkéről, ostoba elbizakodottságunkról, testvérharcainkról és nemzetárulóinkról, szembeállítva mindezt a románság hihetetlen céltudatosságával, elszántságával és következetességével. Ami csodálatra méltó lehet ugyan, de egy bizonyos ponton túl – nemegyszer, és nem csak Ceausescu rendszerében (mint ahogy az a könyv 1987-ben írt bevezetőjében olvasható) – a faj mindenekelőttiségének, tehát a náciizmusnak a jegyeit viselő paroxizmusokba csap át, ideológiailag és bizony a gyakorlatban is. Ennek ismeretében az Előszó-író kötelességének érzi feltenni a kérdést: vajon nem ugyanezen elvek és gyakorlat rendszeremleges folyamatosságát és jelenlétét igazolja a magyar vidékek, városok lassan évszázados, erőszakos elrománosítási folyamata, amit a tervezett új adminisztratív átrendezéssel szándékoznak betetőzni? Ma, a XXI. században, az Európai Unió tagállamként! Milyen (béke-Nobel-díjas!) politikai közösség az, ahol a kisantanti, román és szlovák kisebbséggyilkos gyakorlat háborítatlanul működik, sőt érthetetlennek bizonyul? Az alábbiak talán némi magyarázatot adnak erre, miközben a fenti hibáink változatlan meglétét mutatja a tény, hogy képtelenek vagyunk hatásosan szembesíteni ezzel a nagyvilággal. A 24. órában vagyunk, és ezen az úton tovább haladva a kreált múlt és a nagy hatalmi erőszakkal kialakított helyzet letipor és megsemmisít!

A szerző saját véleménynyilvánításához, ítéleteihez kapcsolódóan feltétlenül ide kívánczok két megjegyzés.

Elsőként: munkájában nemegyszer olyan tényeket, dokumentumokat sorakoztat fel és olyan következtetéseket kénytelen kimondani, melyek a nagyromán eszmén nevelkedettekben felháborodást keltenek majd. Ennek elébe menve kell itt rámutatnunk arra – amit maga Csapó Endre is többször hangsúlyoz –, hogy nem annyira az Erdélyben több száz éve velünk jól-rosszul együtt élt románságot illeti mindez, hanem a betelepülőket, a hódítókat, gyarmatosítókat, a XX. sz.-ban a „szent cél” érdekében összekovácsolódott nációt, az agyakat elborító és felfőző nagynemzeti gőzt, kiemelten a múltban nemegyszer tömegmészárlásokhoz vezető, ma már „civilizáltabb”, ám annál hatékonyabb eszközökkel élő agresszív és expanzív, önhitt és öntömjénező román nemzetpolitikát. Amire-akikre viszont, tények által igazoltan, nem lehetnek eléggé elítélőek a jelzők, a mai napig érvényesen. És legfőképpen: a tények tények maradnak, utólagos szépítgetésük szükségtelen, de lehetetlen is.

Másodszorban: a munka születése, a '80-as évek második fele óta bekövetkezett nagy világpolitikai változások, a globalizáció, az erőterek módosulása nyomán szükséges rámutatnunk arra, hogy „mindezek nem érintették a Kárpát-medencei helyzetet, ahol a szláv és ortodox hódítás kegyetlenül folyik tovább a hadizsákmány-magyarok asszimilálásával, gyötrésével.” (Cs.E.) Egyben – szélesebb kitekintésben – elmondható, hogy változatlanok maradtak a nagy világ-

folyamatok máig obskurus, „politikailag inkorrekt”-nek mondott, ezért megnevezhetetlen mozgatórugói, immár egy újabb gyarmattartó hatalom szerepkörében, amelyek ismét csak a létünket fenyegetik, igaz, hogy most már megannyi más nemzetét, így a románokét is. Vajon ennek felismerése nyit majd új fejezetet a román–magyar viszonyrendszerben? A választ a jövő fogja megadni, ám a román jelen válasza egyértelműen nemleges, ami az „ősellenség-szemlélet” továbbélése mellett sajnos természetesnek is mondható. Annál inkább, hiszen az állandósult hátrányos megkülönböztetés, a kettős mérce alkalmazása velünk szemben (kezdve az EU fórumaitól a nagy világlapok szerkesztőségein át egészen a FIFA irodájáig) azt igazolják, hogy ismét csak más nemzeteket meghaladóan vagyunk minősített céltáblája a globalitás sötét erőinek, és lassan száz éve folyamatosan szenvedjük el a trianoni ítéletek sorát, különösen az utóbbi néhány évben, amióta megpróbálunk ellenszegülni. Mindez Csapó Endre könyvének megkülönböztetett időszerűséget ad.

Kötetünk természetesen nem töltheti be a részletes történelemtanulmányok szerepét. Akik netán többet várnának tőle, azok figyelmét felhívjuk a könyv tartalmát, célját jól kifejező alcímre. Annál sem több, sem kevesebb. E vonatkozásban nem haszontalan magát a szerzőt idézni, aki a könyv Zárófejezet-ében ezt írja: „Nem szeretnék hamis (történetírói) tollakkal tetszelegni, és főleg nem szeretném történetírásnak nevezni azt, ami nem az. Ez a sorozat nem történetírás, nem történelmi szakmunka, csupán egy nagyon is hézagpótló, vagyis történelmi szakmunkát helyettesítő hírlapi publicisztika.” Ezzel együtt – sőt, éppen ezáltal – a maga, száznál alig több (igaz, hogy A4-s formátumú) oldalán közölt, tehát könnyen áttekinthető és érdekfeszítő tényanyagával, idézeteivel, dokumentumaival és értékes kommentárjaival, melyek a reflektorfényt a kritikus pontokra irányítják és megszívlelendő tanulságokat tartalmaznak, a tárgyalt vonatkozásokban komoly segítséget, értékes háttéranyagot jelenthet a történelmet oktatók, az érdeklődő felnőttek vagy a világlátásukat, nemzeti öntudatukat éppen kialakító fiatalok számára.

Mindezzel nagyon is tisztában lehetett a szerző, amikor szükségét látta munkája magyarországi megjelentetésének. Külön megtiszteltetésnek érezzük, hogy éppen minket, az *Erdélyi Körök Országos Szövetségét* kereste meg e céllal. És ha már az EKOSZ lett az, amely felvállalta ezt a kiemelten fontos feladatot, akkor természetesnek mondható, hogy a szerző szándékának megfelelően gondoskodunk nemcsak a könyv kiadásáról, de erdélyi terjesztéséről, a tulajdonképpeni célközönséghez történő eljuttatásáról is. Ami szövetségünk alapvető céljaival, törekvéseinkkel tökéletesen egybecseng.

Csapó Endre tisztán látó, bölcs ember. Egész élete a messzi távolban is a féltő odafigyelés jegyében telt, és most, 91 évesen változatlanul és fáradhatatlanul ezt teszi, amikor jóakarattal, segítő szándékkal ajánlja fel könyvét a magyarságnak, kiemelten az erdélyi magyaroknak. Ezen túlmenően jelentős anyagi segítséget is nyújtott a könyv megjelentetéséhez. Szívvel köszönjük.

És végezetül. Tisztában vagyunk azzal, hogy a könyv megjelenését Erdélyben ismét csak ellenséges lépésnek, provokációnak tekinti majd a román hatalom. Bízunk ugyanakkor a jóakarátú románok belátásában, józanságában, annak felismerésében, hogy „nem ellenetek, de értetek haragszunk.” Haragszunk arra az évszázados betegségre, ami mindkét nép életét beárnyékolja, és meggyőződésünk, hogy másként, jobban is lehet. Naivitás? Meglehet, de igazunkba vetett hitünk szilárd, és mindennél jobban ragaszkodunk Isten-adta jogunkhoz, az élethez. Ezért reményünk örök.

Szekszárd, 2013 januárjában

Kövesdy Pál, az EKOSZ t.b. elnöke

Tartalomjegyzék

Előszó 1.

Bevezető 6.

I. Rész

Erdély története (Akadémiai Kiadó) 7.

Történelmi munkák, anyagkezelés 7.

Erdély előtörténete 9.

Erdély a török időkben 10.

A vasvári békétől a szabadságharcig 12.

A szabadságharctól a kiegyezésig 14.

Hatvanhét után 21.

A Memorandum-mozgalom 23.

A századforduló 24.

Tisza István nemzetiségi politikája 25.

Ferenc Ferdinánd a román törekvésekért 25.

A megegyezés sikertelen kísérletei 26.

Széleskörű engedmények 26.

Erdély — háborús alku tárgya 27.

Az első román támadás 28.

Forradalmak — összeomlás 28.

Erdély elszakítása a nagyhatalmak

háborús célja lett 29.

Az aradi tárgyalások 29.

A gyulafehérvári román nagygyűlés 30.

A magyar impérium megszűnése Erdélyben 31.

Tanácsköztársaság 32.

Román megszállás 32.

Trianoni békeszerződés 33.

Kitekintés: Erdély útja 1918 után 33.

Erdély a szocialista Romániában 37.

II. rész

Kultúrháború egy könyv miatt

Fogolymagyarok hűségnyilatkozatai 41.

Kikényszerített védekezés 47.

A kisebbségi kérdés az érdeklődés homlokterében 49.

III. rész

Az Erdély-történet kiegészítése 55.

Oláh néptörzsek eredete 55.

A dáko-román elmélet szerepe 58.

Történelmi tudatunk zavarai 58.

A balkáni diaszpórából a Kárpátok
közé felhúzódó oláhok 60.

Hunyadi János származása 63.

Oláh vajdaságok zavaros állami élete 65.

Erdély „román hercege” legendája 66.

Az „ezeréves elnyomás” vádja 70.

Jezsuiták az oláhok felemelkedéséért 70.

A dáko-román elmélet elindítói 72.

A vármegye-rendszer szerepe
a nemzetiségek kifejlődésében 73.

Gyűlölethadjárat a magyar állam és
magyar nép ellen 75.

Moldvában tilos magyarul imádkozni 77.

A liberalizmus hatása,

a szabadkőművesség szerepe 77.

A Memorandum-per 79.

A román nacionalisták szocialista
és királyi barátai 81.

A pánszláv nacionalizmus szerepe 81.

Jászi Oszkár tévedése 82.

Amerikai beavatkozás:

Közép-Európát „átrendezik” 83.

Románia kivárja a kedvező ajánlatot 85.

A románok erdélyi hadjárata
és katonai veresége 86.

Balga forradalom, Erdély elárultatása 87.

A székelyek országmentő felkelése
és küzdelmeik hátbatámadása 91.

Hogyan veszett el Erdély? 93.

Különháború Magyarország ellen 96.

A maradék országban vörös terror,
spanyol nátha, lelki meghasonlás 97.

A Vörös Hadsereg harcai, megalakul
Szegeden a Nemzeti Hadsereg 99.

Katonai összeomlás, szétfut a
vörös kormány, román megszállás 100.

A maradék országnak kormányzatot engedélyeznek,
ha elfogadja az ország felosztását 101.

Az oláh terror bemutatkozásának
néhány dokumentuma 102.

A történelmi ország „kölcsonzott” félévszázada 103.

Záró fejezet 104.

Térkép-vázlatok 106.

Bevezető

(az első megjelenéshez 1987-ben)

Az emberiség történetírásra érdemes eseményeinek legfőbb jellemzője és meghatározója a fajok és nacionalizmusok ádáz harca egymás ellen, a nemzeti érvényesülés nagyobb lehetőségeiért. Ez az eddig megismert, megírt emberi történelemnek első tanulsága, ami alól nincs kivétel sem időben, sem térben, vagyis épp úgy szabály a mai időkre és változatlanul érvényes az ún. szocialista (kommunizmust építő) országokra is. Még az internacionalizmus Potemkin-díszletei mögött is.

Nem ok nélkül történik itt említés az internacionalizmusról, mert amiről szó leend, az nacionalista küzdelem olyan területen, ahol a nacionalizmus hivatalosan üldözött nézet, ahol az internacionalizmus előírt hittétel és kötelezőnek vallott viselkedési norma. Avagy, kellene hogy az legyen, de nem válhat azzá, elsősorban azért nem, mert az internacionalizmus előírásait a nacionalista fervour (szenvedély) körülményei között létrejött viszonyokra akarják alkalmazni. Még közelebbről: imperialista vágyában kielégített, idegengyűlölő néptől nem lehet nemzetközi, más fajok vagy népek iránti türelmet és megértést kívánni, különösen akkor nem, amikor vágyainak beteljesüléseként minden eszközt szabadon gyakorolhat nemzetiségeinek felszámolására a rég óhajtott, forrófejű költők által hirdetett, nagy nemzetállam megvalósítására.

Időzzünk még egy kicsit a szocialista hittan tételeinél és a vele össze nem egyeztethető gyakorlatnál: „A szocialista világrendszer a szocializmus és a kommunizmus útján haladó szabad, szuverén népek társadalmi, gazdasági és politikai közössége... A szocialista világrendszeren belül a nemzetek közötti kapcsolatoknak a történelemben ezideig ismeretlen, elvileg új típusa jött létre... A szocializmus felszámolja a társadalmi elnyomást, a nemzetiségi egyenlőtlenséget, a város és a falu, a fizikai és szellemi munka közti ellentéteket... A szocializmus biztosítja a politikai szabadságjogokat: a szólásszabadságot, a sajtó-, gyülekezési szabadságot, a választás és választhatóság jogát”. (M. Rosental és P. Jugyin: Filozófiai Kislexikon, Kossuth Könyvkiadó 1964).

A fent említett szocialista világrendszer a történelem eseményei folytán 1945-ben Európa keleti felében létrejött. Kis szépség-hibával nem a „felszabadított” népek önkéntes akaratából — ez bizony meglátszik rajta. Nagyobb hiba, hogy az imperialista hatalmak undok első világháborújának igazságtalan határozataival, helyesebben azok visszaállításával hozta létre a Szovjetunió, amely akkor már 28 éve a szocializmus útján haladt a kommunizmus felé. Így a később „felcsatlakozó” népek a Szovjetuniót tartották „követendő példakép”-nek. A nagy Példakép azután bevette ezen a „szocialista világrendszeren belül a nemzetek közti kapcsolatoknak a történelemben ezideig ismeretlen, elvileg új típusát”. Ez lett az új nemzetközi rend nyitánya; amikor Tito partizánjai legyilkoltak negyven ezer magyart az újra elcsatolt Délvidéken, amikor jogaitól megfosztották, deportálták, kitelepítették a Felvidék magyarjait, amikortól fokozatosan, a világ minden hatalmának részvétlenségétől támogatva semmisítik meg következetes eréllyel Európa legnagyobb nemzetiségi kisebbségét, a Romániának hadiszákmányul adott három millió magyart. A faji szolidaritás, a vulgár-nacionalista düh és idegengyűlölet a környező népeknél erősebbnek bizonyult, mint a szocializmus tana. Őnekik az csak máz, új cégtábla, amely mögött végzik azt, amit eddig végeztek. „Csak a munkásság harca alakíthatja testvérív viszonyunkat a Szovjetunióval és a környező népekkel, melyek ma

még bizalmatlanul tekintenek a magyarságra, a sokszázéves nemzetiségi elnyomás, uralkodó osztályunk züllöttsége és népünk tétlensége miatt...” – írja egy korabeli röpirat 1944-ben, amely a román példa nyomán a fegyverszünet azonnali megkötését sürgette. A röpiratot fontos párttereklyeként őrzi a Párttörténeti Intézet archivuma Budapesten. A mai kormányzatnak 42 év után módjában van maga elé teríteni a régi bölcselkedést és eltűnődni, kiknek a züllöttsége és tétlensége miatt üldözik a mai magyarokat, azokat, akik már „szocialistának” születtek, és hogy mikor és mitől lesz viszonzása a Szovjetunió és a szomszéd rezsimiek iránt táplált egyoldalú szerelemnek. Esetleg meg lehetne kérdezni a munkásságot is, ha már a munkásság alakítja a testvéri viszonyt.

A megtagadott testvérek sorsa minden más problémát meghaladóan érdeklí és egységesíti az emigrációt. Az ún. szabad országok minden kormányát ostromolja a helyi magyar emigráció, hogy emelne fel szavát megfelelő nemzetközi fórumokon az elszakított magyarság érdekében. Először — minden egészséges érzékű, természetes igazságérzettel — a területi visszacsatolást követeltük, amivel szemben olyan ellenállást kaptunk, mintha valamiféle fasiszta bűncselekményt követnénk el a fennálló demokratikus rend ellen. Háborgó lélekkel vettük tudomásul, hogy a területi revízió kérdése a világ semmiféle fórumán nem vehető fel. A nemzetközi politika a közép-európai rendezést véglegesnek tekinti. Lenyűgöző ebben a kérdésben a hézagmentes egyöntetűség.

Az emberi jogok és azon belül a kisebbségi jogok követelésében láttuk a maradék lehetőséget, amivel esetleg fékezni lehet a magyarirító folyamatot, vagy enyhíteni a szerencsétlen sorba taszított milliók szenvedését. De kiderült, hogy a politikai világ olykor oly érzékeny lelkiismerete betonkéreggel védekezik, ha a magyarság sorsáról van szó. A válasz ismét lenyűgözően egyöntetű: „nem tehetünk semmit, nem avatkozhatunk be szuverén államok belügyeibe.” (Hitler nagy számár volt, vörös zászló alatt vígan garázdálkodhatott volna.) Az emigráció tevékenysége az elszakított magyar milliók sorsáért végülis Magyarországon indított el egy folyamatot: egyre többen tekintettek át a határokon túlra és vettek észre felháborító dolgokat, amikről a magyarországi tájékoztató ipar némán és cinkosan hallgatott. Majd amikor az írók közül felszóltak azok, akikben megmozdult a magyar lelkiismeret, a hivatalosok részéről vád érte őket: nacionalisták, fasiszta elveket vallanak, éket vernek a testvéri szocialista államok közé. Budapest szocialistái lihegő szervilizmusukban elmulasztották érzékelni, hogy a szocialista vörös zászlók alatt valami olyasmiről folyik, amiről a fentebb említett hittankönyvük, a Filozófiai Kislexikon, Fasiszmus címszó alatt ezt tanítja: —„A fasiszta pártok és szervezetek... sokszor álforradalmi jelszavakat hangoztattak, hogy maguknak tömegbázist szerezzenek... A fasiszta diktatúra belpolitikájában felszámolta az alapvető polgári demokratikus szabadságjogokat... Politikájának megvalósítását ideológiailag a tudományellenes, embertelen fajelmélet és a geopolitikai (élettelélmélet), valamint az uszító sovíniszta propaganda segíti elő... A fasiszta diktatúrában uralomra jutott fasiszta párt vezetői a kezükben összpontosított politikai és katonai hatalom segítségével militarizálták az államapparátust és a társadalom egész életét, és létrehozták az ún. totális államot...”

Nos, budapesti szocialista vezérek, méltóztassanak a fenti szövegből kihúzni azt, ami nem vonatkozik Ceausescu elvtársukra, és utána a tükörbe nézni: mit mulasztottak a szocializmus védelmezése terén, ha már a magyarság és az általános emberi jogok védelmezése úgysem várható önkéntől!

(Magyar Élet, 1987. április 30.)

Első rész

Erdély története a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában

Az Akadémiai Könyvkiadó (Budapest) ERDÉLY TÖRTÉNETE címmel három kötetet jelentetett meg: I. A kezdetektől 1606-ig, II. 1606-tól 1830-ig és III. 1830-tól napjainkig, összesen 1946 oldalon. Egy-egy kötet kb. 600 oldal. A III. kötet elnevezése helytelen, mert nem napjainkig, hanem csak 1918-ig ad részletes történeti összefoglalót: „Megfelelő adatok és feldolgozások hiányában nem vállalkozhattunk arra, hogy 1918 után is részletes történeti összefoglalót adjunk: meg kellett elégednünk egy kitekintéssel, amely összefoglalja a gazdaság, a társadalom, a kultúra, az etnikai helyzet fő fejlődési jellegzetességeit” — írja az Előszó az I. kötet elején.

Történeti munkáról lévén szó, amely igényt tart a standard történeti mű minősítésre, érthető a vonakodás a jelenkorig vezetni az eseményeket, de legalább azt írták volna, hogy 1918-ig, mert 1986-ban, közel hetven évvel vannak odébb a mi „napjaink”, és ha a III. kötet csak 88 évet tudott az egészről átölelni, a napjainkig hiányzó 70 év részére további kötetek lennének szükségesek. Kötetek, mert 1918-tól kezdődően megsokasodtak a történetírás számára fontos események, elsősorban amiatt, hogy Erdély a történelemben először válik Kárpátokon túli állam részévé. Nehéz elfogadni az Akadémia történészeinek ezt a magyarázatát akkor, amikor ugyancsak az Akadémiai Kiadótól, ezelőtt már tíz évvel (1976-ban), megjelent a 10 kötetre tervezett Magyarország Története 8. kötete, mely 1918-tól 1945-ig dolgozta fel a történeteket és nyilván a szerzők nem érezték a „megfelelő adatok és feldolgozások hiányát”, ellenkezőleg, azok bőségét kellett hogy érezzék, mert a 10 kötetből elsőnek az említett 8. kötetet jelentették meg, aminek 1400 oldalából 345 oldalt adtak „A forradalmak kora” cím alatt annak a 9 hónapnak, ami 1918 október végétől 1919 augusztusáig eltelt.

Elolvasva az Előszót, érezni lehet az óvatos bizonytalanságot és óvatos körütekintést a várható külföldi kritika miatti előre meghajlást. Bejelenti „szembefordulást azzal a provinciális bezárkózással, amely hosszú időn keresztül jellemezte a magyar historiográfiát, és táplálta a nacionalista köztudatot”. Hiába keressük az Előszóban a könyv tárgyát képező Erdély földrajzi körülhatárolását, pontosabban annak kifejezését, hogy az, amit mi a magyar történelem folyamán Erdély névvel illettünk, vagy ami ilyen név alatt egy ideig különálló egység volt, csupán része annak a területnek, ami 1918 után Romániához került. A vonatkozó mondat így hangzik: „1867-től Erdély az Osztrák-Magyar Monarchia keretében Magyarországhoz tartozott, majd 1918-tól Romániához.”

Ha már az Osztrák-Magyar Monarchia megemlítése fontosnak találtatott Magyarország fogalmi meghatározásához, méltányos lett volna megemlíteni, hogy az 1867-es kiegyezésben visszacsatolt(!) Erdély területileg nem azonos azzal a területtel, amit a trianoni békeszerződésben a nagyhatalmak Románia javára Magyarországtól elszakítottak. Az ilyen pongyola fogalmazás, mint a fenti, nem alkalmas a közvélemény tájékoztatására olyan országban, ahol mindeddig igyekeztek mégcsak meg sem említeni Erdélyt. Az, aki tankönyvül használja ezt a kötetet, a fent idézett mondatból valami olyan területet képzel, ami 1867-ben Magyaror-

szághoz került, majd 1918-ban Romániához. A történetést kötelezi a történelmi hűség, ami ez esetben az, hogy az „Uniót Erdéllyel” követelés a korabeli alkotmányosság szerint Erdélynek, mint a magyar Szentkorona területének a magyar közigazgatásba való visszaadása (!) a Kiegyezés egyik feltétele volt. A Kiegyezésben létrejött egyesülés a kétszázéves jogtalanságot állította helyre azáltal, hogy Erdélyben újra (!) magyar közigazgatást vezettek be az osztrák helyébe. A közigazgatás osztrák gyakorlása nem jelentette azt, hogy Erdély közjogilag nem tartozott Magyarországhoz. Az viszont, ami 1920-ban bekövetkezett, valóságos területi elcsatolás volt.

Furcsa az alábbi mondat is: „1940-ben Észak-Erdélyt Magyarország kapta meg a második bécsi döntésben, majd 1944 végétől ez a rész is ismét Romániához tartozik.” A kapta meg kifejezés és az ismét ... tartozik kifejezés, így egy mondatban alkalmazva, kellemes lehet a román füleknél, de borzolja a magyar történelmi tudatot. Mert aki még nem felejtette el a megelőző ezer évet, az pontosan érzékeli, hogy kit illet a területet kapott kifejezés, és ki jogosult az ismét (hozzá) tartozik kifejezésre. De, ne ítéljünk előre, lehet hogy ilyen stílusú dízletre szükség van a hódoltság körülmények között ahhoz, hogy a lényeg mégis kimondható legyen. Ezt majd a következők során fogjuk meglátni.

Történelmi munkák, anyagkezelés

Erdély, nekünk emigránsoknak, nem történelmi kuriózum csupán, és bizonyára a magyar nép számára, illetőleg azok számára sem, akik a háromkötetes, közel ezer forintba kerülő művet az 1986 karácsonya előtti és utáni héten teljes egészében, negyvenezer példányban megvásárolták. Történetész tollából származó könyvismertetést sajnos nem tudunk nyújtani Olvasóinknak, szakszerű kritikára kint élő történészek is kevés lehetősége van: ez érzékelhető a mindegyik kötethez kapcsolódó terjedelmes irodalomjegyzékből, amely igen alapos tanulmányozásra és kutatómunkára vall. Csúpan arra vállalkozhatunk, hogy a könyv tartalmi ismertetése mellett a Trianon óta égő sebként fájdalmas erdélyi kérdésben a könyv megjelentetése által megnyilatkozó hivatalos állásfoglalás minőségét és az elszakított területek népe iránti felelősségvállalás mértékét érzékeltetjük. Ennek megfelelően fő kérdéseink: miként kezeli a történetész csoport a dáko-román eredet- és jogfolytonosság elméletét, a román nacionalizmus imperialista törekvéseit, a trianoni béke igazságtalanságait, a bécsi döntést, az újra elszakítást, a „szocialista testvériség” nevében folytatott magyarüldözést?

Miért fontos nekünk, magyaroknak a dáko-román eredet elméletének kérdése? Miért ne fabrikálhatna bármely nép akkora történelmet magának, amekkorát akar? Nos, így elmélkedtek őseink is, akik talán csak nevettek az oláhok naív származási ábrándozásain, s nem is remélhettek a sorstól olyan kegyetlen fintort, hogy ennek a buta mesének a hatására fél-Magyarország odavész. Attól sem érezzük túl jól magunkat, hogy magyar nemessé vált ember volt, aki ezt a történelmi katasztrófát előidéző badarságot kiötlötte: dicsőszentmártoni Major Péter, erdélyi unitárius pap és író, aki az oláhok történetét megírta volt, és Budán, magyar nyomdában készítették 1812-ben oláh nyelven az Egyetemi Nyomdában. Hogy ez a mese mivé dagadt két emberöltő alatt, tehát a század végére, ahhoz jó, ha idézzük dr. Réthy László történész *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása (Nagy-Becskerek, 1890)* című könyvéből az alábbiakat:

„Dicső-szentmártoni Major Péter, erdélyi unitárius pap és író volt az első század elején, ki az oláhok történetét megírta. Bonfinusból (Mátyás király történetírója) indulva ki, kora tudományosságának eszközeivel állította össze mindazt, amit akkor az oláh történet körébe tartozónak hittek. A könyv a dárciai római hódítással kezdődik, mely az oláh nyelvet Itáliából Erdélybe plántálta át s az oláh nemzet alapját vetette meg. Majd Dácia elestét írja meg amint a tartomány feloszlik, de rómaisága tovább virágzik. Góth-gepid, hunn-avar történetek ecsetelése után a magyarokra tér s itt a már akkor ismert Anonymus szolgált a római-oláh történetekhez kapcsolatokat.

Az oláhság, mely eddig vallásos tartalmú könyveken kívül egyebet alig olvasott, most nemzeti nyelvén egy Rómában tanult s kora tudományának színvonalán álló férfiú kezéből veszi nemzetének egész történetét!

Major történetírása mint varázslat hatott az olvasóra. Kik, mik vagyunk? Most hallja először hogy rómaiak, a nagy császár népe, s a rög melyen járunk, ősi tulajdon. A szép Erdély kéklő hegyei, az Olt — Maros kigyózó ezüst vonala, minden, minden ami körülveszi, róla és őseiről beszél.

Európa legfiatalabb nemzete, mint kezdő nemzet, tele lelkesedéssel, elsősorban a nemzeti históriát műveli. Könyv könyv után jelenik meg, mely az oláhság eredetét, a rómaiság s az oláhság egymáshoz való viszonyát stb. tárgyalják. S nincs semmi csodálónivaló benne, hogy mindannyi egy jelszót visel a homlokán: Rómaiak vagyunk, Traján légiónak maradványai, Dácia örökösei!

Fiatal korral illúziók járnak, fiatal irodalmak illúziókból élnek. Nem kutatnak még, de hisznek s költenek, lelkesülnek, éles torokkal hirdetik a jelszavakat, mert a fiatal tudóknak tárgulnia kell... Az oláh irodalom első ifjúkorát éli ma.”

Százéves könyvből idéztünk, volt tehát ideje a román történetírásnak az átábrándozott XIX. század után a XX. században belépnie az érett korba, az 1864-ben Bukarestben megalapított Román Akadémiának történelmi módszerek átvételére. De nem ez történt: a román tudományosság a hódító politika szellemi fegyvergyártója lett.

Az ismertetésünk tárgyát képező *Erdély története* nem említi Réthy László könyvét, talán mert az elsősorban nyelvészeti szakmunka, és nem említi *Andrei Otetea: The History of the Romanian People* című, New Yorki kiadónál (Twayne) megjelent könyvet, talán mert nem vitázik propaganda-könyvekkel. (Az angolnyelvű kötet a Romániában megjelent *Istoria Poporului Roman* c. könyv fordítása, mely a kiadó szerint Romániában nagy sikert aratott. *Sherman David Spector* történész írt hozzá rövid előszót, bejelentve, hogy a kötet egy olyan történelmi sorozat részeként jelenik meg, amely: „...presents the historical evolution of a nation as that nation's historians see it.” Természetesen kiemeli Románia nagy történelmi érdemét: „...her contribution to the defeat of Nazi Germany...” Még jó, hogy a végén megjegyzi: „This book, whether one agrees with its historical interpretations, is testimony to the admirable endurance of the Romanian people”. Ezt a könyvet nagyon olcsón lehetett kapni a 70-es években az angol nyelvű országokban. A Román Akadémia nevével fémjelzett, pompás kiállítású 640 oldalas, szépen illusztrált könyv nagy úrt töltött be – a nyugati könyvtárakban alig kapható népszerű történelmi munka a vasfüggöny mögötti európai népek eredetéről, történetéről. Azzal kezdi, hogy a dákok, a románok egykori ősei, a jelenlegi Ausztria és Csehország és a Fekete-tengertől északra elterülő síkföldek közötti területen éltek, melynek

közepében van Transylvania hegykoszorúzza erősítése, ez a román nép őshazája: „Consequently, one can see at a glance that the Carpathians, the Danube, and the Black Sea are the geographical coordinates of Romanian territory”. Kár többet idézni, ilyen örültekkel nem lehet mit kezdeni, de végtelenül szomorú, hogy tudománytalan propagandájuk nyugaton beivódott már minden népszerű kiadványba és a könnyebb fajsúlyú történelmi munkákba és lexikonokba egyaránt, tehát a széles közvéleménybe.

Ezek előrebocsátása után reméljük felkelteni az Olvasó érdeklődését a háromkötetes *Erdély történetére*, amely végre, ha későn is, napvilágot látott. Nem vitairat, de pozitív, tudományos munka. Nem egyetlen nép történetét írja, mint az említett „Román nép története”, hanem egy terület történetét adja, de azt sem önmagában, végtére is nem egy szigetről van szó. Így a címben szereplő Erdély nem jelenthet sem országot, sem országrészt, csupán egy földrajzilag meghatározott területet, alkalmasint azt a területet, ami ma román megszállás alatt van, ami minden korábbi Erdély-fogalom alá tartozó területnél jóval nagyobb.

A kötet szerzői, amennyire csak lehet, teljességre törekedtek, különösen a honfoglalás előtti időszakban, és ahogy meg is jegyzi az Előszóban: „Elvetnek minden olyan redukcionizmust, amely a legrégebbi időktől kezdve az etnikai tényezővel próbálja magyarázni a történelmi folyamatokat, vagy egy olyan finalizmust is, amely a XX. századból kiindulva akarja meghatározni a régebbi korok jellemzőit és az azokon átnyúló tendenciákat.” Ennek megfelelően a szerzők megismertetnek minket e területen valaha is élt különböző nevű népekkel, ahogy azokat a hátramaradt történelmi források tudunkra adják. Óvatosak a fogalmazással, történész nem is tehet mást, mert mindenki másnál jobban érzi a források gyakori bizonytalanságát és megbízhatatlanságát, nem beszélve a hiányokról. (Nekem, személy szerint, sohasem tetszett a történelmi munkákban, hogy felvetődnek egyes népnevek, kelták, dákok, trákok, szarmaták, jazigok, gótok, vizigótok, gepidák, hunok, avarok, szlávok, úgy mint a területen egymást követően élő népek, mintha minden váltáskor az előtte élt nép gombnyomásra végleg el is tűnt volna. Talán jó is, hogy egy kis „román biztatásra” kitekintünk a honfoglalás előtti időkre is. Elvégre, senki nem tudhatja, hogy felmenő ősei nem voltak-e kelták vagy avarok, vagy mindkettő. Mennyivel ügyesebbek a románok: mi magyarok elfoglaltuk a Kárpát-medencét, ők kiválasztva maguknak ősiükül a dákokat, előbb itt voltak, mint mi. Talán most megtanuljuk mi is, hogy nem a honfoglalással kezdődött a világ, a mi világunk sem!)

Közel kétszáz oldalt szentel az *Erdély története* a honfoglalás előtti időeknek, ezen belül hetven oldal tárgyalja a dákok idejét. Végre erről is olvashatunk tárgyilagos leírást. Egy szóval sem száll vitába ez a rész a román történészek állításaival. A románok dák származtatása annyira profán, hogy egy történelmi mű nem alacsonyodhat le vele vitába szállni. De később mégiscsak lesznek dolgok, amiket nem lehet szó nélkül hagyni. Ismeretes, hogy a románok Anonymus téves közlésében (a honfoglalás előtti időben Dél-Erdélyből kiűzött blak népet azonosította az ő korában már szereplő vlach-okkal) a románok már megkapták az összekötő kapcsot a dák származáshoz. Ehhez a román történészek körömszakadtáig ragaszkodnak. A könyv Irodalomjegyzéke Anonymusról szóló fejezetében többek között ilyen kitételeket találunk:

„Anonymus és Nyesztor szövegeinek egymástól független keletkezésére és tudósításaik kombinációira építettek azok a

történészek, akik az egész Kárpát-medence vagy legalábbis annak keleti része őslakosságát a magyar honfoglalás idején romának (vlachnak) és szlávnak tekintik. Anonymus adatait... a szöveg első kiadása (1746) után hamarosan az ún. dákoromán kontinuitás hívei érvül használták fel annak feltételezésére, hogy a honfoglaló magyarok román fejedelemségeket találtak a Tiszától keletre... Ezek a (itt nem idézett) toponimiai tények igazolják, hogy Anonymus a Szamos-vidéki »blak«-okat a balkáni bulgár—vlach királyság vele egykorú népeiből vélte Erdélybe helyezhetőnek, ami természetesen —nála egyébként gyakori— anakronizmus volt... Anonymusnak a magyar honfoglaláskori erdélyi románokra vonatkozó tudósítása önmagában nem állván meg, megkísérelték azt orosz és bizánci forrásokkal alátámasztani... N. Draganu (1933) nemcsak Kelet-Magyarországot, hanem a Kárpát-medence nyugati felét is románként vélt helynevekkel népesíti be. Helynév-elemzéseit Krizsa István (1936) megsemmisítő kritikával illette. Ezután a Tiszától nyugatra élő honfoglaláskori románok kérdése a nyelvészetből eltűnt ugyan, de tovább élt a történetírásban...”

Megemlíti a könyv, hogy a földrajzi nevek románosítása két célt szolgált: bizonyítani a romanizált elem fennmaradását Dáciában, majd a dákokat is rokonul, ősökül fogadva, a főleg szláv és magyar helynevek félremagyarázása volt a cél.

„Úgy látszik, hogy a román helynév-kutatók nem tudnak megszabadulni attól a gondolattól, hogy Erdélyben mindenütt román őslakosságot kell a magyarok előtt feltételezni, még ha ennek helynévi bizonyítékai hiányoznak is... Találomra (vagy nem éppen találomra) kiemelt egyes faluk határnév-elemzéséből ezer évre visszamenőleg következtetni, enyhén szólva is tudománytalan eljárás...” — olvassuk az Erdély történetében.

Minket nem köteleztek arra, hogy hallgassunk, vagy akár csak enyhén szóljunk: az ilyen történészkedés, amit a románok visznek végbe, világméretű csalás, szélhámoság.

Az ismertetésünk tárgyát képező *Erdély története* nemcsak azért jelentős, mert hosszas – érthetelen – hallgatást tört meg megjelenésével, hanem azért is, mert eltér a szokványos történelemkönyvektől, attól a gyakorlattól, hogy a mű gerincét a nagy események (háborúk) és nagy emberek (királyok, hadvezérek, politikusok) alkotják, és a történet eseményeket az eddig megismert és elfogadott munkák alapján a rendelkezésre álló oldalszámokba belesűríti. Az ilyen történetírás legfőbb forrásanyaga a már eddig publikált történeti munkákon kívül az eredeti kútforrások vallatása. Mint tudjuk, a kútforrások – még kortárs szemtanúk esetében is – megbízhatatlanok, részrehajlók. Így a kútforrásokból kellő válogatással többféle történelem írható. A megbízhatóság, ahogy az időben visszafelé haladunk, mind kétesebbé válik. A középkor korai századai felé haladva a kútforrások gyérebbek, földrajzilag lokalizáltak, európai vonatkozásban a Római Birodalom határai közé korlátozódik a kútforrásokra hivatkozás lehetősége.

A XIX. század uralkodó tudományelméleti felfogásának megfelelően a történelemtudományt is a pozitivizmus elve alá rendelték (mint a természettudományokat), így a kor szellemének megfelelően egy-egy állam, vagy egy-egy nép történelmét önálló egészként vizsgálандónak és vizsgálhatónak fogadták el, ami által szoros viszonyba hozták a politikát a történelemmel, a nemzeti vágyakat a történeti hagyománnyal. A XX. század derekán a történelemtudomány új alapokat keresett, az élő tanúk mellé az archeológiai ásatások tárgyait is felsorakoztatta, számos melléktudományt igénybe vett. A történelemtudomány komplex tudománnyá vált.

A hazai történelemtudomány művelői, lépést tartva a nyugati módszertannal, eléggé képzetek ahhoz, hogy megfelelő segédtudományokkal kitöltsék történelmünk hézagait. Erdély őstörténete tekintetében a magyar történelemtudomány szembe találta magát a román történelemhamisító iparral, és szakmai felelősségtudattal létrehozta, hiányt kitöltően, Erdély korai történetét, amely cáfolhatatlanul igazolja, hogy a magyarok megtelepedése megelőzte a románok betelepülését Erdélybe. Noha a mű három kötetes és Erdély előtörténete ebből fél kötet, az egésznek ez a fél kötet adja meg az értékét. Ezzel nem a következő részeket bírálok, hanem a magyarelles támadással szembeni tudományos helyállást értekelem. Ezt a részt vártuk az emigrációban, ahol nem egy alapos munka jelent meg e tárgykörben az otthoni hosszú hallgatás idején, és bizonyára erre a részre kíváncsi (a meg nem jelent negyedik kötetten kívül) az otthoni magyar közvélemény is.

Erdély előtörténete

Erdély előtörténete anyagkezelésében az archeológia dominál. A kiásott sírok leletei minden más forrásanyagnál igazabb történetet adnak, egyben megtanítanak annak elfogadására is, hogy a régi idők történelme állandóan változik. Olyan tudománnyal állunk szemben, amelynek nincsenek végleges megállapításai. Egy-egy új lelet módosít addigi megállapításokat, statisztikákat, számszerűségeket. De egyet nem lehet vele megcselekedni, mint látni fogjuk, nem lehet román ősökkel benépesíteni Erdélyt és a Kárpát-medencét a XIII. század előtt.

Erdélyben a jégkorszak elmúltával, mintegy 7–8000 évvel ezelőtt, jelenik meg az ember. Az első írásos emlékeket 1961-ben tárták fel Alsó-Tatárlakán. Ezek „a piktografikus táblácskák meglepően hasonlítanak proto-elami és proto-sumér darabokhoz” – írja a könyv. (Erről néhány évvel ezelőtt Székely Sándor tartott részletes előadást Sydneyben.) „...A középső és kései neolitikum fordulóján Erdély nagy részét rövid ideig egységes népesség birtokolja.” Ezt követően a leletek nagyobb arányú népmozgásra, bevándorlásokra utalnak. A leletek megegyeznek az Alföldön találtakal, de a Kárpátokon túlról is érkeznek más embercsoportok, valamint dél-balkániaiak is. Ezeknek a népeknek nincs nevük, leleteik helyéről kaptak elnevezést.

A Kr. e. 15. században már fémeszközök (aranybalta) jutnak a földre. „... Az arany-hozta jólét az élet minden területén megmutakozott. Földmunkától le nem kötött asszonykezek díszes háziipart varázsolnak. A 14. század végén a Kárpát-medencébe középeurópai pásztortörzsek törnek be északról... Erdély a késő bronzkor korai szakaszában a keleti sztyeppek pásztorainak könnyű zsákmánya lesz... valószínűleg óiráni nyelvet beszéltek, így a Nona népének Kárpát-medencei megtelepedése az első irániak itteni megtelepedését jelenti.”

A Kr. e. 3. században keltákat említ a könyv, majd 15 oldalt szentel „A dák királyság”-nak. „Burebista Kr. e. 48 táján már a Trákia felett uralkodó első és legnagyobb király volt” – egy Bulgáriában talált felirat szerint. A dák királyság története zavaros és bizonytalan. A dák nép, és a szűkebb értelemben vett Dácia Erdélyben volt, de a harcok királyság minden irányba kiterjesztette hatalmát, a Dunántúl és Felvidék kelták lakta területeitől a Fekete-tengerig, délen a Római Birodalomig terjedt. Olyan kisebbszerű Attila-jelenség volt Burebista, utódai egymással hadakoztak a szétesett „birodalom” részeiért. A Pannoniáért folytatott római hadjárat (Kr. e. 10) során Augustus sereget küldött ellenük, állítólag még a Maroson is felhajóztak.

A könyv ezután áttér Trianus hódító háborújára (Kr. u. 101–106), ami a dák királyság pusztulásához és a dák társadalom szét hullásához vezet. „Dácia római tartomány” a következő fejezet címe, ami 60 oldalon és azon túl bő illusztrációval ismerteti meg olvasóit a könyv Erdély előtörténetének e korszakával, ami új olvasmány magyar nyelven, noha az érdeklődés (a román eredet-elmélet miatt) nagyon erős. Nincs helyünk részletesebb ismertetésre, de a fejezet összegezése az, hogy a derék dák népet a római háborúk és megszállás teljesen felmorzsolták. Valóságos népirtást végeztek a rómaiak – a borzalmas események olvastán nehezen vállalná ép erkölcsű ember őseiként a „rómaiakat”, illetve a légiók és telepek mindenféle kevert népségből összeállított (multikulturális) konglomerátumát.

A következő rész hatszáz évet ölel fel a magyar honfoglalásig 240 oldalon. Ennek a már eddig is nyugtalan történetű területnek oly sok változást hozó időszakában elképzelhetetlen akár dák, akár római, akár a kettőnek amúgyis lehetetlen keverékéből való folytonosság, akár faji, akár nyelvi alapon. Elég felsorolni az eljövő évszázadok hódítóit: gótok, vizigótok, gepidák, hunok, — máris átléptünk háromszáz évet, szakadatlan háborúkkal, népvándorlással. És még csak ezután jönnek az avarok, az ő idejükre esik a szlávok betelepülése, Dél-Erdély bolgár megszállása. Ezekről az időkről nagyon sok lelet tanúskodik. Erdély történetének eddig tartó szakaszát a könyv szerzői nagyrészt az ásatások leleteinek vizsgálatából eredő kiértékelt adatokra építették. A honfoglalásig tehát (és még sokáig) egyetlen román létezésére utaló lelet sem került elő az egész Kárpát-medence területén. Ezzel a magyar tudományosság részéről lezárult a vita, kik voltak előbb Erdélyben a magyarok, avagy a románok valamilyen ősei.

„Magyarországi oklevélben 1247-ig csak a franciás »blak« népnévvel találkozunk, ekkor tűnik fel először a görög és szláv »vlach«-ból feltehetően »volah« átmeneti alakon keresztül átvett magyar népnyelvi »oláh« szó...”. Oklevelek, történészi feljegyzések természetesen nem kísérték az oláhok beszivárgását, akik számos szerb és bizánci oklevél szerint a Balkán hegységeiben főleg kecskelegeltetést űztek. Ott nagy számban maradtak fenn román népességre utaló helynevek. A transzhumáló pásztorkodást azonban csak délre vagy keletre néző, sok napsütést kapó hegyi legelőkön lehetett folytatni, ezért Erdély belseje eleve nem jöhetett számításba, mint a román pásztorkodás ősi területe.”

„Amíg a XIII. században csak Erdély déli felében, a hegyvidéken és annak közelében tűnnek fel szórványosan román telepek, a XIV. század elején a telepeikre vonatkozó adatok száma hirtelen megszorodik... ami... semmiképpen nem magyarázható a délerdélyi románság természetes népszaporulatának kirajzásával. Adataink is vannak arra, hogy sokan Magyarország határain kívülről érkeztek. 1334-ben egy bizonyos Bogdán vajda költözött be Magyarországra, aki olyan nagyszámú népet hozott magával, hogy beköltöztetése több mint kilenc hónapot vett igénybe, s a király részéről az ország egyik legelőkelőbb méltósága, a kalocsai érsek küldetett ki a dolog lebonyolítására.”

„A tatárjárás egyenes következménye volt a nagyméretű román bevándorlás is... a király gazdasági érdekei egyre inkább a megmaradt hegyvidéki uradalmak jövedelmezőségének gyarapítását írták elő. A hegyvidék dús legelői elsősorban hegyi pásztornépnek kínáltak megélhetést, érthető tehát, hogy a királyok a Bulgáriából és Szerbiából észak felé húzódnak, s a kun uralom megsemmisülése után annak nyomása alól is felszabaduló román pásztorokkal népesítették be az új várkerületeket... Az 1348–49.

évi, egész Európát végigpusztító szörnyű pestisjárvány, mely Magyarország lakosságát is megtizedelte, megnyitotta az utat a románságnak az elpusztult magyarok és szászok falvaiba. A munkaerőben szűkölködő földesurak a hegyvidéken kevésbé sújtott, s egyébként is állandó hozzávándorlással gyarapodó románokat részben vagy teljesen elnéptelenedett belseierdélyi falvaikba telepítették.”

Azzal a feltehető román ellenvetéssel szemben, hogy az írott forrásanyag nemléte ellenére is voltak vagy lehettek román őslakók Erdélyben, a „Toponimia és etnikum” című fejezet nyújt bizonyítékot:

„A történeti toponimia, bár nem minden országban egyformán fejlett, ma már külön tudományág, s a földrajzi nevek nyelvi eredeztetése (etimológiája) mellett a különböző népeknél különböző helynévadási sajátosságokra és ezek időbeli előfordulására szintén figyelmet fordít... A földrajzi nevek elemzésének vannak bizonyos szabályai, amelyek szigorúan betartandók, különben tudománytalan fantazmagóriákba lehet tévedni... Valójában az szokott történni, hogy később érkező népek nem fordítják le, hanem egyszerűen átveszik, legfeljebb hangtanilag saját nyelvükhöz alakítják a korábban ott élő népek által adott helyneveket... A helységnevek magyar formában való átvétele a románoknak a helynév kialakulása utáni odaérkezését bizonyítja... Egy nagyobb terület ősi lakosságának nyelvét leginkább a jelentősebb folyók neveiből lehet megismerni.”

A könyv itt oldalakon keresztül elemzi Erdély összes folyóneveit, amiből egy-két megállapítást idézünk:

„A Szamos vízrendszerében egyetlen jelentősebb folyóvíznek a neve sem román eredetű, nagy többségben a magyarból, egyetlen esetben a németből van minden román víznév átvéve... A Maros vízrendszerében... a románok és szlávok a magyarok és a németek után érkeztek ide, ezt világosan mutatja a román eredetű víznevek teljes hiánya... Az Olt vízvidékében legkésőbbi jövevényeknek a románok tekinthetők, mivel saját nyelvükön egyetlen jelentős folyóvizet sem neveztek el.”

A könyv a helységnevek vallatásánál hasonló eredményre jut, ezt a témát lezárja a következő megállapítással:

„Nem bocsátkozhatunk itt bele az ún. dákoromán kontinuitásnak, azaz egy romanizált népességnek az ókortól folyamatos erdélyi fennmaradásának vitájába, mindössze azt a már korábbi megállapítást kell újra leszögeznünk, hogy a XIII. század eleje előttről sem történeti, sem régészeti, sem toponímiai bizonyíték nincs erdélyi román népesség létezésére...”

Erdély a török időkben

Mint korábban említettük, nem szakszerű könyvkritikát adunk, de nem is általános értékű könyvismertetést. A Budapesten kiadott Erdély története című mű egy földrajzi táj részletes monográfiája, de Erdély jelenlegi sorsa miatt túllép azon a jelentőségen, amit mint történelmi munka képvisel. Minket, ismertetésünk során, ez a szempont vezérel, ezért is a könyvnek csak azokat a részeit követjük soron, amelyek a mai magyar–román pör történeti vonatkozásaira utalnak.

Ismertetésünk jelen részletében a románság szerepét kívánjuk nyomon követni a török idők alatt, Hunyadi korától Buda felszabadításáig. Ez a kor a pör szempontjából több okból jelentős. Egyik ok a román történészek azon állítása, amely szerint Erdély ez idő alatt nem tartozott Magyarországhoz és ezen belül történt

„a három román fejedelemség egyesítése” Vitéz Mihály vajda és „erdélyi fejedelem” által. A másik ok az ezeréves elnyomás vádjá. A 2000 oldalas Történetből 500 oldalt foglal el ez az említett török időszak. Erdély sorsa ezalatt a 250 év alatt egy viharos tengeren hánykódó hajóhoz hasonlítható.

Mint az elfoglalt Magyarország egy szerencsésebb része, ahol talán a földrajzi viszonyoknak köszönhetően még valamiféle állami létet folytatni lehetett, a függetlenülés reménye a fegyveres küzdelem szakadatlan terhét róta erre a területre, amely soha nem tudott olyan erőt kifejteni, hogy célját elérje, de nem is zuhant soha véglegesebb hódoltsági bémult állapotba, — történelmi szereplő lett Európa térképén. Szerepe nagyban felülmúlta a hasonló sorsú területekét, Havasalföld és Moldva lehetőségeit, hiszen ezeknek a török hódoltsággal szemben csak az erdélyi fejedelemség bizonytalan védelme kínált másik lehetőséget.

Az említett vajdaságok sem tekinthetők ekkor még románok országának, főleg nem etnikai alapon. Nagy értéke a könyvnek, hogy a történelmi eseményeket mindig tágabb képből ábrázolja, amikor az eseményeknek Erdélyen kívüli vonatkozásai vannak. Így a történet egyaránt része a törökök magyarországi- és a Kárpátoktól keletre végrehajtott hódításai történetének.

Az alábbiakban idézetekkel ismertetjük az Erdély Története fontosabb megállapításait az erdélyi románság helyzetéről és szerepéről a török időkben:

„A későbbi román fejedelemségek, Havaselve és Moldva, melyeket a 13. század elején mint kun területeket csatolt országához IV. Béla király, a tatár pusztítás után csak névleg függtöttek Magyarországtól... Moldva még a 14. század elején is politikailag gazdátlan s gyéren lakott terület volt. A századforduló zavarait felhasználva a havasalföldi vajdák a magyar oligarchia mintájára a központi hatalomtól függetlenül próbáltak berendezkedni.”

„Külön román nemzet (a 14. században) nem alakulhatott ki, hiszen a jobbágy, bármilyen nemzetiségű volt is, politikai jogokkal nem bírt, a nemesség pedig, ugyancsak nemzetiségi különbség nélkül, egyetlen nemzetet alkotott... csak Hunyad megyében bármelyik megye magyar kisenemességével vetekedő számban találunk a 15. század második felében újdonsült román nemes családokat... Nem véletlen, hogy román kenézek tömeges nemesítése éppen Hunyadi János nevéhez fűződik, mert a nagy hadvezér maga is köztük nőtt fel, s megértette ennek a feltörekvő rétegnek a vágyait... A magyar közvélemény nem tekintette a román nemeszt idegennek. Nyelvében csak a magyarsággal sűrűbben érintkező töredék vált magyarrá, gondolkozás és életmódszerek tekintetében viszont a magyarsággal azonosulás éppen olyan teljes volt, mint a középkori szlovák eredetű és nyelvű nemességé. A román nemes öntudatosan vallotta magát a nemesi magyar nemzet tagjának.”

„A nemesi »nemzet« kötelékébe beletartozott minden katonaszkodó szabad birtokos. A szász és román nemesek elmagyarosodása nem elvszerően következett be, hiszen minden időkben volt a magyar nemességnek nem magyar anyanyelvű rétege, hanem a többséghez való önkéntes alkalmazkodás révén, anélkül hogy a magyar nyelv és nemzeti öntudat átvételére valaha is kényszer szorította volna őket.”

„Az oszmán-török hódítás, miután nem egészen fél évszázad alatt legázolta a balkáni népeket, a 14. század végén már a magyar határra tört... Rövid ellenállás után Havasalföld is elesett. Zsigmond király szívéen viselte havasalföldi hűbéreseinek sorsát, a magyar csapatok ezután is több ízben segítették vissza trónjukra a

török által elűzött vajdákat... Egyik-másik vajda, annak ellenére, hogy trónját magyar segítségnek köszönhetette, úgy próbálta a török beavatkozást megelőzni, hogy sietve meghódolt, ilyenkor viszont a soron következő vajdajelölt magyar csapatokkal jelent meg, s úzte el vetélytársát. Havasalföld így állandó hadszíntérré változott, s a törökök, rendszeren a hozzájuk állt vajda kíséretében, egyre gyakrabban törtek be Erdélybe is... Már 1438-ban a Hunyad megyei Vaskapu-szoroson keresztül török-román-szerb sereg vonult be... A támadókat Vlad Dracul havasalvi vajda, korábban Zsigmond hűbérese és a Sárkány-rend lovagja kísérte... A 14. század végén az erdélyi románok száma 150.000-re tehető, túlnyomó többségük görög-keleti vallású... Az első román nyelvű egyházi könyveket Körtvélyesen fordították... ez is jelentős lépés volt a román anyanyelvű kultúra kialakulása felé, mert addig nemcsak az egyházi, hanem a laikus szövegeket is egyházi szláv nyelven írták az erdélyi románok.”

„A román fejedelemségek felől a 16. század utolsó harmadában erőteljes bevándorlás indult... A románlakta vidékek összefüggő láncolata alakult ki Máramarostól a Belényesi-medencén át és a Gyulai-havasokon át Fogarasig, Hunyad megyéig, a Szörényiségig... A földesúr örült az új munkáskéznek s szívesen látta őket... Új falvak alapításánál a földesúr és az állam egyaránt adókedvezménnyel, a szolgáltatások ideiglenes elengedésével igyekezett könnyíteni a jobbágyok helyzetén, ezért a románok is megtalálták számításukat... A fejedelemség népességét a Részekkel együtt a 16. század végére valamivel több, mint egy millió főre becsülhetjük: magyar 560 ezer, román 330 ezer, szász 90 ezer, egyéb 85 ezer...”

„A nagyobb arányúnak mondható nemesítés (a románok körében) befejeződött már a 16. század előtt, s ha az anyanyelv és az ortodoxia föladata nem is volt általános, a saját román feudális társadalom kiépítése sehol sem ment végbe: a nemessé lett románok tökéletesen beolvadtak a magyar uralkodó osztályba, átvéve annak eszméit, gondolkodását, életmódját... a legnépesebb nem magyar erdélyi nemzetiség, a románok feltörekvő vezetői, csak az eredeti közösségükből való kiszakadás árán válhattak teljes jogú nemesekké. A 16. század legfényesebb pályát befutott erdélyi román szülötte, Oláh Miklós pályája jól illusztrálja ezt az átlépést. Oláh havasalföldi bojár család gyermekeként, de már Nagyszébenben született. Katolikus pappá nevelték, s egyházi pályájának csúcán magyar primásként (esztergomi érsekként) halt meg, s egy ideig a királyi Magyarország helytartója is volt.”

A zavaros állapotokra jellemző a déli román fejedelemség vajdájának, Mihálynak az esete, aki hol a török ellen a császár szövetségében, hol fordítva, avagy Erdély ellen, máskor a székelyekkel a török és a velük tartó románok ellen hadakozott váltakozó szerencsével, melyek során egy rövidzárlatos történelmi pillanattig Erdély fejedelmévé nevezte ki magát. Mihály vajda Vitéz Mihály (Mihail Viteazul) néven ma román nemzeti hős. A könyv irodalomjegyzékében az alábbi megjegyzést találjuk:

„A román történelemírásban N. Balcescu nevezetes életrajza óta Vitéz Mihályról több árnyalatú álláspont alakult ki, melyek közül a legszélsőségesebb Vitéz Mihályt „a három román fejedelemség” első egyesítőjének tekinti, amivel megteremtette a mai Románia előképét. Ezzel a véleménnyel a következő ellenérvek miatt nem érthetünk egyet, mert – a lényegen kezdve – : az erdélyi állam sem a 16. sem a 17. században nem tekinthető „román” országnak. Az előző fejezetekben bőséges bizonyítékokat soroltunk fel arról, hogy az új állam a középkori Magyar Királyság

egyik jogutódjaként jött létre. Az össznépszerűen belül a román etnikum ekkor még kisebbségben volt, politikai jogokkal nem rendelkezett, az állam irányításában semmiféle szerepe sem volt. Ezen túlmenően: maga Vitéz Mihály sohasem lett hivatalosan Erdély fejedelme. Bár utóbb olykor használta ezt a címet, s az erdélyi rendekben is volt némi hajlandóság uralkodókénti elismerésére, fejedelemségre választására nem került sor. Márpedig Erdélyben a fejedelemségre választásra a rendek joga volt... Arra sincsen semmiféle adat, hogy Mihály az erdélyi románságnak politikai szerepet szánt volna. Éppen ellenkezőleg. Ahogyan Erdélybe hozta néhány havaselvi hívét, oda viszont erdélyi székelyeket és magyarokat hívott a kormányzás segítségére.”

„A völgyek ősi magyar és szász települései sokkal jobban szenvedtek a háborús időkben, mint a félreesőbb, s az erdők rejtekeihez közelebb levő hegyvidéki román falvak. Ennek pedig következményei lettek. Elsősorban is megváltozott a nemzetiségek aránya. A fokozott magyar-szász vérvesztés mellett ugyanis változatlanul folytatódott a románok bevándorlása. Vitéz Mihály híres »kötése« (költözési tilalom) elől is, meg a helyreállt török fenntarthatóság elől is szöktek a parasztok a biztosabb Erdély-be. A kipusztult falvak egy része román jövevényekkel népesült be újra... Ez a változás természetesen erősen visszavetette Erdély közgazdaságát, az újonnan jöttek lényegesen primitívebb gazdálkodása következtében... A tizenöt éves háború pusztításairól sok kortárs készített döbbsé hangulatú feljegyzést... A hadiesemények mellett súlyos következményei voltak az 1601-1602 telén egész Erdélyben pusztító pestisnek, és a kannibalizmusig fajuló éhínség következményei is számottevők... Belső Szolnok és Doboka megyében a magyar lakosságnak 85, a szászoknak 88 százaléka tűnt el, míg a földrajzi környezet védelmét élvező hegylakóknál a veszteség kisebb volt, legkevésbé a hegyekben élő románok pusztultak: 55 százalékuk maradt életben... Erdély lélekszámának körülbelül a fele semmisült meg a tizenöt éves háború idején.”

„Az Erdélyben élő román parasztságnak csak a töredéke tért át a földhöz kötött életmódra a 16. század végéig. Többségük meg tudta őrizni félig nomád, pásztorkodó, állattenyésztő életmódját. Személyes szabadságukat megőrizték, mert életmódbeli sajátosságaik miatt a földesúri hatalom számára gyakorlatilag megfoghatatlanok... a pásztorok még mindig csupán állataik töredékével adóztak... A földhöz nem kötött románok nyilvánvalóan előnyösebb helyzete soha nem vált vonzóvá a jobbágyság más rétegei számára. Ennek okai feltehetően érzelmi. Az például, hogy a pásztorok nem csak a társadalom szervezettségében őriznek a telken ülőknél archaikusabb állapotokat, de családi életük állítólagos kuszasága – a kívülálló folyton a körükben dívó poligámiát emlegetik – és a magántulajdon iránti érzéketlenségük is viszolygást teremt a szilárdabb társadalmi formákhoz szokottak között. Szellemi életük éppenúgy idegen nekik. Az egyházak tanításai soha nem jutottak el hozzájuk: sem a reformáció nem érintette őket, sem a hivatalos ortodoxia. Tanulatlan kalugyerek működnek csak rendszeresen közöttük, akik a természet rájuk törő csapásaival és mindennapi életük nehézségeivel szemben hozzájuk hasonlóan tehetetlenek. Ezek a kóborló kalugyerek valami furcsa keleti misztikát közvetítenek, ami a jelentől elfordulva elsősorban a túlvilágra irányul. Pittoreszk borzalmakkal festik a halál utáni életet, és imádságaikkal meghatározatlan természetfeletti erők befolyásolását ígérik. A hagyományos egyházak tagjai mindentől visszariadnak... A megtelepedett, egymásralt közösségekben földet művelők visszariadnak a természet erőinek kitett pásztorok

szeszélyes szellemekkel zsúfolt, kiismerhetetlen hiedelemvilágától.”

A fentieket olvasva úgy érezzük, a román kritika hálás lehet a budapesti történészeknek ezért a türelmes fogalmazásért. Csak aki mélyen belegondol és átérzi, mit jelent mindössze 300 évvel ezelőtt egy szaporodó ókori primitívsgú vad nép szomszédságában élni, borzad el, milyen sors vár majd Erdély kulturált népére, ha ez az áradat szétömlik, még mielőtt pacifikálná, civilizálná.

Az eddig ismert anyag igazolja, hogy a románok a Balkánról szivárogtak be Erdélybe a XIII. századtól folyamatosan, ott bántódás nélkül elszaporodtak, és mint primitív pásztorok, a történelemnek csak passzív és nagyon szerencsés részesei voltak.

A román nép egészen különös jelenség, tulajdonságaival talán egyedülálló Európában. Bármilyen pejoratív (lekicsinylő) szándéktól mentesen talán csak a cigány néphez lehetne hasonlítani a román népet azzal a helyesbítéssel, hogy utóbbi végülis letelepedett és országot alapított. A hasonlat mégis annyiban helytálló, hogy a román nép ugyancsak helyhez nem kötött életmódot folytatott, lévén gazdálkodása a költözködő pásztorkodás: nyaranta a hegyvidékek mások által igényelt magaslatain legeltették az ilyen terepen otthonos állataikat, csak télidőben húzódtak le a folyóvölgyekbe, vagy tengerparti lapályokra. Eredeti hazájuk ennél fogva nem is lehetett más, mint a Balkán-félsziget hegyes vidéke. Noha a Balkán-félsziget már jó ideje színtere az ismert és írott történelemnek (perzsa, görög, római), az ókor eseményei a tengerpartok és folyóvölgyek mentén folytak le, és a balkáni hegyek, népeikkel együtt az akkori leírások és térképek fehér foltjai maradtak.

A vlach pásztornép őshazájára nem lehet rámutatni, mert nyomaik megtalálhatók az egész Balkánon, Bulgáriában, Görögországban, Jugoszláviában. A »vlach« szó gót eredetű és »idegen«-t jelent. Szinte minden letelepedett nép számára idegenek voltak, élték a maguk külön életét, ezer, kétezer évet is eltöltve anélkül, hogy bárhol is lényegesen beavatkoztak volna a törzsi szervezetekben vagy városokban élő népek életébe. Ezért feltűnés nélküli életet élő őslakosokként említés nélkül maradnak, és, persze, fejlődés nélkül is évezreden át. Nem hódítani jöttek ők Erdélybe sem, csak legeltetni, megélni. A török hódítás nyomta fel őket mai hazájukba és hozta őket olyan helyzetbe, hogy beletöredtek egyrészt az erdélyi társadalomba, illetve a Kárpátokon kívüli „senki földjén” vazallus vajdaságokat alapíthattak. A törökök elvonulása, mint látni fogjuk, nagy területre szétszórt, jelentős létszámú románságot hagyott hátra. Mint igénytelen pásztornép, jobbágnép, kevés veszteséggel élte át azokat az évszázadokat, amelyek alatt a magyar nép a természetes négyszeresre szaporodás helyett negyedére apadt. Felix Rumania. Ma nem akarják elismerni, hogy az volt a szerencsésük, hogy nem válhattak Erdélyben a „negyedik nemzet”-té.

A vasvári békétől a szabadságharcig

Erdély története második kötetének háromszáz év történetét tárgyaló, közel háromszáz oldalából csak igen kevés jut a románoknak. Nem részrehajlásból, hanem mert – ahogy fent jeleztük – szerepük egészen az 1848-as szabadságharcig abszolút értékben passzív. Az idézetek ezúttal is eléggé önállóan érzékeltetik a román történelmi szereplés karakterét. Kár, hogy ebből a minden regénynél érdekesebb és mozgalmasabb részből, a román-magyar perünk során csak ezt nyújthatjuk:

„Legszembetűnőbb változás a különböző egyházak helyzetében következett be. Megszerveződik a katolikus státus, és az erdélyi görög rítusú püspökség kiszakad a keleti egyházból, szervezetileg egyesül a római egyházzal, létrejön az erdélyi görögkatolikus egyház... (Ez már a török kiűzése utáni Habsburg önkény és terror világa, a vallási unió a románokkal Erdély protestáns magyarsága ellen irányul. Cs. E.). Utolsó fejedelmének elhunytá idején Erdélyben még hatalmas politikai fölényben voltak a protestánsok, az ország mint protestáns állam kapott megkülönböztetett figyelmet az európai nemzetek körében... A protestánsokat félreszorítva és politikai erejükben megtörve, a katolikus vallást a Habsburg dinasztia érdekei szerint kisajátítva kívánták államvallássá tenni... A protestánsok magyar, székely és szász csoportjai összességükben hatalmas tömeget képviselnek és megbonthatatlanok. Nyilvánvaló, hogy a vallási és ezen át a politikai erőviszonyok alakulása szempontjából az ország lakosságának több mint egyharmadát kitevő görögkeleti vallásúak potenciális kulcshelyzetbe kerültek... Erdély és az uralkodó osztály között kialakult kötélműzésben a görögkeleti egyház tömegereje döntő tétel. Ezt ismerték fel azok a jezsuiták, akik 1687-től kezdve szorgalmazták, hogy a bécsi kormányzat fűzze magához Erdély görögkeleti vallású társadalmát (a románságot), mégpedig a vallási unió útján... 1699 elején császári oklevél nyilvánította ki, hogy az uniált görög vallásúakat ugyanazok a jogok illetik meg, mint a katolikusokat... Az unió elvben nagyjelentőségű változásokat helyezett kilátásba, hosszú távon új irányt adott a román lakosság fejlődésének, mert Bécs kiemelte a románságot addigi provinciális jelentéktelenségéből és országos viszonylatban politikai tényezővé tette.”

„A katona ilyen országban nélkülöz, és nem válogat a módszerekben. Erdély magyar, román, székely jobbágysága, a városiak, kismemesek sokaságával együtt korbácsolások, vesszőztatások, tömlöcöltetések megalázásaiban, talpra, tenyérre, csupasz hasra szorított eleven paraszak égette sebekben viselte az adók és katonaszolgáltatások nyugtáit... részeg német katonákkal mentek rájuk, mindenért pénzt követeltek, raboltak... 1698-ban a császári hadseregből két ezred fellázad a nélkülözések miatt és a törökhöz készülnek állani... eluralkodott az anarchia és nincs működőképes államhatalom.”

„Rákóczi Ferenc készül ki Lengyelországból. Erdély ekkor már évek óta a földalatti szervezkedések, fel-fellobbanó mozgalmak váltólázás állapotában élt... Rákóczi először csak 1703. november 29-én adott ki egész Erdélyországnak szóló pátentst, a szász nációnak és az »oláh nemzetnek« kiadott pátensek pedig azt mutatják, hogy Rákóczi ismerte a szászok és románok helyzetét, s számított rájuk... A felkelők nagyobbik, de gyengén felfegyverzett részét a jobbágyság, a falvak különböző státusú magyar és román lakossága alkotta... Havasalföldet és Moldvát az erőszakos vallási unió, a karlócai béke rájuk nézve hátrányos következményei egyaránt a Habsburg hatalmi terjeszkedésnek gátat emelő oldalára vonták volna... Havasalföld fejedelme azonban várakozó állásponton helyezkedett.”

„A román nép egyházi művészete a falfestésben és az ikonfestésben éli első virágzását... Gazdag román kereskedők alapítványaiból épülnek vagy öltenek új formát a görögkeleti templomok.”

„Erdély 1711 körüli népességéről még megközelítőleg pontos statisztikák sem állanak rendelkezésünkre. Egy 1751-i kormányhatósági vizsgálat alkalmával Újegyházszeiken 186 román személy közt csak 85-öt találnak, aki akkori lakhelyén született, s ezeknek is

egy része időlegesen másutt élt (szolgalegényként, stb.). De még e 85 személy nagyobb részének az apja is bevándorló... Az Erdélybe való bevándorlók legnagyobb részét a Havasalföldről és Moldvából érkezők adják, kisebb a Magyarországból Erdélybe irányuló bevándorlás. A két román fejedelemségből való beáramlás sok évtizedes vita kérdésében a bevándorlás egészének méreteit tekintve a becsléseknél tartunk... A szatmári béke utáni időszakról van szó, 350–400 ezres számokról. A bevándorlás okai: ...a fanarióta uralommal súlyosabbá válnak a havasalföldi és moldvai román paraszt terhei, s Erdélyben nagyobb biztonságot, fejlettebb civilizációs feltételeket remél.” (Ennyivel jobb egy háborúdúlta Magyarország, mint a románok országa).

„Egy 1712–13 tájáról származó kormányhatósági számítás [Erdélyben] 34 százalékra teszi a románok részarányát, 47 százalékra a magyarságét, 19 százalékra a szászokat. Ezt valószínűsítik a későbbi adatok is, bár kisebb felfelé kerekítés lehetséges a „megfoghatatlan” pásztorokodó elemek miatt. A románság 34 százalékos arányszáma 1712–13 táján kb. 60 500 családot jelent, kb. 262 500 lelket... 1712–13 és 1740 között a románság szaporodása kb. 20 000 család, még komolyabb román bevándorlási többlet mutatkozik 1740 és 1760 közötti két évtizedben: 121 500 család, 4,5 fős családot véve alapul, számuk Benkő József adatai szerint 542 243-ra tehető... A románság számaránya tehát 1760 táján Erdélyben – jelenlegi ismereteink szerint – 60 százalék, szemben az 1712–13 táji 34 százalékkal. (Ugyanakkor magyarok nagyarányú elvándorlása folyt Erdélyből az Alföldre).”

„A XVII–XVIII. század fordulójának nagy népességszűkülése után nem egy szász falu maga édesget lakói közé románokat, hogy könnyebben fizethesse az adót... Gazdálkodási formájuk azonban még a század közepén is elsősorban az állattenyésztés. A királyföldi falvak szász-román együttélése persze távolról se olyan idillikus... A legsúlyosabb a helyzet a vegyeslakosságú helységeken. Ezekben helyenként valóban túlnépesedés áll elő... S ha egy-egy falu román lakossága szóvá teszi sérelmét, nem ritkán kapja a választ: menjenek Havasalföldre vagy Moldvába, az az ő hazájuk. A szabad parasztok ellentétei egyfajta primitív paraszti nacionalizmus kialakulására vezetnek a szász parasztnépél. Román részről a válasz ekkor már a politikummá váló dákoró román kontinuitáselmélet ugyanilyen szintű gyors befogadása ott, ahol ez egyáltalán lejut hozzájuk.”

„A román nemzeti mozgalom politikai kezdetei” című fejezet Inochentie Micu-Klein szerepével foglalkozik. Bár még nagyon soká kell várni, mire majd a román népességből önmagát érző román nép lesz, és amíg az erdélyi magyar iskolákban nevelkedett román püspök elindítója lesz annak a szellemnek, ami később a példátlanul öncélú, izzó román nacionalizmust eredményezi, – az alapok körvonalai így jelentkeznek:

„1735-ben jelenik meg Micu-Klein megnyilvánulásaiban az erdélyi románság, mint politikum. A püspök azzal érvel, hogy a románság nagyobb bármely erdélyi nemzetnél: „...Mi Erdélynek legrégebbi, Traianus császár óta lakói vagyunk...” – írja egy 1735-i felségfolyamodványában... Honnan ez a szemlélet nála? Egy feltételezés szerint Oláh Miklós »Hungaria«-jából, amelyet Bél Mátyás épp 1735-ben ad ki Pozsonyban. Egy másik feltételezés úgy szól, hogy Micu-Klein ismerte Dimitrie Cantemir »Hronicul«-ját, amelyben a jeles moldvai fejedelem (saját korábbi nézeteitől is eltérve) a románság tiszta római eredete mellett tör lándzsát... Bármely forrásból merített is azonban Micu-Klein, a pillanat sors-

döntő. Az erdélyi románság, mint politikai entitás megszületéséhez együtt van három döntő tényező: az unitus egyház mint szervezeti keret, a nemzettudat alapjául szolgáló történeti ideológia, és végül a közhivatalokban való képviseletnek legalábbis az igénye...”

Tegyük hozzá, ez mind erdélyi, helyi fejlemény, nem pedig a két oláh despota-fejedelemség kezdeményezése, még kevésbé példája. Onnan inkább az ortodoxia kap támogatást, ami le is állítja az erdélyi románság politikai lendületét. A román nép művelődési feltételei kizárólag Erdélyben vannak, iskolák, román nyomda 1747-től, jezsuita támogatással.

„Felvilágosodás és nemzeti eszmélés egybeesik Erdélyben. Ez az eszmélés kezdetben nem politikai jellegű,... a politikai élet lehetőségéi igen szűkek, országgyűlés 1761-től 29 évig nincsen, más országos politikai fórum még kevésbé. Az erdélyi magyarságon belül 1790 előtt nincs olyan, a kormányzat politikájától eltérő, modern politikai törekvés, amely nemzeti mozgalommá nőhetne. A román nemzeti mozgalom pedig most, újabb nagy fellángolása előtt, a nemzettudat-teremtés stádiumát éli. A nemzeti eszmélés területe tehát ezekben az évtizedekben az egyes nemzeti kultúrák fellendülése...”

A Horea és Closca felkelés, vérengzés részleteit nincs helyünk idézni. Bécs előbb elítélhető türelemmel, elnézéssel kezelte a kérdést, majd megtorolta „gaztetteiket”. A mai román történetírás nemzeti hősttként dicsőíti ezt a jobbágyfelkelést, mert áldozatai magyarok voltak:

„...Volt-e a felkelésnek olyan nemzeti irtóháború jellege, amilyentől II. József tartott? A mozgalom olyan területeken robbant ki, amelyek jobbágy-lakossága kizárólag vagy igen nagy többségében román, a birtokos nemesek és megyei tisztek pedig, bármi volt legyen családjuk eredeti etnikai hovatartozása, magyarok voltak. A »nemzeti« jelleg mellett szól látszólag az a körülmény is, hogy a felkelők göröghitre kereszteltek át elfogott nemeseket, román legényekkel eskettek össze kényszerrel magyar nemeslányokat. Itt azonban nem az etnikai vagy éppen nemzeti szempont volt a mérvadó, hanem a vallási... De aligha tekinthetjük ezt a tisztán paraszti sérelmekből kiinduló felkelést román nemzeti megmozdulásnak azért sem, mert a kialakulóban lévő román nemzettudat hordozója, a román értelmiség, egyáltalán nem állt melléje...”

„Van végül az 1790–91-es országgyűlésnek egy még nem érintett mozzanata, a *Supplex Libellus Valachorum* ügye... A kérvény 1791 márciusában készült el. Történeti érvelése a dákoromán kontinuitás elméletéhez igazodik, annak összes nyilvánvaló gyengeségeivel; a polgári nacionalizmus ébredésekor általános, a realitásoktól messze távozó múltteremtés. Azt azonban alappal szögezi le a *Supplex Libellus*, hogy a románság a legszámosabb nép Erdélyben. Követelése: a románok negyedik nemzetként való bevétele, a román papságnak, nemességnek és közrendűeknek a három natio megfelelő rétegeivel azonos jogok biztosítása, vegyes vagy tisztán román névhasználat románok lakta vagy román többségű törvényhatóságoknál és helységeknel... A diéta, bizottsági tárgyalás után úgy foglalt állást, hogy a románság a magyar és székely natio területén nem nyerhet a jelenleginél több polgárjogot, hisz a nemesek és szabadosok jogai etnikai hovatartozástól függetlenül azonosak, csakúgy mint a jobbágyok terhei is... A román nép műveletlenségének fő oka, a rendek szerint, papjaik tudatlansága: az egyházügyi rendszeres bizottság feladatává tették, hogy erre megoldást találjon...”

„Bővebben szólhatunk a kor erdélyi román kultúrájáról. Korunkban ennek egy növekvő és erőteljesen világiasodó értelmiség lett a bázisa és fejlesztője. Az erdélyi román értelmiség kialakításában (Balázsfalva jelentős szerepe ellenére) továbbra is a katolikus és református iskolák játszák a főszerepet. A kolozsvári piarista iskolában 1794-ben az összes diákok 27 százaléka unitus és ortodox, ez a szám 1846-ban 49 százalékra nő... A marosvásárhelyi református kollégium diákjai egyenlő arányban (36–36 százalék) kerülnek ki Marosszékről és Torda megye keleti feléből, a fennmaradó rész nagyobbik fele (16 százalék) Kolozs megyéből jön. A román diákoknak már csak jó egynegyede választja a papi pályát, a többi tanár, tanító, és 44 százalékban kormányhatósági és más állami tisztviselő... Némi súlypontváltást jelent 1814-ben a szebeni ortodox teológiai akadémia létrejötte, a román értelmiség képzési helyeinek arányain azonban alapvetően ez sem változtat.”

„Erre a bázisra alapozódik most már a dákoromán kontinuitás elve köré épülő román nemzeti tudat. Petru Maior a budai Egyetemi Nyomda román cenzoraként írja meg fő művét az erdélyi románság történetének kezdeteiről... ügyes, kisméretű, összefogott vitairat, amely csak a magyar honfoglalásig tárgyalja Erdély történetét. Nagy tömeghatást ért el a 19. század folyamán két további kiadással...”

Ezek még csak felfutó csúcsok, a román tömeg nemzeti öntudata még alszik, lekötve a túlnyomórészt jobbágyi sorsban.

A szabadságharctól a kiegyezésig

A nacionalizmus, mint politikai erő, most lesz kétszáz éves. A francia forradalom szülte, vagy legalábbis annak hatására tört ki addigi burkából. Jól is jött a küzdelmi térség részére, mert a valósi okok miatti vitákért lanyhuló eréllyel verték már csak be egymás fejét az emberek. A feudális gazdálkodásból kapitalista gazdálkodásra térő nyugat-európai térség állami egységekbe igyekezett szerveződni, olyan egységekbe, amelyek nem változnak többé az uralkodóházak házasodási kedve és háborúskodó szerencséje szerint. Ott állandóbb kategóriákat ígért a nyelvi alapon előálló »nemzetállam« létrehozása illetve rendszeresítése. Európa keleti felén azonban más volt a helyzet, mert ott a történelem kevert népi államokat hozott létre. Minthogy a liberalizmus nem tűrte a királysági intézményt sem, Európa nyugati fele „megajándékozta” a keleti részt is a nála bevált intézményrendszerrel: elkergette a királyokat és köztársaságokra szabdalta területét, amelyeknek természetes alapja a nacionalizmus lett.

Ami Európa nyugati felében a nemzetállamok tekintetében szerves fejlődésként elfogadható volt, ugyanaz a keleti részben mérhetetlen rombolást vitt végbe, mert olyan „nemzetállamokat” hozott létre, amelyek még kialakulatlan, nemzeté még nem vált népekre épültek. Ilyen nép volt a románság is, melynek – amint láttuk – a magyar nemességbe beletöredező rétegén kívül csak a XVIII. század végefelé jött létre egy nagyon vékony, intellektuálisnak nevezhető rétege. Ez a réteg, látni fogjuk, még sokáig csak arra lesz képes, hogy a románság elszaporodott primitív törzsi tömegeit fölláztassa a fennálló rend ellen, anélkül, hogy annak helyébe bármit tenni tudna. Amikor az idő megérkezett Magyarországon is a jobbágyrendszer felszámolására, amit – ne felejtünk el – a liberális eszméktől lelkes magyar nemesifjak kezdeményeztek, a magyar jobbágy már nagyobb százalékban állt olyan fokon, amin a változást már el tudta fogadni: önálló gazdálkodó, vagy legalábbis önálló gazdasági munkavállalóként önmagát fenntartani tudó hasznos polgára lehetett az országnak.

Sajnos, ez nem vonatkozott Erdély összes lakosaira, pontosabban az erdélyi románság nagy részére. Életmódjuk, pásztorkodó gazdálkodásuk, le nem telepedett állapotuk miatt kimaradtak a társadalmi fejlődésből. Az állami parancsra elrendelt jobbágyfelszabadítás mérhetetlen zűrzavart idézett elő Erdélyben, ahol a jobbágyi kötöttségből való felszabadulás egybekapcsolódott a lázadó szellemű törzsi nacionalizmussal, ami a primitív agyokban úgy tudatosult, hogy most el kell venni az uraktól minden jószágot, meg is lehet ölni őket, mert itt van az új világ.

A könyv, amit ismertetünk, nem így fogalmaz, ellenkezőleg, amennyire lehet, egyenlőségjelet tesz magyar és román jobbágyok közé, és kihangsúlyozza, hogy a román liberális ifjúság magyar iskolákban és egyetemeken szívta magába a kor szellemét és őszintén kívánták emelni népüket az európai fejlődés menetébe. Csakhát az események tárgyilagos és letompított olvasatából kiérezhető a megoldhatatlan történelmi feladat, és a hegyek sötét sűrűjéből fenyegető rémségek víziója:

„Moldva és Havasalföld az 1828-as orosz-török háború után viszonylag széleskörű autonómiát kapott, eltörölték a kereskedelmükre nehezedő török monopóliumot, és biztosították a dunai kikötők szabad forgalmát... A román bojárság most végre úgy vethette le a keleti viseletet, a kaftánt, hogy nem kellett egy-két év múlva visszavennie... A dunai román fejedelemségek gazdasági fejlődése a brassói románoknak kedvezett. A negyvenes években Brassó belvárosában már több mint kétszer annyi román (mintegy 300 fő) élt, mint görög... Így a brassói románok alkották Erdély legerősebb kereskedő csoportját... A brassói román sajtó szerkesztője fél évszázad múlva is (1880 körül) mindössze tízezerre becsülte a reformkori Erdély és Magyarország szerinte 3 milliónyi románságából az írástudók számát... Ha a földesúr saját buzgalomból, vagy a guberniumi felhívásoknak eleget téve pártolta az iskolát, a jobbágyok gyakran bizalmatlanságból bojkottálták az igyekezetet. A bizalmatlanság annyira általános lehetett, hogy a román sajtó a »befolyásolt emberekkel« való szövetkezést ajánlotta a tanítónak, ha meg akar küzdeni a »mosdatlan nép« ellenállásával...”

„Egyén és társadalom kérdéseire a modern nemzeti ideológia adott új válaszokat, érvényesítésüket pedig az új szakaszba lépő nemzeti mozgalmak helyezték kilátásba... Valósággal kultusz tárgyává tették a nemzetiséget, mely egyszerre jelentette az egyazon nyelvet beszélők fizikai valóságát, valamint összetartozásuk tudati és nem tudati tényezőinek összességét... Mert »csak a nemzetiség képes tartós kötelékeket létrehozni, melyek tovább tartanak, mint más politikai jellegű szövetségek« (idézet a román G. Barittól)... A nyelvi-nemzetiségi közösségek különállását és önrendelkezését hangsúlyozó »nemzetiségi elv« hamar meghonosodott az egész európai eszmevilágban... De nyers hatalmi célokat szolgáló eszköz is lehetett, különösen ott, ahol a nemzeti közösségek egymásba ékelődve és egymásba fonódva éltek...”

„Az erdélyi magyar liberális ellenzék az unióval (Erdélynek Magyarországgal való egyesítésével) nemcsak egyszerűen a letűnt nemzeti nagyság biztonságát kívánta újra visszaidézni, hanem a nemzeti megmaradás és a korszerű nemzeti-polgári átalakulás feltételeit akarta biztosítani... A modern nemzeti állam megteremtésének lázában égve viszont szembe kellett nézni a táj soknemzetiségű mivoltával, pontosan azzal, hogy a többi nép is elindul a nemzetté válás útján. Anakronisztikus kifejezéssel: nemzetiségi politikát kellett kidolgozni, és azt állandóan módosítani kellett...”

„A magyar liberálisok sajátos gondolati konstrukciót alakítottak ki: a nemesség által kivívott társadalmi reformokért és az alkotmányos jogokért cserében a nemzetbe emelkedő nem magyar népek lojálisak lesznek a polgári nemzeti államhoz... Kossuth szerint a magyar törvényhozás jelentse ki, hogy »az ország idegen ajkú lakosait nyelvöktől megfosztani nem csak soha nem szándékozott, de sőt elismeri, miképpen a magánélet nyelvviszonyaiba törvény által beavatkozni jogtalanság volna«. A közélet nyelve viszont csak magyar lehet. »Ennél kevesebbet tenni gyávaság, többet parancsolni zsarnokság, mi reánk nézve mindkettő öngyilkosság volna« és »a gyáva vagy zsarnok nemzettel akár mi történjék, sorsát megérdemlette«. A magyar nemzetiségpolitika társadalmi-történelmi meghatározottságának eredményeként a liberálisok viszont elismerték a történetileg kialakult, szerves történelmi előzményekre épülő nemzeti autonómiászerű képződményeket. Mindenekelőtt Horvátország tartományi önállóságát...”

„Az erdélyi származású bukaresti tanár, Florian Aaron, mint történetíró, Havasalföld múltjáról 1835–38-ban kiadott tankönyveiben az elsők között állította a római származás tanát nemzeti célok szolgálatába. Az Erdélyt is átmenetileg hatalmába kerítő Mihai Viteazult a legnagyobb havasalföldi uralkodóként mutatta be. 1837-ben pedig Romania címmel indított – mindössze jó egy évet megélő – lapot, először használva és indítva útjára ezt a kifejezést, bár Dácia fogalma népszerűbb volt, mint az egykor politikailag egységesnek vélt és most különböző államhatárok által szétszabdalt román nyelvterület szinonimája...”

„Erdély 1848 tavaszán kerülhetett be újra igazán az európai történelem sodrába... Úgy tűnt, hogy a magyarországi fejlemények majd készen hozzák Erdély népeinek mindazokat a vívmányokat, amelyek kiharcolására a reformtevékenység mostoha feltételei olyan kevés reményt ígértek... De közben szorongásteli idők is vártak rájuk, hiszen amitől tartottak, bekövetkezett: megbolydult az egész társadalom és a magyar nemzeti törekvések után jelentkeztek a románok és a szászok is. A román nemzeti törekvések addig aligha sejtett erővel törtek fel, és két – gyorsan összetalálkozó – vonalon bontakoztak ki: a nemzeti és társadalmi követelések vonalán...”

„George Barit a brassói sajtóban a pesti 12 pontot kifejtve és magyarázva próbált olyan részletes programot adni, amelynek megvalósítása biztosíthatná a politikai nemzet követelésébe foglalt igények kielégítését. Az Egyesült Államok és Svájc példájára hivatkozva, széleskörű autonómiával rendelkező, lehetőleg etnikailag egységes, közéleti anyanyelv-használatot biztosító megyékből felépülő alkotmányos államrendszer: a polgári municipalizmus létrehozásában látta a kibontakozás lehetőségét...”

„Belső Erdélyben azok a kiáltványok gyakoroltak óriási hatást, amelyeket az ifjak paplaktól paplakba vittek... A Kolozs megyei Drágon, amikor megtudta a falu népe, hogy a pap Kolozsvárról írásokat kapott, ellentmondást nem tűrve felolvastatta azokat, köztük az említett proklamációt. S abból nem a fő gondolatot jegyezték meg, azt, hogy az unió azonnal meghozza a jobbágyfelszabadítást, hanem a kezdő sorok adtak szárnyat a képzeletnek: »Román testvéreim! Az örökkévaló Igazságnak napfénye, a szabadság kiragyogott... ma nincs többé jobbágy és nemes, nincs többé úr és rab csak szabad emberek egyformán« – és ez elég volt, hogy a falu a közösségi kényszer erejével halálbüntetéssel fenyegetsen mindenkit, aki ezentúl szolgálni mer földesurának... Így kezdődött Erdély hetekig tartó legnagyobb – több tucatnyi falura kiterjedő – robotmegtagadási mozgalma...”

Mintha a császár iránti hűség égisze alatt a népmesék igazságot osztó hősei jelentek volna meg a színen, úgy emlegették Barnutiut »balázsfalvi királyként«, Iancut királyfiként... Akitől az urak félték, abban a parasztek szabadítójukat látták. Még Háromszéken is akadt arra példa, hogy a jobbágyok arról beszéltek: »eddig mi voltunk jobbágyok, ezután földesuraink lesznek a mi jobbágyaink, úgy rendelte a császár az úrbérben.« Aztán éppen »a muszka jó és minket teszen földesurakká«. (Erdélyi Híradó, 1848 április 27).”

★

„A balázsfalvi gyűlésen, ahol a kortársak szerint 30–40 ezren jelentek meg, Erdély integráns részévé nyilvánították a román nemzetet. Az önrendelkezési joggal élve ló pontos határozatba, majd petícióba foglalták követeléseiket... A balázsfalvi gyűlés, mindenekelőtt a nép és az értelmiség közös célkitűzésekben és egymásrautaltságban való találkozása miatt, a román nemzeté válás sorsfordító mozzanataként került be a haladó román nemzeti hagyományok sorába... Papiu a mezőségeket próbálta szervezni, már egyenesen arra számítva, hogy a balázsfalvi gyűlés napján a szerbek és horvátok már fegyveresen is fellázdak a magyar kormány ellen. Ezek után a gubernium betiltotta a balázsfalvi gyűlésen választott Román Nemzeti Komitét, amely a nemzeti törekvéseket és az agitációt akarta irányítani... A Dnyesztortól a Tiszáig terjedő román állam – ahogy többször is emlegették: Dácia – vágyként és vízióként élt már jó néhány román, főleg havasalföldi képzeletében... mígnem szeptember végén a török és aztán az orosz csapatok be nem vonultak Bukarestbe, hogy véget vessenek a forradalmi átalakulás kísérletének... ugyanakkor, 1848 őszén – szeptember elejétől október derekáig – Erdélyben másfél hónapig tartó forrongás előzte meg az ellenforradalom nyílt katonai fellépését.”

„Szeptember elején a vármegyékben is – egyik napról a másikra – a mindeddig viszonylag nyugodt parasztság zöme aktivizálódott a magyar kormánnyal szemben.” (A könyv itt is, mint hasonló más esetekben is, tájékozatlanul hagyja az olvasót a zendülő parasztság nemzeti mívoltáról. Az eseményekből következtethető, hogy elsősorban románokról van szó.) „A román nemzeti és társadalmi elégedetlenség súlypontja áttevődött Balázsfalvára. Axente, aki már tavasszal a fegyveres felkelés lehetőségét latolgatta, Orlátról pár századmagával elindult Balázsfalvára, és ezrekkel ért oda, ahová most már mind a négy égtáj felől tódulni kezdtek a parasztek (éppen úgy, mint tavasszal, magyarok is), kik magukban, kik értelmiségi vezetőikkel. Iancu is előlépett az illegitimitásból, és az érchegegyeségi falvakból toborzott fegyveres sereg élén tűnt fel... Ahol lehetett, a falvak népét rávették, hogy egy-egy obsitos vezetése alatt kaszákkal, lándzsákkal gyakoroljon... egyre több helyen kezdték felállítani a lármafákat, szénát, szalmát hordtak össze a dombok, hegyek tetején, hogy majd tüzeikkel megadhassák a jelt a támadásra.”

„A császári katonaság első feladatként a magyar nemzetőrsek lefegyverzését tűzte ki... A Nagyszében–Arad vonalától északra Kolozsvárig a román népfelkelő alakulatokra bízta a feladatot... aztán parasztházak és kastélyok, falvak és városok borultak lángba a megtorlás és a bosszúállás törvényszerűségei szerint... A paraszti tömegek olyan szenvedéllyel léptek fel, mintha mindazt meg akarták volna semmisíteni, ami megbontja a paraszti élettevékenység ideálisnak vélt egyensúlyát, és akadályba lehetett egy olyan elvesztett boldogság visszanyerésének, amiről prédikációk, imádságok szóltak... Ezért hangzott el annyiszor, hogy öljétek a kéknadrágosokat... A paraszti világképben a lojalitás legfontosabb

eleme a császárhűség volt, de hatottak vallásos mozzanatok is. Nem véletlen, hogy a népfelkelés irányításával megbízott román Komitét »az istentelen pogányok« ellen szólított harcra... fenyegetések és álhírek terjesztése lett a mozgósítás eszköze. Olyan cédulákat küldöztek szét, amelyek örökös szolgálattal fenyegették azt, aki nem száll táborba, s az oroszok bosszújával azt, aki nem lázad fel a magyarok ellen. A düh és elszántság együtt hatott a félelem és a rettegés érzésével. A magyar nemzetőrsek lefegyverzése alkalmával, az alkudozások már-már fegyvernyugvást hozó utolsó pillanatában alighanem félelmében húzta meg valaki a ravaszt (természetesen mindkét fél a másikat vádolja), hogy aztán meginduljon az öldöklés. De gyakran a félelem vezette a tömegeket akkor is, amikor ellenségeiket ki akarták irtani, hogy ne legyen okuk bosszútól rettegni, hogy ne legyen senki, aki a székelyekkel együtt visszaüthessen.”

★

A könyvből vett részeket itt most egyelőre szüneteltetjük az a megjegyzéssel, hogy az előző fejezetben idézett rész a tárgyilagosság hiányában szenved, nyilván annak érdekében, hogy ne sértse a román nemzeti álláspontot, amely hazafias cselekedetnek hirdeti a magyar lakosság elleni galád, minősíthetetlen román tömeggyilkosságot. Mint valami védőbeszéd mentőkörülményei, háttérként sorakoznak fel olyan szavak, mint: ideális egyensúly, elvesztett boldogság, prédikáció, imádság, paraszti világkép, lojalitás, császárhűség, vallásos mozzanat, fenyegetettség. A valóság az, hogy a primitív törzsi nacionalizmus mámoros gyilkolási örületet váltott ki a barbár oláh tömegekből, amiről Európa-szerte felháborodott hangú tudósítások jelentek meg. Az oláh nép ekkor mutatkozott be, ezzel lépett be Európa történetébe. Ismeretes Dr. Reinbold Ignác kamarai orvos visszaemlékezése a zalatnai mézszárlásokról. A magyar népet Erdélyben a teljes legyilkolástól csak a szabadságharcos honvédcsapatok gyors győzelme mentette meg. Szekfű Gyula *Magyar Történet-e* ugyancsak szűkszavúan, de az eseményeket nevével nevezve így írja le az oláh ámokfutást:

„Erdélyben és a Délvidéken a császári főparancsnokok végre színt vallva, az oláh és szerb lázadás élére álltak. Erdélyben mindössze a székelyek kezdtek szervezkedni, s addig is a Puchner báró altábornagy vezetése alatt álló oláh felkelők az egész országot hatalmukba kerítették. Puchner, öreg császári katona, maga is borzadva nézte az oláhok dühöngését, amelynek igazi jellege az oláhországi parasztlázadásokhoz és a balkáni rájanépek egymás elleni faji gyűlölködéseikhez és mézszárlásaihoz hasonlított. Erdély egész középső, déli, nyugati vidékein újra feltámadt a Hora-világ, szörnyűségeivel, kastélyok felgyújtásával, védtelen családok, aggok, nők, gyermekek tömeges mézszárlásaival. Az oláh támadást általában jellemezte a nem kombattánsok embertelen legyilkolása, s alig van erdélyi magyar család, amelynek ne volna Erdély ez oláh hónapjaiból gyászolni valója. Janku és Axentye, valamint az oláh komitét fegyveres tömegei a magyar falvakat a lefegyverezés ürügye alatt rohanták meg, és október második felétől kezdve egymást érték a véres események: Zalatna felégetése után a menekülő magyarokat oláh kísérletük gyilkolja le, itt 640 az áldozat, nemesek, iparosok, bányamunkások vegyest. A Brády-család tizennégy tagját Kőrösbánya lefegyverzésénél mézszárlták le. Ezek a viszonyok alig javultak a császári rendes katonaság felügyelete alatt sem: így az egyik legborzasztóbb esetben, Nagyenyed január 8-i pusztulásánál a császáriak előzőleg Prodán oláh prefektre bízták a város megőrzését, ez azonban engedte, hogy Axentye mócai betörjenek, a várost felgyújtják, lakosait kifosztják és legyilkolják.”

A szabadságharcot követő történelmi mérőföldkő mindannyiunk tudatában az 1867. évi kiegyezés. Iskolai tanulmányaink rövidre fogott tantárgyaként, vagy emlékezetünkől kikopván, a szóban forgó 18 évet mint eseménytelen időszakot tartjuk nyilván és 1849 abszolút kiszolgáltatottságának és 1867 egyenlő partnerkénti tárgyalóképeségünknek az ellentmondását kényelmesen azzal magyarázzuk, hogy a szabadságunkat letipró Ausztria a königraetzi csatavesztés (1866. júl. 3.) következtében jobbnak látta kiegyezni a magyarokkal. A háromkötetes *Erdély története* egyik nagy érdeme, hogy nem siklik át ezen a korszakon, mint valami eseménytelen-, ájult-, tétlen időszakon, amit a nemzetnek, átélve a bosszút és megtorlást, csupán elszenvedni kellett, és kivárni az alkalmat, ami – hopp – megjelent és minden megoldódott. Az a 18 év, első felének valóban ájult időszaka után, a magyar nép életrealitásának, regeneráló képességének hősi korszaka. Őseink akkori bátor, tudatos, messziretekintő, szívós küzdelme nélkül nem csak hogy kiegyezés nem lett volna, de nagyon könnyen bekövetkezhett volna egy, a trianonhoz mérhető országszéthullás. Ennek a 18 esztendőnek köszönhető, hogy Magyarország még egy jó fél évszázadot kapott a történelemtől, ami alatt megerősödött népi állagában is annyira, hogy a nacionalista terjeszkedések XX. századi őrjöngő időszakában, országa feldarabolását nem is, de elkerülte teljes felszámolását. Ha már ennyire belemerültünk Erdély történetének felidézésébe egy könyvismertetés során, ne lépjük át ezt a sorsdöntő korszakot, mert nagyon sok értékes ismeretet nyújt számunkra:

„A forradalmi mozgalmak és a magyar szabadságharc feletti győzelem után a brit külpolitika és a cári szuronyok által garantált európai csend közepette Bécs most már nagyobb belső és külső akadályok nélkül kezdetet hozta a birodalom újjászervezéséhez ... szabadon kísérletezhetett egy olyan centralizált állam felépítésével, amely egy napon a német fejedelemségek feletti hegemoniát is megszerezve, Európa legerősebb hatalmává növekedhet... Haynau büszkén üzent: »Egy évszázadig nem lesz több forradalom Magyarországon, ha kell, fejemmel szavatolok érte, mert gyökeresen irtom ki a gázt.« Augusztus 11-én Erdélyben közzétették a hirdetményt a haditörvényszékek felállításáról, s hogy »mindazon tettek, hibák és merész gonoszságok, melyek a magyar insurgensek-, bujtogatók- és pártütőkkel való egyetértésből következtek és származtak, ellátni és megbüntetni fognak.« ... Egészében a megtorlás Erdélyben – noha véresebb volt annál, mint amilyenre bárki számított – enyhébb lett mint az ország más részeiben. A forradalmi tábor eleve kisebb volt, a harcok is tovább tartottak, s így azok, akikre a legnagyobb veszély leselkedett, szerencsésen kimenekültek az országból. A közkatonák közül egy egész székely zászlóalj kelt át a határon.”

„A megtorlással jutalmazás is párosult. Azok, akik a dinasztiahoz 1848–49 forrongásai közepette hűek maradtak, a következő év őszi ünnepi külsőségek között vették át a császári kitüntéseket. A legmagasabbat Franz Salmen szász comes és Andrei Saguna görögkeleti püspök kapta... Avram Iankut és még néhány tribunt arany érdemkereszttel jutalmazták... Az új abszolutizmus céljai túlmentek a forradalom és szabadságharc erőinek megsemmisítésén, az 1848 előtti alkotmányjogi viszonyok teljes felszámolását is el akarta érni... a konszolidálatlan viszonyok közepette a dinasztia is, az osztrák nagyburzsoázia is egészében csak a hadseregére támaszkodhatott... a kormány a külön-külön nemzeti szabadsággal a centralizált összmonarchia elvét szegezte szembe, míg az alkotmányos parlamentarizmussal – amit kezdetben ígért – az egyéni szabadságjogokat...”

„Erdély katonai és polgári kormányzója eleve azzal a titkos utasítással jött ebbe a délkeleti határtartományba, hogy annak minden különállását, sajátosságait megszüntesse, s betagozza az összmonarchiába... A szász univerzitás »hűségéért« 1850-ben kedvező visszafizetési feltételekkel 1.5 millió forintos kölcsönt kapott a kincstártól, az elpusztult román templomok újjáépítésére 80 ezer forint segélyt utaltak ki... a Székelyföldön viszont kollektív büntetéseket róttak ki az 1848–49. évi »hűtlenség« címén... és szinte minden székely tisztviselőt eltávolítottak a hivatali életből...”

„Az unió (Erdély egyesülése Magyarországgal) természetesen érvényét veszítette, a Partiumot (a mai Erdély északi része) újból Erdélyhez csatolták. Az ország etnikai viszonyait részben szem előtt tartva, hat – három román, két magyar, egy szász – District-nek nevezett kerületet alakítottak ki... 1852-ben a birodalmi rendőrfőhatóság kiépítésével megteremtették az önálló politikai rendőrséget, melynek feladata lett az idegenforgalomtól a színházakig az élet minden területének ellenőrzése. A csendőri és rendőri hálózatban fontos helye volt a besúgók hadának... Az ügynökök mellett az alkalmi besúgók is szerephez jutottak egy olyan korszakban, amelyben hivatalos döntés szabályozta a szakállviselést, rendelkezés az illő kalapviselést, amikor idegent nem volt szabad befogadni éjszakára, amikor egy Kossuth-bankó vagy egy 1848–49-es magyar újság, proklamáció megőrzése büntetendő cselekménynek számított...”

★

„Az erdélyi román politikai élet irányítói 1849 nyarának végén nemzetük jövőjét biztosítottak érezhették. Az udvarral való együttműködés, a magyar forradalommal szemben a császári haderőt szolgáló katonai tevékenységük nyomán némi joggal sorolták magukat is a birodalom megmentőinek táborába. Jutalmul... a román autonómia megszerzését remélték. Néhány havasalföldi emigráns szeme előtt pedig már az új Ausztriában egyesült románság és a két román fejedelemség titokban remélt uniójának képe is kirajzolódott... Bach teljes polgári jogegyenlőséget, hivatali alkalmazást, szabad egyházi és nemzeti fejlődést ígért (a románoknak), de már 1849 nyarán jelezte, hogy a centralizált birodalomban külön román koronátartományról nem lehet szó...”

„Az új abszolutizmus berendezkedése Erdélyben megkezdődött anélkül, hogy a román követeléseket figyelembe vették volna, annál is inkább, mivel a bécsi kormány konzervatív-prakticista felfogása szerint »alacsony politikai és szellemi fejlettségi szintjük, valamint a képzett vezető erők csekély száma miatt nincsenek meg a feltételei a saját kormányzatnak vagy igazgatásnak«. Bár az új rendszer szinte minden valamelyest képzett román értelmiségit hajlandó volt alkalmazni, határőrtisztjeiket pedig felvette az alakuló csendőrség, mégis – Barit adatai szerint – az erdélyi román köztisztviselők száma 1860-ra sem érte el a kétszázat...”

„Az új viszonyokkal szembeni elégedetlenségnek – Barnuti tanácsát követve – Erdélyben kisebb népgyűléseken is hangot adtak, petíciós mozgalmakat indítottak, mire a kormányzó válaszul egy sor tevékeny papot lefogott... A szász sajtó forradalmi szándékkal vádolta, gyanúsította őket. Népfelkelő alakulataik feloszlásakor, 1849 végén letartóztatták a vonakodó Axente prefektet, később magát Avram Iancut, a »havasok királyát« is megpróbálták őrizetbe venni, őt azonban a halmágyi piacon összegyűlt nép kiszabadította... 1851 elején... betiltják az egyetlen román újságot, mert már kezdettől »helytelen, kevés mérsékletet tanúsító hangot pendített meg«...”

~~~~~ Erdély viharos története ~~~~~

„A Vatikánál eredményt értek el: A magyarbarátnak számító lemondott Leményi püspök helyét a harcos nemzeti beállítottságú Alexandru Sterca Sulutiu foglalta el, majd 1853-ban IX. Pius pápa a balázsfalvi görögkatolikus püspökséget érsekséggé tette, tehát függetlenítette Esztergomtól, s a nagyváradi, valamint az akkoriban alapított lugosi és szamosújvári görögkatolikus püspökséget ennek rendelte alá, megteremtve ezzel az erdélyi és magyarországi görögkatolikus románság egységes autonóm nemzeti egységét...”

„1853-ban, az osztrák császárság tőszomszédságában, súlyos háborús konfliktus keletkezett. I. Miklós cár, Törökország európai hatalmának megtörésére készülve, július folyamán megszállta hadaival a szultán fennhatósága alatt álló román fejedelemségeket... Őszre derült ki, hogy Anglia és Franciaország egyértelműen Törökország oldalára áll, utóbbi ettől felbátorodva október 16-án hadat is üzent Oroszországnak. Ferenc József úgy ítélte, hogy Szentpétervár a balkáni felszabadító törekvéseket is pártolja, politikailag szembe fordult a cárral... Mindez együttesen már elegendő fenyegetés volt ahhoz, hogy a cár valóban kivonja csapatait Moldvából és Havasalföldről. A Portával kötött megállapodás alapján 40 ezer osztrák katona vonult be a dunai fejedelemségekbe... az osztrák csapatokkal visszatért országába a közel egy éve elmenekült két román fejedelem is...”

„Moldva és Havasalföld megszállásával a titkos szervezkedést meg-megújító magyar emigráció fontos területet veszített el... A tervekből nem lett semmi, mert a nyugati hatalmak lemondtak arról, hogy a Duna mentén támadják meg Oroszországot, a monarchia pedig kívül maradt a háborún. A magyar és román légiók felállításának gondolata éppúgy kútba esett, mint a Dalmáciától a Fekete tengerig és Bukovináig terjedő 24 milliós konfederációt hirdető Klapka vágya a törökkel együttműködő aldunai felkelősegreg főparancsnokságára. A fejedelemségek osztrák megszállása útját vágta a további készülődésnek, hiszen még az angol szolgálatban álló Türr Istvánt is elfogták Bukarestben, titokban Brassóba vitték, s bár angol intervencióra kiszabadult, előbb közölték vele a hadbíróság halálos ítéletét...”

„A krími háború s az új helyzetet szentesítő párizsi béke ösztötte a szentszövetségi rendszer maradványait. Oroszország hosszú évekre megszünt Európa csendőre lenni, kiszorult a Dunáról is, mivel Moldva visszakapta Dél-Bessarabiát. Nem alaptalan azonban az a nézet, hogy a háború igazi vesztese az osztrák császárság volt. Mindenekelőtt azért, mert ellenséges fellépésével szétrombolta Ausztria és Oroszország százéves barátságát. Az 1856. április 15-i párizsi egyezmény azután elűtötte Ausztriát attól, hogy a román fejedelemségeket fegyveres ellenőrzése és politikai védelme alatt tartsa. Nem tudta útját vágni Moldva és Havasalföld egyesülési törekvéseinek... Ettől kezdve egyesülésük fő támogatója az Ausztriával szembe forduló III. Napoleon, aki nemrég még maga kínálta fel a Habsburgoknak e két fejedelemséget Lombardiáért cserébe. A legtekintélyesebb román emigránsok már 1857-ben hazatértek, majd a nemzetközi helyzet és a párizsi egyezmények kedvező feltételeit kihasználva, 1859 elején Alexandru Ioan Cuza személyében a két román fejedelemség közös uralkodót választott, aki eleinte osztrákellenes politikát folytatott, s így a magyar emigráció iránt is jóindulatot tanúsított... Cuza hozzájárult moldvai magyar fegyverraktárak létesítéséhez, ahhoz, hogy a francia császártól érkező 30 ezer fegyverből 20 ezret, s a Szerbiából várható ágyúk bonyos részét átadja a magyaroknak. Klapka cserébe segítséget ígért Cuzának Magyarország nevében Bukovina megszerzéséhez...”

„1859 azonban – ha a magyar emigráció számára nem is hozta meg a várt sikert – az európai politikai fejlődés egyik fordulópontja lett. Franciaországban hamarosan megkezdődik a császárság belső válsága, Németország polgárai harcra készülnek az alkotmányosságért és az egységért, s lassan megindul a munkásmozgalom nemzetközi összefogásának folyamata. Itáliában az egyesítési törekvések valóságos népmozgalomba csapnak át, sikerült vezére 1860-tól Garibaldi lett. Hosszú évek óta először sikerült demokratikus forradalmi mozgalmat fegyverrel győzelemre juttatni.”

„A monarchiában a szélesebb tömegek az állami tekintély csökkenésével fokozott mértékben próbálták kivonni magukat az adóterhek alól. Az uralkodó most belátta, hogy belső engedmények nélkül, legitimációját veszített szoldateszkával, szétzilált pénzügyekkel nem lehet kormányozni. Augusztus 21-én menesztette Bachot és Kempent, az önkényuralom e két fő megtestesítőjét...”

„A háborús vereség aktivizálta a magyar konzervatívokat... A magyar konzervatív arisztokraták és a Kossuth-emigrációval szövetséges liberális tábor között együttműködés jött létre... A Pesten megindult mozgás hullámai Erdélyt gyorsan elérték... »Holtak tetszett nemzetünk tízévi hosszas álmából felébredt és életjelét adta« – mondta Bethlen Farkas a vásárhelyi gyűlésen... A különféle ünnepek külsőségeit a hirtelen elterjedő »nemzeti viselet« és a Kolozsvárra is gyorsan átvitt táncfalomány, a palotás tette látványosabbá. 1859-től eléggé általánossá vált az atilla, a szűk nadrág, pörge kalap, a fokok, s a nők körében elterjedt a párta viselete. A román értelmiségnél lassan kialakult egy, az úri és a paraszti viselet kombinációjából álló külön nemzeti ruházat...”

„Dél-Erdély román lakossága meleg szimpátiával fogadta már az év elején Moldva és Havasalföld unióját... Az erdélyi csendőrség parancsnoka szerint a folyamatos megfigyelés alatt tartott, évek óta beteg Avram Iancu Topánfalván novemberben kijelentette, hogy ő maga hamarosan megint vezénylő parancsnok lesz, »a Székelyföld is él még s a székelyekkel az ember egész Európát meghódíthatja« ...”

„A magyar nemzeti mozgalom egyes megnyílvánulásait rokonszenvvel kísérték románok és szászok is. A Kazinczy-ünnepeken, még inkább a Széchenyi-rekviemeken, sokan vettek részt közülük. Reményi július végi kolozsvári hegedűkoncertjén a közönség kitörő lelkesedéssel fogadta a román dalokat s az est valóságos testvériesülési ünnepséggé változott... A brassói román nőegylet báljára a Székelyföld közeli birtokosai kocsiztak be, s az országot barátkozási hullám árasztotta el... A nagy egyetértés azonban csak az abszolútizmus elítélésére korlátozódott, a jövőre vonatkozó elképzelések egyeztetésében politikai szempontból kiaknázható eredményt nem sikerült felmutatni...”

„A lengyel felkelés évében, 1863-ban, Klapka és Türr ismét próbálkozott a kapcsolatok felvételével, sőt számolt magyar légiókkal szövetséges erdélyi román alakulatok felállításával is. Az egyesült román fejedelemségek támogatására azonban többé nem mertek építeni. Román részről erősebb hangot kapott a Magyarországtól független Erdély követelése. Cuza maga kijelentette, hogy nem kívánja Magyarország megerősödését. A magyar emigráció egy része – éppúgy mint a hazai politikusok közül sokan – rezignáltan megfogadta Klapka talán túl keserű ítéletet rejtő tanácsát: »Ha nem képesek semmiféle engedményre más nemzetiségek iránt, hát akkor ne álmodjanak függetlenségről, hanem egyezzenek meg az osztrákokkal. A Habsburgok atyai védelme alatt nem lesz szükség arra, hogy a szerbeknek és románoknak számadással tartozzanak.« ...”

Előzőekben utaltunk az 1849–1867. évek közötti időszakra és eljutottunk addig, hogy a köztés 18 év jó felén túl az országunkat megszálló Habsburg birodalom kétségtelen jelekből felismerte a központosított önkényuralom veszélyeit és az európai politikában beállott változások jelzéseit, melyek hatására hajlandónak mutatkozott alkotmányos formákról tárgyalni.

A bécsi udvarban a lehetőségeket kutató tanácskozásokon bizonyosan szóba került a horvátoknak és a románoknak tett korábbi ígéretnek alapján nyújtandó nagyobb önállóság, de egy ilyen megoldást el kellett vetniük, már csak azért is, mert ez Magyarország megcsonkításához vezetett volna, ami belső feszültséget idézett volna fel akkor, amikor ennek az ellenkezőjét kellett keresni, de azért is, mert elindított volna – még federációs alapon is – egy folyamatot, amelyben a monarchia különböző népei mind jelentkeztek volna hasonló igényekkel. Horvátország esete nem okozott problémát, de a románok igénye egyszerűen megoldhatatlan volt az udvar számára. Legszívesebben megtartották volna Erdély különállását, de a magyarok részére ennek ellenzése alapvető kiindulópont volt. A román igények mellőzésében nagyrészt hátramaradottságuk döntött. Nagy létszámukat jelentéktelenné tette az a körülmény, hogy népi állaguk csak igen kis töredéke ébredt még nemzeti öntudatra, és az a vékony vezető réteg jobban csak zajongásra, lármázásra, bajkeverésre volt alkalmas. A politikai arénában a tömegek akkor még nem jelentettek tényezőt, és csak valóban messze látó gondolkodók érzékelték az ország széthullásának veszélyét, de a közvetlenebb veszélyt mindenki érezte: ha nem tartják kordában a nacionalista izgatásokat, a primitív csöcselék ismét megindulhat romboló, gyilkoló áradatként. Erdély felelős politikusai a népnevelésben és a fokozott polgárosításban látták a megoldást, de talán még ők sem számoltak azzal, hogy a hegyekből és a Kárpátokon túli tartományokból még 130 év után is ömlik a primitív balkáni nivótlanság, ami lerágja a fejlődés csíráit.

„A konzervatív arisztokrácia kezdeményezésére Ferenc József 1860. október 20-án »állandó és visszavonhatatlan állami alaptörvényül« kibocsátotta az ún. Októberi diplomát, mely uralkodói kegyként »helyreállította« az egyes történeti országok és országrészek külön szervek útján történő belkormányzását, és ígéretet tett a külön tartománygyűlések egybehívására, deklarálva, hogy a jövőben törvények csak az egyes tartománygyűlések és a birodalmi tanács közreműködésével szülehetnek... Az Októberi diplomát távolról sem fogadta olyan lelkesedéssel, mint kezdeményezői remélték, a magyar liberálisok a diploma tartalmát nem fogadták el... A magyar közvéleményt Kemény Zsigmond Pesti Napló-ja és az emigráció hazaküldött irányelvi egyaránt a széleskörű önállóság melletti kitartásra buzdították. A pesti tüntetők elleni hatósági akció halálos áldozatokat követelt, novemberben országszerte népi megmozdulások zajlottak, Szatmáron, Nagyváradon, Aradon és környékükön gyakran magyar–román közös fellépésként... Másként fogadta a diplomát a szász és a román polgárság. Az optimista brassói Barit nagy lelkesedéssel kommentálta lapjában: »Ma az erdélyi román nemzetet uralkodója a többi népekkel együtt nagykorúnak nyilvánította, Erdély autonómiája örökre biztosított, sorsunkat a mi kezünkbe adták.«.

„De a románoknál sem volt egységes a lelkesedés, az abrudbányai gyűlésen egyenesen a Habsburg birodalom összes románjainak egy nagy területben történő egyesítését, általános választójog szerinti román országgyűlést és egyedüli román hivatalos nyelvet követeltek.” (Arról nem volt szó, mi legyen az egységes

román terület völgyeinek, városainak magyar lakosaival. Cs. E.)

„Eötvös külön nemzetiségi törvényt előkészítő parlamenti bizottságot teremtett, mely a kidolgozott törvényjavaslatban lefektette azt az alapelvet, amelyhez az otthoni magyar politikusok eddig is és az elkövetkezendő évtizedekben is ragaszkodtak: »Magyarország minden ajkú polgárai politikai tekintetben csakis egy nemzetet, a magyar állam történelmi fogalmának megfelelő egységes és oszthatatlan magyar nemzetet képezik«, de azt is leszögezte, hogy a magyarok, szlovákok, románok, szerbek, németek, ruszinok, »egyenjogú nemzetiségeknek tekintendők«, amelyek külön nemzetiségi igényeiket az egyéni és az egyesülési szabadság alapján korlátozás nélkül érvényesíthetik. Az egyetemen tanszékeket kell létesíteni a nemzetiségi nyelvek és irodalmak tanítására, iskoláikat tetszésük szerint szervezhetik, egyházaik megőrizhetik önkormányzatukat. Az állami hatóságok nyelvétől a magyart ajánlotta, de a községekben és megyékben biztosította a szabad nyelvhasználatot, megengedve hogy a nemzetiségi megyék, községek saját nyelvükön levelezzenek egymással, saját nyelvükön adják ki a hivatalos iratokat. Arra külön gondot fordítottak, hogy a románokra sérelmes régi erdélyi jogszabályokat még formálisan is érvénytelenítsék... Az 1861. évi csonka országgyűlés végül is törvényt nem alkotott, Ferenc József és Schmerling feloszlatta, mert nem volt hajlandó a »Februári Pátens« centralista alapelvét elfogadni, behódolva megegyezni az uralkodóval...”

„A pátens kibocsátása után, 1861. március 24-én az uralkodó Erdélyben is elrendelte a mereven abszolutisztikus belső igazgatás megszüntetését, a megyék, székek, szabad királyi városok önkormányzati alapon való visszaállítását és újraszervezését... A törvényhatóságok újjászervezése körül előre várható súlyos ellentétek merültek fel részben a magyar liberálisok és a román értelmiség, részben pedig a szászok és románok között. A magyar liberális felfogás a megyét az 1848. évi (forradalom utáni) formájában kívánta felújítani, majd továbbfejleszteni. A megye 1848-ban megszűnt kizárólag nemesi intézmény lenni, azonban a polgárosítás részleges végrehajtását a községek-, s ezzel egyúttal a románság küldötteinek választását nem szabályozták kielégítően.”

„A román politikusok a bécsi kormánykörök támogatását maguk mögött tudva ragaszkodtak Erdély különállásához, követelték a szabadságjogok nemzeti alapon történő biztosítását... A nemzeti egyenjogúsítás pedig számukra a román többségű területeken saját politikai egyeduralmat, az egész nagyfejedelemségre vonatkozóan pedig távlataiban román politikai hegemoniát ígért... A magyarok a nemzetiségi jogok kiszélesítésére irányuló követelések alkotmányos megtárgyalása előtt sohasem zárkoztak el. Erdélyben beletörődtek abba, hogy a nagy román többségű Naszód és Fogaras román közigazgatást építsen ki, a Királyföldön is kívánatosnak tartották a románok valamelyes térhódítását, azonban a megyékben a hatalmat nem átadni akarták a románoknak, hanem legfeljebb paritásos alapon voltak hajlandók beengedni őket a politikai fórumokba, illetve a megye-apparátusba... A megye »a nyelvet, a gondolatok-, óhajítások- és fájdalmak nyilvánításának eszközét, az egymást megértés, összesimulás, testvériesülés ezen nélkülözhetetlen kellékét szükségesnek és méltán tartotta feloldozni bilincseiből« — mondja egy későbbi állásfoglalásuk. A megyebizottmányokban először jelentek meg nemzeti alapon álló román képviselők, akik azután akadálytalanul használták anyanyelvüket a gyűléseken, de használhatták az írásos beadványokban is...”

~~~~~ Erdély viharos története ~~~~~

„Az önállósággal bíró városok ugyancsak visszatértek az 1848-ban érvényben lévő gyakorlathoz. A városi tanácsokban a románok – elsősorban alacsony létszámuk miatt – csekély mértékben nyertek teret... a tényleges városvezetést Vajdahunyadon és Hát-szezen vehették kézbe... 1861 őszéig Erdély törvényhatóságai újjászerveződtek, sőt javában működtek. Viszonylagos politikai egyensúly alakult ki az egyes nemzetek között is... A viszonylagos egyensúly azonban nem jelentett nyugalmat. A magyar vezetésű megyékben a románok, a román irányítású törvényhatóságokban a magyarok politikai hangadói tiltakoztak a másik fél hegemoniája ellen, ünnepélyes kivonulásukkal a megyegyűlésekről, passzívítással és emlékiratokkal jelezve, hogy a kialakult erőviszonyokat még átmeneti megoldásként sem hajlandók elfogadni. ...”

„Az ideológiaformáló birtokos osztály liberális vezérkara nagyhatalmi nemzettudattal, önálló- és alkotmányos-, a térségben vezető szerepet betöltő magyar államot akart teremteni. Történetiségre, államalkotó hagyományra és gyakorlati megfontolásokra hivatkozva a magyarságnak kiemelt politikai szerepet igényelt a történeti határokon belül és kívül, tehát az itteni nemzetek rangsorának élére állította azt. A magyar birtokos osztály jelentős gazdasági-politikai ereje, valamint a magyar etnikum országon belüli kedvezőtlen aránya közötti súlyos ellentmondás állandósulása, a külpolitikai fenyegetettség miatt azonban a magyarság helyét nemcsak egy hierarchia csúcán, hanem egy másik, immár nem nemzeti szempontú hierarchiában is kijelölte. Egy magyar birodalom fenntartása eszerint csak úgy lehetséges, ha az egy még nagyobb hatalomba is beletartozik. Ezért itthon az Erdéllyel újra-egyesítendő Magyarország birodalmon belüli elhelyezkedésének keresése vált az elkövetkező évek politikai életének uralkodó tendenciájává...”

Hosszan tartana, így csak rövid vázlatot adunk „A provizórium és a nagyszebeni Landtag összehívása” fejezetről: Bécs az erdélyi magyar ellenállás megtörésének szándékával választásokat rendelt el, mégpedig olyan széleskörű választói jogokkal, amihez fogható sehol a birodalomban nem volt.

„Kemény Ferenc a monarchikus elvet és a széleskörű választójogot nem látta összeegyeztethetőnek, beadta lemondását... Utódja, Nádasdy Ferenc gróf kancellár, a székely székek és a magyar vezetésű megyék megtörését tűzte ki célul... Az uralkodó 1863. július 1-re Nagyszebenbe hívta össze az országgyűlést. A választásokon a 24. életévüket betöltött (nem cselédsorsú) férfiak vehettek részt, ha fejadóval együtt legalább 8 forint egyenesadót fizettek... A rendelet teljesen eltért az eddigi magyar parlamentáris jogfejlődés vonalától. Nem is a választójogosultak számának bővítése volt a legfontosabb, hanem magának a szavazótábornak az átalakítása, amennyiben 1848-ban minden nemes automatikusan választó maradt, most viszont csak azok, akik a cenzusnak megfeleltek, s ez a parasztsorsú nemeseket tizedelte meg olyan mértékben, hogy a megyékben csak minden ötödik nemes felelt meg az új követelményeknek. Ez a réteg mindeddig, mint ahogy az elkövetkező években is sokáig, a magyar politika egyik fő hordozója volt, tekintet nélkül magyar vagy román etnikai hovatartozására...”

„Az 1863. évi nyári választásokon – melyen a kormány állítólag 800 ezer forintot fordított a kb. 75–80 ezer tényleges választó anyagi eszközökkel történő befolyásolására – 49 román, 44 magyar és 33 szász jelölt szerzett mandátumot... A liberális tábor mind a székely megyékben, mind a magyar városokban elnyerte a mandátumokat, azonban a magyar politikai élet ősi szervezeti egységének tartott megyékben katasztrófális vereséget szenved-

dett: 38 megyei képviselőből csak 2 lett magyar...”

„A szép ceremóniával összehívott országgyűlésre azonban a magyar képviselők nem mentek el. A magyar díszruhába öltözött királyi biztos a magyarok nélküli testületnek felolvasta a trónbeszédet, amely az alkotmányos régi jogok visszaállítását, a polgári jogegyenlőségnek megfelelő képviseleti rendszer kialakítását ígérte, felszólította a képviselőket az Októberi diploma és a Februári pátens törvénybe iktatására, Erdélynek a birodalmi tanácsba való belépésére, s biztosította őket az unió érvénytelenségéről. Csakhogy a magyar képviselők távolmaradása érvénytelenné tette az országgyűlést. Erre a magyar képviselők mandátumait a kormány érvénytelenítette és újabb választást írt ki kerületeikben... Az augusztusi választáson az eddigi magyar képviselők régi helyeiken ismét győzelmet arattak, s az erődemonstráció végeztével ünnepélyesen lemondottak mandátumaikról. Kormány és ellenzék szavaztatásos párharca ezután többször megismétlődött. Az októberi újabb választáson már igen erős kormányzati nyomás érvényesült, a községi választóktól nyilatkozatokat követeltek, hogy csak olyan jelöltre szavazzanak, aki el is megy Nagyszebenbe. Ha nem is változatlan arányban, de ismét a magyar ellenzék győzött. 1864 májusában negyedszer, augusztusban pedig ötödször próbálkozott Nádasdy választással megtörni az ellenállást, mindvégig sikertelenül. Új regalistákkal és két kormánypárti választott honatyával együtt mindössze tizenegy magyar foglalta el országgyűlési helyét, ezt azonban a kormány meg sem próbálhatta a közvélemény előtt Erdély magyarságának képviseléként feltüntetni. A magyar szavazók határozott kitarása az ellenzéki politikai törekvések nem túl széles, de szilárd társadalmi bázisának meglétét bizonyította...”

A nagyszebeni tartománygyűlés határozatait az erdélyi magyarság nem tartotta magára nézve kötelezőnek – az unió elvén állva, a pesti országgyűlésen kívántak megjelenni. A románok viszont nagy reményeket fűztek nagyszebeni többségükhöz:

„A román társadalom akkori szerkezetéből következett, hogy csupán olyan papi és hivatalnoki-értelmiségi gárdát tudott kitermelni, amelyik egymagában nem jelentett ütőképes politikai erőt, szükségképpen az állami bürokrácia tartalékhadának szerepére volt kárthatva... Ioan Ratiu már 1861 nyaratól óvta társait attól, hogy túlságosan elkötelezzék magukat a Schmerling-kormánynak, és javasolta, hogy keressék a kapcsolatot a magyar politikusokkal. Bariotot is figyelmeztette Josef Grimm, az Erdélyből távozó befolyásos osztrák hivatalnok, hogy bármely pillanatban feláldozák a románokat egy új kombináció kedvéért... A román vezetők nem ismerték fel, hogy az abszolutizmus a végét járja, valójában a Schmerling-féle centralizációval utóvédharcot vív az ellenzéki erők ellen... Akkor került sor az erdélyi országgyűlésre, amikor már bukásra állt az a politika, amelyik létrehozta... 1864. október 29-én az üléseket elnapolták, hogy a 26 fős küldöttség ismét elmelessen Bécsbe a Reichsrat üléseire. Sosem nyitották meg újra, mert 1865 folyamán a politikai helyzet gyökeresen megváltozott. A Landtag tehát úgy ért véget, hogy fel sem oszlatták s a hat szentesített törvény nem bírt jelentőséggel, mert nemcsak a magyar politika irányítói elleneztek, hanem valójában – koronázási eskü híján – még az uralkodót sem kötötték...”

„1864 legvégén Augusz Antal báró titokban felkereste Deák Ferencet, majd a császár megbízásából – immár Magyarország területi integritása helyreállításának alapján – részletekbe menő kiegyezési tervet kért tőle. 1865 tavaszán Deák híres »Húsvéti cikkében« célul jelölte meg a birodalom és a magyar alkotmányosság alapérdekeinek egyeztetését. Itt mondotta ki az 1848. évi tör-

vények módosításának lehetőségét, a készséget arra, hogy ezeket »a birodalom szilárd fennállhatóságával« egyeztessék. Augusztusban Bécsben az új miniszterelnök (a csehországi arisztokrata Richard Belcredi gróf) a két kancellárral, Kemény Ferencsel és Jósika Lajossal megegyezett az unió visszaállításának módjaitól... Ferenc József elvi hozzájárulását adta az unióhoz... ígéretet tett a nem magyar nemzeti jogok biztosítására, amennyiben szászok és románok az új helyzethez alkalmazkodni tudnak... 1865 őszén az uralkodó november 19-re Kolozsvárra új országgyűlést hirdetett, amelynek »egyedüli és kizárólagos tárgya a Magyar- és Erdélyország egyesüléséről szóló 1848. évi I. törvény cikk revíziója, mindkét anyaországra nézve közös érdekeket illetőleg... A kismemesség paraszti sorsú elemei az új választáson »régijogon« cenzus nélkül szavazhattak. A kismemesség viszont – etnikai hovatartozástól függetlenül – a magyar politikai erők tartalékát képezte... Az új rendszer kimondottan hátrányos volt a románok, s előnyös a magyarok számára...»

„A december 18-i határozat szükségesnek mondotta az uniót a birodalom nagyhatalmi helyzetének szempontjából... Végül a nem magyar népek egyenjogúságának kérdésében leszögezi: az uralkodó »minden népei boldogítására törekvő atyai szíve s a magyar törvényhozás elismert szabadelvűsége elég biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy Erdély egyes részeinek, hitfelekezeteinek és nemzetiségeinek jogai, érdekei és igényei az eggyéalakulás részletezésénél illően tekintetbe lesznek véve, s a jogegyenlőség és méltányosság alapján kielégítve úgy, hogy minden honpolgárnak egyenlő joga legyen... Az unió helyreállítása lehetőséget biztosított Erdély számára, hogy immár nem szerény határtartományként, hanem egy nagyobb, gazdaságilag, társadalmilag és politikailag egyaránt fejlettebb anyaország részeként illeszkedjék be a tőkés fellendülés útjára lépett Habsburg-monarchiába, s ezen keresztül kapcsolódjon az európai gazdasági növekedés folyamataihoz.»

Tegyük ehhez hozzá még csak azt, hogy a másik alternatíva, a románok álma, ha ekkor érvényesül, Erdély már akkor óhatatlanul balkáni színvonalra süllyedt volna.

És még egyet: a nevezetes königraetzi csatavesztés csak a fentiekben elmondottak után, 1866. július 3-án következett be. A kiegyezés a magyar nép szívós országmegtartó akarátának, szabadságszeretetének és kompromisszumokra hajlandó józan, reális politikai érzékének eredménye volt.

Hatvanhét után

A következő időszak az ismertetés alatt álló könyv beosztása szerint a kiegyezéstől a magyar állam összeomlásáig, 1867-től 1918-ig tart. Részletes és árnyalt képet kapunk a kiegyezés utáni gazdasági és társadalmi fejlődésről, annak hatásairól. Megtudjuk ebből a fejezetből, hogy Erdélyben a nemzetiségek arányszáma ebben az időszakban alig változik, tehát az egyébként általános népszerű hiedelem, hogy a románság nagymértékben ez alatt az idő alatt szaporodott volna el, mégpedig a földbirtokos magyar arisztokrácia kapzsisága és gondatlansága következtében, megdőlni. Érzékeljük azt is, hogy Erdély román lakossága abszolút többsége ellenére is még készületlen és fejletlen arra, hogy tömegerejét érvényesítse. Sekély értelmiségi rétegével hasonlítható valamiféle erős élőlényhez, melynek aránytalanul kis feje

van. Az idő azonban a fejet növeli és a magyar állam gondja is ennek arányában nő. A román értelmiség nagyrészt ellenséges a magyar állammal szemben, a sérelmi politikát csak taktikából újí, valójában az elszakadás híve, Nagy-Romániát akar a Tiszáig. Érezhetően megdőlni az a vád, hogy idejében bevezetett engedékenyebb nemzetiségi politikával megmenthető lett volna az ország egysége. Arra is választ kapunk, hogy miben állt a magyarosító politika, és hogy az nem volt sem következetes, sem pedig eredményes. A könyv eléggé részletesen taglalja az általános történelem mellett a magyar-román vita eseményeit:

„A kiegyezéssel vége szakadt Erdély három évszázados különállásának. A magyar liberális tábor, valamint az osztrák-német burzsoázia között az uralkodó Ferenc József egyensúlyozó közvetítésével kimunkált kompromisszum egyik alapfeltétele magyar részről éppen az 1848-ban elfogadott unió maradéktalan visszaállítása volt. 1867. június 20-án egy uralkodói leirat formailag is feloszlatta a kolozsvári országgyűlést, ugyanazon a napon egy másik leirat érvénytelenítette a nagyszabonyi tartománygyűlés határozatait.»

„Az Andrássy Gyula gróf által alakított kormány a parlamenttől még március 8-án felhatalmazást kapott arra, hogy teljhatalommal intézze Erdély ügyeit is...»

„Az új berendezkedés szempontjából szükségessé vált az unió részletes szabályozásáról külön törvényt hozni (1868 XLIII. tc.), mely ismét kimondotta a polgári és politikai egyenjogúságot, valamint a »nemzetek« szerinti korábbi felosztások és előjogok megszüntetését. A bevett felekezeti jogegyenlőségét megerősítették, önkormányzati rendszerüket megőrizhették, nyomtatékosan hangsúlyozva, hogy ezek a jogok a görögkatolikus és görögkeleti egyházakra is érvényesek. Az erdélyi képviselői helyek számát 75-re növelték, a gubernium teendőit a belügyminisztériumnak utalták át, a székely főkirálybírák és a szászispán kinevezése ezentúl a kormány javaslata alapján történt...»

„A magyar liberális vezető réteg nem tudta feloldani az új berendezkedésben régi eszményképe: az egységes nemzetállam, s az örökölt realitás: az önrendelkezésre vágyó nem magyar népek sorát is magába foglaló soknemzetiségű ország közötti ellentmondást. A történeti jogra épülő nemzeti ideológia az ország egységének és a polgári jogegyenlőség elvének alapján kitermelte az »egységes politikai nemzet« fogalmát, mely minden nemzetiséget magába foglalt, sajátosságait, kulturális—nyelvi önállóságukat olyan mértékig ismerte el, hogy azok a magyarság történelmileg kialakult hegemon funkcióját ne veszélyeztethessék. A liberális tábor azonban ezen a koncepción belül már nem rendelkezett részleteiben is kialakított nemzetiségi programmal...»

„A liberális elit: Deák, Eötvös, Mocsáry a polgári egyéni szabadságjogok mellett az önkormányzatra épülő közigazgatási rendszerben keresték a nemzetiségi kérdés megoldásának biztosítékát. Mocsáry ment talán a legmesszebb, nyíltan elismerve, hogy Magyarország »polyglott állam«, csak úgy tartható egyben, ha minden népnek biztosítani tudja a szabad fejlődést, s ezek önként vállalják a régi összetartozás megőrzését. Eötvös, aki magas teoretikus szinten is többször végiggondolta a kérdést, éppen az erdélyi problémák elemzése közben írta naplójába, hogy egy köztársasági konföderációtól sem riadna vissza, mert »bizonyos, hogy a magyar e konföderációban épp olyan, sőt nagyobb állást foglalhat el, mint mely neki a dualizmus fenntartása mellett a birodalomban jut. Sőt, hiszem, hogy bármit tegyünk most, egy-

kor ide fogunk jutni .... azonban jónak s kedvezőnek tartanám, ha a dualizmussal egy ideig megállapodva időt nyernénk, hogy a magyar minden tekintetben, főképp műveltségében megerősödjön, a nagy szerepre képessé váljék, mely reá a jövőben vár.« Úgy látta, hogy a Kárpát-medencében élő népek további léte szempontjából szükségzerű egy erős Magyarország, ez azonban nem alakítható tiszta nemzetállammá, s az öntudatra ébredt nemzetiségek »mélványos« politikai és nyelvi követeléseit ki kell elégíteni. »Erdünkben fekszik, hogy ezen nemzetiségek saját körükben a lehetőségig kifejlődve mennél inkább egyéniségeknek érzetéhez jussanak«, ezért a szabadság nagyobb fokát kell biztosítani nekik, mint amit a szomszéd államokban kaphatnának...»

„Az 1868. évi nemzetiségi törvény kompromisszum volt az elvi liberalizmus, a nemzeti autonómiák rendszerét meghonosítani akaró nemzetiségi programok és az egységes magyar jellegű nemzetállamot követelők tábora között. Az országgyűlés magyar és nem magyar képviselőkkel álló »nemzetiségi albizottsága« két évi előkészítő munka után nyújtotta be a törvénytervezetet, ebben Eötvös elméleti munkásságának és az 1861. évi javaslat fogadtatásának tapasztalatait is öszszegezték... A két oldalról is bírált törvénytervezet elfogadásának végül is az volt a feltétele, hogy Deák kompromisszumos fogalmazásában egy bevezetővel lássák el, mely kimondja, hogy az ország »összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja«, továbbá világosan leszögezzék a központi állami szervek magyar nyelvűségét.”

„A nemzetiségi törvény (1868. XLIV. tc.) a megszorítások ellenére alapvetően liberális alkotás. A nem magyar nyelvek széles körű használatát biztosította. Minden polgár anyanyelvén nyújthatta be a községhez, megyékhez, annak közegeihez és a kormányhoz intézett beadványait, s ezekre anyanyelvén is választ kellett kapnia. Hasonló lehetőségeket teremtett a községek (szabadon választott) ügyviteli nyelvének alkalmazására. Megkötés nélkül használhatták az anyanyelvet az egyházak, egyházi hatóságok és az általuk fenntartott intézmények. Így a községek, egyházak, magánosok maguk választották meg iskoláik tanyelvét, másfelől a törvény részben az állam kötelességévé tette a közép-szintű nemzetiségi nyelvű oktatásról való gondoskodást. Egyik legfontosabb intézkedése kimondta hogy a »nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítása végett is az egyes honpolgárok... társulatokba vagy egyletekbe összeállhatnak... pénzalapot gyűjthetnek, és azt ugyan az államkormány felügyelete alatt nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik...»”

★

„A polgári forradalmat követő első-, és a világháború kitörését megelőző utolsó népszámlálás által közrefogott hat évtized alatt Erdély népessége mintegy 40 százalékkal, háromnegyed millió lélekkel gyarapodott azon az 58 ezer négyzetkilométer területen, amelyet e tájegység történeti határainak jelentéktelen módosításával az 1876. évi közigazgatási átrendezés alakított ki...”

Itt külön felhívjuk az olvasó figyelmét az előbbi mondat adataira: Erdély területe nem azonos, hanem jóval kisebb, mint az a terület, amit a trianoni béke Romániának ítelt. Az 58 ezer négyzetkilométer területű Erdélyen kívül további kelet-magyarországi területek kerültek Romániához, összesen 102 ezer négyzetkilométer – több mint a trianoni (mai) Magyarország területe. Tehát az itt következő népességi százalékos adatok nem a mai értelemben vett

Erdélyre vonatkoznak.

„A több mint fél évszázad gazdasági-társadalmi változásai, bár megmozgatták az országrész minden nemzetiségét, nem hoztak nagyobb eltolódást az egyes etnikumok egymásközi arányában. Az 1850. évi népszámlálás a magyarok számát az akkori Erdélyben 585 342-ben, a népesség 28,2 százalékában állapította meg. (Ennek anyaga mai napig is feldolgozatlan, adatai között valószínűen sok a megbízhatatlan)... Erdélyben is, mint az egész Habsburg-birodalomban, a magyarok arányszáma nőtt a leggyorsabban. Az utolsó három évtizedben 287 740 fő, 43,63 százalék volt a magyarság gyarapodása, ezzel a történeti Erdélyben 1910-re túlhaladta a népesség 34 százalékát. E kiugróan gyors növekedés egyik oka a magyar etnikum magasabb természetes szaporodása... szerény mértékben az asszimiláció is...”

„Erdélyben a szorosan vett értelmiség 34 ezres rétegeből kétharmad rész volt magyar. Kulturális-politikai funkciójuk kezdettől jelentősebb mint számarányuk... A román polgárság fejlődik leginkább külön úton... ez kötődött legkevésbé a városokhoz... a parasztság alkotta a bázisát a hazai román társadalom vezérkarát szolgáltató középosztálynak... A század utolsó harmadában az agrártermelés kapitalizálódásával megjelentek, majd elszaporodtak Erdélyben a román bankok... Kisebb és nagyobb pénzintézetekben (Albina, Victoria, Ardeleana) a politikai vezetők is szinte mind érdekeltek... A bankok segítségével erősödött meg a diákok seregét iskoláztató ASTRA kulturális egyesület, mely a századelőn immár 6 millió korona alaptőkéjű Gozsdu-alapítvánnyal együtt példás erőfeszítéseket tett egy szélesebb román értelmiségi világ megteremtésére... A bankok tudatos nemzeti harcban alakítják ki az új saját középosztályt,... melynek képviselői úgy mondták, hogy a románság maga a tiszta demokrácia megtestesítője... Hangversenyeken mindenféle zenei művet előadtak, csak lehetőleg magyar művet nem. Mert a teljes elszigetelődésre is volt törekvés: »Aki tudatos vagy öntudatlan idegen ellenségeinkkel mindennapi érintkezésben kiteszi magát mentalitása korrumpálásának, az lehet szolgabíró, de tanár nem egy román iskolában... Van bizonyíték – főként hogy éltek vágyak egy összromán állam megteremtésére, erről azonban a világháborúig konkrét politikai elgondolás nem alakult ki...”

„A fúzióval a magyar birtokosság döntő többsége feladta addigi ellenzékiességét, valójában most helyezkedett el kényelmesen a dualizmus rendszerében. A közjogi ellenállás feladása együtt járt – mintegy kompenzációként – a nemzetiségekkel szembeni türelmetlenség fokozódásával. Az elkövetkező évtizedekben a nemzetiségek háttérbe szorítása nem csupán a magyar uralkodó osztályok nemzeti hegemóniájának fenntartását szolgálta, hanem a parlamenti pártok előtt közvetett osztrákellenes megnyilvánulásnak, a Bécs ellenében folytatott »hazafias« kormánypolitika egyik bizonyítékának lehetett feltüntetni. Az etnikai kérdés tapintatos kezelése fokozatosan megszűnt, a másfél évtizedig miniszterelnökkösködő Tisza Kálmán lett a »nemzetiségek eltiprója«, holott korábban ő maga többször védte a nemzetiségek egyes részérdekeit, erdélyi balközépiek pedig a kolozsvári Magyar Polgárban is hangsúlyozottan szót emeltek román tisztviselők alkalmazása mellett. A kormányrendeletek és egyes törvények a nem magyar népek kulturális intézményeit is célba vették, a hivatali élet elmagyarosítása mellett az iskolai magyarosítás illúziókkal teli útját egyengették... Az iskolapolitika elsődleges célja a közművelődés terjesztésével egybekötött állampolgári nevelés volt. Ehhez kellett az iskolai magyarosítás is: »az olyan nép, melynek sem szívéhez, sem fejéhez hozzáférni nem lehet, az nem kormányozható« – hangzott az egykorú vélemény.”

*

„A kiegyezés nehezen kiheverhető csapást mért a román nemzeti mozgalomra. Nemrég még belátható időre biztosítottak túnt Erdély autonómiája, s ha a románoknak voltak is balsejtelmek, abban bíztak, hogy fokozatosan politikai túlsúlyt szereznek a nagyfejedelemségen belül. Az unió azonban megfosztotta őket a maguknak igényelt bástyától, a cserébe adott történelmi ajándékot: az alkotmányosságot, valamint az erdélyi és magyarországi románok unióját, egy táborba terelését – éppen az elszenvedett csapás miatt – egyelőre nem tudták értékelni.”

„Már a koronázási országgyűlést előkészítő választásokon megmutatkozott az az erősödő irányzat, amely a magyar parlamenttel szemben a passzivitást hirdette, mert a románság nemzeti létének biztosítékát egyedül Erdély különállásának fenntartásában kereste, s így az új viszonyokat nem volt hajlandó elfogadni...”

„A nemzetiségi iskolafenntartók jogait érintő 1879. évi Trefort-féle iskolatörvény elleni harcban politikailag is összekovácsolódott a – Románia 1877–78. évi függetlenségi háborúja nyomán nemzeti öntudatában megerősödő – magyar állambeli román értelmiség. 1880-ban megkezdődtek a gyűlésezések egy egységes párt létrehozása céljából... 1887-ben szinte egy emberöltőre az egész országban a passzivitás lett a román nemzeti politika vonala. Újat az egységes párt programja sem hozott, mert elsősorban az Erdély autonómiájában kicsúcsosodó régi követeléseket rendszerezte. Egyben elhatározták egy olyan memorandum elkészítését, amelyben a hazai és európai közvélemény előtt feltárják a magyar korona alatt élő románok összes sérelmeit. »A román nemzet soha, semmiféle körülmények között ki nem békülhet« a dualista rendszerrel, írták a következő évben – romániai támogatással – több nyelven kiadott emlékiratban. Ez az öntudatos, de befelé forduló, kevés taktikai lehetőségeket nyújtó program maradt a román nemzeti mozgalom alapokmánya egészen 1905-ig... A hetvenes évek elején azonban a kiegyezési rendszer megszilárdult, az átalakításra irányuló kísérletek megbuktak. Ilyen körülmények között a passzívista politika kezdeti taktikai hibából alapvető stratégiai tévedéssé változott. Nem hogy megakadályozta volna a kormányzat politikai tevékenységét, a közigazgatás lassú, de erőteljes megmagyarosítását, az új intézményhálózat kiépítését, hanem a távolmaradással, ünnepélyes tiltakozásokkal egyenesen annak kezére játszott. Az országgyűléstől való tüntető elfordulás egy olyan államban, amelyben a politikai élet a megyék saját világának háttérbe szorulásával szinte teljesen a parlamentre koncentráldott, súlyos kihatású önkorlátozásnak bizonyult.”

A dualista korszak gazdasági fellendüléséből részesedett a románság is, társadalmi gyarapodásuk, egy új értelmiségi nemzedék felnövekedése és külső erők megjelenése lehetővé tette a steril program új tartalommal való megtöltését.

★

„A polgári Románia társadalma természetes érdeklődéssel és testvéri érzülettel viseltetett a magyar állam román lakosai iránt. A 48-as forradalom után a modern román állam megeremtetői közül sokan a magyar emigrációval együttműködve egy független, Romániát is a nagyhatalmi harapófogókból kiszabadító, európai középhatalom méretű liberális magyar államtól remélték az erdélyi románság számára a polgári-nemzeti szabadságjogok biztosítását... Románia állami tekintélye nagyot emelkedett az 1877–78. évi orosz-török háborúban, amikor az elakadt orosz offenzívát román segítséggel, ráadásul orosz seregeknek Károly román fejedelem

parancsnoksága alá rendelkezésével sikerült győzelemre változtatni. Függetlenségi háborújának hatása átsugárzott a Kárpátok innenső oldalára, jó néhány fiatal ment át az ottani hadseregbe, nem kis diplomáciai gondot okozva a konfliktusban formailag semleges monarchiának...

A Tisza-kormány aggodalommal figyelte a románok felbuzdulását, ismervén az erősödő gondolatokat, hogy most már csak idő kérdése Erdély Romániához csatolása... Erdély magyarsága is pozitív folyamatnak tartotta a török uralom alatt élő népek szabadságtörekvéseit, aggódott azonban Oroszország túlzott megerősödése miatt, s az európai liberális közvéleménnyel összhangban a törökszimpátia kerekedett felül.”

„A román függetlenség kivívása után a Kárpátokon túl magásra csaptak a romantikus nacionalizmus hullámai. Elszaporodtak az ún. dákoromán naptárak, térképek, melyek egyetlen egységnek mutatják a románságot a Fekete-tengertől a Tiszáig, a lapokban sűrűsödnek az Erdéllyel foglalkozó cikkek, melyek egy részét a Kárpátokon innenről írják. Az ellenségesebbeket kiltitják Magyarországról, ami azonban sem ekkor, sem később nem volt túl eredményes, mert a lapokat titokban vagy megváltoztatott név alatt továbbra is behozták. Bukarestben néhány olyan függetlennek tekintett szervezet is alakult, amely felkarolta a határokon túli románok ügyét. Még 1867-ben alapítja A. T. Laurian a Transilvania egyesületet. 1882-ben az erdélyi román fiatal értelmiség segélyezésének címén (Slavici közreműködésével) létrejön a Carpati egyesület a kulturális célok mellett kezdetől politikai egységtörekvéseket szolgáló szervezkedések fészkeként. Vezetői már 1882-ben egy román felkelés tervével foglalkoztak, amelyet hozzá akartak kapcsolni egy feltételezett orosz-osztrák-magyar konfliktushoz. Emisszáriusaik bejárták Erdélyt, a románok mellett a szászokhoz, sőt a bánási svábokhoz és szerbekhez is a nagyromán állam megeremtetésére buzdító, felkelésre hívó proklamációk bejuttatását tervezték... A Carpati vezetőinek lelkesedése később sem lanyhult, 1885-ben is úgy látták, hogy »a nép el van szánva vérét ontani a haza oltárán, mert a szenvedések pohara betelt«, felszólították Románia lakóit az irredenta zászló kibontására, izzó hangú felhívásban fegyveres felkelésre biztatták a magyar állam román alattvalóit... A nyolcvanas évek néhány emberre szorítókozó lelkes tervezettségéhez azonban nemcsak a társadalmi alap hiányzott, hanem a nagypolitikai feltételek sem kedveztek. A Román Királyság Oroszország ellensúlyozásához Németországban és a monarchiában keresett támaszt. Az utóbbi azért is szorgalmazta a kapcsolatok szorosra fűzését, hogy ennek révén egy számára kedvező bel- és külpolitikai stabilitást teremtsen Romániában. 1883-ban a monarchiával kötött titkos szerződés formájában – melyről az uralkodón kívül csak nagyon kevés politikai tudott – Románia csatlakozott a Hármasszövetséghez...”

A Memorandum-mozgalom

„1884. április 26-án Nagyszebenben megjelent egy modern román napilap, a Tribuna első száma... A reformkor tradíciót őrző publicisztikát felváltotta a nemzeti öntudatot harcos nacionalista kizárólagossággá átértékelő napi cikkek sorozata, mellyel az értelmiség mellett a tanuló ifjúságot igyekeztek érzelmileg is megalapozni, szilárd ideológiával ellátni... Nem egészen fél év múlva már azt írta: »Ha a magyar államban a román etnikum megeremtetése nem lehetséges... akkor nem marad részünkre más szabadulás,

mint egy ilyen magyar állam felszámolása, és a harc ennek felszámolásáért, a magyar etnikum ellenségeivel való szövetség mint szerves szükség jelenik meg számunkra.« Újabb év után az állammal szembeni hagyományos hűség és hűtlenség mezsgyéjén kanyarogva leszögezte: »Ha a magyaroknak megengedhető volt a mi akarataink és a Pragmatica Sanctio ellenére Erdélyt Magyarországgal egyesíteni, nehéz a románokat meggyőzni, hogy nekik nem szabad Erdélynek, ugyancsak a Pragmatica Sanctio és a magyarok akarata ellenére, valamely más országgal való egyesítésére törekedniök...«

„A tribunista fiatalok állandó nyomása rákényszerítette a román pártot, hogy a nyolcvanas években hozott határozatait valóra váltva, az uralkodó elé terjesszen egy nagyszabású emlékiratot a magyar állam román alattvalóinak kollektív politikai sérelmeiről. A szorgalmazók most már Bukarestből is kaptak tömegtámogatást: 1891-ben megalakult a románok kulturális egységét szolgáló szövetség, a Liga Culturala, fele részben egyetemistákból, s alapítói között találjuk Slavici-ot is. A Liga idővel Párizsban, Berlinben, Antwerpenben is létesített szekciókat, amelyek nemzetközi propagandatevékenységet folytattak... A nyugat ifjúságának, a jövő Európájának szánt röpirat, amelyet 15 ezer példányban román, francia, német és olasz nyelven terjesztettek, a románság történetét és az európai fejlődésben elfoglalt helyét taglaló bevezető után az 1867 utáni nemzeti-kulturális sérelmeket sorolta fel, előre jelezve a készülő óvodatörvényt is, amely kötelező erejével és a magyar nyelvbe bevezetésének elrendelésével »merénylet a nemzetiségek és a mai idők szelleme ellen«.

„Egy emlékirat-akcióhoz valóban kedveztek a körülmények. Magyarországon kormányválság és választási láz volt. A dinamikus imperializmus Németországa – a monarchia rezignált vezető köreitől eltérően – fontos szerepet szánt Romániának a Balkánon, s így a titkos szerződés megújításáról 1891–92-ben folytatott tárgyalások eredményessége érdekében engedett Károly román király és kormánya sürgetéseinek, megpróbált pressziót gyakorolni Budapestre, egyenesen áldozatokat kérve a nemzetiségi politikában... Az emlékirat hangvételét is meghatározó világos alaptétel az, hogy »25 év alkotmányos lét után a lelkek ellenségesebben állnak szemben egymással, mint valaha«, és a románok »többé nem bízhatnak sem a budapesti országgyűlésben, sem a magyar kormányban... 1892 májusában, a dualizmus negyedszázados ünnepségeinek előestéjén egy 237 főnyi, paraszttal kiegészített delegáció utazott Bécsbe, hogy ott – a komité titkárának ironikus kifejezése szerint – bevádolja a magyar királyt az osztrák császárnál. A kormány kívánságára azonban a kabinetiroda a király személye körüli magyar miniszterhez utasította őket, s miután az sem volt hajlandó a vezetők számára Budapest megkerülésével audienciát kieszközölni, Ratiu elnök lepecsételt borítékban a kabinetirodában hagyta a Memorandumot. Onnan felbontatlanul Pestre küldték, a miniszterelnökség pedig visszaküldette – a feladó – Ratiu lakcímére...»

„A Memorandum-akció kudarca által teremtett kényes helyzetből a magyar nacionalista közhangulat és a kormány mentette meg a román vezetőket. »Nem követhettünk mi el akkora ostobaságot – írja egy önkritikus román politikus – melyre a magyarok ne még nagyobb ostobasággal válaszoltak volna.« Tördán tüntetők rongálták meg Ratiu házát, ami óriási visszhangot váltott ki Romániában. S mivel Nagyszebenben még 1892 közepén 11 ezer román és 2 ezer idegen nyelvű példányban kinyomtatták és részben a Liga Culturala útján terjesztették a Memorandumot, a

kormány némi ingadozás után engedett a nacionalista nyomásnak, a kolozsvári ügyészség előbb Brote ellen kezdett vizsgálatot, majd 1893 májusában eljárást indított az aláíró Ratiu elnök, Gheorghe Pop alelnök, Vasile Lucaciu és Septimiu Albini titkárok, s velük együtt az értelmi szerzősége szintén vállaló többi vezetőségi tag ellen is.»

„Az »emlékirat terjesztése által állítólag elkövetett izgatás vétsége iránti sajtóper« előkészületei a külvilág elől részben eltakarták a belső meghasonlást...»

„Az alap gondolat, hogy a pert ne hagyják egyszerű sajtóper szintjén megrekedni, hanem nagyszabású politikai polémiává változtassák, a vádlottak csak részben tudták megvalósítani... Nem sikerült magát a Memorandumot mint »történelmi és közjogi disszertációt« sem tartalmi vitára bocsátani. Vita Sándor főügyész tartózkodóan színtelen vádbeszéde után a vádlottak nevében Ratiu felolvasott egy impozáns védőbeszédet, melyet a párt titkára és egy bukaresti liberális politikus szerkesztett. Ebben kijelentette, hogy az egész román nép küldte őket Bécsbe a trón védelmét kérni lábballal tiprott jogaik érdekében, mert »mind a törvényhozás, mind a kormány arra a szilárd meggyőződésre juttattak bennünket, hogy náluk számunkra igazságtételről nem lehet szó.« A Memorandum »hű tükre a román nép évszázados szenvedéseinek és sérelmeinek«, a rendszer éppen azt kívánja megbosszulni. Valójában »a magyar nemzet és a román nemzet közötti évszázados perrel van szó«, melyben létezik »egy másik, nagyobb bíróság, felvilágosultabb, s bizonyosan elfogulatlanabb, mely mindnyájunk felett ítélni fog: a művelt világ bírósága, s az egyszer az eddiginél is jobban és még szigorúbban elítéli majd Önöket. A türelmetlenség szelleme, Európában példátlan fajfanatizmus által bennünket elítélve, csak azt sikerülhet bizonyítani a világ előtt, hogy a magyarok egy zavaró hang a civilizáció koncertjében.»

„A tárgyalás 17. napján, május 25-én a per véget ért. Az esküdtek nagy többséggel elmarasztalták a vádlottakat, négy főt pedig fölmentettek... A büntetés rendkívül szigorú volt. 14 főt sajtó útján elkövetett izgatás címén 2 hónaptól két és fél évig terjedő államfogházra ítélték, Ratiut két évre, az akció főszervezőjének képzelt intranzigens Lucaciu – az elnök és az ügyész nézetétől eltérően – a maximális büntetésre, 5 évi államfogházra ítélték. A kollektív fellebbezést a Kúria elutasította, s az elítéltek július végén Vácott és Szegeden megkezdték büntetésük letöltését, noha Sturdza ismét »hazafias és nemzeti kötelességüknek« mondotta, »hogy az erdélyi és magyarországi románok nemzeti létéért folytatott harcuk tevékenységi központját helyezték át Romániába.«

A századforduló

„Az 1895 elején menesztett Wekerle után erdélyi politikus, a nem túl gazdag Bánffy Dezső báró alakított kormányt... A Bánffy-féle nemzetiségi politika az eddigi törvényekkel magyarosító és az óvatoskodva megtorló, a megtorlást inkább kerülni igyekvő magatartást elvetette, s a nemzetiségi kérdés kezelésének intézményesítését, bürokratizálását vezette be... Legelső lépései közé tartozott a nemzetiségi és a szocialista mozgalmak megfigyelése a nemzetiségi kérdés kezelése elméleti-politikai irányvonalának kidolgozására, a hatósági rendszabályok központi irányítása céljára egy új szerv, a miniszterelnökségi »nemzetiségi ügyosztály« létrehozása... E korszak jellegzetes magyarosítónak tartott intézkedése volt az 1898 IV. tc. »a község- és egyéb helynevekről«, mely kimondta, hogy minden községnek csak egy hivatalos neve lehet,

amelyet a belügyminisztérium határoz meg, s célul tűzte ki, hogy e nevek »ne csak hivatalos használatban, hanem a társadalmi érintkezésben is mentől átlagosabban elterjedjenek, s mindinkább kizárólagossá váljanak«... A Bánffy-féle erőszakos nacionalista nemzetiségpolitikának valójában nagyobb volt a füstje, mint a lángja. A szaglászó detektívek, a rendőri zaklatás, az adminisztratív intézkedések nem nagy csapást jelentettek az egyes nemzetiségi mozgalmakra...”

„Széll Kálmán, a Bánffy felváltó új miniszterelnök, szakított elődje módszereivel. Az alkudozások és a kompromisszumok ezen nagy mestere a »jog, törvény, igazság« hármasszavával új kor, pontosabban a Deák- és Eötvös-féle tisztakezű kormányzati módszerek visszatértét ígerte. Az agráriusokkal ismét nagygyűzött kormánypart birtokában szabad választásokat rendezhetett 1901-ben, s a nemzetiségek ettől kezdve úgy látták, hogy a parlamentbe való visszatérésükhöz megjavultak a feltételek. Megnyugtatókat szolgált a Jeszenszky-féle nemzetiségi ügyosztály – külpolitikai megfontolásokból is indokolt – feloszlata, a kicsinyes rendőri módszerek háttérbe szorítása, vagy akár a brassói román gimnázium szubvencióügyének rendezése, amit Széll a Bánffytól örökölt elvi megállapodás szerint, de már az új bukaresti konzervatív kormánnyal véglegesített.”

„A nemzetiségi kérdés kezelése a századvégtől túljutott a rendőri feladatkörön, szakszerűsödött, s minden kormány elsőrendű napi politikai gondjai közé sorolódott. Rendezésére a hajlandóság növekedett, azonban a rendezés kísérletét még évekig nem tartották a dualizmus kezdődő válságának elhárítása szempontjából sürgető feladatnak...”

Tisza István nemzetiségi politikája

„Míg a magyarok gyanakodva, a románok és szászok komoly várakozással fogadták 1903 őszén az udvar emberének tartott Tisza István gróf miniszterelnöki kinevezését, aki pályájának kezdetétől nagy jelentőséget tulajdonított a román kérdésnek, felismerte és számolt vele, hogy a románokat eltéphetetlen szálak fűzik a független királyságban élő testvéreikhez. A soknemzetiségű magyar állam és monarchia erősítése érdekében – a maga módján – a legnagyobb nemzetiséget alkotó románokkal való megegyezésre törekedett. Ebből a szemszögből ítélte el mindenkor a magyar sajtó sovínizta uszításait, a nemzetiségek elleni hecckampányokat, mert az ilyesmi szerinte »egyenesen a hazaellenes izgatónak tesz szolgálatot, karjaikba hajtja még azokat is, akik eddig hú fiai voltak az országnak«. Miniszterelnöki bemutatkozó beszédében fontos magyar nemzeti feladatnak mondta »az ország nem-magyar ajkú polgárai bizalmának, rokonszenvének megnyerését, megerősítését«, igyekezvén egyúttal a mérsékelt vagy közreműködésre hajló réteget a »veszedelmes izgatóktól« különválasztani...”

„A román mozgalom szempontjából azonban Tisza István első kormányának jelentőségét a kevésbé látványos, mérsékletet mutató gesztusok határozzák meg, amelyek előre vetítik az 1910-es évek kiegyezést kereső politikáját. Tisza az érintett megyék főispánjaival megtárgyalta »a román középosztály és a magyar társadalom« közötti viszonyt, utasította őket, hogy a románokat lehetőleg vonják be a társadalmi és politikai életbe, szinte teljesen mellőzte a sajtópereket, a román értelmiséget hagyta gyűlésezni a Berzeviczy-tervezet ellen, nagyszabeni kultúregyesületüknek, az ASTRA-nak adta az Avram Iancu-szoborra gyakor jogellenesen

gyűjtött, s Bánffy által lefoglaltatott pénzalapot időközi kamataival együtt, kormányzata alatt bátrabban érvényesíthették nyelvi jogukat a megyegyűléseken, a vegyes lakosságú Fehértemplomon pedig az ő utasítására engedélyezték román nemzeti alapon álló polgármester választását...”

„A választások előestéjén, 1905. januárjában, 11 évi szünet után tartott nagyszabeni konferenciáján a román nemzeti párt végre elfogadta a fiatalabb generáció aktivista irányvonalát. Az új program módosította az 1881. évi álláspontot, Erdély autonómiája helyett »a román nép államalkotó politikai egyéniségének elismerését, etnikai és alkotmányos fejlődésének közjogi intézmények általi biztosítását« tűzte ki célul, követelte a nemzetiségi törvény végrehajtását, nyelvhatárok szerint kikerekítendő közigazgatási kerületek önkormányzatát, az általános és titkos választójog bevezetését...”

„Az 1907. évi XXVII. tc. a községi és felekezeti iskolák tanítóinak fizetését emelte 1000–2000 koronára, ehhez államsegélyt nyújtott az iskolafenntartóknak, amit azonban egy sor szigorú feltételhez kötött. Az iskoláknak »kifogástalanul hazafias állampolgári nevelést« kellett adniuk a tanulóknak, amit részben a magyar nyelv és irodalom, alkotmány fokozott tanításával kellett bizonyítani. Ezzel próbálta a koalíciós kultúrpolitika megváltoztatni azt a tényt, hogy az ország népéből mintegy 40% nem tudott az állam nyelvén beszélni... Súlyos, és főként sok konfliktus forrásának ígérkező intézkedése volt, hogy ahol a tanulók fele magyar, ott a tanítási nyelv magyar kellett hogy legyen, míg 20% magyar tanuló esetén ezek számára be kellett vezetni a magyar tannyelvet. Mindezt a koalícióra jellemző, külsőségeket magyarosító előírásokkal tetőzték. Minden iskolára föl kellett rakni az állam címerét, magyarul kiírni a nevét, ünnepkor kitézni az állami lobogót, magyar formanyomtatványokat alkalmazni, s a tanteremben magyar történelmi tablókat kellett elhelyezni. A rendelkezések magyarosító céllal valójában az államosítás felé tendáltak. A nemzetiségeket sértő törvény előkészítése idején a szászok és a románok minden lehetséges formában tiltakoztak...”

Ferenc Ferdinánd a románokért...

„A szorongatottságban onnan érkezett szövetségi ajánlat, ahonnan a román értelmiség mindig is várta és remélte: Bécsből. Nem az öreg császár, hanem az öregedő, a trónra lépést türelmetlenül váró utód, Ferenc Ferdinánd főherceg részéről... Vaida, Popovici, a gyengébb szálakkal kapcsolódó Maniu nem voltak teljesen bábok a trónörökös kezében. Ők a jövő uralkodótól egyes politikai szolgálatok segítségével a magyar hegemonia megtörését, a nemzetiségi jogok kiszélesítését remélték. Ismerték idegenkedését a dualizmussal szemben, ellenszenvét a magyar társadalom egésze iránt. (»Minden magyar, akár miniszter, akár herceg, akár bíboros, polgár, paraszt, akár huszár vagy háziszolga, mind forradalmár, mind csöcselék« — írta 1904-ben, s még Tisza Istvánt is »szabadalmazott« hazaárulónak, forradalmárnak tartotta). Köztudott volt, hogy a főherceg a koalíciós kormány megdöntésére szövögeti terveit, célja, hogy az összes nemzetiségeket »rászabadítsa a magyarokra«, s ehhez Magyarországon (de Ausztriában már nem) az általános választójogot is be akarja vezetni. Vaidák felkínálták a román párt segítségét a koalíció elleni harchoz, támogatták a trónörökös leghűségesebb magyar követőjét, Kristóffy. Nagy reményeket fűztek a trónörökös románok iránti szimpátiájához, ami különösen 1909. évi sinaiai

látogatásakor manifesztálódott, és táplálták meggyőződését, hogy a románok – Ferenc Ferdinánd szokásos szélsőséges fogalmazásában – »állandóan a császárért és a dinasztiaért lövetnek le és apríttatnak fel, míg a magyarok mindig hazaárulók voltak, uralkodójuk és a dinasztia ellen fegyverrel harcoltak.«... 1911-ben, mikor a Múhely a trónra lépés első teendőit dolgozza ki, Maniu és a szlovák Milan Hodza Magyarország modernizálására lényegében az alkotmányos utat ajánlja Ferenc Ferdinándnak, aki pedig többször kijelentette, hogy ebben az országban neki mindenek előtt egy Haynaura van szüksége.”

A megegyezés sikertelen kísérletei

Bizonyára érzékelhető az *Erdély története* itt közölt kivonataiból (amelyek a román nemzeti törekvéseket követik) az a folyamat, ami a török idők örökségéből Erdélybe vándorolt és ott számcszerű többségre került román népből történelmi problémát alkotott. A folyamatot két tényező táplálta: az egyik a román nép lassú pogárosodási és nemzeti öntudatra ébredő fejlődése volt, míg a másik a korszellem áramlata, a nacionalizmus és a vele párosult nemzetállam eszméje. Helyében bizonyára bármely más nemzet is hasonlóan viselkedett volna, de a román viselkedésben mégis van egyéni sajátosság: kevés egyéni akcióval jár, hosszú türelemmel kivárja az alkalmat, amikor tömegerejével lehengerel, levantei ravaszsággal és balkáni kegyetlenséggel. Megállapodni vele nem lehet, nem értékeli a megértő engedményeket, csak egy dolgot ismer el igazságosnak, Nagyromániát és benne a román törekvések kizárólagosságát. Nagyon nehéz és felelősségteljes dolog ezek ismeretében ítéletet mondani a liberális korszak önámító, de hatástalanul magyarosító, nemzetiséget háttérbe szorító törekvései fölött, különösen akkor, ha elfogadjuk a XIX. században kialakult és ma is következetesen betartott nemzetállam elvet, amely még azonfelül, hogy országokat nemzetközileg kötelezően telekkönyvezett, nem fogadta el a történelmi fejlődés során többnemzetiségűvé lett Magyarországot, de előkészített, majd kreált helyébe erőszak által többnemzetiségű újabb országokat, amelyekben többé nem bűn az »idegen elemek« felszámolása. A következő idézetekben olvashatjuk a fenti megállapításokat igazoló drámai események leírását:

„A koalíciós kormány bukása és Khuen-Héderváry Károly gróf 1910. január 17-én történt miniszterelnöki kinevezése periódushatár volt a dualizmus politikai történetében... Az erdélyi magyarság is megcsömörlött a koalíciótól, a nemzetiségek pedig Khuen-Héderváryban és egyes minisztertársaiban az udvar embereit látták s jöveteleükhöz annál is inkább reményeket fűztek, mert a trónörökös (Ferenc Ferdinánd) az új kormányelnöktől saját politikájának magvalósítását várta. A kormány gondosan alájátszott a szlovákok és különösen a románok vágyainak. Januárban rövid úton felfüggesztették egy sor jogerős politikai büntetés végrehajtását... engedélyezték a román trikolor használatát, a marosvásárhelyi tábla, majd a Kúria kimondotta, hogy nem tilos a nemzeti himnusznak számító ÉBREDJ ROMÁN című dal nyilvános éneklése... A nemzeti komité informális vezetősége, Mihali, Maniu, Vaida-Voevod ugyancsak várakozással fogadta a változásokat. Khuen többször biztosította őket, hogy a választásokon a kormány nem akarja szétzúzni a nemzetiségeket, sőt bizonyos választási együttműködésről is szó esett...”

„Az 1910. évi választás – főként magyar vidékeken – a különösen erőszakosak közé tartozott... Tisza ezúttal nemcsak többséget, hanem olyan győzelmet akart, amelyben néhány parlamen-

ti ellenfelet teljesen megsemmisít. Mindenek előtt a Justh-féle függetlenségi pártot, de a trónörökös képviselő Kristóffy és a nemzetiségeket is, hogy megakadályozza egy Ferenc Ferdinándot szolgáló, száz körüli erős képviselői blokk kialakítását... A választási eredmények a nemzetiségek számára lesújtóak voltak. 33 román jelöltből mindössze 5 jutott mandátumhoz 3 olyan kerületben, ahol ellenjelölt nem volt... Kormánypárti programmal viszont 9 román jutott a képviselőházba. A meglepetés olyan nagy volt, hogy az első időkben nem is igyekeztek a kormányzati terrort hárítani a felelősséget. »Legfeljebb két helyet vitt el a választási erőszak – írta egyik legszolidabb lapjuk – több helyen román szavazatok ezreivel buktak képviselőink«...”

„A románokkal való megegyezést Tisza István gróf, a Munkapárt vezére, ... sürgette a reá jellemző következetességgel. Még a választások előtt elmondott nagyváradi beszédében állást foglalt a román-magyar megegyezés mellett... Beszédét melegen fogadták a román lapok, a balázsfalvi Unirea egyenesen Deákhhoz hasonlította őt, aki védelmébe veszi a nemzetiségeket... A megegyezés útjában azonban sokféle akadály állott. Tiszát a kor egész magyar baloldali tábora élesen támadta, és paktumkísérletében főként a reakció erőgyarapítási próbáját látta. Konzervatív nacionalista ellenzéke pedig minden koncesszióban hazaárulást látott...”

Széleskörű engedmények

„Az erdélyi román közélet ekkoriban nagyon megélnélt. 1910-tól sorra rendezték a politikai népgyűléseket, s ezeket a hatóságok jobbra engedélyezték. Az ASTRA fennállásának fél évszázados ünnepe 1911-ben nagyszabású összromán politikai tüntetés lett, amelyben szimbolikus szerep jutott a Kárpátok átrepülésével kísérletező tehetséges erdélyi aviatikusnak, Aurel Vlaicunak... A trónörökös egyetértésével a románok megszakították a munkapárti kormányzat és az erdélyi románok közötti második tárgyalássorozatot... A harmadik tárgyalássorozat ugyancsak erős nemzetközi feszültség idején, 1913 őszén kezdődött, két hónappal a balkáni háborúkat lezáró bukaresti béke után. Október 27–28-án az időközben miniszterelnökké emelkedett Tisza újólág tárgyalta a három küldöttel, akik azonban a megerősödött Románia és a trónörökös fokozódó támogatását élvezve ismét szaporították a követeléseket. Az 50 választókerület, bírósági és közigazgatási román nyelv, egyházi és iskolai igények mellett most már (a nemzeti pártnak is megfelelő) román főispánokat, román államtitkárokat kívántak. De Tisza is többet engedett. A közigazgatásban és az elsőfokú bírásokban megígérte az anyanyelv írásbeli és szóbeli használatának biztosítását, a tisztviselők vizsgakötelezettségét az általuk igazgatott vidék nyelvéből, az elemi iskolákban a román nyelv rendszeresítését, ahol sok a nemzetiségi tanuló, s ilyen vidéken az állami gimnáziumokban is tantárgyként való bevezetését. Egy állami román gimnáziumot ígért, s az eddigi 7 millió korona román célú államsegély felemelését. Azt világosan leszögezte, hogy román államtitkárokról egyelőre nem lehet szó, a kormánypolitikára vonatkozó román befolyás nem intézményesíthető...”

„A román párt súlyos dilemma elé került. Tisza komoly szándékát nem vonhatták kétségbe. Bukarest is némi megegyezést, a hivatalos Bécs is valami megállapodást sürgetett, míg a román polgárság napi igényei ugyancsak a kormányzattal való jóviszony megteremtését kívánták. Elfogadták volna Tisza ajánlatát, ha az nem kívánja tőlük az így kialakított állapotba való beletörődést, a dualizmus tagadásának feladását, ahogy mondták: a lemondási nyilatkozatot. A párt szűk vezető rétege megtette volna ezt, de

félt a szélesebb román értelmiség intranzigenciájától, s nem akarta magát elkötelezni Tisza, illetve a kormány mellett. Óhajtotta a megegyezést, de nem merete vállalni annak következményeit, szeretett volna ellenzéki is maradni... Szerettek volna ugyan még engedményeket, de ettől Ferenc Ferdinánd köre irtózott, mert számára az volt kívánatos, hogy – az őt bukaresti követként is szolgáló Czernin szavaival – »a magyarországi románok éhesek kell hogy maradjanak és továbbra is Ő Császári Fensége után kell vágyakozzanak«... Úgy ítélik, hogy a magyar–román megegyezéssel sok évi munkájuk dőlne össze, semmivé válna a nagysztrák gondolat esélye. A trónörökös ekkori levéltervezete már azt mondja, hogy nehéz szívvel, csak a nemzetközi helyzet hatása alatt járult hozzá a tárgyalásokhoz...”

„1914 elején megbukott az utolsó olyan kísérlet, amely a dualista rendszerben kialakult erőviszonyok alapján, a szászokhoz hasonlóan a románokat – immár a nemzeti alapon elkülönülőket is – megpróbálta integrálni a magyar politikai életbe. A magyar–román hivatalos tárgyalások az erdélyi magyar politikusok feje felett zajlottak, mint ahogy Erdély kérdése is rég túlnőtt az ottani magyarok és románok párviadalán.”

„A hivatalos kormányzati politikától egészen eltérő utakon járt a haladás nem túl nagy, de fokozatosan erősödő magyar tábor. A minden oldalról szított nacionalizmus légkörében a szocialista munkásmozgalom és a polgárság leghaladóbb szárnya, a századfordulótól fellépő polgári radikális irányzat próbálta Erdély proletáriátusát és progresszív értelmiségét a demokrácia táborába tömöríteni... A munkásmozgalom, amely mindig felemelte szavát a nemzetiségeket ért sérelmek ellen, s bátran vállalta a hazafiatlanság vádját is, a Tisza-féle tárgyalásokat a haladás és reakció párviadalának egykorú felfogása alapján ítélte meg...”

„A szociáldemokrácia az ország általános demokratizálásától, távlataiban egy új társadalomtól várta a nemzetiségi kérdés megoldását, s ennek szellemében szervezte a proletariátust. A századfordulón formálódó radikális tábor, a *Huszadik Század* (folyóirat) köre az Eötvös és Mocsáry által fémjelzett liberális hagyományhoz nyúlt vissza, s az egyetlen olyan irányzat volt, amely nyíltan beismerte, hogy a nemzetiségi kérdés az állami lét központi problémája, fő teoretikusának, Jászi Oszkárnak szavaival egyben: »a demokrácia archimedesi pontja«. A radikálisok az általuk feudálisnak tartott ország demokratizálásától, a nagybirtok felszámolásától várták a nemzetiségi kérdés szinte automatikus megoldását, méghozzá a modern gazdaság igényeinek megfelelően: a nagy egységek, így a történeti Magyarország állami keretének fennmaradásával. Gazdasági törvényszerűségek alapján anakroniztikusnak ítélték a területi autonómiára vagy föderalizálásra irányuló igényeket, s a korban elterjedt nacionalista felfogással ellentétben úgy látták, hogy a nemzetiségek körében erősebb a befelé húzó erő a kifelé gravitáló törekvéseknél. Formailag ők sem haladták meg a »magyar nemzetállam« egykorú felfogását, gyakorlati tevékenységük – nemzetiségi érdekek következetes védelme – azonban túlmutatott azon...”

Erdély — háborús alku tárgya

„A szarajevói merényletet követő politikai válság idején eleinte egyedül a magyar miniszterelnök ellenezte makacsul a Szerbia elleni háborút. Nem akarta a monarchiát újabb délszláv területekkel növelni, mert ettől a dualista egyensúly megbomlását féltette, de állásfoglalásában központi szerepe volt egy erdélyi

betöréstől való félelemnek is. Tisza a Román Királyság haderejét kezdettől az ellenség közé sorolta, s a háború-pártiakat azzal ijesztgette – noha maga nem hitte – hogy egy román támadás esetén az erdélyi románok között felkelés törhet ki. Úgy ítélte, hogy nem lehet háborút kezdeni, »amikor Romániát már körülbelül elvesztettük, anélkül, hogy helyette pótlást kaptunk volna«. Július közepén azonban Tisza ellenállása is megtört a német kormány nyomása alatt, miután az garantálta Románia semlegességét, méghozzá minden rekompenzáció nélkül, a vezérkar pedig ígéretet tett Erdély határának erősítésére s némi haderő (40 ezer fő) odairányítására...”

„A szövetséges Román Királyság a világégés kezdetén semleges maradt... A józan politikai megfontolás természetesen diktálta számára, hogy katonai erejét minél tovább érintetlenül megőrizze, s egyik imperialista táborhoz se csatlakozzék. Románia megnyeréséért már a háború kitörésekor versenyfutás kezdődött az antant és a központi hatalmak között, s ezzel Erdély maga is hirtelen bekerült a nemzetközi háborús politika eszköztárába... A bukaresti német követ az ottani konzervatív politikusokkal tárgyalt Erdély kérdéséről, Károly királytól pedig megtudta: Oroszország odaígérte nekik Erdélyt, azzal, hogy ehhez Anglia és Franciaország hozzájárulását is biztosítja. A monarchia elleni román fellépés visszafogására a Berlinhez húzó, elkeseredett Károly német csapatok erdélyi állomásoztatását, sőt, Bulgária »felhuccelését« javasolta. A németek egyben fokozták a nyomást Tiszára, arra hivatkozva, hogy ők csupán hűségből léptek háborúba... Tisza nézete viszont az volt, hogy egyedül a harcéri győzelem vagy vereség dönti el Románia magatartását: az első esetben nincs szükség koncessziókra, a második esetben pedig nem érnének semmit. Felismerte, hogy a bukaresti kívánságok csupán kísérleti léggömbök, ezért arra az álláspontra helyezkedett, hogy amint a román kormány a fegyveres együttműködésre pozitív javaslatot, kötelező érvényű ígéretet tesz, ő is hajlandó velük engedményekről tárgyalni...”

„Az 1914. október 1-én kötött orosz–román megállapodás ugyancsak a semlegességért már Romániának ígérte Erdélyt és Dél-Bukovinát. A mindenünnen ránehezedő nyomás hatása alatt a szeptember 12-i koronatanácson végül Tisza kilátásba helyezett nagyobb engedményeket. Másodnap magához hívatta Mihailit, Maniut és Vaida-Voevodot, ígéretet tett a nyelvi jogok bővítésére, az Apponyi-féle iskolatörvény revíziójára, több román választókerület létesítésére, amennyiben »az egész román faj« együtt lép fel a monarchia mellett. Vaida egyetértett vele, és biztosítékokat sem kért, Maniu azonban olyan tartozkodó volt, hogy Tiszának udvariasan, de meg kellett szakítania a tárgyalást...”

„Szeptember végén a bukaresti és berlini körök újabb tervekkel álltak elő. Román javaslat született arról, hogy Erdélyt és Bukovinát közös megegyezéssel Románia csapatai szállják meg, hogy egy esetleges orosz támadástól megvédjék. Tisza ezt természetesen keményen elutasította. Német részről ezután részletesen felsorolt engedményeket követeltek Budapesttől, felvetvén egy külön román miniszteri tisztség, néhány főispán kinevezésének, teljes román iskolahálózat és egy külön egyetem létesítésének, valamint 40 választókerület odaígérésének tervét...”

„A magyarországi közvélemény nem ismerte ezeket a diplomáciai lépéseket... 1915 folyamán a központi hatalmak és Románia viszonya feszültebbé vált, az erdélyi kérdés azonban továbbra is alkudozások tárgya maradt. Német oldalról akkor is erős volt a nyomás, ha romlott a hadi helyzet, akkor is, amikor sikereket ér-

tek el a keleti hadszíntéren — hiszen Románia haderejére igen nagy szükség lett volna... Berlin nem mondott le terveiről. Mathias Erzberger májusban és júniusban Budapesten és Bécsben járt, román vezetőkkel tárgyalt a monarchia föderatív átalakításáról is... Közben Erdély katonailag védtelen volt. Conrad vezérkari főnök 1914 végén hozzákezdett egy erdélyi hadseregcsoport felállításához, ezt azonban hamarosan elvitték az orosz frontra, mint a következő évben szervezett 70. határvédő hadosztályt is, úgyhogy 1916-ban ismét szinte csak a csendőrség állt a határokon...”

Az első román támadás

„1916 nyarán a monarchia katonai kudarcai megérlelték a bukaresti kormányban a hadbalépési szándékot... Július elején Tisza memorandumban kérte az uralkodót katonai elrettentő erőnek az erdélyi határon való összpontosítására... A bukaresti kormány közelinek ítélve a központi hatalmak katonai vereségét, engedett a tartós francia nyomásnak, s hogy az ottani nemzeti közvélemény által is igényelt területe részeket megszerezze, augusztus 17-én Bukarestben titkos szerződésben csatlakozott az antanthoz. Az antant vállalta, hogy a szaloniki fronton és a galíciai hadszíntéren indítandó offenzívákkal és hadiszállítással nyújt segítséget Romániának, hogy az megtámadhassa a Monarchiát. A hadbalépésért – melytől óriási eredményeket vártak – cserében Romániának ígérték részben Bukovinát, az egész Bánságot, a történeti Erdélyt s az attól nyugatabbra fekvő területeket, nagyjából a Tisza vonaláig, meghagyva azonban Magyarországnak Debrecen és Orosháza szűkebb környékét. Egy utolsó koronatanácson Bratianu miniszterelnök kijelentette: »ki tudja, vajon a századok során lesz-e még ilyen kedvező pillanat, mint a mostani«, s akár a vereség kockázatát is vállalni kell, hiszen az Erdélyre vonatkozó román nemzeti igények nagyhatalmi elismerése az egyesítési törekvés ügyét mindenképpen előre viszi. A központi hatalmokhoz húzó politikusok kisebbségben maradtak, s vasárnap este, augusztus 27-én Bécsben átadták a hadüzenetet a Monarchiának, az I. Károly örökébe lépett Ferdinánd király csapatai pedig az éj folyamán átkeltek a Kárpátok völgyében őrizetlen hágóin...”

„A román támadás megrázkódtatást okozott Magyarországon, bár senkinek sem volt kétséges, hogy vissza fogják verni. A kormánypárt és az ellenzéki pártok konszenzusa megbomlott, a parlamentben súlyos vádak érték Tiszát Erdély védelmének elhanyagolásáért, Károlyiék még Jászi is a felelősök közé sorolták, s az uralkodó osztályok korábbi harmóniája többé nem is állt helyre. A támadás újabb meghasonláshoz vezetett a román nemzeti mozgalomban is... Ténynek látszik, hogy az erdélyi románok szimpátiája a román királyi csapatokkal szemben akkor kisebb volt, mint azt a román vagy magyar hivatalos körök várták. Ferdinánd király szerint »maguk az erdélyi románok is ellenséggé fogadták« őket, a politikus-professzor Iorga pedig megjegyezte: »soraikból egyetlen köszöntő szó nem hangzott el, amikor 1916-ban a román hadak átlépték a határt.« Ezek persze az elkeseredés túlzásai. Sokan örültek, sokan hitték, hogy a nemzeti egyesülés most fog bekövetkezni...”

„A román hadműveleti terv (Ipoteza Z) szerint a több mint 440 ezer főnyi három hadseregnek néhány nap alatt el kellett érnie a Maros vonalát, hogy utána két irányból is kijusson a Tisza síkságára. Az offenzíva azonban csigalassúsággal haladt. A hatalmas létszámfölényt és helyzeti előnyt nem tudták kihasználni. Közben a bolgár-román határon a Mackensen tábornagy alá rendelt bolgár, német és török csapatok a Románia hátát fedező

erőket megverték. Ez a támadás elérte első célját: a román hadvezetés szeptember közepén leállította az erdélyi előrenyomulást, csapatait védelemre rendezte be. A nagyszebeni és brassói ütközetben elszenvedett vereség után megkezdődött a román visszavonulás, melyről a kitűnő főparancsnok, Averescu keserűen jegyezte meg: »amennyire lassú volt az előnyomulás, amikor nem voltak bonyodalmak, olyan gyors volt a hátramenetel, mihelyst a bonyodalmak elkezdődtek.« Vittek magukkal túszoikat, de velük menekültek a déli határvidék román értelmiségéből is számosan...”

„Miután a román védelem az Arges mentén is összeomlott, s délről Mackensen átkelt a Dunán, szabaddá vált az út Bukarest felé, ahová december 6-án be is vonultak. Az 1916-os hadjáratban Románia másfél-százezer hadifoglyot és több mint százezer halottat veszített... A nagy orosz októberi forradalom után a közvetlen támasz nélkül maradt Románia, az antant kikötései ellenére, előbb fegyverszünetet, majd 1918 tavaszán különbékét kötött a központi hatalmakkal...”

Forradalmak — összeomlás

„A februári orosz, majd az októberi szocialista forradalom győzelme a kelet-közép-európai politikai viszonyokat 1917-től gyökeresen megváltoztatta... Az antant nehezen döntött a monarchia sorsa fölött. A francia politikusok inkább a Habsburg-birodalom teljes felbontását, míg az angolok és amerikaiak inkább konzerválását tartották célszerűnek. Az minden antant-politikus előtt nyilvánvaló volt, hogy a monarchia helyén nem keletkezhet »légüres tér«, hanem csak olyan állam vagy államok sora, amely a jövőben Németországgal és a kommunista Oroszországgal szemben egyaránt biztosítja az egyensúlyt. Ebben a feltételrendszerben alakultak Erdélyre vonatkozó ígéreteik is.”

„1918 tavaszán már csak a bukaresti különbéke miatt is úgy látszott, hogy az antant az 1916. évi titkos szerződést nem tekinti érvényesnek, hiszen egy 1916-os francia–oros megállapodás azt is kimondta, hogy minden szerződéstől függetlenül, a háború utáni nagyhatalmi érdekeknek megfelelően döntenek, s addig, mielőtt majd a második világháború idején is történni fog, Erdély kérdését nyitottnak tekintik. De ősz felé az angol és francia miniszterelnök ígéretet tett a párizsi »román egység tanácsának« az összes románok uniójára vonatkozóan. Az Egyesült Államok álláspontja elég lassan kristályosodott ki, Wilson október 18-án, a monarchia békeajánlatára adott válaszában csak a csehek és délszlávok igényeinek kielégítését tartotta fontosnak, a románokat nem volt hajlandó külön deklarációban megemlíteni.”

„Október 18-án voltak Károlyi és Jászi első tárgyalásai a román komité megbízottaival. Károlyi – akiben mindenki a jövő nagy formátumú kormányfőjét látta – az Erdély sorsát eldöntendő népszavazás mellett foglalt állást, de a komité visszautasította. Ők elsősorban arra akartak biztosítékot kapni, hogy a majdani Károlyi-kormány hozzájárul egy román nemzeti gyűlés megtartásához... A Függetlenségi, a Radikális és a Szociáldemokrata Pártok megegyezéséből létrejövő Magyar Nemzeti Tanács a nemzetiségi kérdéssről az október 26-i kiáltványban kimondta: az önrendelkezés a wilsoni elvek értelmében késedelem nélkül megadandó a nemzetiségeknek... A munkásság és katonaság mozgalmai hatására november 4-ig a még meglévő katonai egységek feloszlottak, és így a leghatásosabb elnyomó eszköz – a hadsereg – megszűnt létezni, a parancsnokságok hatáskörében a tiszteken kívül nem maradt effektív erő...”

„A román nemzeti tanácsokban jelentős szerepet játszó papok Arad környékén falvaik népét a megyeszékhelyre vitték és feleskették az időközben a fővárosból odaköltöző Központi Román Nemzeti Tanácsra, s egyben arra, hogy »ne emeljenek kezet testvéreikre«. Igyekeztek meggyőzni a parasztokat, hogy megmozdulásaik a nemzeti jogokat veszélyeztetnék... A központi román lap, az újra megjelenő Romanul még Wilson tekintélyét is előrángatta: »Román katonák, testvérek, legyetek türelmesek!... legyetek méltóak a mai kor legnagyobb emberének, Wilsonnak érdekek fölötti szeretetére...»

„A forradalom és a tömegmozgalmak megtörték a régi rendet, jórészt semlegesítették vagy elűzték azokat, akik évtizedeken át elzárták a hatalomhoz vezető utat a *Román Nemzeti Párt* előtt és lehetővé tették számára, hogy megkísérelje a politikai hatalmat is kézbe venni... A Károlyi-kormány alapvetően demokratikusan kezelte a román polgárságot... Budapest a románoknak is nemcsak megengedte a nemzeti tanácsok és nemzetőrségek szervezését, hanem egyenesen serkentette őket erre, mert a kormány ezeket, jóllehet autonómnak, de mégis az állam szervének tekintette. E felfogást bizonyítja az a körülmény, hogy a magyar kormány közjövödelmeket fordított ezen nemzetőrségnek fenntartására, beleértve a román nemzetőrskéket is. A nemzetőrségek és a nemzeti tanácsok november első heteiben minden jelentősebb helységben létrejöttek. A román tanácsok vezetői és hangadói az ügyvédek, papok, tanítók, volt tisztek és gazdag parasztok soraiból kerültek ki. A parasztmozgalmak ellenében létrehozott gárdák hozzájárultak a rend helyreállításához, s ha alkalmasságuk vitatott is volt, november közepén már kétségtelenül ezek voltak a leghasználhatóbb rendfenntartó alakulatok...”

Erdély elszakítása a nagyhatalmak háborús célja lett

„A forradalom kitörése után bekövetkezett diplomáciai fordulat eredményeként november 5-én nyilvánosságra hozták az ún. Lansing-üzenetet, mely közölte, hogy az amerikai elnök »rökon-szenvez a mindenütt lakó románok egységének gondolatával. Az USA nem fogja elmulasztani, hogy alkalmas időben érvényesítse befolyását az iránt, hogy a román nép hozzájusson jogos politikai és területi igényeihez.« Most már minden győztes hatalom támogatásáról biztosította Románia területi követeléseit, ami egyúttal eldöntötte azt, hogy hatalmi úton fogják megvalósítani Erdély egyesítését Romániával. November 9-én végül Berlin is megüzente a román kormánynak, hogy »Románia erdélyi törekvéseit jóindulattal kezelik«, ha az onnan távozó Mackensen hadseregét nem háborgatják. Az a furcsa helyzet állott elő, hogy a győztesek mellett immár a legerősebb ellenfél is ösztönözte Románia erdélyi bevonulását. Az új körülmények cselekvésre biztatták az erdélyi román politikusokat. Meg akarták gyorsítani a várható folyamatot, de egyúttal saját pozíciójukat is igyekeztek úgy megszilárdítani, hogy politikai és gazdasági önállóságukat bármilyen új helyzetben megőrizhessék és gyarapíthassák. A soron lévő, bonyolultnak ígérkező feladat a hatalomátvétel előkészítése, a még magyar kézen lévő adminisztratív kulcspozíciók megszerzése volt. Ennek útját a magyar kormánnyal való megegyezésben keresték.”

Az aradi tárgyalások

„November 9-én Aradról elküldték Budapestre azt az »ultimátumot«, amelyben a *Román Nemzeti Tanács* – a nemzeti önren-

delkezési jog mellett, hangsúlyosan a vagyon- és közbiztonság fenntartásának biztosítása ürügyével – felszólítja a »Magyar Nemzeti Tanács kormányát«, hogy adja át a Kelet-Magyarország feletti szuverenitást. Az igényelt terület a történeti Erdélyen túl Torontál, Temes, Krassó-Szörény, Arad, Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros vármegyéket is magában foglalta, továbbá »Csanád, Békés és Ugocsa román területeit«. A »Román Nemzeti Tanács« a legteljesebb jogfolytonosság alapján akarta átvenni a hatalmat, a kormányt felkérte, hogy maga hozza ezt proklamációban az ország népének tudomására, de egyben bejelentette a románok elszakadási törekvését.”

„November 10-én Mihali és Vaida küldötteket menesztettek Iasiba a román csapatok bevonulását sürgetni – Iorga naplójegyzete szerint – »a bolsevizmus megállítására«. Az erősen nacionalista Apáthy és Bethlen István gróf is hozzájárult Jászi miniszter tervezetének elfogadásához, aki a románokkal való tárgyalást javasolta és a svájci típusú kantonális konföderáció megteremtésével kívánta megoldani az erdélyi kérdést...”

„Jászi aradi utazása elé a magyar közvélemény várakozással tekintett, mivel úgy tudták, hogy a románok körében is bizalomnak örvend, komoly kapcsolatai is vannak. S bár november 9-én az erdélyi lapok már megpendítik, hogy Erdély egy részét ki fogják üríteni, a magyarság körében tovább tartott a reménykedés, ezúttal a nemzetiségi ügyek miniszterétől várták a csodát. Ha ezek a tárgyalások eredményre vezethetnek, akkor »elejét vehetjük Erdély Romániához csatolásának és megmenthetjük a csehekkel szemben is területi integritásunkat, megalkothatjuk egy föderatív állam kialakulásának alapját« – hangzott a kormánykörök hivatalos optimizmusa. A demokratikus integritás védelmében Károlyiék kezében ez lett az utolsó kártya.”

„A kormányküldöttség erdélyi bizottsági tagokkal, szász és sváb nemzeti tanácsok delegátusaival november 13-án érkezett Aradra. Jászi az újságíróknak azt mondta: »ha a románok komolyan akarják a békét, mi olyan alapokra helyezkedünk, hogy nem térhetnek ki előle«. Román tiltakozás miatt az erdélyi nem-román tanácsok képviselői csak határozati jog nélkül vehettek részt a tárgyaláson, bár (Jászi számításai szerint) az igényelt területen élő mintegy 6 millió 841 ezer lakosból csupán kb. 2 millió 939 ezer volt román nemzetiségű. A román burzsoázia azonban nem akart osztozni, hiszen Erdély birtoklásához illúziók is fűzték. Mint Maniu később mondotta: »Szilárd meggyőződésem, hogy a román és magyar nép közül az, amelyik Erdély végleges ura lesz, elnyeri és uralni fogja a Duna torkolatait, ami egyet jelent egy döntő erejű kelet-európai államhatalom birtoklásával.«

„A tárgyalások bevezetőjében Jászi elmondta híres beszédét: »Itt a tizenkettedik óra arra, hogy új állapotokat hozzunk létre, amelyek megóvhatnak bennünket a bolsevizmustól, ami mindnyájunkat egyformán fenyeget ... a békekötés nem Fochnak és a többi generálisnak a kezében van, akik, mint éppen Belgrádban láttuk, semmiben sem különböznek a kardcsörtető Hindenburgoktól és Ludendorffoktól, hanem azt az európai szovjet köztársaság, a munkások és katonák tanácsa fogja megkötni. Azokkal az ígéretekkel szemben, amelyeket egyes hatalmak a cseh és egyéb imperializmusoknak tettek, a szovjetköztársaság semleges fog maradni«. A lényeges azonban az volt, hogy az új, demokratikus ország ajánlatát terjesztette elő közös berendezkedésre. Felajánlotta az önrendelkezési jogot mindama területekre nézve, ahol a románok kompakt tömegben élnek, vagy ahol övék az abszolút többség, azzal hogy »szükséges a közös érdekek (gazdaság, pénz,

közlekedés, élelmezés) védelmére egy közös szerv létesítése. « A teljes kormányhatalom gyakorlását is hajlott átengedni az Orsova–Fehértemplom–Radna–Tenke–Élesd–Zilah–Visóvölgy vonaláig, s még a béketárgyalásokon is képviselthették volna magukat. A javaslatot Bokányi Dezső a szociáldemokrata párt nevében támogatta. »

„Jászi tervezete persze jócskán megnyirbálta a Román Nemzeti Tanács igényeit, emellett egy bonyolult szigetrendszert akart létrehozni Erdély nemzetiségi viszonyainak megfelelően. (Magyar sziget lett volna a Székelyföld, Kolozsvár vidéke Bánffy-hunyadig, Désig, Nagysármásig, magyar autonómiát tervezett Petrosénynek, Dévának, Vajdahunyadnak, Resicának, Lugosnak, s három román szigettel is számolt.) A megoldás azonban az események forgatagában elvesztette realitását. Maga a tény, hogy részletes tervvel állt elő, hogy nemzetiségi enklávékat próbált körvonalazni, képviselőjüknek a kormányban helyet biztosítani, közös ügyeket közös szervekkel akart intézni, mindezt »csak a béketárgyalásokig« jelszóval, joggal keltette fel a román vezetők azon gyanúját, hogy Jászi kész tényekkel akar a béketárgyalásokra menni, ahol ezekre hivatkozhat. Ajánlatának, melyet kiegészített azzal, hogy nemzetközi bizottság ellenőrizze: vajon a Központi Statisztikai Hivatal adatai helyesek-e, így is volt azonban bizonyos hatása. Olyan hírek terjengtek – nyilván nem teljesen ok nélkül – miszerint néhány román politikus az elfogadási nyilatkozatot is megszővegezte. »

„Este a románok egymás közt tanácskoztak, míg Jásziék radikális párti gyűléssel kívánták ottani pozíciójukat erősíteni... Másnap a Bécsből jövő Maniuval együtt érkezett a hír, hogy Párizsban jóváhagyták a Károlyi–Franchet d’Esperey-féle november 13-i belgrádi fegyverszüneti szerződést, amely a teljes Magyarország közigazgatását a kormány hatáskörében hagyta, bár az antant katonasága bevonulhatott Besztercétől kezdve végig a Maros vonaláig. Ez akkor még bátorította a magyar delegációt, de nem változtatott a tárgyalások menetén. Délután a magyar küldöttséggel közölték a Román Nemzeti Tanács (RNT) elutasító választát, melyben kijelenti, hogy a provizórikus megoldások semmi biztosítékot nem nyújtanak az általuk igényelt területen a közrend, a vagyon- és személybiztonság fenntartására. Ezután Jászi egy 11 pontból álló átmeneti javaslatot tett, amelyben a román többségű területeket egészében, teljesen az RNT kormányzata alá rendelné, ez viszont képviselhetné magát a parlamentben, a kisebbségeket viszont mindkét oldalon az 1868. évi 44. tc. védelme alá helyezné. A válasz leszögezte: »ez a javaslat sem biztosítja azt a kellő alapot, amely szükséges ahhoz, hogy az RNT garantálhassa a rend fenntartását.«

„Az újabb elutasítás után Jászi értetlenül megkérdezte: – Végtére is mit akarnak a románok? – Teljes elszakadást – válaszolta Maniu. Tévedés volna azt hinni, hogy a tárgyalások ezzel végetértek. Az elutasító válaszban az RNT a rendfenntartó román nemzetőrök részére 10 millió koronát és műszaki támogatást, fegyvert kért, amit a hadügyminiszter részben ki is utalt, bár a fegyverek kiszolgáltatását azután leállították. »

„Az aradi tárgyalások során megmutatkozott, hogy a Károlyi-kormány őszintén kívánta a nemzetiségi kérdés méltányos megoldását. A sok évszázados sorsközösség, a modern gazdasági élet követelményei alapján s az ország minden vidéke etnikai kevertségének tudatában szeretne volna fenntartani az integritást, persze nem a régi formában. Jászi minden korábbinál nagyobb engedményre hajlott, de természetesen az országrészek teljes elszakadásához nem járulhatott hozzá. »

„A román vezetők – fenyegető jegyzéküktől némileg eltérően – a végleges döntést a román királyi hadseregére és a béketárgyalásokra hagyták. Eltekintettek a hatalomátvétel egyoldalú proklamálásától, hiszen a fokozatos hatalomátvétel enélkül is megkezdődött. »

„A vezető réteg fő feladata a hatalom részleges átvétele után az lett, hogy további törekvéseit a magyar kormánnyal, s talán a Regáttal szemben is látványosan deklarálja. Az európai nyilvánosságunk bizonyítani akarta, hogy a hatalomváltás már a békeszerződést megelőzően megtörténik, illetve folyamatban van... »

„Az aradi tárgyalások idején Maniu egy memorandumot küldött Párizsba a belgrádi fegyverszüneti szerződésben megállapított demarkációs vonal megváltoztatásának kieszközlésére, s a román hadsereg Maroson inneni előnyomulásának engedélyezését kérte. Kalandos utazás után Iasiba érkező erdélyi küldöttek ugyancsak a »rend fenntartása« címén kérték a beavatkozást és meggyőzték a román királyt arról, hogy csapatai Erdélyben kellő mennyiségű élelmet, lábbelit és ruhaneműt találnak majd – ellenállást viszont nem, s így az előnyomulásnak nincs semmi akadálya. A katonai beavatkozás kérdése ezzel végleg eldőlt... »

A gyulafehérvári román nagygyűlés

„Az aradi *Romanul* november 20-án »a világ népeihez« intézett kiáltványa tett hitet az önrendelkezés mellett, persze azt is kifejtve, hogy »a kormány az elnyomó állam brutális erejével száll szembe a román nemzetet méltán megillető törekvésekkel«. A román kormány intenciói nyomán másnap újabb kiáltványban tett közzé egy felhívást nemzeti gyűlés megtartására, s mellette közölték a román királyi vezérkari főnök proklamációját csapatainak Erdélybe lépése alkalmából. »

„A nemzeti komité november 24-én bizalmas körlevélben szólította fel a helyi tanácsokat, hogy »proklamálják a feltétel nélküli csatlakozást a Román Királysághoz, a jelenlegi dinasztia uralkodása alatt. Ez elengedhetlenül szükséges és a leghatározottabban megkívántatik.« A gyulafehérvári gyűlésig minél több község tegyen nyilatkozatot, mégpedig azonnal és minél több aláírással. A nyilatkozat mintapéldányát is megküldték azzal, hogy ezeket több példányban kell elkészíteni, mert a román diplomáciának is szüksége van rá. »Így valószínűleg a népszavazás elkerülhető lesz« – összegezi az akció célját a körlevél. A hónap végén Budapestre utazó Maniut Jászi megnyugtatta: a magyar kormány nem fogja akadályozni egy nemzeti gyűlés megtartását, sőt felső utasításra a MÁV különvonatokat indított a december 1-i gyulafehérvári gyűlésre utazó románok részére... »

„1918. december 1-én a gyűlés 1228 delegátusa elfogadta az egyesülést azzal, hogy »sajátos intézményeink egy ideiglenes autonómia fenntartását teszik szükségessé, ami nem változtat a feltétel nélküli unió tényén«. A gyűlés egy 200 tagú *Nagy Nemzeti Tanácsot* választott. A nagy tömeggyűlés a nemzetőrség és román katonák által gondosan biztosított vármezőn zajlott le, ahol a különvonatokon, szekereken és gyalog érkező parasztsággal és kisebb számú munkássággal ismertették a határozatot. Az egybegyűltek – a román hagyomány szerint százezer ember – áhitattal, egyhangú lelkesedéssel fogadták a rezolúció kihirdetését. »

„December 2-án a *Nagy Nemzeti Tanács* kijelölte a 15-ös *Kormányzótanács* tagjait, hódoló táviratot és delegációt küldött Bukarestbe az uniót kimondó rezolúció ünnepélyes átadására. A

küldöttség átadta Ferdinánd királynak a határozatot, s 24-én – a feltételeket természetesen mellőzve – röviden törvénybe iktatták, hogy »az 1918. december 1-én tartott gyulafehérvári gyűlés határozatába foglalt területek egyszer s mindenkorra egyesülnek a Román Királysággal«, csupán a helyi igazgatást hagyva a Kormányzótanács kezében. Vaida-Voevod, Goldis és St. C. Pop helyet kaptak a bukaresti kormányban.”

„Ezzel a románság politikai egyesülése egészében befejeződött. Az egyesülés formája azonban oda vezetett, hogy a haladás román táborában komoly szakadás következett be. A polgárság baloldalának gondolatvilágát is néhány évre szinte teljesen betöltötte korábban alig remélt álmának, Nagy-Romániának megvalósulása.”

A magyar impérium megszűnése Erdélyben

Erdély feladásának további részleteiről ezt olvashatjuk az *Erdély története* c. munkából:

„Erdély magyarsága elbizonytalanodva élte meg a történelmi átalakulása első pillanatait. Nem tudta elfogadni sem azt a gondolatot, hogy az évezredek államalakulat, melynek maga is szerves része volt, hetek alatt továtúnik, sem pedig azt, hogy egy fejlettebb gazdasági-társadalmi bázison felépülő idegen országhoz csatolva, a kisebbségi sors vár rá. A polgárságon a dermedt tehetetlenség uralkodott el, helyenként kétségbeesett kapkodással igyekezett menteni a menthetőt, vagy inkább saját magát megnyugtanni. A magyar nemzeti tanácsok mellett november végén előbb Marosvásárhelyt, majd Kolozsvárt alakult Székely Nemzeti Tanács, amely a bizonytalan jövőre való tekintettel hol az integritás fenntartására, hol a magyarok önrendelkezési jogára tette a hangsúlyt. A kormány is ingadozott saját maximális programja – mely szerint a nemzetiségek önrendelkezését elfogadva kiépít egy föderatív államot – és minimális programja között, mely szerint a teljes elszakadás nem akadályozható meg, s békés úton kell biztosítani a kisebbségi sorba kerülő magyarok nemzeti jogait. A gyulafehérvári határozatot nem tekintette teljes érvényűnek. Míg a kormány egy erdélyi gyaloghadosztály felállítására, a nemzetőr-ségek megerősítésére törekedett, egy újabb székely nemzeti tanács (Budapestről) külön székely dandár létesítését szorgalmazta. A kicsiny erdélyi haderőnek ez a Székely Különítmény néven, december 1-én Kolozsvárt hadosztállyá szerveződő alakulata lett a tömörítő magva. Az újonnan felállított erők elégségesek lehettek ugyan a román hadseregnek a Maros – tehát a demarkációs vonal – átkelésében való ideiglenes megakadályozására, egy ilyen lépés azonban az adott hatalmi viszonyok közepette beláthatatlan nemzetközi bonyodalmak veszélyét idézhette elő, ezért a kormány nem mert védekezésre vállalkozni. Továbbra is a békés közvetítő megoldásokat keresve igyekezett a belgrádi fegyverszüneti egyezmény előírásait betartani, eljárása azonban természetesen alkalmatlan volt az erősebb és agresszívebb fél, a román hadsereg fokozatos térnyerésének megakadályozására. Ráadásul Párizs szándékait sem lehetett sohasem tisztán kiismerni, mert a Belgrádban és Bukarestben basáskodó francia tábornokok nem egyszer egymást is keresztező lépésekkel, nyilatkozatokkal növelték a zavart. Henri Barthelot tábornok, a francia dunai hadsereg parancsnoka már december első napjaiban engedélyt adott a román csapatoknak a Maros átlépésére és Aradtól Máramaroszigetig bezárólag, nyolc város megszállására, erről azonban a magyar kormányt sokáig nem is értesítették...”

„Az erdélyi magyar nemzeti tanácsok az önrendelkezés elvét – természetesen – a magyarokra is érvényesnek tekintették s ezt kívánták kifejezni a december 22-i kolozsvári nagygyűlésen. A nagyszabedű kormányzótanács útján Mosoiu tábornok, az Erdélybe bevonuló román királyi csapatok parancsnoka tiltakozott a tervezett népgyűlés ellen, megígérve, hogy ágyúival fogja azt szétkergetni. Mégis nagy tömeg, mintegy 40 ezer ember gyűlt össze, köztük a román szocialisták és a bánági svábok képviselői, mivel az utóbbiak, éppúgy mint a szászok, egyelőre ugyancsak a magyar állam keretében kívántak megmaradni...”

„A magyar szocialisták által előterjesztett és elfogadott határozati javaslat kimondotta, hogy az önrendelkezési jog alapján »a magyarországi népköztársasággal állami közösségben kívánunk élni. Az egységes és csonkítatlan Magyarország keretén belül követeljük minden itt élő nemzet számára a teljes jogegyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot.« Másodnap a román királyi csapatok bevonultak Kolozsvárra.”

„Apáthy és a főkormánybiztosság a helyén maradt, s jelképesen a magyar katonai parancsnokság is egy ideig, hogy a jogfenntartás elvét azután is megőrizték, miután a magyar katonaság elhagyta Kolozsvárt.”

„A román parancsnokság bevezette a sajtócenzúrát, az éjszakai kijárási tilalmat, a botbüntetést, megszüntették a politikai jellegű szervezetek működését, a gyülekezési-, de még az utazási szabadságot is. Megkezdődött a baloldaliak üldözése, egyes vidékeken igen kemény eszközök alkalmazásával. A mindennapi élet egyre zavarosabb körülmények között zajlott.”

„Akiknek nem volt Kolozsvárt állandó lakóhelyük, azonnal el kellett hagyniuk a várost. A vasutakat a MÁV és személyzete üzemeltette, de a román katonaság irányította. Január közepétől teljesebb lett a román igazgatás.”

„A román csapatok lassú előrenyomulása Kolozsvár megszállása után a nemzeti célok, az antanttól kapott megbízás és a bolsevizmus elleni harc hármasszava hivatkozással tovább folytatódott. A történelmi Erdélyt ezzel Ferdinánd király hadserege harc nélkül birtokba vette. Egyedül Cigányi község mellett lőttek rá egy román páncélvonatra, s 9 katona eleste szolgált alkalmul arra, hogy Apáthy főkormánybiztost felkelés szítása és bolsevista propaganda vádjával január 17-én letartóztassák, Kolozsvárra pedig 900 ezer korona hadisarcot vessen ki a román hadvezetés.”

„A bánági részekben, ahol igen erős volt a Magyarországon belüli helyi köztársaság alapításának szándéka, a német és magyar munkásság sem akart Romániához csatlakozni. December 2-án Temesvárt, a szocialista dr. Roth Ottó vezetésével kikiáltották a Bánág autonómiáját. Az integritás fenntartását kívánta a katolikus sváb értelmiség magyarosodásra hajló szárnya. A Károlyi-kormány a német nemzeti tanáccsal egyetértésben ki is dolgozott egy autonóm területi rendszert a Bánág részére, amelyet a budapesti kormányban Johann Junker képviselt. Része lett volna ez egy fokozatosan felépülő dunai föderációnak. A kísérletnek a szerb csapatok temesvári berendezkedése vetett véget.”

„Erdély állami hovatartozása nem lévén a nemzetközi jog szerint tisztázva, a tisztviselői kar jó része csak »fogadalomtételre« hajlott s a konfliktus évekig tartó huzavonához és tömeges elbocsátáshoz vezetett. Hivatalos nyelvvé tették a román, februárban megkezdődött a majdani földreform kisajátításra szánt földjeinek kényszer-bérbeadása. Feloszlatták a román nemzeti tanácsokat is, úgy hogy ilyenek csak a magyar haderő által ellenőrzött részen maradtak...”

„Miután az antant semmilyen korábbi megállapodást nem tartott be, s a román csapatok mind előrébb vonultak, a kormányzat fontolóra vette a fegyveres ellenállás megkísérlését. Március 2-án Károlyi a Székely Hadosztály előtt tartott szatmárnémeti beszédében kijelentette: »Ha a párizsi békekonferencia a wilsoni elvek, a népek önrendelkezési joga és a megegyezéssel béke ellenében és Magyarország feldarabolása mellett döntene, akkor mi végszükség esetén még fegyverrel is fölszabadítjuk ezt az országot.«”

„A párizsi békekonferencia, mely 1919 elején már dolgozott a Magyarországgal kötendő békeszerződés előkészítésén, román nyomásra és a francia hadvezetés Szovjet-Oroszországgal szembeni intervenciós terveinek támogatásaként, február 26-án a magyar–román demarkációs vonal újabb áthelyezésére, valójában területátadásra adott határozatot. A Szatmár–Arad vonaltól keletre álló magyar katonaságot kb. száz kilométerrel nyugatabbra, szinte a Tisza vonaláig kellett volna visszavonni. Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyvárad és Arad környékét a román csapatoknak ítélte, míg ezektől nyugatra egy olyan semleges sávot igényelt, amelybe Vásárosnamény, Debrecen, Gyoma, Hódmezővásárhely és Szeged tartozott volna, s a magyar közigazgatás ez utóbbi övezetben is francia ellenőrzés alatt működne.”

„Az erről szóló, március 20-án átadott ún. Vyx-jegyzéket a magyar kormány nem fogadhatta el. Az antanttal való megegyezés, az eddig készsleges együttműködés politikáját a békekonferencia nem méltányolta, egy elfogadható békeszerződés reménye szétfoszlott, Károlyi és kormánya lemondott. Az antantbarát demokratikus polgárság és a mérsékelt szociáldemokrácia koalíciója erkölcsi-politikai csődöt mondott, tartalékai kimerültek. A magyar proletáriátus békés úton átvehette a hatalmat...”

Tanácsköztársaság

„1919. március 21-én Budapesten kikiáltották a Tanácsköztársaságot, Oroszország után megszületett a világ második proletár-állama, igazi történelmi forduló ígérve a Duna-medence nemzeti számára... A Tanácsköztársaság gyökeresen új külpolitikát és nemzetiségi politikát képviselt, lehetőleg hozzáigazítva ezt a változó realitásokhoz. Nem állott a történelmi Magyarország integritása alapján – s még a demokratikus Károlyi-rezsim nemzetiségi politikájától is nyíltan elhatárolta magát – de nem is volt hajlandó minden feltétel nélkül átengedni az ország egyes részeit az ekkor már kendőzetlenül imperialista célokat követő-, kiszolgáló szomszéd államok hadseregeinek. Határozottan elutasította a Vyx-jegyzéket, első kiáltványában háborút hirdetett az ország bányáinak, élelmiszer-termelő vidékeinek felszabadítására, harcot ígért többek között »a román bojárokkal szemben«, szövetségre hívta más országokkal együtt Románia proletáriátusát is.”

„A Tanácsköztársaság vezetői szilárdan hittek abban, hogy a forradalmi munkásmozgalom a szocializmusban eltörli majd a határokat, egységes nemzetközi államot teremt. Ennek előfoka »a dolgozók testvéri szövetsége, a föderatív köztársaság«, ehhez elsőként a felszabaduló területek, illetve a szomszéd nemzetek jöhettek számításba...”

„Az érintett területen a mintegy félmillió románság jelentős része, a nemzeti eszmék hordozóitól irányítva, közömbösen vagy éppen ellenségesen nézett a vörös hatalomra, amelyet számára sokfelé csupán a városi agitátorok látogatása vagy a Székely Hadosztály politikával alig törődő, nem vérengző, de kardcsörtető katonai jelenléte testesített meg...”

„Az antanthatalmak – ha nem is teljes egyetértésben – kezdetől a legellenségesebben tekintettek a Tanácsköztársaságra. Kun Béla március 24-én jegyzékben javasolta a nagyhatalmaknak a határkérdések rendezését a népek tényleges önrendelkezése alapján. Április első napjaiban a békekonferencia küldötteként Smuts angol tábornok Budapestre utazott, és felajánlott egy, a Vyx-jegyzéknél kedvezőbb, mintegy 25 km-rel keletebbre húzódó új demarkációs vonalat. E javaslat már nem adta a román hadvezetés kezére Nagyszalonta, Nagyvárad, Szatmárnémeti környékét, de semlegesítés címén e városokat is kivette a Tanácsköztársaság valóságos uralma alól... Az egyezkedésre hajló angolszász politikával szemben azonban inkább a harciasabb francia vonal érvényesült, mely saját haderő szűkében úgy ítélte, meg lehetne engedni a cseheknek és a románoknak, hogy hadat üzenjenek a magyaroknak. Franchet D'Esperey tábornok a helyszínen szervezte a Tanácsköztársaság elleni inváziót, egyelőre félsikerrel, mert Jugoszlávia nem állt kötélnek, Csehszlovákia pedig nem volt kellően felkészülve. A román koronatanács április 10-én a támadás mellett döntött: részben azért, hogy területi igényeit minél nagyobb térség megszállásával biztosítsa, távolabbi célként pedig megakadályozza a két szovjet köztársaság egyesülését, a kommunizmus térhódítását a Duna-medencében...”

„Április 15-én este a magyar–román demarkációs vonal egész hosszán jelentős erők bevetésével megkezdődött a román offenzíva. A fő csapást a Técső–Szatmár–Csucsá vonalon 130 km távon széthúzva elhelyezkedő székely alakulatok ellen intézték... A Székely Hadosztály a forradalmak mostoha gyermeke volt. Kezdetől jobbra apolitikus, tehát az adott történelmi helyzetben inkább ellenforradalmi érzületű tisztek vezették... Fel kellett adni Szatmárt, Nagyváradot, 23-án pedig már Debrecent is. Minden frontszakaszon rendetlenül vonultak vissza a csapatok. A Székely Hadosztály eleinte harcolva, súlyos veszteségeket szenvedve vonult vissza, majd megszakította a kapcsolatot Budapesttel...”

„Április 27-én a franciák is megmozdultak: megszállták Makót és Hódmezővásárhelyt, az északkeleten meginduló csehszlovák csapatok Munkács közelében összetalálkoztak a román haderővel. 30-án Kun Béla kétségbeesett táviratban fordult először Wilsonhoz, majd Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia kormányához – az utóbbinak Bukarestbe és Nagyszébenbe is elküldte –, fenntartás nélkül elismerte e szomszédok »összes területi követeléseit«, ettől remélvén lélegzetvételnyi szünetet. Május elsejére a román királyi hadsereg elérte a Tiszát, így Szegedtől északra a Vyx-jegyzékben foglaltaknál vagy az 1916. évi bukaresti titkos szerződésben odaígértnél is nagyobb területet hasított ki a magyar államból...”

Román megszállás

„Május 30-án a Vörös Hadsereg megindította offenzíváját északkelet felé azzal a céllal, hogy a cseheket megverve elvágja egymástól a csehszlovák és román haderőt, majd később a Tiszán átkelve, a román erők ellen forduljon... A győzelmes északi hadjárat hatására – mely egyben a Szlovák Tanácsköztársaság megmentését is lehetővé tette – a békekonferencia eleinte hajlandónak mutatkozott Magyarországot meghívni a béketárgyalásokra. Június 13-án Clemenceau diktátumként közölte a még márciusban megállapított végleges határokat, de megígérte, hogy a román csapatokat kivonják a Tiszántúl egyes részeiről, amint a tanácskormány kiüríti az újonnan elfoglalt északkeleti területeket. Kun válaszjegyzékében a kijelölt határvonalak képtelenségét magya-

rázta, de nem utasította el ezek elismerését. Párizs végül ultimátumban követelte az északi területek kiürítését, ami meg is történt, a románok azonban nem vonultak vissza a Tiszától, a Brati-anu-kormány elégedetlen lévén az új határokkal, mivel kevesebbet kapott az 1916. évi titkos szerződésben megállapítottnál. A Párizs ígéretében foglalt tiszántúli részek felszabadítására – talán elhamarkodottan – a Vörös Hadsereg július 20-án offenzívát indított. A kezdeti sikerek után az antant által felszerelt, túlerőben lévő román hadsereg nyomása elől vissza kellett vonulni a Tiszához. Július 30-án három román hadosztály átkelt a folyón, s a magyar főváros felé vonult. A Vörös Hadsereg felbomlott, a Forradalmi Kormányzótanács lemondott, a csapatok parancsot kaptak a harc beszüntetésére. A 2. székely dandár mindenesetre fegyelmetlenül vonult vissza – egészen Sopronig. A Tanácsköztársaság megdőlt. ...”

„Augusztus 4-én a román hadsereg bevonult Budapestre – bár utóbbi lépését az antant helytelenítette. Két nap múlva a szakszervezeti kormányt megdöntve polgári ellenforradalmi kabinet alakult, mely a román hadvezetés szinte teljes ellenőrzése alatt állott... Ez sem tudott stabilizálni, önálló fegyveres erőt teremteni, mert a megszállók ezt lehetetlenné tették. (A még 1920 elején is megszállt Tiszántúlon nem engedtek mozgásteret a jobb alternatívát jelentő kisgazdapártnak sem.) Az így teremtett helyzetben azután, amikor a békekonferencia sokszori sürgetése, majd ultimátuma nyomán a román hadsereg november közepén kivonult a fővárosból és a Duna-Tisza közéről, az eredetileg jelentéktelen, a Tanácsköztársaság idején még mindössze pár száz fős, francia védelem alatt szervezkedő Horthy-féle »nemzeti hadsereg« az ellenforradalom szélsőséges formájának hordozója, bevonulhatott Budapestre. Jó időre ez határozta meg a magyar belpolitika alakulását. Mi több, ezzel a valójában az antant által hatalomra segített ellenforradalmi rendszerrel kötötték meg a magyar békeszerződést. ...”

Trianoni békeszerződés

„Az 1920 januárjában Apponyi Albert gróf vezetésével Párizsba utazó magyar békeküldöttséget a győztesek természetesen nem érdemi tárgyalásra, egyezmény előkészítésére, hanem a kész békefeltételek átvételére hívták meg... Magyar részről a feltételek javítására többirányú próbálkozás történt. Megkísérelték meggyőzni a győzteseket arról, hogy a kijelölt – s később szentesített – határok részleteikben sem a nemzeti önrendelkezési jognak, sem az etnikai elvnek nem felelnek meg, az utóbbit a Kárpát-medencében igazságosan nem is lehet érvényesíteni. ...”

„Erdély kérdésében a béketárgyaláson a magyar delegáció külön, többvariációs javaslatot terjesztett elő: vagy legyen autonóm tartomány Magyarország határain belül, vagy pedig teljesen független, Svájc-szerű, az etnikumok egyensúlyát is biztosító semleges ország Románia és a magyar állam között... Végül a magyar küldöttség Erdélyre – éppúgy, mint a többi vitás területre – népszavazást kért, kijelentvén, hogy »előre is alávetjük magunkat e népszavazás eredményének, bármi legyen is az. A békekonferencia azonban valójában már mindent előre eldöntött. A magyar delegáció összes javaslatait elutasították... Az európai ügyekben kevésbé elkötelezett, ezért tárgyilagosabb amerikai szakértők és a külön utakon járó olasz politikusok egy 30–60 km-rel keletebbre fekvő államhatárt ajánlottak, Magyarországnak hagyva az Alföld keleti peremvárosait.”

„1920. június 4-én román részről I. Cantacuzino és N. Titulescu, magyar részről Benárd Ágoston és Drasche-Lázár Alfréd aláírta a békeokmányt. 103 093 négyzetkilométer (a történeti Erdélyen kívül az Alföld peremvidéke), a régi országterület 31,7%-a, 5 257 476 lakos (köztük 1 704 851 magyar és 559 824 német), a régi ország népességének 25,2%-a most már a nemzetközi jog szerint is a román állam kötelékébe került. Erdély népei történelmének újabb fordulója zárult le. A trianoni békeszerződéssel Magyarország Közép-Európának legkisebb, gazdasági és katonai erő szempontjából leggyengébb országa lett. ...”

„A vezető antantpolitikusok, amikor a Habsburg-monarchia túlhaladott viszonyai helyett a korszerűbb rendezést akarták végrehajtani, valójában a világégés előttinél nagyobb feszültséget teremtettek a Duna-medencében is, kiszolgáltatva ezeket az országokat a nagyhatalmi érdeklődésnek. S ez az új államkeretekbe tartozó Erdély életére is döntő hatással volt.”

Kitekintés: Erdély útja 1918 után

A háromkötetes *Erdély története*, mint feldolgozott történelem a trianoni békeszerződés ismertetésével befejeződött. A kötet kiadói és szerkesztői Erdély történetét az ősidőktől 1920-ig dolgozták fel és adták közre. Az azóta eltelt közel hét évtizednyi időszakra a szóban forgó mű csupán 45 oldalt szánt, amelynek *Kitekintés: Erdély útja 1918 után* címet adta. Ismertetésünk nemcsak hogy nem lenne teljes, ha ezt a hozzátoldást nem kivonatolnánk, de a leglényegesebb részt mulasztanánk el, mert a mai magyar–román pör ennek az időszaknak a sérelmeiből állt elő. Így most ennek az utolsó résznek kivonatolását adjuk:

„... A román külpolitika fő célkitűzése a területi integritás biztosítása volt, a különböző párti kormányok ennek rendelték alá a belpolitikát és ezen belül a nemzetiségi politikát is. A Szovjetunió nem ismerte el a békeszerződéseket, és soha nem mondott le Besszarabiáról, Bulgária sem fogadta el Dél-Dobruzsza Romániához tartozását. Magyar hivatalos részről tudomásul vették ugyan a trianoni béke intézkedéseit, de nem titkolták, hogy annak megváltoztatását tekintik céljának. Az Erdélyre vonatkozó magyar igény közvetlenül nem fenyegette Romániát, kezdetben ugyanis egyetlen nagyhatalom sem támogatta azt. A magyar külpolitikának először 1927-ben sikerült kitörnie a teljes elszigeteltségből, amikor a párizsi békerendszerrel elégedetlen fasiszta Olaszország taktikai okokból hivatalosan állást foglalt a magyar határrevíziós igények mellett. Gyakorlati jelentősége ennek is csekély volt, mindazonáltal erősítette a magyar irredentizmusnak azon reményét, hogy az európai helyzet gyökeres fordulata megváltoztathatná a területi status quot. Ezt a reményt tovább erősítette a fasiszta hatalomra jutása Németországban, miután a hitleri külpolitika is a békeszerződések felülvizsgálatát követelte.”

„Románia és Magyarország egymáshoz való viszonyát s népeinek sorsát ilyen módon döntően befolyásolta az első világháborút lezáró békeszerződés-rendszer – amely nem vette tekintetbe a népek önrendelkezési jogát, sokhelyt az etnikai viszonyokat sem – valamint az emellé vagy az ezzel szemben álló hatalmi tömbök és erőviszonyaik alakulása. ...”

„A románságnak kedvezett az uralomváltás, mind gazdasági-társadalmi-, mind kulturális szempontból. Az 1921. évi földreform-törvény alapján 1927. június 1-ig a hivatalos statisztikák szerint Erdélyben 212 803 román, 45 628 magyar, 15 934 szász és sváb, 6314 más nemzetiségű részesedett a földreformból... Az

állam gazdasági és adminisztratív eszközökkel egyaránt támogatta a román kisiparos-, kiskereskedő réteget, melynek létszáma jelentősen nem nőtt... A hatalomváltás különösen kedvezett az alkalmazottaknak és értelmiségieknek, mert bővült az állami és kulturális apparátus, s mert a magyarok közül sokan áttelepültek Magyarországra, vagy állásukat veszítették. Az erdélyi románok érvényesülési lehetőségeit azonban korlátozta a régi Romániából érkezettek nagy száma, és ez hamar konfliktusok forrása lett. ...”

„Különbségek voltak a régi Románia és Erdély között a gazdasági és közigazgatási hagyományok szempontjából is. Eltérő erkölcsi normák alakultak ki a közéletben, és eltérő szokások a mindennapi életvitel szempontjából is... A kolozsvári Pátria már 1920. december 26-án így fogalmazott a »regátiakkal«, tehát az ókirályságbeliekkel szemben: »Erdélyt úgy tekintik és kezelik, mint egy gyarmatot... Míg Maniu a huszas években bizonyos önkormányzati jogokat követelt Erdély számára, s ezzel próbálta a rokonszenvet megnyerni, addig az erdélyi románok más része, mint a költő Octavian Goga által vezetett irányzat, az autonómia-törekvésekkel szemben az erős centralizáció szükségét hirdette.”

„Az uralomváltás kedvezett a románságnak kulturális vonatkozásban is. 1910-ben Erdélyben a lakosság fele még nem tudott írni és olvasni, s ezeknek a többsége a románok által lakott megyékben élt. (Hunyad, Alsó-Fehér, Kolozs, Szilágy, Naszód és Máramaros megyékben az analfabéták száma a felnőtt lakosság kétharmadát tette ki.) Az iskolák államosításával, hálózatuk bővítésével, a gyarapodó tanszeméllyel javultak a kulturális fejlődés feltételei...”

„A középfokú oktatás bővült, differenciálódott, és módot adott arra, hogy növekedjen a román szellemi foglalkozásuk és az értelmiségiek létszáma is. Az értelmiséget főleg a jól felszerelt kolozsvári egyetem képezte ki, amely 1919-től román nyelvű lett. 1921-ben Temesvárt műszaki főiskolát hoztak létre, amely egyetemmel nőtte ki magát...”

„Jórészt a nemzeti problematikához kapcsolódik a tudományosság fejlődése is a kolozsvári egyetemen, ahol régészek, történészek, nyelvészek, folkloristák nagy munkát fordítottak a dákoromán kontinuitás bizonyítására, az erdélyi román nemzeti és társadalmi mozgalmak, a folklor és népművészet tanulmányozására...”

„Románia 1919-ben nemzetközi szerződésben vállalta a kisebbségi jogok életbe léptetését. A trianoni szerződés biztosította a nem-románok számára az általános jogegyenlőséget, a szabad nyelvhasználatot, a nemzetiségi oktatást, a székelyeknek és szászoknak némi kulturális autonómiát helyezett kilátásba, és felhatalmazta a kisebbségek képviselőit, hogy sérelmeikkel jogorvoslásért a Népszövetséghez fordulhassanak. A nemzetiségi jogegyenlőséget megerősítette az 1923-ban elfogadott alkotmány is, noha az országot »román nemzetállammá« nyilvánította, és visszavonta a gyulafehérvári határozat fontos ígéreteit. Az alkotmányos rendelkezések és a valóság között azonban mindvégig ellentmondás támadt, s ez nem kis mértékben határozta meg a többség és a kisebbségek közötti együttműködés lehetőségeit...”

„A magyarság helyzete a kapitalista-földbirtokos vezetés alatt álló Romániában részben egyes kedvezőtlen gazdasági-társadalmi folyamatok, részben a megkülönböztető nemzetiségi politika miatt romlott. Az ipari fejlődés elmaradottsága sújtotta a magyarlakta vidékeket, főleg a Székelyföldön... A gazdasági diszkrimináció jelentkezett abban, hogy a székely megyékben nagyobb adókat vetettek ki, mint a román többségű területeken. A magyar

kisiparosok és kiskereskedők helyzetét nemcsak az adózással, de a hitelek megvonásával vagy éppen megszüntetésével is nehezítették. A magyar bankok a Román Nemzeti Banktól nem kapták meg ugyanazt a támogatást, mint a többiek, s ezért a maguk részéről csak korlátozott hiteleket tudtak nyújtani...”

„A székelyföldi megyék természeti adottságai sem kedveztek a mezőgazdaságnak, s miután ipar itt alig volt, ezért a fiatalság nagy része kénytelen volt elvándorolni a »Regát«-ba (ahová becsülések szerint ebben az időszakban mintegy 100 ezer magyar vándorolt át Erdélyből), vagy az erdélyi városokban keresett munkát, sokan cselédként helyezkedtek el. A gazdasági válság lökést adott az amerikai kivándorlásnak is (a nyugatra és főleg az Egyesült Államokba kivándoroltak száma legalább 50 ezerre tehető)...”

„A városi polgárság és az értelmiség soraiból is sokan elhagyták Erdélyt, különösen az állami tisztviselők és alkalmazottak. 1919-ben az új hatalomra a tisztviselők közül sokan nem tették le a hűségüket, ezért elbocsátották őket. Később azon a címen került sor elbocsátásokra, hogy nem tudnak románul, s ilyen érveléssel még postásoknak, vasutasoknak is felmondtak. A harmincas években már a magánvállalatoknál is érvényesítették az ún. »numerus valachicus«-t, tehát megkívták, hogy az alkalmazottak többsége s az ügyvitel nyelve román legyen.”

„A román nyelv uralkodóvá tételét minden eszközzel szorgalmazták. A hely- és utcaneveket a magyar többségű helyeken sem lehetett magyarul kiírni, sőt időnként a magyar nyelvű publikációkban sem, a kétnyelvű cégtáblákat megadóztatták, végül megszüntették. A bíróságokon 1921-től románul tárgyalták az ügyeket, a románul nem tudó ügyfelek tolmács útján beszélhettek. Minden hatósági beadványt az állam nyelvén kellett megfogalmazni. A nyilvános helyeken megjelentek a feliratok: »Csak románul szabad beszélni.« Megkezdődtek a román telepítések, különösen a nyugati határ mentén és a Székelyföldön — igaz, nagyobb etnikai változást nem eredményeztek. A székelyek elrománosítására külön kampány indult, nacionalista körök azt bizonygatták, hogy a székelyek tulajdonképpen elmagyarosodott románok, s most csak visszairománosításukról van szó.”

Az Olvasó figyelmét bizonyára nem kerüli el, milyen alkalmassak a most közölt részletek az összehasonlításra a román megszállás előtti időkről közölt részletekkel. Akkor, mint láttuk, a román panaszosok a művelt európai népek ítéletére bízták a román nép nemzeti kifejlődésének akadályait, de a megszállás után, azonnal feledve a méltányosság-, az együttélés-, a természetjog-, a föderáció fennkölt jelszavait, a legtermészetesebb módon és látványos egyöntetűséggel vallották a Nagy-Románia elvet, amiben semmi más népek, semmi más kultúrának nem lehet helye, csak a románnak. És mint látni fogjuk, ez nem csak elv maradt, hanem gyakorlat, amiben 1918 óta mindenféle színezetű romániai rezsimegyezik. Ha volna valamiféle nemzetközi fórum, amely mérlegelné Románia cselekedeteit, tárgyilagosan csak arra a megállapításra juthatna, hogy a román nép, mint késői fejlemény, még nem érett meg arra a szintre, hogy önálló felségterülettel rendelkezzen. A Berlini Kongresszus (1878), amely független állammá tette Romániát (akkor még Rumánia néven), minden bizonnyal elhamarkodottan intézkedett a török járom alól felszabaduló Balkán-térségben.

Most még folytatjuk *Erdély története* »Kitekintés, Erdély útja 1918 után« kivonatolt ismertetését:

„A magyar nyelvű oktatás 1919 után gyakorlatilag a felekezeti iskolákba szorult vissza, ezernél több magyar tannyelvű népisko-

la szűnt meg. Az 1930–31-es tanévben 483 református, 297 katolikus, 36 unitárius és 6 evangélikus elemi iskolát tartottak fenn – minden államsegély nélkül – az egyházak, amelyekbe 76 255 tanuló járt, a magyar tankötelesek 57,6%-a. A többieknek elvileg magyar nyelvű állami iskolákba vagy román iskolák magyar tagozataiba kellett volna járniuk, de ezeknek a száma állandóan csökkent, 1934–35-ben például már csak 112-t tartottak számon belőlük, az oda beiratkozott gyermekek száma pedig 11 484 volt. Jellemző, hogy olyan megyékben, mint Csík- vagy Szatmár-, egyetlen magyar tagozatú állami iskola sem működött. Ebből az következett, hogy a magyar gyermekek jelentős százaléka román tannyelvű iskolákba volt kénytelen járni, ahová egyébként a Székelyföldön származást kutató névelemzés alapján is kényszerítették őket.”

„A középfokú oktatásban még rosszabb volt a helyzet. Az 1930–31-es tanévben 23 magyar nyelvű, alapítványi vagyonuktól megfosztott felekezeti polgári iskola, 17 líceum, 7 tanítóképző, 4 felsőkereskedelmi és 4 gazdasági téli iskola működött. Ez mintegy 50%-os csökkenést mutat az 1918-as állapothoz képest, amikor csak a felekezeteket számítva 116 magyar anyanyelvű középiskolát tartottak számon. A felekezeti középiskolák egy részének nem volt ún. nyilvánossági joga, tehát csak akkor adhatott ki érvényes bizonyítványt, ha azt román iskolai hatóságok felülbírálták. 1930–35-ben 2609 fiatal tanult a magániskoláknak minősített középfokú intézményekben, amellet 3645-en jártak román tannyelvű középfokú iskolákba.”

„Az 1925-ben hozott ún. magánoktatási törvény előírta, hogy nemcsak a román nyelvet, hanem a történelmet, a földrajzot, az alkotmányt is románul kell tanítani az iskolákban. A líceumot végzetteknek román nyelven kellett érettségizni – olyan bizottságok előtt, melyek tagjait más iskolák román tanári karából neveztek ki – ami azzal járt, hogy a vizsgázók többsége megbukott.”

„A hiányos iskolahálózatnak egyik súlyos következménye volt, hogy megakadt az iparos és kereskedő szakemberképzés, mert alig volt magyar nyelvű szakközépiskola, és az ilyen jellegű román iskolákba is kevés magyar fiatal iratkozhatott be, holott az új viszonyok között megnőtt a gazdasági pályák jelentősége a magyarság számára is. A szakmunkás képzés inkább a gyárakban és kis műhelyekben folyt, 1927-től azonban tanoncokat is csak románul volt szabad oktatni.”

„A kis számban érettségizett magyarok továbbtanulása a felsőoktatásban sok nehézségbe ütközött. Egy magyar felekezetközi egyetem felállítására irányuló társadalmi kísérletet már a hatósági tilalom megbuktatott. A magyar hallgatók száma a romániai egyetemeken állandóan csökken: 1933–34-ben még 1443 volt, 1937–38-ban már csak 878... A kolozsvári román egyetemre évente mintegy 2500 hallgatót vettek fel, akik közül átlagban 300 volt a magyar, de ezek közül csak kevesen tudták elvégezni tanulmányaikat. Az első tíz évben összesen 304-en kaptak oklevelet, az összes diplomások 6–7 %-a. Mindez azt jelenti, hogy a magyar értelmiség utánpótlása elapadt, hiszen az a pár száz fiatal, aki magyarországi egyetemen vagy főiskolán tanult, csak részben tért vissza Erdélybe...”

„Az anyanyelvi oktatás a harmincas években visszaszorult, mert a világválság nyomán megromlott gazdasági helyzet miatt a magyar tanulók közül sokan nem tudták vállalni a nagy tandíjat a felekezeti iskolákban. Sokan engedtek a kényszerítő körülményeknek és az erőszakos románosítás nyomásának, s állami iskolákba iratták be gyermekeiket. A megkülönböztető intézkedések

olyan nyilvánvalók voltak, hogy amikor 1938-ban a királyi diktatúra kisebbségi státútumot dolgozott ki, ebben éppen az oktatás terén tett jelentős engedményeket a kisebbségi követeléseknek, anélkül persze, hogy azok meg is valósulhattak volna.”

„Azzal, hogy a magyar nyelvű oktatás – és hozzátehetjük: a közművelődés – intézményeinek többsége egyházi kezekben volt, megnőtt a felekezetek szerepe a kisebbségi életben. A papok, különösen a fiatal papok, a hatóságok zaklatásai ellenére sokat tettek a művelődés fejlesztése érdekében az egyházi egyesületekben is.”

„Az egyes tájékoztatási-művelődési szervek és intézmények működési lehetőségei is beszűkültek. A magyar sajtó a huszas évek közepén kezdte visszanyerni az első években elvesztett lehetőségeit, és pótolta a cenzúra által évekig be nem engedett budapesti lapok hiányát...”

„A művészeti intézmények közül ki kell emelni a kolozsvári magyar színház tevékenységét, amely különösen nagy érdemeket szerzett az erdélyi magyar írók műveinek színrevitelével. Sok öntevékeny együttes jelentkezett színházi és zenei téren egyaránt.”

„A magyar irodalmi élet megszervezésében Kós Károly, Kuncz Aladár, Reményik Sándor, Kemény János, Bánffy Miklós voltak a kezdeményezők. Ennek az irodalomnak olyan kiváló, új képviselői jelentkeztek a harmincas években, mint Tamási Áron, Asztalos István vagy Kacsó Sándor a prózában és Áprily Lajos, Dsida Jenő a költészetben. Az irodalom az önvizsgálódást, a magyarság öntudatának erősítését, nyelvében és hazájában való megmaradását, értékeinek megőrzését, fejlesztését tűzte ki célul...”

„Az erdélyi magyar írók közül sokan vállalták a közvetítő szerepet a román és a magyar irodalom között... A kézfogások nem hozhattak fordulatot, a dühödt nacionalizmus légkörében el-sorvadt minden tartós együttműködésre irányuló próbálkozás... A magyar kisebbség beilleszkedését az új államrendbe kezdettől fogva egymással ellentétben álló erők akadályozták.”

„A gyulafehérvári gyűlésen a románság képviselői foglaltak állást Erdély és a régi Románia egyesítése mellett, a magyarságot senki nem kérdezte meg az egyébként sokat hangoztatott önrendelkezési jog alapján, hogy mit kíván az új helyzetben, amikor szembe kellett nézni az erdélyi etnikai viszonyokkal és az eltérő nemzeti—nemzetiségi érdekekkel. Mint láttuk, 1918. december 22-én a magyarság tekintélyes számú képviselői Kolozsvárt összegyűlve tiltakoztak a gyulafehérvári határozat ellen, de véleményüket senki sem hallgatta meg...”

„A Magyar Párt vagy az általa támogatott csoportok, illetve intézmények időnként kísérletet tettek arra, hogy a nemzetközi megállapodások alapján a Népszövetséghez forduljanak, de a Népszövetség nem tudta érvényesíteni a kisebbségi jogokat. Nem jártak sikerrel azok a próbálgatások sem, amelyek a Vatikán segítségét kérték a katolikus egyház sérelmeinek orvoslására. Mindez arra mutatott, hogy a nemzetközi ellenőrzés lehetőségeivel is számoló kisebbségvédelmi rendszer hatékonyan nem működhetett...”

„1938-ban a pártok feloszlata, a korporatív rendszer hivatalos megteremtése után létrejött Bánffy Miklós gróf vezetésével az ún. Magyar Népközösség, a magyarság kulturális és gazdasági-társadalmi képviselőjének ellátására. Ekkor indultak tárgyalások egy új kisebbségi státútumról is, amely különösen az okta-

tásban, a kulturális intézmények és az egyházak működésében ígért javulást. A tartós nemzeti elnyomás és az eluralkodó belpolitikai káosz eredményeként az erdélyi magyarság többsége ebben az időben már szkeptikusan tekintett az ilyen egyezkedési kísérletekre, és sorsának jobbra fordulását inkább külső tényezőktől várta...

„A náci hatalomátvétel után megváltozott közép- és délkelet-európai erőviszonyok néhány év leforgása alatt Németország hegemóniája alá sodorták Magyarországot és Romániát...”

„Az új nemzetközi helyzetben Románia is megszüntette addigi kizárólagos angol-francia külpolitikai orientációját, és áttért a régi pártfogói és Berlin közötti egyensúlyi politikára. Az a paradox helyzet alakult ki, hogy miközben Magyarország német segítséget igényelt revíziós terveihez, Románia Németország megnyerésével próbált támogatást szerezni a magyar törekvések ellen. 1939 márciusában megkötötték a nagy volumenű német-román gazdasági egyezményt, ami lélegzetvételnyi szünethez juttatta Romániát. Budapest – látván, hogy német segítségre nem számíthat – új tervet dolgozott ki: azt latolgatta, hogy nemzetközileg kedvező pillanatban egymaga indít háborút Románia ellen, jócskán túlbecsülve a magyar katonai erőt s a szomszéd ország belpolitikai zavarait. 1939 őszén Ribbentrop közölte, hogy Németország nem tűrné Románia megtámadását. Olaszország is leintette a magyar kormányt. Helytelenítették a katonai akciót a nyugati hatalmak is. A Teleki-kormány 1940 februárjában lemondott a katonai tervről, s ezt közölte Londonnal és Párizsszal is.”

„1940 tavasza a magyar politikában a németbarát semlegesség időszaka. Amikor Budapest megtudta, hogy a németek tervet készítettek a román olajmezők esetleges elfoglalására, Londonban tapogatózott, vajon engedjék-e át a német csapatokat az országon? A nemleges angol válasz nyomán Teleki a fegyveres semlegesség fenntartása mellett döntött. A nyugati német offenzíva azonban új helyzetet teremtett. A magyar kormány számára sürgőssé vált Erdély kérdésének újra felvetése, annál is inkább mert világossá vált Románia teljes átállása a hitleri Németország oldalára. A román kormány július 1-én felmondta az angol garanciákat, hivatalos nyilatkozatot tett közzé külpolitikai fordulatáról, s közvetlenül utána a király németbarát kormányt nevezett ki, melyben a Vasgárda vezetői is helyet kaptak. Június 27-én a magyar kormány határozatot hozott, hogy érvényesíti területi követeléseit, és ennek érdekében katonai intézkedéseket tett. Hitler júliusban magához kérte Teleki Pál miniszterelnököt, s kijelentette, hogy maga veszi kézbe az erdélyi kérdés »elintézését«. Olyan megoldást keresett, amely leginkább megfelelt a Szovjetunió elleni háború előkészületeinek, s amely biztosítja a román kőolajat, a magyar gabonát és mindkét ország vasúthálózatát a keleti háborúhoz. Romániát rávette, hogy kezdjen tárgyalásokat Magyarországgal erdélyi területek átadásáról. Az augusztus 16., 19- és 24-i turnu-severini magyar-román tárgyalásokon még az alapelvekben sem tudtak megállapodni: a magyar fél elsősorban területátadást kívánt, a román fél – talán időhúzás céljából is – elsősorban népességcserét javasolt. A magyar kormány ezután ismét az önálló fegyveres fellépést latolgatta, Bukarest pedig felvetette Berlinben a döntőbíráskodás gondolatát, amire Hitler amúgy is készült.”

„Hitler augusztus 27-én döntött a német szakértők által Erdély megosztására kidolgozott határvariánsok között, majd Bécsbe hívatta a magyar és a román kormány képviselőit. Némi ingadozás után Teleki elfogadta a döntőbíráskodást, a román koronatanács 2/3-os többséggel ugyancsak emellett határozott.”

„Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett német-olasz második bécsi döntés Erdély északi és keleti részét (43 492 négyzetkilométer) Magyarországhoz csatolta. A döntés sem etnikailag, sem különösképpen gazdaságilag nem volt megalapozott, de arra alkalmas volt, hogy érvényesítse az »oszd meg és uralkodj« elvét. Etnikailag ez azt jelentette, hogy Észak-Erdélyhez 1,3 millió magyar, 1,02 millió román és mintegy 80 ezer német tartozott. Román többségű megyék is kerültek Magyarországhoz, mint például Beszterce-Naszód vagy Máramaros. A szeszélyesen kanyargó határral gazdaságilag szoros egységeket vágtak ketté, városokat fosztottak meg hagyományos háttérüktől, elképesztő közlekedési nehézségeket teremtettek (a Székelyfölddel például nem maradt magyar vasúti összeköttetés).”

„A döntés politikailag azt eredményezte, hogy Magyarország és Románia Hitler játékszere lett, a német politika a szovjetellenes háborúban való részvételüktől tette függővé Erdély további sorsát. Budapest a németek kezétől remélte a megszerzett területek megtartását, Bukarest pedig az elvesztettek visszaszerzését...”

„A bécsi döntés még elkeseredettebbé tette a román nacionalizmust, amely a dél-erdélyi magyar lakosság ellen fordult. Az Észak-Erdélyben berendezkedő magyar uralom elől mintegy 100 ezer román menekült délre, főleg tisztviselők, értelmiségiek, délről pedig magyarok vándoroltak északra. A szeptember elején bevonuló magyar hadsereget nem fogadta ellenállás, mégis több incidensre, Ippen és Ördögkúton súlyos atrocitásokra került sor, amelyeket egy katonai alegység követett el, meggyilkolva számos román lakost.” (A könyv elmulasztja itt megemlíteni, hogy mi változott ki az ilyen »atrocitást« mert például az ördögkúti esetről tudjuk szemtanúk vallomásából, hogy a bevonuló honvédelakulatot orvlövészek tűz alá vették háztetőkről, megölve kilenc honvédet. Cs. E.)

„Megkezdődött az ún. kölcsönösségi nemzeti politika, melyben kiutasításra a másik oldalon kiutasítással, internálásra internálással, iskolabezárásra iskolabezárással válaszoltak, teljes bizonytalanságot teremtve északon a románság, délen a magyarság sorsát illetően... Azok a német-olasz titói bizottságok, melyek mindkét oldalon a panaszokat vizsgálták, mindkét kormányt elmarasztalták, mire azok csak heves tiltakozással, de nem érdemi intézkedéssel válaszoltak.”

„A háború, a kettéosztottság, a feltüzelt nacionalizmus alapvetően határozta meg az egyes etnikumok sorsát Észak- és Dél-Erdélyben... A bécsi döntés felszabadulást igazán csak a közvetlen nyelvhasználat és a kultúra fejlődése terén hozott a magyarság számára. Ismét magyar anyanyelvű állami elemi iskolák jöttek létre, kiszélesedett a magyar tannyelvű középiskolai hálózat, Kolozsvárt újra magyar egyetem működött, a tudományos tevékenység ösztönzésére megalakult az Erdélyi Tudományos Intézet.”

„Romániában a bécsi döntés után néhány nappal Ion Antonescu tábornok vette kézbe a hatalmat, s a lemondott Károly fia, I. Mihály király mellett államvezérként (conducator) kormányzott, eleinte a Vasgárdával közösen, majd annak hatalomátvételi kísérletét leverve, egymagában. 1941. június 22-én belevitte az országot a Szovjetunió elleni háborúba, melytől nemcsak Besszarábia és a Dnyeszteren túli területek birtokbavételét, hanem Észak-Erdély visszaszerzését is remélte. (Ez volt az egyik oka annak, hogy jelentős erőt, kezdetben 12 hadosztályt küldött a keleti frontra, majd ezek száma 1944-ig 25-re emelkedett)...”

„A román fasizmus az erdélyi kérdésben támaszkodhatott a polgári demokrácia hajdani híveire és az értelmiség jórészére is, amely a bécsi döntést igazságtalannak tartotta. Ilyen körülmények között könnyű volt minden erőt a nacionalista propaganda szolgálatába állítani az oktatásban, sajtóban, sőt a tudományban is. A tudományos propaganda központja a Kolozsvárról Nagyszebenbe áttelepült román egyetem lett. Sorra jelentek meg idegen nyelven is – főleg németül – olyan munkák, amelyek Románia Erdélyhez való jogát történelmi és egyéb érvekkel támasztották alá.”

„A háború természetesen a dél-erdélyi román lakosságot is sújtotta, de gazdasági helyzete nem romlott olyan mértékben, mint a magyarságé. Dél-Erdélyben maradt a magyarságnak egy jelentős része, mintegy 500 ezer ember (közülük mintegy 100–150 ezren 1940 után Észak-Erdélybe és Magyarországra menekültek). Sokat munkaszolgálatra rendeltek be, másokat internáltak vagy éppen börtönbe zártak. Kulturális életük összeszűkült, egyedül az Erdélyi Gazdasági Egylet tudott e célra is valami szervezeti keretet biztosítani...”

„Romániában a vasgárdisták rendeztek pogromokat, majd az Antonescu-kormány fosztotta meg minden jogától a zsidó lakosságot. (A zsidók szisztematikus kiirtására az Antonescu-rendszer részéről főleg Moldvában és Bessarábiában került sor: a második világháború alatt – a becslések szerint – Romániában, főleg a Kárpátoktól keletre mintegy 387 ezer zsidót gyilkoltak meg. A Dnyeszteren túli pusztulás adatai nem ismeretesek, egyedül Ogyesszában 35 ezren estek áldozatul...)”

„Romániában a fasiszta háborúból való kiugrása előkészítésében jelentős szerepet játszottak a kommunisták, akik más haladó erőkkel együttműködve megszervezték – a király és a polgári ellenzék egyetértésével – a fasiszta diktatúra megdöntését. Magára a kiugrásra a lehetőséget katonailag a szovjet hadsereg előrenyomulása adta, amely 1944 augusztusában Iasinál áttörte a frontot, és Bukarest felé nyomult előre. Ezt a kedvező helyzetet használta ki az augusztus 23-i, kommunisták által irányított fővárosi felkelés, amely szembefordította a román hadsereget a német erőkkel, s ezzel biztosította részvételét a fasizmus elleni harcban...”

„1944. szeptember 12-én a Szovjetunióval megkötött fegyverszüneti egyezmény kimondta: »A szövetséges kormányok a bécsi döntésnek Erdélyre vonatkozó határozatát semmisnek tekintik, s egyetértenek azzal, hogy a békeszerződésben történő jóváhagyástól feltételezetten Erdély, vagy annak legnagyobb része, adassék vissza Romániának, s a szovjet kormány hozzájárul, hogy ebből a célból a szovjet csapatok Romániával közös hadműveletekben vegyenek részt Németország és Magyarország ellen.«”

★

A korábbi részekben olvashattuk, hogy a románok minden külpolitikai törekvését a területszerzés irányítja. Az őslakos-elmélettel elbódított nacionalizmusuk minden területet, ahol románok is laktak – kikerekítve valamilyen természetes földrajzi határig – megszerzendő (visszaszerzendő) országrésznek tartanak. Minden hódításuk háborúk eredménye, de egyik sem saját hadi sikerük gyümölcse, minden területvesztésük egy előző háború okozta aránytalanság jóvátétele. Állami létüket eleve annak köszönheték, hogy a török birodalom nemkívánatos terjeszkedése és az orosz birodalom nemkívánatos terjeszkedése közé ütköző államot

kívánt létesíteni az európai diplomácia. A második szerencsés körülmény Románia számára az a nyugat-európai szándék volt, hogy megbontsa Közép-Európa megerősödést, ami fenyegette az angol-francia gazdasági érdekeket. A harmadik szerencsés körülmény az volt a románok részére, hogy Közép-Európa megerősödésével lehetőségük adódott kelet felé terjeszkedni (Moldva-Bessarábia), a magyaroknak visszaadott Észak-Erdély ellenében. Negyedik szerencsésüknek számít a keleti területek elvesztése ellenében visszakapott Észak-Erdély.

Erdély a szocialista Romániában

A könyv ismertetése folyamán eljutottunk ahhoz a történelmi szakaszhoz, aminek során Erdély északi része ismét román megszállás alá került, és ott a románok – az oroszbolsevista nyomásra bevezetett, szocialistának nevezett gazdasági és politikai rendszert sajátos balkáni nacionalizmussal párosítva – despota terroruralmat létesítettek. A közös »ideológia« miatt a »testvéri szocialista« Románia magyarüldöző bűncselekményeit a kötelező szolidaritásban a magyar történetírás kénytelen elhallgatni, ami miatt ez az időszak alig 20 oldalt kapott az ismertetésünk tárgyát képező műben. Ebből az alábbi részeket idézzük:

„1944. augusztus 23-a után Bukarestben koalíciós kormány alakult, amelyben jelentős szerepet játszottak a kommunisták és szocialisták mellett egyes polgári pártok is. Csak később szorult ellenzékbe a két hajdani nagy: a D. Britianu által vezetett Liberális Párt zöme és a Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt. Elsősorban az utóbbi képviselte azt a mentalitást, amely a bécsi döntéssel a román nemzeti érzésen esett sérelmet most büntetéssel akarta megtorolni. Az új erőviszonyokra jellemző, hogy amikor a fegyverszüneti egyezmény értelmében a visszafoglalt Észak-Erdélybe bevonult a román közigazgatás, az ún. Maniu-gárdisták véres, súlyos atrocitásokat követtek el a Székelyföld egyes falvaiban, főleg Szárazajtán, Szentdomonkoson, de másutt is, így a Kolozsvár környéki Egeresen vagy Biharban. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság ennek következtében 1944 november elején Észak-Erdélyből eltávolította a román közigazgatást, és az csak 1945 márciusában, a Groza-kormány megalakulása után térhetett oda vissza. A négy hónapos átmeneti időszak egy különleges történelmi pillanatot jelentett: Észak-Erdély életét, az újjáépítést és a politikai életet román és magyar kommunisták – ez utóbbiak tömegbázisát a Magyar Népi Szövetségbe tömörült helyi és megyei szervezetek alkották – szervezték és irányították akkor, amikor még mind Romániában, mind Magyarországon csak éppen elkezdtek pozícióikat erősítő harcukat.”

„A román közigazgatás akkor tért vissza, amikor az Ekés Front alapítójának, Petru Grozának kormánya ígéretet tett a belső béke és a nemzetiségi jogok biztosítására. 1945. március 13-án a Kolozsvárott megrendezett gyűlés, amelyen a szövetséges hatalmak képviselőjében A. J. Visinszkij, a Szovjetunió külügyi népbiztoshelyettese is részt vett, táviratot intézett J. V. Sztálinhoz, »mélyszégyen hálóját fejezve ki Észak-Erdélynek a román adminisztráció alá helyezéséért«, és biztosította őt arról, hogy a román hatóságok »mindent megtesznek, hogy a nyugalom és rendet a front háta mögött fenntartsák, és az együtt élő népek jogainak és kötelességeinek érvényesülését megvalósíthatassák.«”

„1947. február 10-én aláírták Párizsban azt a békeszerződést, amely meghatározta Románia új határait. A fegyverszüneti egyezmény alternatív lehetőségét figyelmen kívül hagyva – és

Romániának a fasiszta hatalmak elleni áldozathozatalát figyelembe véve – a békeszerződés jogilag is visszaadta egész Észak-Erdélyt, tehát visszaállította az 1920-ban meghúzott román–magyar határt. A szerződés értelmében a Szovjetunió megtartotta Besszarábiát és Észak-Bukovinát, Bulgária pedig Dobrudzsa déli részét.”

„1946 őszén a román kormány képviselői a következő nyilatkozatot tették a békekonferencián: »Ebben az ünnepélyes órában, amikor Románia keresi minden béke- és szabadságszerető nép együttműködését, minden késlekedés nélkül kijelenti, hogy teljes mértékben csatlakozik az Egyesült Nemzetek Chartájának elveihez, amely elveket a valóságban már meg is valósított, hiszen a fennhatósága alá tartozó minden személy részére faji, etnikai származás és vallási megkülönböztetés nélkül biztosítja az emberi jogok és alapvető szabadságjogok teljes és általános alkalmazását. Híven ezekhez az elvekhez, Románia semmiféle belső nyomásra vagy külső beavatkozásra nem vár, hogy garantálja a területén lakó kisebbségi nemzetiségek számára a tökéletes szabadság rendszerét...»

„Az államszervezet átalakítása szempontjából nagy jelentősége volt 1950-ben a helyi tanácsi szervek, a néptanácsok létrehozásának, majd a közigazgatás átszervezésének. Megszüntették a régi megyei rendszert és helyébe nagyobb egységeket, tartományokat hoztak létre. E reform keretében került sor a Székelyföldre az ún. Magyar Autonóm Tartomány megszervezésére a hajdani négy székely megyéből. 1968-ban ismét visszaállították a megyerendszert (bizonyos területi módosításokkal) s e változások keretében megszűnt az akkor már módosított területű és elnevezésű Magyar Autonóm Tartomány is.”

„A kongresszus határozataira építő 1965-ös alkotmány leszögezte, hogy a román állam »egységes nemzeti és szocialista jellegű«, s hivatalos elnevezésként a Románia Szocialista Köztársaság-ot választotta. Külpolitikailag kiemelte Románia készségét a szocialista országokkal való együttműködésre, egyenként és a Kölcsonös Gazdasági Segítség Tanácsának keretében összesen is, de egyben azt is világossá tette, hogy érdekeinek megfelelően fejleszteni kívánja kapcsolatait a tőkés és a fejlődő országokkal. Elvileg a nemzeti szuverénitást, a függetlenséget és az egymás ügyeibe be nem avatkozás követelményét fogalmazta meg. Romániát Magyarországhoz 1948 óta barátsági és együttműködési szerződés köti. A két ország között a gazdasági és kulturális kapcsolatok 1945 után – főleg az első két évtizedben – dinamikus fejlődtek...”

Nem tudjuk megállni ezen a ponton, hogy közbe ne szúrjunk egy megjegyzést: ha történetesen Sztálin helyett Hitler nyeri meg a háborút, az „és” szócska kihagyásával így hangzana a fent idézett jellemzés: ... a román állam egységes nemzeti szocialista jellegű ... És az is könnyen előfordult volna, hogy Magyarországnak ugyanúgy barátsági és együttműködési szerződést kellett volna kötnie Romániával az éppen a térséget uraló nagyhatalom kívánságára. De talán a tiltakozás nemzeti önérdékből nem lenne tilos, mint most, amikor a fasiszta vádja oly könnyen elhangzik – nem a kisebbség elpusztítása miatt, ami egykor fasiszta bűncselekmény volt, hanem azokat éri a fasiszta vádja, akik tiltakoznak testvéreik üldözése miatt. Az ilyen körülmények között betartott politikai szolidaritás bűncselekmény a nemzettel szemben.

„Erdély románságának kulturális élete az 1944 utáni évtizedekben együtt fejlődött az egész országgal. Az egységesítés a román szellemi életben még inkább érvényesült, mint a két világ-

háború között. Az erdélyi románok vallási megosztottsága véget ért, miután a görögkatolikus egyház 1948-ban megszűnt és beolvadt a görögkeletibe...”

„A szocialista Románia az alkotmányban biztosítja a nemzetiségek jogait. Az utolsó, 1965-ös alkotmány 17. szakasza az alapjogokat »nemzetiségre, fajra, nemre vagy vallásra való tekintet nélkül« garantálja, és tilt minden megkülönböztetést az állampolgárok között, az élet minden területén. A 22. szakasz azt is kijelenti, hogy »azokban a közigazgatási-területi egységekben (falvak, városok, megyék), ahol a román lakosságon kívül más nemzetiségű lakosság is él, az összes szervek és intézmények az illető nemzetiség nyelvét is használják szóban és írásban, tisztviselőket neveznek ki soraiból vagy más olyan állampolgárok közül, akik ismerik a helyi lakosság nyelvét és életmódját«. Ugyanebben a szakaszban olvasható: »Románia Szocialista Köztársaságban az együtt élő nemzetiségeknek biztosított az anyanyelv szabad használata, továbbá a könyvek, újságok, folyóiratok, színházak és minden fokon az oktatás, saját nyelvükön.«

„Mint láttuk, a magyarok létszáma Erdélyben az 1977-es népszámlálás előzetes adatai szerint 1 651 000 fő, tehát az összlakosság 22%-a. Ha – mint említettük – bizonyos korrekciókat tekintve veszünk, a magyarság száma meghaladja a 1,8 milliót, tehát részesedése 23–24%-os (emlékeztetőül megemlítjük, hogy 1930-ban 24,4 %-ot tett ki). A magyarok mintegy 35 százaléka a magyar–román határ mentén, 34 százaléka a Székelyföldön, 10 százaléka Kolozsvárt és környékén, a többi meg szórványban él. (Mintegy 400 000 magyar él ún. interetnikus diaszpórában.) A leginkább magyar lakosságú Kovászna és Hargita (az első a volt Háromszék-, a második a volt Udvarhely- és Csík megye), Kovásznában a magyarság számaránya 80% körül jár, míg Hargita megyében mintegy 44%.” (A könyvben megadott 44% nyilvánvalóan téves szám, helyesen akkor 90% lehetett. Cs. E.)

„A magyar nemzetiség szaporulata 1956 és 1966 között – az adatok szerint – csekély, mindössze 2,3 százalékkal, (38 ezer fő) körül volt, miközben az országban ez az arány 9,2 százalékat ért el. 1966 és 1977 között 5,4 százalékkal emelkedett, de ez is elmaradt az országos átlag mögött, amely 12,9 százalékkal volt. A csökkenés, amelynek mértékét – mint jeleztük – a statisztikák nem pontosan tükrözik, részben a régi gazdasági-vallási alapokon kialakult születéskorlátozási hagyományokkal, részben az urbanizációval jelentkező családtervezéssel, részben a nemzetiségi tudat gyengülésével függ össze. A jelenség nem általános, mert Hargita és Kovászna megyében a népszaporodás meghaladja az országos átlagot is. (Igaz, hogy e két megye magyarsága 1977-ben az egész magyar lakosságnak csak mintegy 25 százalékát tette ki.)”

„A magyar lakosság létszáma 1966 és 1977 között falun 6,3 százalékkal esett vissza, nagyobb mértékben, mint amilyen az országos csökkenés volt, amely csak 2,7 százalékat ért el. Ez azt jelenti, hogy a magyar nemzetiség egyre nagyobb mértékben városiasodik, 1977-ben városokban élt közel 900 000 magyar, az egész magyar lakosság több mint 50 százaléka. Külön is figyelemre méltó a magyar többségű Hargita- és Kovászna megye városiasodása: 1948-tól 1980-ig az elsőben 10-ről 45 százalékra, a másodikban 12-ről 52 százalékra nőtt a városi lakosok száma. Magyarok általában azokba a városokba és ipari centrumokba költöztek, amelyek ugyanazon megye területén találhatók. Így nőtt meg Nagyvárad, Nagybánya, Szatmár, Marosvásárhely, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Brassó magyarsága. A legtöbb magyar városi környezetben Kolozsvárt (85 358), Marosvá-

sárhelyt (81 789), Nagyváradon (75 698), Szatmáron (47 594), Temesvárt (36 242), Aradon (34 318), Brassóban (33 970) és Sepsiszentgyörgyön (33 956) lakik...”

„1948 után megszűnt minden külön nemzetiségi politikai vagy kulturális képviselő (1953-ban formailag is feloszlik a Magyar Népi Szövetség) és csak 1968-ban kerül sor a Magyar Nemzetiségi Dolgozók Tanácsának megalapítására, amely kinevezett tagokból álló, tanácsadó társadalmi szervezet, érdekképviselőt nem láthat el...”

„Kulturális szempontból a nemzetiség helyzetének legjobb fokmérője az anyanyelvi oktatás alakulása. 1945 után sokáig alig működött magyar óvoda, 1970 óta számuk növekedett, s 1977–78-ban elérte az 1098-at, de ezek közül 426 tagozatos. Az adatok arra utalnak, hogy az adott keretek között az anyanyelvi óvodai ellátás csak a gyermekek egy részére terjedhet ki. Az 1955–56-os tanévben 1022 négyosztályos- és 493 hétoztályos magyar nyelvű állami iskolát tartottak számon. 1956-tól az elemi iskolák egy részét összevonták, és kettős tannyelvű intézményeket hoztak létre. Az 1970–71-es tanévben 1337 nyolcosztályos magyar nyelvű általános iskolában és tagozatban 157 ezer magyar tanuló tanult. Az 1979–80-as tanévben 1276 általános iskolában és tagozatban 187 941 tanulót oktattak magyar nyelven, és ezekben 9439 tanító és tanár dolgozott. Román általános iskolában 42 244 magyar gyermek tanult. Az iskolarendszerben végbement változások megnehezítik az összehasonlítást, s nem ugyanazok az adatok állnak rendelkezésre az egyes években. E töredékes adatok alapján is megállapítható, hogy a magyar tannyelvű önálló iskolák száma csökken. Jelentősen nőtt viszont a román általános iskolába járók aránya, amihez hozzájárult az, hogy az 1981-es oktatási törvény szerint csak 36 fő jelentkezése esetében lehet nemzetiségi tagozatos osztályt indítani. A magyar általános iskolák tankönyvvel való ellátása érdekében – főleg az utóbbi időkben – jelentős erőfeszítések történtek, általában úgy, hogy román tankönyveket fordítottak le.”

„1944 után 184 magyar tannyelvű középiskola működött, amelynek jórésze felekezeti volt. 1970–71-ben 91 magyar nyelvű általános líceumban és tagozatokban 21 106 diák tanulhatott. Az 1974-es oktatási reform a szakközépiskolákat helyezte előtérbe, csökkent az elméleti gimnáziumok száma. Ezek után csak kevés helyen maradt meg magyar nyelvű középiskola, s tagozatos osztályok jöttek létre a szaklíceumokban. Az 1979–80-as tanévben a líceumi és szakiskolai oktatás 120 magyar nyelvű intézetet és tagozatot foglalt magában, ezek közül azonban csak 12 volt önálló. A tanulók száma 36 416 volt, ezekkel 1067 tanár és ún. oktatómester foglalkozott. A fiatalok jelentős része (számuk 1979–80-ban elérte a 22 ezret), ha középfokon kívánt tovább tanulni, román tannyelvű szaklíceumba járt. Mindez azt jelenti, hogy középfokon egyre kevesebben tanulják anyanyelvükön a szaktárgyakat. Ennél is figyelemre méltóbb, hogy a magyar tanulók 70 százaléka nem tanul tovább az általános iskola elvégzése után, ami azt eredményezi, hogy széles alacsonyabb műveltségű és képzettségű réteg konzerválódik, amely nem tud részt venni a magasabb követelményeket állító technikai-ipari munkában...”

„1944 után Kolozsvárt magyar nyelvű egyetem működött, melyet 1959-ben összevontak a román nyelvűvel. Ma a Babes-Bolyai Egyetemen csak a magyar nyelvet és irodalmat tanítják magyarul, bár elvileg 17 tantárgyból van lehetőség arra, hogy (megfelelő számú, legalább hét jelentkező esetén), magyar nyelven is oktasanak. 1970-ben az egyetem 6363 hallgatója közül 1048 volt magyar. A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben,

amely eredetileg magyar tannyelvű volt, ma a legtöbb szakon románul adnak elő. Az eredetileg magyar nyelvű Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet jelenleg román és magyar tagozattal dolgozik. Kolozsváron működik egyes szakokon kétnyelvű előadásokkal a Gheorghe Dima Zenekonzervatórium és a Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet...”

Az anyanyelv használata a közéletben visszaszorult. A Székelyföld kivételével mindenütt megszűntek a kétnyelvű feliratok, a jogszabályokat általában a nemzetiség nyelvén is közzéteszik és a bíróság előtt tolmács útján is lehet érintkezni, a társadalmi szervezetek gyűlésein, a hivatalokban, az üzemekben, a kereskedelemben s általában nyilvános alkalmakkor a román nyelvet használják, kivéve Kovászna és Hargita megye magyar többségű vidékeit.”

„A 70-es években átlagban évi 200 magyar nyelvű könyv jelent meg, 2–2,5 millió összpéldányban, a tankönyveket nem számítva, s ez a romániai összpéldányszámnak (50 millió körül) 3–4 százaléka. A könyvkiadásban nagy érdemeket szerzett a bukaresti Kriterion. Magyar Színház működik Kolozsvárt, és Sepsiszentgyörgyön, négy színháznak van magyar tagozata: Marosvásárhelyt, Nagyváradon, Szatmáron és Temesvárt. Ezek évente kb. 1500 előadást tartanak, közönségük meghaladja a félmilliót.”

„A természettudományokban más nemzetiségű kollégáikkal együtt sok kiváló magyar szakember dolgozik egyetemeken és kutatóintézetekben.”

„A magyar kultúra terjesztésében aktív szerepet játszik az öntevékeny művészeti mozgalom is, így különösen a kórusok, a néptáncos és a színjátzó csoportok. Az erdélyi magyarok kulturális életében ma is jelentős helyet foglalnak el az egyházak. A romániai katolikusok két egyházmegyéhez tartoznak, az egyik a gyulafehérvári, a másik a bukarest-jászvásári (ez utóbbihoz tartoznak a csángók)...”

„Erdély különleges etnikai és kulturális egység Közép- és Kelet-Európában, s helyzetének alakulása befolyásolja ennek a régióknak a fejlődését is, és különösen Románia és Magyarország együttműködését, melynek erősítése a románok és magyarok közös érdeke.”

„Vázlatunk igyekezett a rendelkezésre álló és nem elég részletező, sokszor ellentmondásos adatok alapján ismertetni az 1918 utáni erdélyi fejlődés fő irányait és a jelenlegi helyzetet. A jövő kutatóinak feladata az alaposabb feldolgozás, s a fejlődési tendenciák továbbgondolása is.”

★★★

Ezzel lezárjuk az idézetek ismertetését az *Erdély története* című háromkötetes műből, amelynek sok hasznos része mellett megvannak a hiányosságai – érthető okokból.

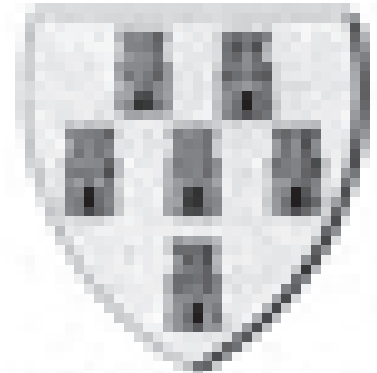
Amikor a történírás politikai eszközzé válik, és amikor vannak népek, amelyeknek tilos önmaguk érdekében öncélú politikát folytatni: saját nyelvükön megírt saját történetük is bűncselekménnyé lesz. Politikai eszközzé akkor válik a történírás, amikor egy igazolatlan foglalatást kell megvédeni mind a lelkiismeretfurdalástól, mind az esetleges igazságszolgáltatástól. Magyarország történelmi jogait Erdély elvesztésekor nem vették figyelembe, 1945 óta nem is hangzik el hivatalos magyar részről sem történelmi, sem egyéb jog az elvesztett területekhez, de hovatovább minden tilos lesz, amiből kikövetkeztethető a területcsonkítás igazságtalan volta.

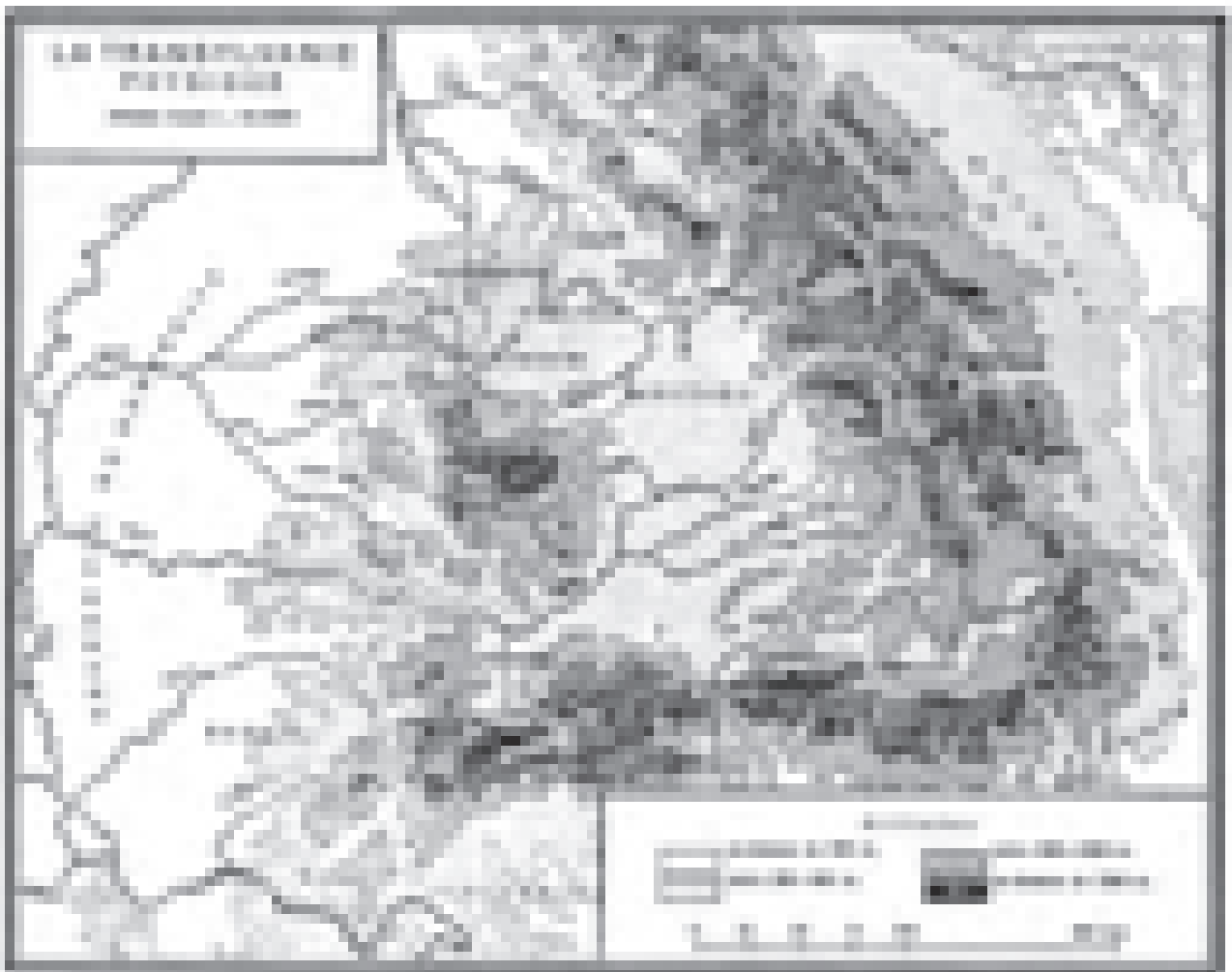
Magyar Királyság címere

Magyar Királyság címere

Magyar Királyság címere

Második rész

Kultúrháború egy könyv miatt

A mai román rezsim felháborodása *Erdély története* nyomán szerves következménye a román „*mi-voltunk-itt-előbb*” elméletnek. A szocializmus közös ideológiája, a közös nyomorúság, a múltból való okulás, nem tudnak elébe tolni a földéhes nacionalista imperializmusnak. Ami előtérbe tolszik: a „magyarkérdés végleges megoldása” néven gyakorolt genocidium. A vele szembe-helyezkedő legkisebb magyar megnyilatkozás is, román részről a legmegbélyegzőbb fasisztaság vádját váltja ki, ugyanakkor azoknak, amelyek ezt a kiszolgáltatottságot létrehozták, a nagyhatalmaknak a lelkiismeretét meg sem rezzenti a három milliós emberi társadalom agóniája.

Erdély története magyar nyelvű megjelentetése ebben a közegeben vajmi kevés ártalmára lehet a román megszállásnak, tárgyilagos, sőt az irritálás lehetősége miatt túlon túl tartózkodó fogalmazásával, kis példányszámú és költséges megjelentetésével teljesen alkalmatlan szenvedélyek felkorbácsolására – mégis, román részről olyan példátlan támadásban részesült, ami a figyelmet nem a könyv körüli vitákra, hanem az erdélyi állapotokra vonta. Nem a könyv, de a román támadás sokszorosította meg az érdeklődést Magyarországon, negyvenéves cinkos hallgatás után, és adott alkalmat a történelmi viták széleskörű publikálására.

A Magyarországon belül felkelt érdeklődés arra lesz jó, hogy a kormányzat tétlensége társadalmi nyomást kap, amit a román hivatalosok által most lefasisztázott magyar kommunista vezetők nehezebben fognak nacionalista túlzásnak nyilvánítani, ellenkezőleg, ők kell hogy megvédjék valóban tárgyilagos és tendenciamentes kiadványukat, míg a külföldön felkelt érdeklődés az emigráció erdélyi küzdelmének útját egyengeti, föltéve, ha képesnek bizonyulunk kihasználására. (*Erdély története* rövidített változatának angol, francia és német kiadása és terjesztése egy ilyen lépés lehetne.)

A három kötet terjedelmű könyvnek csak egy kis töredékét idéztük, de úgy válogatva, hogy abból a magyar-román viszony aránylag teljes áttekintéssel váljon közismertté. Erdélyért folytatott küzdelmünkhöz a történetek ismeretére nagy szükség van, főleg amiatt, mert a tényeket mellőző, de makacsul vádaskodó román propaganda kitartó támadást folytat a megjelent Erdély története ellen, amit angol nyelvű hazugságtörténelem-könyvvel is megtámogatott.

A *Magyar Élet* cikksorozata címében zárójelként szereplő (*viharos*) szó nem csak Erdély viharos történetére, de az *Erdély története* körüli viharokra is utal. Ismertetésünk egyik célja ez utóbbi viharok megismertetése, mert ez is része a mai magyar-román viszonyoknak. A természettől mindenkinek kijáró jog tudatában úgy érezzük, hogy a keze-lába-lekötött magyar történetírás és publicisztika kényszerű némasága mellett feladatunk – habár adatkészletünk szűkös – szerény képességeinkkel pótolni a könyv hiányait. Ám még mielőtt erre sor kerülne, néhány émelyítő szöveget fogunk idézni egy Bukarestben megtartott alázatossági összejövetelről, ahol századunk legdespotább kényura színe elé

járultak a romániai magyarok nevében fölszólásra engedélyesek, elítélni a Magyar Tudományos Akadémia „bűncselekményét”. Bár nehéz ellenállni a kísértésnek, de igyekeznünk megjegyzés nélkül közvetíteni az orwelli hangvételű szöveget, melynek olvastán mély sajnálatot érzünk azok iránt, akik elszenvedik a durván kiérezhető talpnyaló balkáni szervilizmust.

Fogolymagyarok hűségnyilatkozatai

(Rövidített szöveg a Kolozsvárt megjelenő Utunk c. folyóirat 1987. március 6-i számából. Idézőjelek nélküli idézet a 43. oldal utolsó bekezdéséig.)

NICOLAE CEAUSESCU ELVTÁRS JELENLÉTÉBEN EGYÜTTES ÜLÉST TARTOTTAK A MAGYAR ÉS NÉMET NEMZETISÉGI DOLGOZÓK TANÁCSAI

Nicolae Ceausescu elvtárs, a Román Kommunista Párt főtitkára, Románia Szocialista Köztársaság elnöke jelenlétében február 27-én, pénteken együttes ülést tartott a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa és a Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa.

A terembe lépő Nicolae Ceausescu elvtársat hatalmas taps, hosszú éljenzés és ováció fogadta. Az ülés résztvevői ezzel is kifejezésre juttatták, hogy a magyar és német nemzetiségű dolgozók az egész nemzettel egyetemben határtalan szeretettel, megkülönböztetett tisztelettel és nagyrebecsüléssel viseltetnek a párt főtitkára, a köztársaság elnöke, Nicolae Ceausescu elvtárs iránt, lan-kadatlan munkásságáért, amelyet páratlan hazafias odaadással és forradalmi önfeláldozással szentel az ország sokoldalú felvirágoztatásának, a nép jóléte szüntelen gyarapításának és civilizációs foka emelésének, a szocializmus és a béke ügyének. Egyben megerősítették forró hálájukat Nicolae Ceausescu elvtárs iránt meghatározó hozzájárulásáért a nemzeti kérdés mélyesen demokratikus és humanista megoldásáért Romániában, nemzetiségi különbség nélkül az összes honpolgárok számára biztosított egyenlő jogokért és méltóságért.

Az együttes ülés munkálatait Gere Mihály elvtárs, az RKP Politikai Végrehajtó Bizottságának póttagja, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának elnöke nyitotta meg, s a következőket mondta:

– „Hőn szeretett és tisztelt Nicolae Ceausescu elvtárs!

– Mindenekelőtt engedje meg, hogy kifejezzem mélyleges örömünket és meglegedésünket a megkülönböztetett megtisztelésért, hogy részt vesz a magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsainak együttes ülésén, forradalmi munkás-demokráciánk e messzemenően reprezentatív fórumán, mely ékesszólóan tanúsítja társadalmi rendszerünk széles demokratizmusát, ez pedig szavatolja és biztosítja nemzetiségi különbség nélkül az összes dolgozó számára a jogot, hogy részt vegyen a pártunk és államunk bel- és külpolitikájára vonatkozó alapvető döntések kidolgozásában, elfogadásában és végrehajtásában.

– A teljes egység légkörében, ez pedig sajátja népünknek, amely a párt, az Ön bölcs vezetésével, mélyen tisztelt és szeretett főtitkár és köztársasági elnök elvtárs, sikeresen építi a szocializmust és a kommunizmust, a csütörtökön lezajlott és 43 felszólaló meghallgató plenáris ülések résztvevői a legnagyobb felelősséggel és igényességgel, forradalmi és hazafias szellemben vitatták meg azokat a lényeges kérdéseket, amelyek a ... (stb.)

– Tájékoztatjuk, tisztelt Nicolae Ceausescu elvtárs, a két plenáris ülés keretében az igazság mély tiszteletének a szellemében és pártunk politikájának humanizmusáért érzett forró hála jeléül a felszólalók kiemelték, hogy ennek az aranykorszaknak az egyik nagy és maradandó megvalósítása a nemzeti kérdésnek az elvszerű, helyes, a dialektikus és történelmi materializmus, a tudományos szocializmus alapján történt megoldása, következetesen biztosítva a jogok és kötelezettségek teljes egyenlőségét nemzeti különbség nélkül az ország minden fia számára, a román, magyar, német és más nemzetiségű dolgozók egységének és testvériségének megvalósítását és szüntelen erősödését.

– A mindannyiunk által átélt realitások fényében, a hazafias, forradalmi felelősség tudatában, a magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsai nevében újból kinyilatkozzuk, ahogyan a felszólalók hangsúlyozták, hogy felháborodással utasítjuk vissza az imperialista, reakciós, antikommunista körök régebbi vagy újabb próbálkozásait, melyek arra irányulnak, hogy az emberi jogok, a demokratikus szabadságjogok védelmezőinek szerepében tetszelegve, becsméreljék hazánk, a szocialista Románia nagyszerű megvalósításait. Az együttélő nemzetiségek jogai támogatásának ürügyén az illető körök valójában nacionalista, sovinszta, irredenta és revansista megnyilvánulásokra uszítanak azzal a céllal, hogy ártsanak a szocialista országok együttműködésének és egységének, beavatkozzanak ezek belügyeibe.

– A felszólalók kifejezték értetlenségüket és felháborodásukat, hogy a Magyar Népköztársaságban, a szomszédos szocialista országban hivatalos személyek, közírók és történészek is rágalmatokat koholnak a román realitásról, pártunk és államunk nemzeti politikájáról, elferdítik a történelmi igazságot, valójában megpróbálják vitatni a békeszerződéseket, az államhatárokat. A résztvevők hevesen megbélyegezték ezeket a megnyilvánulásokat és kifejezték szilárd meggyőződésüket, hogy semmilyen támadás, becsmérlés és félrevezetés nem vethet árnyékot új életünkre, a szocialista Románia életére, a nagy forradalmi vívmányokra, amelyek sorában jelentős helyet foglal el az összes honpolgárok nemzeti különbségtől független teljes egyenlősége, a testvériség és barátság tartós alapokra helyezése, az egész nép erkölcsi-politikai egységének megteremtése.

– A magyar és német nemzetiségű dolgozók felhatalmazásának eleget téve, a felszólalók kifejezték elhatározásukat, hogy a jövőben is határozottan leleplezik és visszaverik az ilyen mérgező téziseket és elméleteket, a nacionalista, sovinszta elgondolásokat vagy megnyilvánulásokat, fokozzák a politikai-ideológiai tevékenységet, hogy a fiatalokat, az összes dolgozókat a forradalmi hazafiság, a közös munka és harc szellemében neveljék drága hazánk, Románia Szocialista Köztársaság gyarapodása érdekében.

– Hón szeretett és tisztelt Nicolae Ceausescu elvtárs, tiszteletteljesen kérjük, engedje meg, hogy folytassuk plénumaink munkálatait az együttes ülésen, az ön jelenlétében, a nép legszeretettebb fia, akit nemzetiség különbség nélkül hazánk összes dolgozó mélységesen tisztelnek mindazért, amit tesz a szocialista Románia javára és boldogulására, a dolgozók jóléte érdekében.”

A napirenden szereplő kérdésekkel kapcsolatos vita keretében felszólaltak a következő elvtársak:… (stb. felsorolás).

A vita befejezésekor Gere Mihály elvtárs a következőket mondotta:

– „E felemelő pillanatokban átélt érzésekkel összhangban, kifejezve forró és egyöntetű akaratomat, Nicolae Ceausescu elvtárshoz, a párt főtitkárához, Románia Szocialista Köztársaság

elnökéhez megkülönböztetett tisztelettel és különleges nagybecsüléssel intézem a felkérést, tartson beszédet a magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsainak együttes ülése keretében.”

Meleg és lelkes hangulatban, a szeretet és tisztelet megkülönböztetett érzéseinek megnyilvánulásai közepette emelkedett szó-lásra Nicolae Ceausescu elvtárs, a Román Kommunista Párt főtitkára, Románia Szocialista Köztársaság elnöke.

– „Tisztelt Elvtársak!

– A magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsainak plenáris ülése keretében megvitatták mind a fejlesztési programok valóra váltásának kérdéseit, mind pedig olyan problémákat, amelyek egyes negatív jelenségekhez, jobban mondva egyes imperialista, legreakciósabb körök nemzetközi síkon kifejtett bizonyos tevékenységeihez olyan tevékenységekhez kapcsolódnak, amelyeknek céljuk rágalmazni pártunk és államunk politikáját. Ki kell azonban jelentenem, hogy a nyugati országok jó néhány sajtószerve sokat közöl a szocialista Romániáról, hangsúlyozza nagy megvalósításait.

– Nem aggaszt különösképpen, nem is aggasztott soha, hogy egyes reakciós imperialista körök tudatosan hamis színben tüntetik fel népünk eredményeit és tevékenységét. Osztályérdekeiknek megfelelően cselekednek így.

– Érthetetlen azonban, ha ilyen dolgok egyik vagy másik szocialista országban jelentkeznek. Nem igényeljük, hogy feltétlenül ismertessék Románia megvalósításait. Úgy hiszem azonban, minimális igény, hogy ne vázoljanak torz képet arról a munkáról, amelyet népünk, a dolgozók folytatnak a párt vezetésével, a gazdasági-társadalmi fejlődésért, a szocialista és kommunista rend építéséért.

– A történelmi kérdésekről persze sokat lehet vitatkozni. De vajon megváltoztathatja-e valaki a történelmet? Változtathat-e valaki azon a tényen, hogy 2500 évvel ezelőtt Hérodotosz az e tájakat, köztük a mai Erdély, Moldva, Havasalföld területén lakó dákokat a „trákok legigazabbjaiként és legbátrabbjaiként” jellemezte? Természetesen akadhatnak olyanok, akik 2500 év után nem értenek egyet Hérodotossszal! De nehéz számukra megváltoztatni olyasmit, amit akkor élők láttak és megértettek! Megváltoztathatja-e valaki a történelmet, azt aényt, hogy Burebista központosított államot teremtett meg, hogy Decebal azt továbbfejlesztette, hogy a dákok évszázadokon át küzdöttek a rómaiak ellen, amíg – igaz – legyőzték őket? De civilizáció hiányában, államszervezés hiányában, amely civilizációt és államszervezést az akkori kiválóságok méltányoltak, ezt nem tehették volna meg. Vajon kinek használ e realitások tagadása? Vajon ez tulajdonképpen nem olyan politika, amely ellentétben áll a magyar nép és a román nép, két olyan nép mindennemű érdekeivel, amely hosszú ideje együtt él és együtt kell élnie?

– Természetesen senki sem változtathat az azzal kapcsolatos valóságon, hogy mikor érkeztek az első magyar törzsek az akkori általános népvándorlás keretében és telepedtek meg a mai Magyarország területén, azon, hogy a lakosság egy része Erdélyben is megtelepedett. De vajon miért kell ezt az egyébként közismert történelmi tényt úgy jelezni, hogy tagadják egy másik nép létét, noha az több mint 2500 éve élt e területeken, s amely a vándorló népek elől nem távozott máshova, hanem harcolt, védelmezte földjét és létét. Miért tagadnák meg még azt a XII. századbéli tudóst vagy egyesek szerint magyarországi vezetőt, aki megírta ismert munkáját arról, hogy jól szervezett lakosság élt ezeken a területeken? Miért kell oly könnyen mellőzni a tudomány által

bebizonyított dolgokat – a régészeti felfedezéseket, amelyek szer-
te a világon adott történelmi periódus vagy események rekon-
strukciójának alapját képezik, amennyiben hiányoznak az írásos
munkák? Vajon az Oszmán Birodalom általi megszállás idején a
román országok nem harcoltak és nem őrizték meg az autonó-
miájukat? Köztudomású, hogy egyedüliek voltak a Balkánon,
amelyek megőrizték autonómiájukat! Vajon Mircea képzeletbeli
hadsereggel győzte le Bajazidot? Vagy Stefan cel Mare? Vagy
Mihai Viteazul, akinek seregeiben számos székely egység küzdött?
Hát a románok és magyarok közös harca az Oszmán Birodalom
ellen csak a képzelet játéka volt? Hunyadi János, aki végül is a
magyar állam vezetője lett, képzeletbeli figura volt?

– Véleményem szerint a történelemnek – amint már nemegy-
szer kifejtettem – nem a negatív állapotok hangsúlyozását, hanem
a népek közötti közeledést és testvériséget kell szolgálnia. Számos
történelmi esemény során – főként a közelebbi időszakra gondolok
– szerepet kaptak egyik vagy másik ország uralkodó osztályai. De
negatív momentumok jelentkezését a különböző országok közötti
kapcsolatokban egy bizonyos történelmi periódusban nem kidom-
borítani kell, hanem a volt kizsákmányoló, uralkodó osztályok
politikájától el kell határolódnunk, abból kell kiindulni, hogy új tör-
ténelmet, a barátság, az együttműködés történelmét fejlesztjük ki
és valósítjuk meg. Ez általában érvényes Európára és az egész
világra – annál inkább Románia és Magyarország kapcsolataira.

– Nehéz megérteni horthysta, fasiszta, sovíniszta, köztük
rasszista tételek felelevenítését! Hogyan képzelhető el, hogy egy
tudományos akadémia hozzájáruljon más népeket sértő írások és
munkák megjelentetéséhez? Milyen tudomány ez? Kinek szolgál
egy ilyen úgynevezett tudomány, ha nem a legreakciósabb impe-
rialista köröknek? Az ilyen tételek nem szolgálják a barátság és az
együttműködés ügyét, a szocializmus ügyét!

– A tapasztalatcsere mellett vagyunk, de határozottan ellenez-
zük a belügyeinkbe való mindenemű beavatkozást. Nem enged-
tük meg azt semmilyen körülmények között, s nem engedjük meg
ma sem és sohasem! Románia kérdéseit, a szocialista fejlesztés
kérdéseit a román nép oldja meg összességében, vezető ereje a
Román Kommunista Párt oldja meg!

Hatalmas taps és éljenzés, hosszasan visszhangzik: »Ceasescu
és a nép!« »Ceasescu – RKP!« »Tiszteletünk, büszkeségünk,
Ceasescu – Románia!«

Az együttes ülés résztvevőinek érzéseit juttatva kifejezésre, a
Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának elnöke, Eduard Eisen-
burger elvtárs a következőket mondta:

– „Mélyen tisztelt és hően szeretett Nicolae Ceasescu elvtárs,
a párt főtitkára, a köztársaság elnöke!

– Kérem engedje meg, hogy hangot adjak annak a nagyrebe-
csülésnek és ugyanakkor a teljes megelégedésnek, amellyel kö-
vettük az Ön beszédét, amely rendkívüli elméleti és gyakorlati
jelentőségű dokumentum a szocialista román társadalom építésé-
nek tapasztalata tekintetében.

– Az egész román nép által dicsőséges pártunk vezetésével
elért sikerek meggyőzően bizonyítják a Román Kommunista Párt
politikájának helyességét, amelynek következetes gyakorlatba
ültetésével szüntelenül gyarapodott az ország anyagi és szellemi
ereje, erősödött a szocialista Románia függetlensége és szuveré-
nitása, nemzetiségi különbség nélkül a haza összes fiai javára...

– A magyar és a német nemzetiségű román honpolgárok
nagyrebecsülését, szeretetét és háláját juttatva kifejezésre, ame-
lyeket Ön iránt táplálnak, mélyen tisztelt és szeretett Nicolae

Ceasescu elvtárs, tiszteletteljes és lelkes elismerésünket tolmá-
csoljuk a lánglelkű hazafinak, a kipróbált harcosnak, aki huszon-
két esztendeje vezeti bölcsességgel, tisztánlátással és kiapadha-
tatlan forradalmi szellemben ennek az országnak a sorsát, és
nevéhez kapcsolódnak mindörökké a hatalmas megvalósítások a
nemzeti kérdés helyes-, a dialektikus és történelmi materializmus,
a tudományos szocializmus szellemében történő megoldása terén
Romániában, a jogok és demokratikus jogok biztosításában és
garantálásában az ország összes honpolgárai számára, függetle-
nül attól, hogy milyen nyelvet beszélünk...

– Elsajátítva az Ön által megfogalmazott elvárásokat a ma-
gyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsainak cselekvési irá-
nyaira és útjaira vonatkozóan, biztosítjuk, hogy politikai nevelő
tevékenységünk középpontjába helyezzük a haza és a nép, a közös
harc nagyszerű hagyományai iránti határtalan szeretet érze-
seinek ápolását, a haza összes honpolgárai barátságának és test-
vériségének erősítését, akik pedig megpróbálnak beavatkozni
belügyeinkbe, megkísérlik becsmérelni szocialista társadalmunk
megvalósítását, a román nép történelmi múltját, vagy elferdítve
mutatják be a nemzeti kérdés hazánkbeli megoldásának módját,
megkapják a megfelelő visszavágást, beleütköznek az összes
dolgozók nemzetiségi különbség nélküli sziklaszilárd egységébe,
amellyel a Román Kommunista Pártot övezik.

– Szilárd elhatározásunk, hogy életbe ültetjük a 8. ötéves terv
előirányzatait, amelyek egy méltó és boldog jövő felé vezetnek, és
kérjük engedje meg, hogy tiszta szívből kívánjunk Önnek, mélyen
tisztelt és szeretett Nicolae Ceasescu elvtárs, a párt és az állam
kipróbált vezetője, a modern Románia megalkotója, a nép leg-
szeretettebb fia, valamint doktor Elena Ceasescu mérnök, aka-
adémikus elvtársnőnek, a jeles politikusnak és forradalmár har-
cosnak, tudományos életünk tekintélyes személyiségének, a
világhírű tudósnek hosszú életet, egészséget és munkabírást, a nép
boldogságának, a haza összes fiai jólétének, a szocializmus, a béke
és a népek közötti együttműködés diadalának szolgálatába állított
tevékenységében.

– Éljen soká szeretett és mélyen tisztelt pártfőtitkár elvtárs!”

A teremben felharsant a lelkes taps és éljenzés, hosszasan
ismételgették: »Ceasescu – RKP!« »Ceasescu és a nép!« »Tisz-
teletünk, büszkeségünk: Ceasescu, Románia!« »Éljen Ceasescu,
virágozzék Románia!« »Ceasescu – hősiesség!« »Románia –
kommunizmus!« »Ceasescu, Románia – béke és barátság!«
»Ceasescu – béke!«

A résztvevők lelkesen éljeneztek dicsőséges kommunista pár-
tunknak és főtitkárának, a szocializmust és a kommunizmust
győzedelmesen építő hősi román népnek, szabad, méltó és virágzó
hazáknak.

Az erőteljes hazafias átélés légköre rávilágított a haza összes
fiai – románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek – tör-
hetetlen egységére a párt körül, a pártfőtitkár, Nicolae Ceasescu
elvtárs körül, az egységre, amely társadalmunk erejét és életké-
pességét biztosítja, garantálja Románia tántoríthatatlan előrehala-
dását a szocializmus és a kommunizmus, a jólét és a béke útján.»

★

Nem ismeri a balkáni cár hatalmi kéjelgését eléggé, aki csak
az ő beszédét olvassa és elmulasztja a jól kiválogatott, jól betaní-
tott, megbízható felszólalók mondókáját, ami épp oly fontos része
a pártgyakorlati dialektikának, mint a világfényességű bölcs ve-
zér beszéde, aki nem csak mond, de hallani is akarja bölcsködő

szavainak abszolút hiánytalan visszhangját, ami meggyőzi őt arról, hogy a totális erőhatalom rendszere jól működik, és uralmának szilárdságát semmi sem rezzenti meg.

Rövidítve adjuk a felszólalásokat is, de nem mi tehetünk arról, hogy egy-egy mondat hosszú kacskaringókon jut el a lényeghez. De éppen ezek a kacskaringók érzékeltetik velünk a terror méreteit, a megfélemlítés mélységét, a megalázott egyén kényszerhelyzetét, hogy a legnyilvánvalóbb hazugságok özönét kénytelen émeletítő hódolattal és szolgálai lélekkel őszinte rajongásként előadni, nem csak hitvány önmaga, de az egész nemzetiségi csoport nevében:

ROMÁNIA SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG MAGYAR
NEMZETISÉGŰ DOLGOZÓINAK TANÁCSA JELENTÉSE
A MAGYAR NEMZETISÉGŰ DOLGOZÓK RÉSZVÉTELÉRŐL A
HAZA SOKOLDALÚ FEJLESZTÉSÉNEK ÉS FELVIRÁ-
GOZTATÁSÁNAK MŰVÉBEN (Rövidített szöveg)

Románia Szocialista Köztársaság Magyar Nemzetiségű Dolgozóinak Tanácsa az alkotókedv erőteljes pezsgésében, a forradalmi lelkesedés és a nagyfokú hazafias elkötelezettség légkörében tartja plenáris ülését, amelyben nemzetiségi különbség nélkül az összes dolgozó, az egész nép teljes akarati és akcióegységben, a párt, a párt főtitkára, Nicolae Ceausescu elvtárs bölcs vezetése alatt, teljes eltökéltséggel, odaadással és szenvedélyesen dolgozik a gazdasági-társadalmi fejlesztési program megvalósításáért a jelenlegi ötéves terv második esztendejében a Román Kommunista Párt XIII. kongresszusán elfogadott történelmi határozatok szellemében.

Plenáris ülésünknek feladata a legnagyobb felelősséggel és igényességgel, a forradalmi munkádemokráciánk által megkövetelt állampolgári, hazafias elkötelezettség magaslatán állva elemezni a magyar nemzetiségű dolgozók részvételét, az egész román néppel való megbonthatatlan egységben, közös hazánk, Románia Szocialista Köztársaság sokoldalú fejlesztésének és felvirágoztatásának művében. Mai gyűlésünk kedvező alkalom ismételtén kifejezni mély és rendíthetetlen meggyőződésünket, hogy az igazi egyenlőséghez, a jólét növeléséhez, a nép szabadságához és méltó életéhez szükséges tartós alapot csakis úgy biztosíthatjuk, ha példásan valóra váltjuk a nagyszerű és merész programokat, amelyeket a Román Kommunista Párt kijelölt az ország gyors előrehaladásáért, ha nemzetiségi különbség nélkül a haza minden fia határozottan dolgozik. E mély igazságból kiindulva és felmérve nagy felelősségünket, amely a Nicolae Ceausescu elvtárs legutóbbi beszédeiben felvázolt feladatok és orientációk fényében ránk hárul, arra vagyunk hivatva, hogy egész hozzáértésünkkel és alkotóképességünkkel úgy cselekedjünk, hogy biztosítsuk az összes magyar nemzetiségű dolgozó részvételét az egész néppel együtt az ideai terv és az egész ötéves terv legjobb körülmények közötti teljesítésében.

Nemes hazafias büszkeséggel tölt el bennünket, hogy a romániai magyar nemzetiségű dolgozók odaadással, kezdeményezően, áldozatkészséggel és állampolgári felelősséggel végzett munkája, a többi állampolgárával együtt, benne foglaltatik mindazokban a nagyszerű sikerekben, amelyeket a hős román nép, a párt, a párt főtitkára körüli szoros egységben elért ezekben a IX. pártkongresszus óta eltelt években, amelyek a haza aranykorát, a Nicolae Ceausescu korszakot jelentik.

A szocializmus éveiben és főleg a IX. pártkongresszus után megteremtett ragyogó munka és életfeltételekért, az ország valamennyi övezetének, azoknak a vidékeknek a példátlan felvirágoz-

tatásáért, ahol testvériségben élnek románok, magyarok és más nemzetiségűek, azokért a tág demokratikus lehetőségekért, amelyek rendelkezésünkre állnak, hogy teljes mértékben hozzájáruljunk a szocializmus és a kommunizmus építéséhez, az összes magyar nemzetiségű dolgozók nevében a legőszintébb köszönetet mondunk Nicolae Ceausescu elvtársnak, forró hódolatunkat fejezve ki a nagy hazafi és forradalmár, haladástörekvéseink megvalósításának fáradhatatlan harcosa, a modern szocialista Románia megteremtője előtt, aki a párt élére történt megválasztása óta eltelt 22 év alatt kifejtett ragyogó tevékenységével nagy tekintélyt és példátlan méltóságot kölcsönzött közös hazánknak, dicsőséget a Román Kommunista Pártnak. Nicolae Ceausescu elvtársnak, az egész nép legszeretettebb és legtiszteltebb fiának köszönhető az a valamennyiünk szívében és tudatában erős visszhangot keltő történelmi tény, hogy biztosította a szocializmus egyik legnagyobb és legtartósabb célkitűzésének megvalósítását – a nemzetiségi kérdés elvszerű, igazságos, marxi-lenini megoldását következetesen szavatolva nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül az ország összes fiainak egyenlőségét jogokban és kötelezettségekben egyaránt, a román, magyar, német és más nemzetiségű dolgozók egységének és testvériségének megteremtését és folytonos erősítését. A haza új arculata, beleértve azoknak a megyéknek az arculatát, amelyekben magyar nemzetiségű lakosság is él, az összes városok és helységek lakosainak munkája és élete a tények erejével bizonyítja, hogy pártunk ragyogóan megoldotta a nemzetiségi kérdést, szilárdan munkálkodva a haza összes fiai közötti teljes jogegyenlőség biztosításához szükséges politikai, gazdasági és társadalmi-kulturális feltételek megteremtésén.

Mély tisztelettel tiszta szívből fejezzük ki tiszteletünket és csodálatunkat, kivételes megbecsülésünket doktor Elena Ceausescu mérnök akadémikus elvtársnő, a kiváló politikus, a nagy nemzetközi hírnévnek örvendő tudós iránt, a párt és a kormány vezetőségében példás, forradalmi önfeláldozással végzett munkájáért, tekintélyes politikai és tudományos tevékenységéért, a hazai tudomány, oktatás és kultúra fejlesztéséhez való kivételes hozzájárulásáért.

A nemzeti kérdés romániai megoldásának komplex történelmi folyamatában az ország általános gazdasági fejlesztése lehetővé tette az ember munkához, azonos munkáért azonos javadalmazáshoz való legfőbb jogának reális megvalósítását a szocializmus, a kommunista etika és méltányosság alapvető elveinek megfelelően. Amint Nicolae Ceausescu elvtárs hangsúlyozta, ez szocialista társadalmunknak, a haza összes – román, magyar, német és más nemzetiségű – fiai teljes jogegyenlősége érvényesülésének a legnagyobb vívmánya.

A nemzetiségi kérdés itthoni megoldásának kétségtelenül alapvető emberi-szellemi vonatkozása, hogy az állam szavatolja az összes egymás mellett élő nemzetiségnek az anyanyelv szabad használatát, biztosítja a nyelvet, a kultúrát, a hagyományokat és szokásokat ápolását a magyar, német és más nemzetiségű dolgozóknak.

A művelődési élet sokatmondó ténye, hogy az együttélő nemzetiségek nyelvén színházak működnek, lapok jelennek meg, évente számos könyv lát napvilágot. A Megéneklünk Románia országos fesztivál égisze alatt nagy számú műkedvelő együttes tevékenykedik, köztük sokan az együttélő nemzetiségek sorából. A Román Kommunista Párt nemzetiségi politikájának nagyfokú humanizmusát igazolja, hogy az összes állampolgárok, nemzetiségűkre való tekintet nélkül egymás megismerésének, kölcsönös

tiszteletének, a méltóságérzetnek, a testvériségnek és az egységnek a szellemében nevelődnek.

Mi szemünk fényeként becsüljük mindazt, amit testvéri munkával megalkottunk, a megbonthatatlan egységet, és szilárd elhatározásunk megvédeni és fejleszteni ezt. Ebben látjuk egyik legfőbb vívmányát a hosszas együttélésnek, évszázados közös harcunknak, ez az egyik hajtóereje sokoldalú fejlődésünknek, záloga szüntelen előhaladásunknak a szocializmus és a kommunizmus útján.

A magyar nemzetiségű dolgozók nevében ismét kifejezzük teljes csatlakozásunkat a párt és az állam mélyen realista, széles körű együttműködésre irányuló külpolitikájához, amelyben ragyogó kifejezését látjuk létérdekeinknek, az összes nemzetek ama követelményének, hogy békében és jó egyetértésben éljenek.

Ismeretes, hogy az utóbbi időben fokozódott az imperialista reakciós, anti-kommunista körök arra irányuló próbálkozása, hogy rendszeresen befeketítsék és rágalmazzák a szocialista országokat, a haladó és forradalmi erőket, a népek nemzeti és társadalmi szabadságáért, békéért vívott harcát. Abbeli próbálkozásukban, hogy lejárássák a szocializmust, reakciós ideológusok és politikusok, nyugati tömegtájékoztatói eszközök az emberi jogok, a demokratikus szabadságjogok védelmezőiként tüntetik fel magukat. A nemzeti kisebbségek jogainak támogatása ürügyén reakciós körök nacionalista, sovinszta, irredenta és revansista megnyilvánulásokra bujtogatnak azzal a céllal, hogy csapást mérjenek a szocialista országok együttműködésére és egységére, hogy igazolják egyes államok, egyes imperialista körök próbálkozását, hogy beavatkozzanak ezeknek az országoknak a belügyeibe. A reakciós erők nyomására, a nyugati államok hivatalos körei propagandisztikus támadásokra és a más országok belügyeibe való beavatkozásra használják fel egyes nemzetközi találkozóknál szónoki emelvényén mondott beszédek. Ilyképpen, a bécsi összeurópai találkozón próbálkozások történtek a figyelem elterelésére a vita tárgyát képező reális problémákról, képzeletbeli, mellékes kérdések felvetésével, beleértve az úgynevezett emberi jogok problémáját, a nemzetiségek álproblámáját.

Felháborodva visszautasítjuk és elítéljük az ilyen reakciós, diverzionista próbálkozásokat, amelyeknek kezdeményezői gyakorlatilag azt akarják, hogy megmérgezzék a nemzetközi kapcsolatokat, hogy eltereljék a figyelmet az összes dolgozók jogegyenlőségének, munkához, tanuláshoz, szabad és méltó létehez, békéhez való jogainak a biztosítására vonatkozó súlyos problémákról, amelyek saját országukban megoldatlanok.

Véleményünk szerint ezekre, a reakciós imperialista körök részéről jövő diverzionista támadásokra szilárdan vissza kell vágnunk, offenzív állásponton kell fellépünk velük szemben, hogy érvényre juttassuk a szocialista rendszer magasabbrendűségét a gazdasági-társadalmi haladás alapvető problémáinak megoldásában, a nemzetiségi kérdés rendezésében, hogy határozottan leleplezzük a reakciós körök propagandájának rágalmazásait.

Éppen ezért annál érthetlenebb és elítélendőbb az a tény, hogy az utóbbi időben a Magyar Népköztársaságban, egy szomszédos szocialista országban politikai és kulturális személyiségek különböző sajtószervek célzatosan, becsmérleően szólnak, vélekednek a romániai helyzetről, Románia bel- és külpolitikájáról, tudatosan elhallgatva a nagy eredményeket, amelyeket a román nép elért a gazdaság és kultúra fejlesztésében, a tömegek életszínvonalának emelésében.

Annak a tézisnek a terjesztésével, amely szerint a kelet-európai szocialista államok nem oldották meg megfelelően a nemzeti kérdést, amely így, úgymond, „nyitott kérdés” marad, tulajdonképpen pártunk nemzetiségi politikáját – s így más szocialista országokét is – rágalmazzák, igazolni próbálják igényüket a belügyekbe való beavatkozásra, a dolgozók nemzetiségi különbség nélküli egységére és testvériségére mérnek csapást.

Egész sor, a Magyar Népköztársaság kiadójánál megjelenő történelmi munka tartalmaz durva történelemhamisításokat, felújítva Horthy fasiszta rendszerének idejéből származó legreakciósabb téziseket, arra bujtogatva tulajdonképpen, hogy vita tárgyává tegyék az első és második világháború utáni békeszerződéseket, az európai államok között fennálló határokat.

Ezek az elítélendő tények és megnyilvánulások, amelyek szöges ellentétben állnak az igazsággal, a nemzetközi kapcsolatok elveivel és normáival, a román-magyar együttműködés és barátság érdekeivel, felháborodást keltenek a romániai magyar nemzetiségű dolgozókban, akik kifejezik keserűségüket és határozottan elítélik őket. Az ilyen tézisek rendkívül veszélyesek, károsak, a nacionalizmust, a sovinizmust, az antikommunizmust bátorítják, a reváns szellemet tüzelik, illúziókat keltenek, álproblémákat támasztanak, amelyek ellentéteket szülnek és szítanak a népek, a nemzetek, a különböző etnikai csoportok között.

Az általunk, mindannyiunk által megélt valóságnak, az igazságnak a fényében, magas fokú hazafias és forradalmi felelősségünk tudatában, tanácsunk nevében, az összes magyar nemzetiségű dolgozók nevében újból kijelentjük e plenáris ülés szónoki emelvényéről, hogy Románia Szocialista Köztársaságban a nemzeti kérdés teljesen megoldódott, a marxizmus-leninizmus, a tudományos szocializmus elveivel összhangban és figyelembe véve hazánk konkrét történelmi sajátosságait és realitásait. Semmilyen támadás, rágalmazás, félrevezetés nem árnyékolhatja új életünk, a szocialista Románia realitásait, a párt és a nép nagy forradalmi vívmányait, amelyek között fontos helyet foglal el az összes állampolgár nemzetiségi különbség nélküli teljes jogegyenlőségének biztosítása, a testvériség és a barátság tartós alapokra helyezése, az egész nép erkölcsi-politikai egységének megteremtése.

Számunkra, akik jól ismerjük ezeket a tényeket és realitásokat, nyilvánvaló, hogy a romániai nemzeti kérdés megoldásának állandó vitatását, rágalmazását és becsmérleését a reakciós, imperialista, antikommunista körök eszközként használják a diverzióra, békés életünk és munkánk megzavarására, a dolgozók egységének és testvériségének, végső soron Románia függetlenségének és szuverenitásának, területi integritásának aláásására. Mi jól tudjuk és soha nem fogjuk elfelejteni, hogy a nemzeti kérdés agítálását a reakciós, imperialista erők az idők folyamán nem egyszer a népek, a különböző nemzetiségű dolgozók egymásra uszításának és megosztásának eszközeként használták, mely módszereket a történelem visszautasított és bebizonyította értelmetlenségüket. Éppen ezért a leghatározottabban elutasítottuk és elutasítjuk a létérdekeinkre, jelenünkre és jövőnkre, a dolgozók egységére és testvériségére, a szocialista Románia tekintélyére és méltóságára törő próbálkozásokat. A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa töretlenül fellépett és a jövőben is fel fog lépni a haza összes fiai közötti egység, barátság és testvériség szüntelen erősítéséért, a romániai szocializmus és kommunizmus felépítésének útján való határozott előrehaladásáért.

A Romániai Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa az összes magyar nemzetiségű román állampolgár akaratának adva

hangot a legkategorikusabban elutasítja azokat a Magyar Népköztársaságban hangoztatott téves és veszélyes téziseket és elméleteket, amelyek szerint a nemzeti kérdés megoldása más államoknak és nem annak a pártnak és államnak a hatáskörébe tartozna, amelynek területén az együttélő nemzetiségek élnek. Ezen az alapon e tézisek hívei olyan eszméket hirdetnek és terjesztenek, hogy „joguk van beavatkozni” más államok belügyeibe, „joguk van hozzájárulni” más államok nemzetiségi kérdésének megoldásához és irányítói lenni az illető nemzetiségek kulturális-szellemi életének. Mindazok, akik hasonló koncepciókat terjesztenek, és ilyen gyakorlatokra buzdítanak, tudatosan vagy önkéntelenül a reakciós, imperialista propaganda eszközeivé válnak. A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa úgy véli, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása minden egyes állam kizárólagos szuverén sajátos joga, alaposan és tartósan csakis a sorsukat együtt megteremtők, azok a politikai és társadalmi erők oldhatják meg, amelyeket a nép azzal bízott meg, hogy vezesse őt. Semmilyen ürüggyel senkinek sincs joga beavatkozni más nép ügyeibe. A valamely ország állampolgárainak életébe való beavatkozás, a távolban gyártott megoldások egyetlen esetben sem oldhatják meg az illető nemzetiségek kérdéseit, de árthatnak érdekeiknek, viszályt szülhetnek, megmérgezhetik az emberek, népek és országok közötti kapcsolatokat, az államok közötti egyetértésre, barátságára és békére törhetnek.

Aggódva követjük figyelemmel, hogy a Magyar NK-ban megjelent történelmi munkák revizionista, revansista és irredenta jellegű téziseket újítanak fel, amelyekkel megpróbálnak újraértékelni a történelem által megfellebbezhetetlenül szentesített tényeket. Rendkívül súlyosnak tartjuk azokat a próbálkozásokat, amelyek az első és második világháború után meghonosodott területi realitások jogosságának tagadására, továbbá nemcsak a jelennek, hanem a történelmi múltnak is a meghamisítására irányulnak.

Ugyanakkor természetes és szükséges, hogy leleplezzük és ellenezzük azokat a próbálkozásokat, amelyeknek célja a horthysta rezsim rehabilitálása, az ilyen könyvek szerzőinek iparkodását, hogy minimalizálják az elkövetett bűncselekményekkel járó nagy felelősséget vagy szemet húnyjanak felettük. Mindannyian nagyon jól tudjuk, hova vezetett a múltban az ilyen tézisek és eszmék terjesztése, mennyi rosszat, mennyi fájdalmat és keserűséget okozott a népeknek.

Mélységesen sajnálatos, hogy egy szomszédos szocialista országban különböző kiadványokban, könyvekben, kézikönyvekben tudatosan meghamisítják más államok történelmét. Ezek semmilyen visszhangra nem fognak találni a szocialista Románia honpolgárainak, a romániai magyar nemzetiségű dolgozóknak a tudatában.

Tudatában lévén ártalmasságuknak, a veszélynek, amelyet a népek jövőbeli fejlődésére, minden nemzet békéjére és függetlenségére nézve jelentenek, határozottan elítéljük és leleplezzük a világ reakciós köreinek minden elméletét, minden megnyilvánulását, amelyekkel megpróbálnak feszültséget előidézni és fenntartani az államok között, megpróbálják megmérgezni a nemzetközi politikai légkört.

★

Az *Utunk* nevű folyóirat, amelyből ezeket a részleteket közöljük, a fentiekén kívül tíz felszólaló beszédét közli szövegszerűen. Nem lenne értelme mindegyiket idézni, mert sablonra készültek, nyilván előre kiadott utasítás alapján. Minden egyes felszólaló beszéde az alábbi 8 részletből állt: 1.) Ömlengés Ceausescu elvtárs cso-

dálatos nagysága iránt. 2.) Újabb ömlengés a legragyogóbb tudós némből, Elena Ceausescu iránt. 3.) Beszámoló a képviselt kerület, folyóirat, intézet elért nagyszerű eredményeiről, ami a nagyszerű pártnak és dicső vezetőjének köszönhető. 4.) Dicséret ugyanezeknek a nemzetiségi kérdés végleges és helyes megoldásáért. 5.) Felháborodás egyes imperialista és reakciós országokban és körökben terjesztett rágalmak miatt, emberi jogok, kisebbségi jogok, stb. terén. 6.) Még nagyobb felháborodás egy szocialista országban, a Magyar Népköztársaságban megjelent történelmi munkák és egyéb románellenes íráások miatt. 7.) Ezek állításainak tagadása és felháborodott visszautasítása. 8.) Hűség- és hálanyilatkozat Románia, annak bölcs vezetője és a kommunizmus iránt. A tíz felszólaló egyike sem tévesztette el a sorrendet: Rab István, Rácz György, Antal Géza, Boda József, Czégé Sándor, Willi Heinz, Birta Irén, Hegedüs László, Hajdu Győző és Gerhard Konnerth. Nem tudjuk megállni, hogy ne közöljünk néhány részletet a két leglihegőbb felszólaló beszédéből:

Boda József egyetemi tanár, tudományos kutató:

„...Mint magyar nemzetiségű román állampolgárt, emberi és kommunista bánkódással és felháborodással tölt el, hogy a Magyar Népköztársaságban egyre nagyobb számban jelennek meg olyan tanulmányok, cikkek, könyvek és értekezések, térképgyűjtemények és más didaktikai és propaganda anyagok, amelyekből egyaránt kiviláglik, hogy nem ismerik és meghamisítják a román nép történelmét, kiviláglik a rosszhiszeműség, a sértő szándék, az ország területi integritása elleni támadás. Mindezen álláspontok és megnyilvánulások a fasiszta Horthy-rendszer idejének revizionista és reakciós gyakorlatára és magatartására emlékeztetnek. Megértem, hogy személyek, egyének véleménye, függetlenül szakmunkájuktól, különbözhet. De mint ember és mint tanár nem tudom megérteni, nem fogadom el, és nem fogom soha elfogadni egy egész nép, a mi népünk és történelme, életútja becsúszását. Mert hogyan értelmezhető másként a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt megjelent, Köpeczi Béla kulturális miniszter irányításával készült, s a Magyar Népköztársaságban az 1986-os év könyvkiadói eseményeként meghirdetett Erdély története három kötetben posztulált tézisek? Mit mondanak döbbenetlenné a mintegy 2000 könyvoldalon, melyeket jómagam döbbenettel olvastam? Hogy a román nép primitív, nomád pásztornép lenne, amely a Duna déli partjáról előbb Havasalföldre és Moldovába szivárgott be, majd – kérem, figyeljenek a dátumra – csupán a XIII.–XIV. századtól Erdélybe! Nyilvánvalóan és szándékosan minimalizálják, meghamisítják, megfosztják tartalmuktól és igazi jelentőségüktől a román nép szabadságért és igazságért, egységért és nemzeti függetlenségért vívott harcának sorsdöntő pillanatait – amelyek a Brancusi zsenialitása által oly mesterien megalkotott Végtelen oszlop módjára jelzik fejlődését –, mint a Mihai Viteazul vajda alatti egyesülés, az 1784, 1821, 1848 évi nagy társadalmi és nemzeti megmozdulások, a történelmi igazságtétel pillanata, amely 1918. december elsején az egységes román nemzeti állam kiteljesedéséhez vezetett.”

„A demokratikus román népakarattal végrehajtott 1918-as aktust nemzetközi síkon szentesítő 1920-as trianoni szerződésnek olyan imperialista szerződésként való beállítása, amely az „ezeréves Magyarország” széthullásához vezetett, s ezzel szemben az 1940-es gyűlöletes bécsi fasiszta diktátum „történelmi igazságtételi aktusként” való emlegetése már a szóban forgó munka logikus folytatásából adódó reakciós tézisek, illuzórikus álmok, egy rég letűnt s a történelem által elítélt múlt iránti nosztalgia kifejezői, elavult nézetek, amelyeket minden becsületes ember a legna-

gyobb felháborodással elutasít. Mert az ilyen alaptalan, minden realizmust nélkülöző állítások egyaránt sértik és becsmérik a román népet és az együttélő nemzetiségeket.”

A másik talpnyaló, Hajdu Győző „író és sajtómunkás”, így dolgozta ki a házifeladat felháborodási bekezdését:

„... Éppen ezért mi, a haza hűséges honpolgárai, a leghatározottabban szembehelyezkedünk minden diverzionista, revansista próbálkozással, amely kívülről jön, reakciós imperialista körök, egyes magyar népköztársaságbeli körök és hivatalos személyiségek részéről, mindazok részéről, akik közvetlenül vagy fondorlatosan, közvetve, gyanúsítgatva megpróbálják kétségbe vonni a nemzeti kérdés Romániában való helyes és végérvényes megoldását. Hazánk összes dolgozói, nemzetiségre való tekintet nélkül, egyöntetűen elítélik a külső revizionista körök rágalmaival, melyeknek az a céljuk, hogy meghamisítsák valóságunkat és a román nép történetét. Szembeszállva a történelmi igazsággal kézikönyvekben, atlaszokban, tanulmányokban, folyóiratokban, a sajtóban, a rádióban azon iparkodnak, hogy elhitesseék a gondolatot, miszerint amikor a magyar törzsek Pannóniába érkeztek, ott is és Erdélyben is olyan térséget találtak, amely mindenkié és senkié volt. Vajon nekünk kell emlékeztetnünk ezeket a szakembereket arra, hogy azokban az időkben, amikor a finn–ugor vándornépesség letelepedett a kárpáti térségben, ott már ősi kultúra és civilizáció volt, több mint ezeréves, erős állami berendezkedés, amely képes volt keményen ellenállni az árpádi hadak behatolásának. Tagadhatatlan igazság, hogy a románok voltak azok, akik régidőktől fogva alapos civilizációt építettek fel Európának ebben a részében, és hogy tőlük jelentős értékeket vettek át mindazok, akik az idők folyamán kapcsolatba léptek velük. Hogy lehetséges az, hogy az „Erdély története”-ben, amely a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt, magának a művelődési miniszternek a koordinálásával jelent meg, bemocskolják, meggyalázzák egyes olyan román személyiségek, országvezetők és hadvezérek emléket, mint Hunyadi János, Mihai Viteazul, Avram Iancu és mások? Kinek használ e személyiségek emlékének meggyalázása, akik hőiesen, a legfőbb áldozathozattal harcoltak a román nép felszabadulásáért s ugyanakkor közülük egyesek a magyar nép létének megmentéséért?”

„Nem nehéz megértenünk, hogy egyes revansista, irredentista és revizionista körök, amelyek földrajzilag távolabb vagy közelebb vannak tőlünk, az ilyen kihívó munkákkal kétségbe vonják a második világháború után kijelölt határok történelmi jogosultságát, a valóságban a múltbeli uralkodó osztályok álláspontjára helyezkednek, a horthyzmus álláspontjára, amely táplálta a gyűlölködést és a megvetést más népek értékei iránt.”

Kikényszerített védekezés

Románia, Európa szinte egyetlen országaként, jelentős területi hódítással úszta meg mind az első, mind a második világháborút. Mindkettőben kezdetben a közép-európai hadviselőkkel együtt, majd a kocka fordultakor ellenük viselt háborút. Annak a háborús célnak a szerencséje volt mindkét esetben, hogy a győztesek Közép-Európa újjáéledését kívánták megakadályozni területi átrendezéssel. Románia a mai világviszítémának is kedvence, mint ilyen szabadon úzi a magyarüldözést, sem Kelet, sem Nyugat politikai fórumai nem hajlandók odafigyelni három millió magyar nemzeti megsemmisítésére. Azt is természetesnek vették, hogy Magyarország hivatalos körei hangot sem hallattak, még arra

sem, amikor elhordták Erdélyből a régi magyar könyvtárak, levéltárak anyagát, amikor beszántottak temetőket és olyan könyvkiadási programot folytattak, amiből nyilvánvaló volt, hogy Erdély magyar múltja emlékeit és bizonyítékait akarják elpusztítani. Még inkább meglepődésükre szolgáltak azok a hírek, amelyek beszámoltak a rendőrségi akciókról azok ellen, akik Magyarországon magyar nyelven erdélyi magyar testvéreik, rokonaik panaszát szóváttették.

Érthető, hogy talpra ugrottak, mint akit kígyó csípett meg, amikor hírért vették, hogy Budapesten *Erdély története* címmel könyv jelent meg. A fölháborodás román részről a legtermészetesebb reakció volt, mert ellentmondást nem tűrő meggyőződéssel vallják és hiszik, hogy Erdélyre vonatkozóan csak egyetlen történelmi elmélet lehetséges, az, amit a román tudósok megírtak. Egyáltalán, hogy jönnek a magyarok, vagy bárki más ahhoz, hogy az ő területük, az ősi föld történelmét megírják, mert az nyilvánvaló támadás Románia területi integritása ellen. Mennyire elhibázott volt Erdély története főszerkesztőjének, Köpeczy Bélának előzetes nyilatkozata, amiben valamiféle megértésre, együttműködésre célzott román történész kollégákkal: „*Mindannyian hiszünk abban, hogy érdemes reális és objektív történelmi szemlélettel közeledni a kényesnek vélt, vitás kérdésekhez is. Erdély története a magyar történetírás nagy próbatétele, amely bizonyítja nemcsak realizmusra, objektivitásra, hanem együttműködésre való törekvésünket is.*”

Nehéz kaján mosoly nélkül olvasni ezeket a bizakodó sorokat, fontolgatni ezt a hamvas derűlátást. Mintha valaki vödör vizet vinne a szomjas krokodilnak... Nem is tellett bele sok idő, mire megszervezték odaát, államfői segédlettel, a magyar dolgozók tiltakozó gyűlését – mintha Erdélyben minden magyar olvasta volna a háromkötetes munkát, és azon egyöntetűen felháborodtak volna. Ez volt az a gyűlés, amiről fentebb beszámoltunk. Sajnáltni való, hogy ezt Magyarországon nem olvashatták szelvényben-hosszában, az efféle hűségnyilatkozatok sok mindent elárulnak az erdélyi állapotokról. De minthogy ezek a nyilatkozatok a Magyar Népköztársaságot vádolták gyűlöletkeltő hazug történelem kiadásával, a budapesti kormányzat kénytelen volt, jó 30 nap elteltével az alábbi nyilatkozatot közzétenni:

A KORMÁNYSZÓVIVŐ NYILATKOZATA

Budapest, 1987. április 2. csütörtök

Bányász Rezső államtitkár, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnöke, a kormány szóvivője, szerdán a következő nyilatkozatot adta a sajtó képviselőinek:

„A sajtó már hírt adott arról, hogy 1987. február 26–27-én – több magasrangú politikus jelenlétében – ülést tartott a romániai Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa. Az ülésen és az azt követő sajtókampányban a román nép történetének meghamisításával, revansizmussal, Románia belügyeibe történő beavatkozási kísérlettel vádolták a Magyar Népköztársaságot.

A Romániában és külföldön is széles körben terjesztett vádak minden alapot nélkülöznek, zavart okoznak a két szomszédos szocialista ország együttműködésében, ártanak mind a magyar, mind a román nép alapvető érdekeinek.

Ismeretes, hogy a burzsoázia súlyos örökséget hagyott Kelet-Európa felszabadult népeire. Magyarországon a népi hatalom gyökeresen szakított a káros múlttal, s politikája a népek közötti barátság erősítését, a sokoldalú együttműködés fejlesztését tűzte ki célul. A Magyar Népköztársaság képviselője aláírta a helsinki

záróokmányt. Az alapelveket – beleértve a határok sérthetlenségét is – következetesen betartjuk, ajánlásait korrekt módon megvalósítjuk.

A magyar–román kapcsolatokban kormányunk a társadalmi rendszereink azonos elveiből, a szomszédságból és a történelmi egymásra utaltságból kiindulva az általánosan elfogadott nemzetközi elvek alapján mindig az együttműködés kölcsönösen előnyös fejlesztésére, állandó gazdagítására törekedett.

1977-ben a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Román Kommunista Párt legfelső vezetőinek találkozásán is megállapodás született arról, hogy minden területen fejlesztjük kétoldalú kapcsolatainkat. E téren a magyar kormány politikája hosszú idő óta változatlan, s ezért a nekünk címzett vádak érthetetlenek és elfogadhatatlanok.

Történelmi adottság, hogy Romániában nagy számban élnek magyar és Magyarországon kisebb számban román nemzetiségűek. A Kádár János és Nicolae Ceausescu által aláírt közös közlemény nyilvánosan is deklarálta, hogy az országainkban élő magyar, illetve román nemzetiség a két ország baráti kapcsolatainak fejlesztésének fontos tényezője. Megerősítették, hogy szükség van a közvetlen lakossági kapcsolatok, a turizmus fejlesztésére, a sajtótermékek és könyvek cseréjének bővítésére, a népeinket összekötő haladó hagyományok ápolására, s a kulturális és oktatási kapcsolatokban, a tájékoztatásban a felek figyelemmel lesznek a nemzetiségek igényeire is. Az illetékes magyar szervek a megállapodásnak megfelelően mindig nagy felelősséggel és kezdeményezően foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel. Sajnálatos, hogy kezdeményezéseink nemigen találtak viszonzásra.

Ismeretes az a régi elvi álláspontunk is, hogy a nemzetiségi kérdés kezelése minden országnak a belügye, amelynek azonban nemzetközi, adott esetben Magyarországot is érintő kihatása is van. Abban vagyunk érdekelték, hogy a Romániában élő magyarok anyanyelvüket megőrizve, nemzetiségi kultúrájukat fejlesztve, a Román Szocialista Köztársaság hűséges állampolgáraiként, egyenrangúan vegyenek részt a szocializmus építésében.

Természetesnek tartjuk azt, hogy a történelem egyes kérdéseinek megítélésében lehetnek és vannak különbségek a különböző országok tudósai, így a magyar és a román történészek között. Azonban csak a tények szándékos félremagyarázásának tudhatjuk be azokat a vádakot, hogy a Magyar Népköztársaságban olyan történelmi munkák publikálása folyik, amelyek úgymond Horthy fasiszta rendszerének legreakciósabb téziseit elevenítik fel.

Végül szeretném hangsúlyozni azt a véleményünket, hogy Magyarországnak és Romániának, a két szomszédos szocialista országnak és népeinek egyaránt érdeke, hogy a felvetődő vitás kérdések megoldásán munkálkodjon, s a barátság szálait erősítve, a társadalmi haladás ügyét szem előtt tartva fejlessze együttműködését minden területen. Mi a magunk részéről erre mindig készek vagyunk – zárta nyilatkozatát a kormány szóvivője.” (MTI)

A magyar–román vita az év elején új szakaszába érkezett, – állapítja meg a Münchenben megjelenő *Új Látóhatár* – majd így folytatja:

„Nem is egyszerű vita többé, hanem verbális konfliktus, hangos dokumentálása, hogy politikai-ideológiai kérdésekben a szovjet tömb két tagállama hadilábon áll egymással. Az ellentétek kiéleződéséhez az utolsó lökést az adta, hogy Bécsben, az európai utókonferencián az erdélyi magyar kisebbség helyzete váratlanul széles nyilvánosságot kapott, s Románia véget akart vetni a kér-

dés további szellőztetésének. Képviselője előadta az ismert érvet, hogy a nemzetiségi kérdés megoldódott s különben is minden országnak a belügye, tehát az utókonferencia nem foglalkozhat vele. Bécsben azonban az érv nem bizonyult eléggé hatásosnak s inkább felborzolta mint lecsendesítette a kedélyeket. Tovább bonyolította a magyar–román vitát egy budapesti akadémiai kiadvány bukaresti kritikája. A kritikusok, élükön Ceausescuval, kétségbe vonták magyar szakembereknek azt a jogát, hogy kifejtsék saját álláspontjukat Erdély történetéről, s amit ezek mégis papírra vetettek, azt fasiszmusnak bélyegezték.”

A vita immár állami szinten folyik, nem tabu-kérdés többé az erdélyi magyarság sorsa. A széles magyar rétegek véleménye még nem nyilatkozhat meg nyilvánosan, hiszen azt a kormányzat álláspontja – mely véglegesnek tekinti a jelenlegi határokat – továbbra is a tilalmak között tartja, de talán igaz az is, hogy hiba lenne azonnal előjónni olyan javaslattal, ami a legtermészetesebb és leglogikusabb: szüntessék meg az okot, a magyarok területén román megszállását. Nem tudjuk milyen nemzetközi megállapodás köti a magyarországi kormányzatot ahhoz az állásponthoz, hogy a nemzetiségi kérdés minden országnak a belügye. Azt megértjük, hogy a nemzetiségi kérdés kezelése minden ország kormányzatának felelőssége – mert ebben kifejeződik az irántuk való elkötelezettség, de ha csak „belügye”, az inkább még csak felbátorítja a többségieket a kisebbségiek elnyomására. Különösen anakronisztikus ez az álláspont olyan egyformára kancsukázott államszövetségben belül, amely tagadja a nemzeti elkülönülést kifejező államhatárok létjogosultságát. De a magyarországi kormányzat szocialista nemzetköziség-igénye megtorpan a román diktatúra fasiszta nacionalizmusa előtt, talán azért, mert a Nagy Példakép hasonlóan kezeli nemzeti kisebbségeit. Ha pedig a szocializmus csak külső máz, álarc, színlelt alkalmazkodás, ami mögött egyes kivételezett fajok nyers nacionalizmusa szabadon működik, akkor az a fél, amelyik betartja az előírt játékszabályokat, saját-maga köti meg kezét-lábát a támadóval szemben.

Amikor a magyar területeket Trianonban elvették Magyarországtól, a magyar delegátusok a történelmi jogra hivatkoztak. Most Románia hivatalosan a történelmi jog alapján állt, azután hogy hivatalos történelemmé tették a tételt, hogy a románok sokkal előbb ott éltek a Kárpátokon belül, mint bármi más nép, legfőképpen a magyarok. Az ősi föld jogának gondolatrendjébe az is beletartozik, hogy a későn érkezők betolakodók, idegen test és lélek, aminek a feloldása nemzeti érdek. A román történészek szerint nem csak Transylvania, de még Pannonia is a román ősök földje volt. Nem csoda, ha érzékenyek olyan történelmi munka megjelenése miatt, amiben kétségbe vonják az egykori »nagy román birodalom« létezését. Különösen felháborodnak amiatt, hogy egy – a szocialista hálózatba bevont – olyan ország kormányzata követi el a „történelemsértést”, amely a bűnös történelmi szerepéért még nem lakolt eléggé, amely országnak a kiszolgáltatottságához már annyira hozzászórtak. Valamiféle pimasz perfídiának érzik a románok a Magyar Tudományos Akadémia kiadványát, és Horthy-fasiszmust emlegetnek, ami az ő szótárukban jogtalan területrablást jelent. Ez a szélsőséges álláspont kényszerítette a *Magyar Tudományos Akadémia* elnökségét az alábbi közlemény kibocsátására:

„A romániai Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának februári ülésén vezető politikusok részéről és a román sajtóban éles támadások láttak napvilágot az MTA gondozásában megjelent, *Erdély története* című háromkötetes munka, s általában hazai

történetírásunk ellen. Akadémiánkat »tudatos történelemhamisítással«, a szerzőket »horthysta, fasiszta, sovíniszta tézisek felelevenítésével« vádolták.

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége szükségesnek tartja kijelenteni, hogy a vádakat megalapozatlan rágalmaknak ítéli, s méltatlannak tartja, hogy ilyen jellegű vádaskodó polémiákba bocsátkozzon. Tudományos vitákat csakis a tudományosság keretei között lehet eldönteni, s az üres vádaskodás nem lehet vitaalap. Kétségtelen hogy bizonyos kérdésekben úgyszólván évszázados vita folyik a román és magyar történészek között. Az akadémiai Erdély-történet szerzői, ellentétben a román kollégáikkal, nem osztják a dáko-román kontinuitás elméletét. Vita folyik Erdély, valamint a két ország történetének számos kérdéséről, beleértve az első világháborút követő békerendszer értékelését, valamint az 1919-es magyar forradalom megítélését is.

Nem tartjuk magunkat csalhatatlannak, s vitás kérdések minden tudományos műben adódhatnak. A vitatott munka azonban analitikusan, kritikusan vizsgálja saját múltunkat, a közös történelmünk jobb megismerését, megértését igyekszik szolgálni. Népeink összekapcsolódó történelmi útjának, a tragikus konfliktusoknak, a közös szenvedéseknek és a létfontosságú egymásra utaltságnak és közös küzdelmeknek feltárása a múlt megismerését és a mai együttélést segíti. Az Akadémia gondozásában megjelent Erdély-történet bármely objektív olvasója megbizonyosodhat a vádaskodások alaptalanságáról.

A Magyar Tudományos Akadémia hosszú évek óta sürgeti a magyar-román történész vegyes bizottság nem a mi hibánkból szünetelő működésének felélesztését. Úgy véljük, a történészek együttes, előítéletektől és elfogultságtól mentes vitája, és csakis az lehet a tisztázatlan kérdések megbeszélésének legjobb fóruma. Mindez hasznosan járulhatna hozzá a történelem-kutatás fejlődéséhez, de a helsinki megállapodások általunk maradéktalanul elfogadott szellemének, valamint akadémiánk és a magyar és román nép közötti, melegen kívánt barátság erősítéséhez is.”

A kisebbségi kérdés az érdeklődés homlokterében

Természetesen a románokat nem hatotta meg az Akadémia józan, higgadt nyilatkozata. Olyasmi, mint a „történészek együttes, előítéletektől és elfogultságtól mentes vitája”, a balkáni diktatúra történészei részéről elképzelhetetlen. A dáko-román eredet elmélete még nagyon sok ideig útját állja mindenféle megértésnek a két nép között. Könnyebb lenne talán rájuk hagyni, és magyar részről elfogadni ezt az elméletet, ha nem lennének ennek a rögeszmének részünkre életbevágó következményei. Bár ezekkel a következményekkel szemben a magyarországi kormányzat, az utóbbi időket leszámítva, nagyon kevés felelősséget mutatott, szerencsére a magyar történészi kar hivatásbeli lealjasodásnak érezné elfogadni egy olyan történelmi képlet valódiságát, aminek a feltételezését az égvilágon semmiféle elfogadható adat nem támogatja. A magyar Akadémia kiadványára már csak azért is szükség volt, mert a románok az utóbbi harminc évben elárasztották tudományos intézeteik által kiadott könyveikkel a világ egyetemait és könyvtárait. Ennek következtében nem egy lexikon-szerkesztő, nem egy tudományos munka lektora gyanútlanul elfogadta a dáko-román elméletet. Tovább hallgatni már valóban bűn lett volna.

A fent közölt néhány nyilatkozat nem ad teljes képet a román támadás magyarországi visszhangjáról. A közölt nyilatkozatokat kiprovokálták ugyan a románok, de a bennük kifejezett álláspont már korábban megérlelődött. A szélesebb áttekintés érdekében egy nagyszerű összefoglalóból idézzük azokat a részeket, amelyek eddig nálunk nem ismertetett eseményekről adnak tájékoztatást. András Károly A magyar-román vita című összefoglalójából közöljük az alábbiakat, a Münchenben megjelenő *Új Látóhatár* című irodalmi és politikai szemléből, melynek címe, Budapesti álláspont Helsinki után:

„Az év elején kirobbant magyar-román konfliktus közvetlen előzményei jó tíz esztendőre nyúlnak vissza. 1975-ben aláírták a helsinki záróokmányt, ennek hetedik vezérelve kimondta a nemzeti kisebbségek egyenjogúságát. A helsinki záróokmányban a »részrtvevő államok kölcsönös kapcsolatait vezérlő elvek« közt a 7. foglalkozik – többek közt – a nemzeti kisebbségekkel. Ez a bekezdés így hangzik: »A részrtvevő államok, amelyeknek területén nemzeti kisebbségek vannak, tiszteletben tartják az ilyen kisebbséghez tartozó személyeknek jogát a törvény előtti egyenlőségre, maradéktalanul biztosítják számukra azt a lehetőséget, hogy ténylegesen élhessenek az emberi jogokkal és az alapvető szabadságjogokkal, és ily módon védelmezik a nemzeti kisebbségek törvényes érdekeit ezen a téren.«

A magyar kisebbségek életviszonyaiban azonban nem történt javulás. A szocialista szomszédok, az egyetlen Jugoszlávia kivételével, a magyar nemzetiségi kérdés gyakorlati megoldását a magyar etnikai csoportok elnemzetlenítésében látták, s magatartásukon Helsinki sem változtatott. Különösen Erdélyben vált egyre nehezebbé a helyzet. Kádár János személyes kísérlete 1977-ben, hogy rábírja Ceausescut kisebbségi politikája megváltoztatására, eredménytelennek bizonyult. A magyar anyaországban a közvélemény nyugtalanodni kezdett. Ennek a nyugtalanságnak, a magyar kisebbséget féltő aggodásnak adott hangot Illyés Gyula 1977–78 fordulóján megjelent írásaiban...

A következő két-három év nyilatkozataiból, megjegyzéseiből, kommentárjaiból kirajzolódik egy óvatos, mégis eléggé világos párt-, illetőleg kormányálláspont a magyar kisebbségek kérdésében:

Magyarország elismeri a szocialista szomszédok, s különösen a románok oly sokat hangoztatott érvét, hogy a nemzetiségi-kisebbségi kérdés belügy, s nem kíván beavatkozni más országok belügyeibe. Ugyanakkor azonban úgy látja, hogy a rendezetlen nemzetiségi kérdések feszültséget okozhatnak a szomszédos államok között. A nemzetiségi kisebbségekről a helsinki s a madridi konferenciák dokumentumai is megemlékeznek. Ezen túlmenően a magyar kisebbségek, s mindenekelőtt az erdélyi magyarok, mostoha helyzete növekvő aggodalommal tölti el a magyar közvéleményt. Mindezek alapján Magyarország nem maradhat közömbös a magyar kisebbségek sorsa iránt. Szűrös Mátyás KB titkár mondta egy békemozgalmi beszédében: »Európa legnagyobb számú nemzetisége a magyar... A magyar nemzetiséggel való foglalkozás a magyar politika fontos és sajátos feladata.«

Idők folyamán a csehszlovákiai magyarok problémája mellékvágányra toldott (lehet, hogy csendes rendezés reményében, de az is lehet, hogy csak a kétfrontos harc elkerülése céljából), s a figyelem Erdélyre terelődött. Az erdélyi magyarok elnyomásával együttjárt, hogy a román kormány igyekezett őket minél teljesebben elszigetelni az anyaországtól, a magyar kutúrától. Erre utalt Köpeczi Béla művelődési miniszter egyik kijelentése: »Nem tud-

tunk az utóbbi időben előbbre jutni a kulturális kapcsolatok fejlesztésében általában – és nemcsak nemzetiségi vonatkozásban – a Román Szocialista Köztársasággal, és úgy tűnik, hogy az utóbbi időben ezen a területen még inkább szűkül az együttműködés lehetősége... Én is elismerem és látom a veszélyeket. Remélem, hogy partnereink is látják...«

A magyar kormány, elveihez híven, nem akar beleszólni a kisebbségi kérdés kezelésének részleteibe. Mindössze annyit kíván, hogy a magyar kisebbségek – és elsősorban az erdélyi magyarok – elnyerjék egyenjogúságukat, megkapják a lehetőségeket anyanyelvük, nemzeti kultúrájuk ápolására, fejlesztésére. A kormány szóvivői visszautasították a főként román oldalról elhangzott gyanúsításokat, hogy a nemzetiségi kérdés emlegetése mögött magyar revizionista szándékok rejtőznek. Magyarország a jelenlegi határokat véglegesnek tekinti. Az a véleménye azonban, hogy a nemzetiségi kisebbségeknek biztosítani kell a háborítatlan kapcsolatot az anyaországgal.

Magyarország igyekszik jó példával előljárni a nemzetiségi kérdés megoldásában. Szeretné ha erőfeszítései, amelyeket a saját területén élő nemzeti kisebbségek jogos igényeinek kielégítésére tesz, a határokon túl is követőkre találnának, s a kisebbségek valóban a híd szerepét játszhatnák Magyarország és szomszédai közt.

Románia a magyar elégedetlenség szaporodó jeleire nem az elnyomás enyhítésével, hanem további korlátozásokkal és éles magyarelleses támadásokkal reagált. A munka javát a publicisták végezték. Írásaikban ragaszkodtak a nemzetiségi kérdés belpolitikai jellegéhez s elutasították Budapest »beavatkozásait«...

A gazdasági helyzet romlásával a román támadások egyre szenvedélyesebbek lettek, a hang eldurvult. A vita érdemi része, a magyar kisebbség mai élete háttérbe szorult, s a hangsúly áttolódott a történelmi múltra. Van egy olyan vélemény, hogy a rezsím nacionalita érzelmek mozgósításával szeretné elterelni a figyelmet a belső bajokról. Új „történész”-iskola verődött össze, s a nemzeti, nemzetiségi kérdésben vallott hivatalos román felfogás alátámasztására széltében-hosszában népszerűsíteni próbálja a dákoromán kontinuitás elméletét. „A dácizmus – írja egy magyar Erdély-szakértő – a román kommunista párt által propagált állami ideológia”, s feladata, hogy „a román nép történelmi és faji felsőbbrendűségét” elültesse minden román ember tudatában. A dácizmust Románia területi és nemzeti integritásának igazolására használják. A szerzők a magyarokat betolakodóknak, békebontóknak ábrázolják. Magyarország bűnei közé sorolják, hogy elfogadta a II. bécsi döntést, megszállta Észak-Erdélyt s ott szerintük mindvégig véres terroruralmat tartott fenn, főleg a románok és zsidók ellen. Ebben az összefüggésben az egyik propagandista azt írta, hogy a magyarok genetikailag hajlamosak a bűnözésre... A következtetés: akinek ilyen múltja van, akiben ilyen tulajdonságok élnek, annak nincs joga Romániát kritizálni...

Amint a helsinki konferencián, úgy az eddigi utókonferenciákon és szakértői értekezleteken is vita tárgya volt a nemzetiségi kisebbségi kérdés. Madridban határozatot is hoztak a kisebbségek jogainak védelméről. De egyetlen összejevetel sem szentelt a témának annyi figyelmet, mint a múlt év őszén Bécsben megnyílt utókonferencia. Ennek magyarzatát a bulgáriai török kisebbség fegyveres üldözésében és statisztikai megsemmisítésében kell keresni. A konferencia kezdetére részletes kép alakult ki a Bulgáriában történetekről, nem lehetett hallgatni egy ilyen masszív jogfosztásról. S mellette nem lehetett napirendre térni a többi kisebbségi

panasz, így az erdélyi felett sem. (1984 őszén bolgár fegyveres erők zárták körül a török kisebbség által lakott kerületeket, s puskatussal kényszerítették a népcsoport tagjait, hogy török hangzású neveiket bolgárral cseréljék fel. Egyidejűleg elvették iskoláikat, sajtójukat, rádióműsorukat, mecsetjeiket. Nyilvános helyeken tilos törökül beszélni, török viseletet hordani. A névfosztogatásnak legalább száz halálos áldozata és kétszáz súlyos sebesültje volt, a török kisebbség hivatalosan megszűnt létezni. A tízmillió Bulgáriában legalább egy-, de lehet hogy másfélmillió török él. De csak becslések szerint. 1965 óta ugyanis nem közölnek nemzetiségi statisztikákat.)

Már a bécsi konferencia első heteiben több delegátus utalt az erdélyi magyarok rendezetlen helyzetére. A legélénkebb érdeklődést az amerikai, kanadai, nyugatnémet, belga és jugoszláv küldöttségek tanúsították a kisebbségi kérdés és ezen belül a romániai magyarok iránt. Valahányszor előhozták a kisebbségek elnyomását, hivatkoztak a helsinki és madridi határozatok kisebbségbarát rendelkezéseire. A jugoszláv delegátus egyik felszólalásában a pusztá egyenjogúság biztosításánál többet kért: a kisebbségeket – mondotta – az élet és emberi aktivitás bizonyos területein különleges jogok is megilletik. Ajánlotta, hogy a helsinki okmány aláírói külön értekezleten vizsgálják meg a kisebbségek jogi státusát.

A szovjet tömb országai – Magyarország kivételével – elzárták a kisebbségi kérdés vitájától. A magyar delegáció tagjai viszont többször is felszóltak, bizottságokban és plenáris ülésen. Nagyjából a már ismert felfogást képviselték: nem hallgathatnak a magyar kisebbségekről, a kisebbségek helyzete belügy, de mégsem egészen, a demokrácia fejlődése a nemzetiségi jogok bővüléséhez kell hogy vezessen, Helsinki és az utókonferenciák nemzetiségi téren is bizonyos kötelezettséget rónak az aláírókra. Kiemelték a kisebbségek kulturális szerepét s tapasztalatcserét sürgettek a megoldások keresésében.

Február 1-én a kanadai delegáció – Belgium, Nyugat-Németország, Hollandia, Norvégia és Egyesült Államok támogatásával – határozati javaslatot terjesztett be kisebbségi ügyben. A javaslat szerint az aláíró államok biztosítanak a területükön élő kisebbségek tagjainak emberi jogaik és szabadságuk gyakorlását s különösen kulturális fejlődésüket, beleértve nyelvük, irodalmuk, vallásuk fejlődését, történelmi emlékeik megőrzését. A kisebbségek akadálymentes lehetőségeket nyernének egyéni vagy kollektív tanulásra, hogy anyanyelvüket, vallásukat, kulturális identitásukat sérthetetlenül tovább adhassák gyermekeiknek...

A nyílt magyar–román konfliktus kezdeti dátuma február 6. Ezen a napon Dimitru Aninoiu román fődelegátus hosszabb felszólalásban tiltakozott a bécsi konferencián a nemzetiségi kérdés tárgyalása ellen. „Ezt a kérdést – közölte a küldöttekkel – az érdekelt államok már mindenütt megoldották gazdasági és szociális fejlődésük keretein belül. Egyébként is – fűzte hozzá szokás szerint – a nemzetiségi kérdés belügy, kivülálló nem avatkozhatnak be megoldásába.” Más szóval: „a bécsi értekezlet sem engedhet meg beleszólást más államok belügyeibe.”

Aninoiu tiltakozásával a bécsi konferenciának a kisebbségekkel rokonszenvező kurzusát akarta leállítani. Talán már az sem volt titok a románok előtt, hogy a jugoszlávok is a kanadaihoz hasonló javaslat betérjesztésével foglalkoztak.

A román intervencióra az első magyar válasz nem Bécsben, hanem Budapesten, s a címzett pontos megnevezése nélkül hang-

zott el. Február 10-én Szűrös Mátyás a magyar rádióban hallgatók kérdéseire válaszolt. A műsorvezető a hosszú interjúnak ezt a fejezetét azzal vezette be, hogy a Magyarország szomszédaival kapcsolatos kérdések zöme Romániára vonatkozott (s következésképpen 2–2,5 millió romániai magyarról beszélt az addig használatos 1,7 millió helyett). Szűrös válaszaiban nem mondott alapvetően újat, de kategórikusabban fogalmazott, mint azelőtt. Kifejtette például, hogy a marxi értékelés szerint a nemzetiségi kérdés belügy, de „nemzetközi hatása” is van, s újra tisztázta a hivatalos álláspontot: „Nekünk az alapelvünk az, hogy a nemzetiségi kérdés nem kizárólag belügy.” Valamivel később ezt mondta: „Az utóbbi években a magyar külpolitika egyik jellemző vonásává vált, hogy elvi alapon, de határozottan fellép a nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítéséért.” Megállapította, hogy a kisebbségekkel való törődés összhangban van a nemzetközi fejlődéssel, majd kijelentette: „A XX. század végén az az ország nem tarthat igényt az államok közösségének megbecsülésére, amelyik nem biztosítja a nemzetiségeknek az őket megillető jogokat vagy akadályozza azok betartását.” Ami az egyes szomszédokat illeti, Szűrös szerint Jugoszláviával „jó, korrekt, kiegyensúlyozott a viszony”, Csehszlovákiával „szót tudunk érteni”. Nem így Romániával: „Sajnos, Romániával elvi nézetkülönbségek vannak és nem sikerült még megfelelő megértésre, vagy egyetértésre jutnunk.”

A Szovjetuniót nem említette.

Ugyanezekben a napokban felszólt Bécstől a jugoszláv delegátus. Aninoiura célozva sajnálkozását fejezte ki, hogy egyes államok hamis színben tüntetik fel a nemzetiségi kérdést. Majd pedig február 18-án betérjesztette már említett javaslatát. A javaslat kiegészítése a kanadainak. Első bekezdésében sürgeti a helsinki és madridi konferenciákon vállalt kötelezettségek teljesítését a nemzetiségek jogainak és jogos érdekeinek védelmére. A második bekezdés megerősíti a nemzeti kisebbségek jogát a fennmaradásra, nemzeti, kulturális, nyelvi és egyéb sajátosságaik megőrzésére és fejlesztésére, létszámukra való tekintet nélkül.

Ezután megváltozott a színhely: Bécs után Bukarest következett. Február 26-án a romániai magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsai üléseztek a fővárosban, másnap pedig együttes ülést rendeztek. Az utóbbin Ceausescu is megjelent és terjedelmes beszédet mondott Románia lendületes fejlődéséről. Beszédében azonban beiktatott egy passzust, amely heves tiltakozás volt Magyarország magatartása, a nemzetiségi ügyben tanúsított álláspontja ellen, s nem utolsó sorban Aninoiu bécsi követelésének szentesítése, hogy el a kezeket a kisebbségi kérdéstől. Az igazi meglepetés azonban az volt, hogy Ceausescu a magyar bűnlista élére nem a közismert állításokat helyezte, nem is általában a magyar »beavatkozásokat« a román belügyekbe, hanem az *Erdély története* című akadémiai tanulmány-gyűjteményt. Még nem volt rá példa, hogy kommunista vezér és államfő személyesen és szónokai emelvényről ilyen módon beleszólt volna két szomszédos nemzet történeti vitájába. A legközelebbi hasonlat a jugoszláv-bolgár szópárbaj lehetne Macedóniáról, de a legfőbb vezetők ott sem szálltak le a csatározások mezejére.

A bukaresti ülés téziseit a romániai hivatalos sajtó is felkarolta s hetekig kommentálta. A vállalkozásnak volt egy külföldi mellékhatása is. A londoni Times április 7-i számában egyezszo dalas hirdetés jelent meg, amely egy román kritikus véleményét tolmácsolta *Erdély történetéről* az angol olvasónak. A szerző a mű alapvető hibájának tekinti, hogy Erdélyről szól, vagyis hogy Erdélyt a dákoromán kontinuitásból kiszakítva tárgyalja és ezzel eleve

revizionista, sovíniszta szellemet sugároz. Végülis oda lyukad ki, hogy 1956-ban nem sikerült a magyarok harca a szocializmus ellen, s ezért most újra próbálkoznak. Még nem világos – fűzi hozzá – hogy a bécsi konferencia milyen támogatásban fogja részesíteni manóverüket, s főleg hogy mit szólnak hozzá az oroszok?

Feltételezhető, hogy a „Mit szólnak hozzá az oroszok?” a vita mindkét résztvevőjét élenként érdekli, de pillanatnyilag talán mégis élenkebben Bukarestet, mint Budapestet. Legalábbis így látja egy német lap kelet-európai tudósítója: „A bukaresti idegeséghez hozzájárult Magyarországnak az a törekvése is – írta április derekán – hogy éppen most nyíltan vitára bocsássa az erdélyi magyar kisebbség kezelésének ügyét. Ceausescu láthatólag attól fél, hogy a magyar kormány megkísérli rávenni Gorbacsovot a beavatkozásra. A román külképviseletek ezekben a napokban világszerte ingerült és ideges leveleket írogatnak mindazoknak az újságoknak és rádióállomásoknak, amelyek elfogadták és közölték a kisebbségi kérdésre vonatkozó magyar állásfoglalásokat.” (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1987. ápr. 16.)

Az *Erdély története* hirtelen bukaresti „sikere” és a nemzetiségi kérdés „internacionalizálása” ellen indított román offenzíva a jelek szerint Budapestet is meglepte. Az első nyilatkozatok csak arra szorítkoztak, hogy érdemben majd később nyilatkoznak. Később meg is történt az álláspont újbóli tisztázása, több adagban és több szinten.

Tulajdonképpen már a bécsi magyar delegáció vezetőjének, Erdős Andrénak március 3-i felszólalása is a tisztázás szándékával történt... Erdős azzal fejezte be, hogy bejelentette: – Magyarország társszerzőként csatlakozik mind a kanadai, mind a jugoszláv nemzetiségi javaslatához. A bejelentés nemzetközi feltűnést keltett. Úgy hírlett, hogy a magyar delegációt szövetségesei megpróbálták lebeszélni erről a lépésről, de nem tudták meggyőzni. Először fordult elő, hogy egy öszeurópai konferencián egy keleti állam nyugati emberi jogi javaslat mellé állt. Egy tekintélyes újság a magyar döntést a bécsi téli ülés szak legfigyelemreméltóbb eseményének nevezte. (*Neue Zürcher Zeitung*, 1987. április 7.)

Mindenesetre a javaslat támogatása, mint ahogy az egész felszólalás is, mindenki tudomására hozta, hogy Budapesten a bécsi utókonferenciát a román dörgedelmek ellenére is illetékes fórumnak tekintik a kisebbségi problémák megvitatására.

Ezt az elhatározást rövidesen egy Köpeczi-interjú is megerősítette és részletesen indokolta. Mivel diplomáciai úton nem tudták rávenni Romániát a magyar kisebbségre nehezedő nyomás enyhítésére – magyarázta a művelődésügyi miniszter –, Magyarország elhatározta, hogy az ügyet „nyíltabban fogja kezelni.” Főleg nemzetközi szervezetek, s ezek közül is elsősorban a helsinki utókonferenciák morális és jogi támogatására számít.

Következő lépésként, április 1-én a magyar kormány szóvivője formális nyilatkozatot adott ki a bukaresti támadásokról.

Kádár János svédországi látogatása alkalmával, stockholmi sajtókonferenciáján nyilatkozott a Budapest és Bukarest közti vitáról. Szavain érezni lehetett, hogy tompítani igyekszik az ellentéteket. Beszélt a két ország hasonló társadalmi berendezkedéséről, közös érdekeiről. „Bizonyos kérdésekben azonban véleményeltérések mutatkoznak – folytatta – s ezek közé tartozik a nemzetiségi kérdés. Magyarország tiszteletben tartja a román álláspontot, hogy „minden olyan kérdés, amely a román állampolgárokat érinti, kizárólag az ország belügye.” Viszont a magyar álláspont szerint: „minden kormánynak gondolnia kell arra is, hogy lépéseinek milyen a nemzetközi, más országokat érintő hatása.” A

Romániában élő „jelentős számú magyar kisebbségnek... joga van arra, hogy anyanyelvét, kultúráját megőrizhesse, ápolja.” Kádár reméli, hogy közös nevezőre jutnak a románokkal: „A megoldást közösen kell megtalálnunk, s döntőbírókat mi ehhez nem keresünk.” (*Népszabadság*, 1987. április 2.)

A nemzetiségi kérdést belügyi kérdésként kezelni nem új találmány, már a múltban is gyakran így hivatkoztak rá. A második világháború után azonban a szovjet tömb tagjai legfontosabb politikai principiumaik közé emelték, s egyes tagállamok kényelmes fedezéknek használták (s részben használják) a nemzetiségi kisebbségek beolvasztására, a külső érdeklődés elhárítására. Ezek a kisebbségellenes rezsimek (Bulgáriában, Csehszlovákiában, Romániában) a szocialista egység ürügyén erősen polgári típusú nemzeti államok kialakításán fáradoznak, s ilyen irányú távlati terveik nem férnek össze a nemzetiségi kérdés pluralisztikus megoldásával. Ceausescut ezen felül még személyes ambíciók is fűtik, hogy nagy múltú, történelmileg, területileg, etnikailag összeforrott román birodalom vezére legyen, s ezért még kevésbé hajlandó eltérni bármilyen beleszólást nemzetiségi politikájába.

Magyarország a szovjet tömbnek első és eddig egyetlen tagja, amely – hosszú fontolgatások után – felmondta az egyenletszerű alapelv abszolút érvényességét, s jogot formál arra, hogy legalábbis figyelemmel kísérhesse a magyar kisebbségek helyzetének alakulását s hogy szóvá tehesse az esetleges bajokat. Érdeklődését az erdélyi magyarságra koncentrált. Az elhatározásban szerepe volt a hazai közvélemény nyomásának, de a helsinki utókonferenciák növekvő kisebbségbarát hangulatának is. Az új magatartás élesedő vitába sodorta Magyarországot Romániával, a bécsi utókonferencián a vita nyílt konfliktusba torkollott.

Ez a konfliktus olyan stádiumba jutott, hogy bárhogyan alakuljanak is a dolgok Bécsben, aligha lehet egyik napról a másikra leállítani, hacsak lényeges javulás nem történik a magyar kisebbség helyzetében. Erre azonban jelenleg kevés a remény. Elképzelhető, hogy a szovjet tömb többi tagjának szerfelett kellemetlen a két „baráti ország” viszálya, de be tudnak, be akarnak-e avatkozni? A külvilág felé az új moszkvai vezetők egyelőre azon a véleményen vannak, hogy a viszályt a két országnak magának kell megoldania.

A holnaptól, holnaputántól függetlenül, a magyar–román vita már eddigi fordulataival is rendkívül hasznos volt. Kimutatta, bár nem minden résztvevője ezt akarta, hogy számos állítással ellentétben még van nemzetiségi kérdés, hogy nem lezárt fejezete, közmegelegedésre rendezett öröksége egy vétkes múltnak, hanem még mindig feszültségek, ellentétek forrása és sürgős figyelmet kíván, hogy a rendezés mikéntje nem egyes országoknak belügye, hanem államközi kapcsolatokra, népek, nemzetek együttélésére is kihatással van.

A kisebbségek egyik legnagyobb ellensége az agyonhallgatás, a nemzetközi csend, amikor senki sem beszél róluk, s valóban ki vannak szolgáltatva a többségi hatalom kénye-kedvének. A vita nyilvánosságot ad, javukat szolgálja.” (*Új látóhatár*, München).

★

A Budapesten megjelent háromkötetes *Erdély története*-kiadott nagy nyilvános román felháborodás, és annak hangulatában kiadott, főleg angol nyelvű könyvek lázas terjesztése és a különböző fórumokon elvégzett magyarellenés kirohanások, hasznosan felkeltették a figyelmet a romániai állapotokra. A nyugati sajtóban 1987 elején számos cikk jelent meg erről a „történelmi vitáról”, és azok véleménye legtöbb esetben nem kedvezett a

román álláspontnak. A dühös hangulat nem jó tanácsadó. Ilyen hangulatot tükröz a *London Times*-ban megjelent egész oldalas hirdetés, melynek vastagbetűs címe így hangzik: – Tudatos történelemhamisítás a Magyar Tudományos Akadémia cégére alatt. A hirdetés lényegét az alábbi mondat fejezi ki: „Erdély történetének, és ezáltal a román nép történelmének durva elferdítési kísérlete olyan próbálkozás a magyarok részéről, amely el akarja vitatni Románia területi sérthetetlenségének Erdély történelmében rejlő jogi alapját.”

A *London Times*-ban megjelent hirdetéssel kapcsolatban a befolyásos *Wall Street Journal* (New York) terjedelmes cikkben foglalkozott az erdélyi kérdéssel, Keresztes Péter helyettes vezércikk-rovatszerkesztő tollából. Megemlíti a lap, hogy a londoni hirdetést egy Athénben lakó személy fizette, aki gyakran síkraszáll Románia hivatalos állásfoglalása védelmében. Ez alkalommal a háromkötetes *Erdély története* című könyvet támadta. A tanulmány hatalmas hullámokat vert fel, és ez jó ideig fog még tartani, ha valóban nyugaton is publikálják majd. „Francia, német és angol fordításán most dolgoznak – írja a lap, majd megállapítja hogy – ami a románokat rémesen felbőszítette, az a hivatalos román származás-elméletnek, a dáko-római folytonosságnak a kétségbevonása volt. E teória szerint a románok Dácia és az antik Róma leszármazottjai és azóta is megszakítás nélkül Erdély lakói. Noha ez a teória jó ideje erősen vitatott a történészek körében, gyakorlati célja, hogy Erdély teljes területének birtoklásához történelmi bizonyítékul szolgáljon.”

„A magyar kormány is tiltakozott a bánásmód ellen, – írja a *Wall Street Journal* – bár ez a tiltakozás gyenge hangú, nem úgy mint a törökök tiltakozása Bulgária ellen, ahol az ottani kisebbséget hasonlóképpen igyekeznek felszámolni. A közelmúlt években a magyar és nyugati értelmiség gyakorolt nyomást Budapestre, különösen a Helsinki Szerződés betartását ellenőrző konferenciák idején, míg végül sikerült a magyarországi kommunista párt urából, Kádár Jánosból valamiféle udvarias tiltakozást kipurcolni.”

„Mi lenne ha Erdélyt függetlenítenék?” – teszi fel a kérdést az amerikai lap, utalva arra, hogy „Moszkva esetleg kénytelen lesz Romániát hasonlóval büntetni független külpolitikájáért, mint amit Hitler jónak látott az 1940-es bécsi döntésben. Bécsben, 1940-ben, Erdély kétötödét visszacsatolták Magyarországhoz, amit a Szovjetunió változtatott meg 1947-ben. Ceausescu kijelentésében egy ilyen lehetőség feltételezése benne van. A felháborító mód, ahogy Románia Erdélyt kezeli, megérdemli hogy a terület státuszának megváltoztatását komolyan mérlegeljék. Egyik ilyen megoldási javaslat lehetne Erdély korábbi független és semleges státuszának visszaállítása Svájc mintájára. Utóvégre is a hasonlóság a két hegyborította terület között meglepő, nem csupán földrajzi fekvésükben, hanem nyelvi, etnikai és vallási sokrétegűségükben is megegyeznek. Ezek mellett mindkettő magas kultúra örököse, kereskedelmi érzékük, függetlenség iránti törekvésük hasonlóan fejlett. Lássuk hát, hogy az új szovjet nyíltság, a glasznoszt, hogyan küzd majd meg Erdély problémájával?” – fejezi be Keresztes Péter cikkét a *Wall Street Journal*-ban, amit itt csak röviden, de hűségese átültetésben adtunk.

Sok ilyen írásra lenne szükség, mint Keresztes Péteré, ahhoz hogy valamiféle változásra közvélemény alakuljon ki. Érdekes észrevenni Erdély függetlenítésének gondolatát, ami – ha nem is elégíti ki a ma már csak idősebbek érzéseiben élő területi jogfolytonossági igényeket – olyan megoldás lenne, amitől remélhetnénk az erdélyi magyarság jobb sorsát és megmenekülését a beolvasz-

tástól. A független Erdély *ab ovo* úgy jönne létre, hogy abban a lakosság egyharmadát kitevő magyarság nem kisebbségként, hanem az államalkotó két nép egyikeként természeti jogaihoz visszahelyeztetne. Amerikai magyar emigrációs körökben egy ilyen megoldásnak erősödő táborra van, akikben uralkodik a meggyőződés, hogy egy ilyen megoldás általános követelésétől remélhetnénk legalább annyit, hogy az erdélyi magyarság kérdése ki-mozdulna a jelenlegi stagnáló állapotból.

Az erdélyi problémának Európában nagyobb sajtója van, mint az angolszász országokban. A német nyelvű sajtó egyik legjelentősebbje, a világtekintélyű svájci napilap, a *Neue Zürcher Zeitung* figyelemmel kíséri a vasfüggöny mögé került Európa országainak sorsát. Nem is kerülhette volna el a lap figyelmét ilyen nagy port felvert esemény, mint az Erdély története körüli vita. A svájci lap nem a vitával foglalkozik, hanem magával a könyvvel, de annak pozitív tartalmi ismertetése is állásfoglalás a magyar szemlélet mellett. Nem a tartalomért tehát – amit bővebben már ismertettünk –, hanem a kifejtett álláspont miatt idézzük a *Hadak útján* című müncheni magyar katonabajtársi folyóiratban megjelent magyar fordításból a *Neue Zürcher Zeitung* cikkét:

„A részleteket nem ismerő külföld meglepve és értetlenül áll a tényekkel szemben, hogy egy Magyarországon megjelent történelmi mű miképpen okozhat heves ellentéteket Románia és Magyarország között... A mű egyebek között Nicolae Ceausescu állam- és pártelnök éles támadását vonta maga után. Ceausescu arról beszélt, hogy a mű néhány »fasiszta, sovinizista és rasszista« tételt kapott fel és szemére vetette az Akadémiának, hogy »megsértett egy idegen népet«. (A lap itt megemlíti, hogy a mű mögött nemcsak az Akadémia, hanem a magyar kormány egy tagja, Köpeczi Béla kultuszminiszter áll.)

Ennél fogva következetes, hogy Bukarest felháborodása nemcsak a szerzők és kiadó ellen irányul, hanem a hivatalos Magyarország ellen is. A magyar államvezetés ezzel a tíz esztendő alatt készült művel nyilvánvalóan saját álláspontját is kifejezésre juttatta. Két körülményt kell itt mértékadónak tekinteni: az Erdélyben élő magyar nemzeti kisebbség sorsa feletti aggodalom az utóbbi években mind erősebben vált Magyarországon belpolitikai problémává, így a hivatalos személyiségek – legutóbb maga Köpeczi Béla is – kényszerültek az Írószövetség kongresszusán tiltakozni a vád ellen, hogy a kormány ebben a kérdésben passzív maradt. A Budapesten megjelent mű válasz a román történelmi elképzelésekre, melyek radikálisan különböznek a Magyarországon érvényes ideáktól. A német és magyar dolgozók tanácsainak ülésén maga Ceausescu is szót emelt és kijelentette, hogy »senki sem szabad valamely szomszéd nép történelmét szégyentelenné meghamisítani.« Valószínűleg ez volt a beszéd egyetlen mondata, amit mind Bukarestben, mind Budapesten fenntartás nélkül aláírnak.

A háttérhez tartozik az a tény, hogy a kerekén 2000 oldalas és tudományos igényei végett nem mindig könnyen olvasható mű Magyarországon bestseller lett – borsos ára, 950 forint ellenére, ami egy átlagos havi kereset egyötödét teszi ki. (A lap itt megjegyzi, hogy:) ... új kiadás és rövidített fordítások készülnek, melyek nyugtalanítják a román vezetést. A könyv 40 000 példányban jelent meg és már januárban elfogyott. Mind román, mind magyar részről élénken emlékeznek arra, hogy az első világháborút követő békekötés alkalmával Románia azért volt képes igényeit kielégíteni, mert a román diplomácia és szellemi elit megkötött és

ápolta kapcsolatai révén rokonszenvet volt képes ébreszteni álláspontjai iránt. A magyar kísérletek saját ügyük érdekében a dilettantizmus érzetét ébresztették és patetikus tiltakozásban merültek ki – olvasható az előttünk fekvő műben is.

A román–magyar ellentétek azonban a történelmi kronológiában lényegesen régebbi eredetűek és visszanyúlnak a késő ókorra és korai középkorra. Így nem szabad csodálkozni azon, hogy ezek a témák ma is a politikai beszédek anyagát képezik. Természetesen itt inkább ideológiai kérdésekről van szó, melyek igyekeznek alátámasztani a hegemoniális igényeket, annak alapján, hogy melyik nép, a román vagy a magyar vette-e előbb birtokba a mai Erdélyt. A magyar történészek álláspontja egyértelmű: Dácia tartományban (provincia), amit a rómaiak 106-ban hódítottak meg és 271-ben kiűrtettek, nem maradt romanizált (latinizált) nép hátra. Ehhez az impériumhoz való tartozás ideje sem volt elegendő, egy dáko-román nép jelenléte a Kárpátoktól északra nem támasztható alá sem iratokkal, sem archeológiai leletekkel, s ellentmondanak ennek a helynevek is. Ismertek azok a népek, melyek a népvándorlás során itt rövidebb-hosszabb ideig tartózkodtak – gótok, gepidák, hunok, avarok, szlávok – de nyoma sincsen romanizált dákoknak, vagy éppen egy dáko-román államnak.

A magyar történészek tehát nagy gondot fordítanak az olyan történészkedés cáfolatára, miszerint a román állam, mint a dákok utóda, 2500 esztendő megszakítatlan múltra tekint vissza. A magyar adatok szerint az oláh lakosság csak a 896. évi magyar honfoglalás után, a XII. és a XIII. században szivárgott be a Balkán felől. A Ceausescu által is idézett Anonymus, III. Béla király jegyzője, aki a 13. században megjelent művében a »Gesta Hungarorum«-ban a honfoglaló magyarok küzdelmeiről ír az oláh fejedelmekkel, az Akadémia által kiadott műben mint olyan krónikás szerepel, aki a kora előtti 300 esztendő történéseiről keveset tudott, de a történelmietlenül gondolkozó középkor szokása szerint saját korát vetítette a múltra vissza. Az oláh lakosság jelenléte Erdélyben Anonymus idején már okmányilag bizonyított tény, és nem szűnt meg növekedni a következő századokban. Itt részben a magyar királyok tudatos telepítési politikájáról, később az erdélyi fejedelmekéről és a földbirtokos nemesség telepítéseiről van szó, akik a tatár- és török időkben annyit pusztított országban keletkezett népesedési hiányokat igyekeztek pótolni, illetve munkaerőkhöz juttatni.

Rövidebben, de lényegesen erősebben utasítja vissza a magyar történetírás e műve azt a fő román tételt, hogy Oláhország vajdája, Vitéz Mihály (Mihail Viteazul) 1599-től két esztendőig tartó uralma során »első ízben egyesítette a három román fejedelemséget.« A magyar történelmi mű szerint Erdélyben abban az időben nem létezett román többség. Mihályt soha nem választották Erdély fejedelmévé és ő sem tett kísérletet arra, hogy a Kárpátokon túli két oláh tartományt valamely központi kormányzat alá helyezze, vagy egyesítse Erdéllyel.

Legkésőbb ezen a helyen kell korrigálni azt a benyomást, hogy a budapesti Akadémia által kiadott könyv kizárólag a román–magyar viszonyok szentelt polemikus mű. Elsősorban meg kell jegyezni, hogy a három kötet szerzői figyelembe vették a román szakirodalmat is, kimerítően foglalkoztak a témák egész sorával, így a Középkor végén Erdélybe telepített szászok kérdésével is. Továbbá ugyanígy az egyetemes európai helyzettel a XVI. századtól kezdve, a Török Birodalom és a Habsburg Impérium között lavírozó erdélyi fejedelemségekkel ugyanolyan részlete-

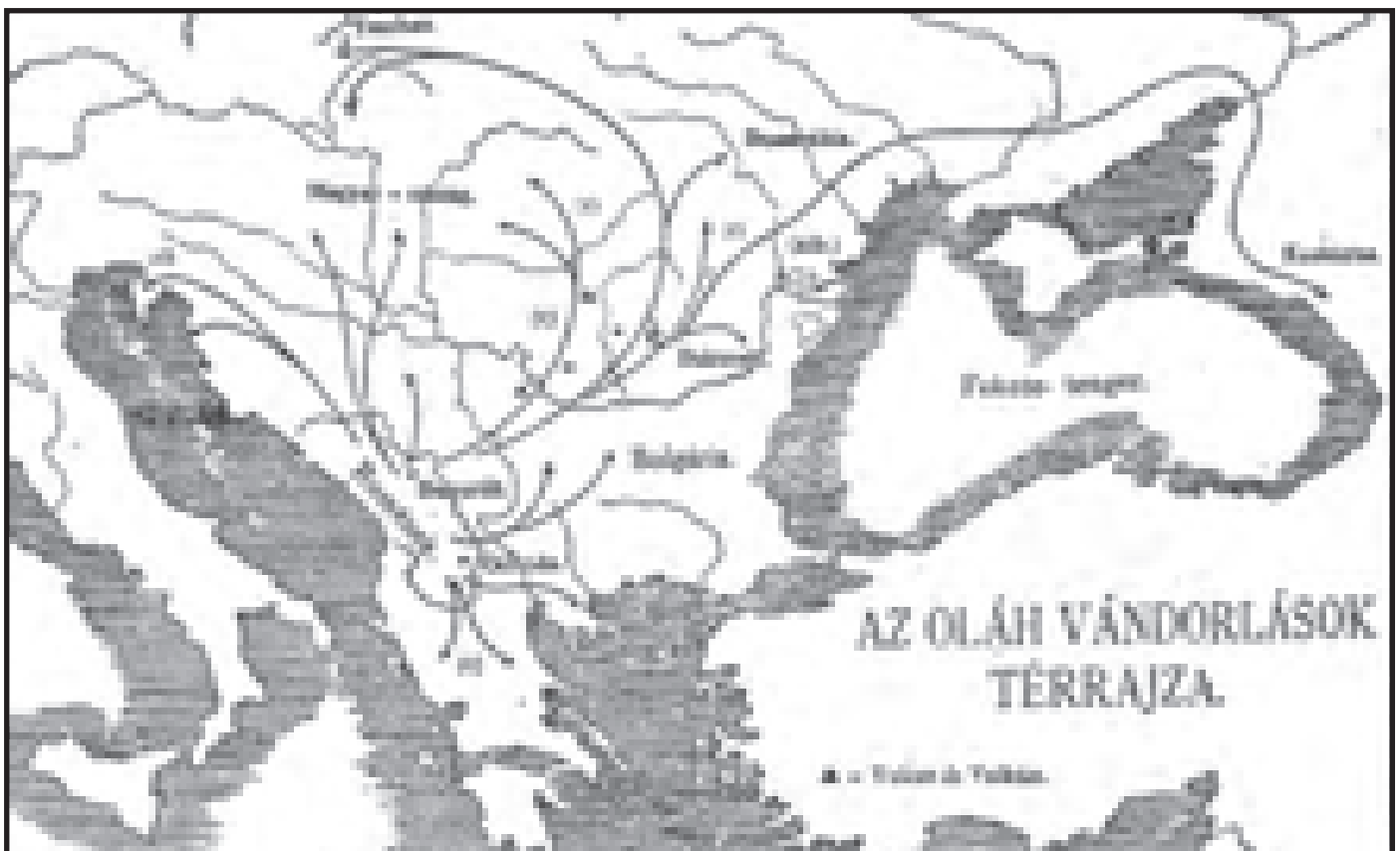
sen, mint a balkáni kapcsolatok kérdésével és az erdélyi gazdasági és kulturális, valamint a nagyon bonyolult vallási fejlődés problémáival. Meg kell állapítani, hogy a mű hangvétele hangsúlyozottan tartózkodó, olyannyira, hogy aki a román nép vagy történelmének nagyjai »megsértéséről« beszél, nem ismeri a mű szövegét.

Ellenkezőleg! A magyar történelmi mű nagyon világosan kimondja, hogy Erdély román népessége a XVIII. század közepétől az össznépség többségét tette ki. Nem kell a rómaiakra hivatkozni ahhoz, hogy a tartós jelenlét és annak súlya történelmi jogokkal jár. Ez az egyik olyan megállapítás, mely nem kerülheti el az olvasó figyelmét. Kritikusan és nyíltan ismerteti a mű a románok hosszú és eredménytelen küzdelmét, hogy a magyarok, székelyek és szászok mellett »negyedik nemzetnek« ismerjék el. És valóban tragikus a kép, amit a XIX. század első fele mutat. A liberalizmus és a március előtti időszak Kelet-Európa számára is a nemzeti ébredést és társadalmi jogok követelését jelentette. Minden törekvés a másodízben említett téren nem volt elegendő leküzdeni az ellentéteket az elsőt, és így kerültek 1848-49-ben a románok és magyarok ellenségként egymással szembe. A budapesti történészek nem titkolják az intoleráns, az anyagi cenzushoz kötött választójogra és az iskolapolitikára támaszkodó magyarosítást, amit a Monarchia magyar részében, különösen a század utolsó harmadában folytattak, és rámutatnak arra, hogy az első világháború vége felé a tizenkettedik órában a közeledési kísérletek már nem számíthattak kellő eredményre. A trianoni békeszerződést, mely a történelmi Erdélyen kívül a magyar Alföld egy részét és városait Romániához csatolta, a szerzők diktátumnak mondják és különleges helyzetükben hivatkozhatnak arra is, hogy az imperia-

lista békerendezést a nemzetközi kommunista mozgalom is elítélte.

A *Kitekintés*-nek nevezett befejező rész, mint említettük, Köpeczi Béla tollából származik, meglehetősen rövid. Azt írta, hogy: »A kutatás jelenlegi állapotában nem lehet részletes analízist végezni.« Feltehetően e mögött nemcsak a politikai elővigyázatosság áll, hanem annak jelzése is, hogy a román levéltárak nem állnak rendelkezésre. Az első, a román királyságnak szentelt fejezetben a szerző nyíltan kimondja, hogy a magyar kisebbség helyzete diszkrimináló rendelkezések következtében szakadatlanul romlott, és a román kormány által is elfogadott kisebbségvédelmi garanciák holt betűk maradtak. A második tanulmányból, mely a II. világháború utáni szocialista Romániáról szól, hiányzanak az ilyen értelmű kommentárok, és Köpeczi kitér a statisztikák ismeretetésére. Megemlíti az autonóm magyar terület megszüntetését 1968-ban és kétségbe vonja a román népszámlálások értékét. Míg Románia 1,7 millió magyarról kíván tudomást venni, Köpeczi rámutat arra, hogy a következő népszámlálás már 1,8 millió magyart mutat ki, 1977-ben. Ugyancsak statisztikák alapján állapítja meg, hogy egyre csökken az elemi és középiskolák száma, és az egyetemeken csak néhány fakultáson oktatnak magyarul. A magyar nyelvhasználat a közéletben teljesen háttérbe szorult, állapítja meg a miniszter.

A magyar történészek az előszóban kijelentik, örömmel üdvözölnék, ha egyszer magyar, román és szász szerzők közösen írnák meg Erdély történetét és így kibeszélhetnék magukat az ellentétek és közösségek felől. De nem kell prófétának lenni a jóslathoz, hogy ez hosszú időre ájtatos kívánság marad” – fejezi be tanulmányát a *Neue Zürcher Zeitung*.”

III. rész

Az Erdély-történet kiegészítése

A Budapesten megjelent három kötetes Erdély-történet egyik hiányossága, hogy nem foglalkozik az oláh nép eredetével bővebben, bár világosan megjelöli a balkáni származást. Indokolt lenne ez már csak azért is, mert a dáko-román elmélet tagadása mellett hasznos lenne pozitív származás-elméletet adni. Indokolt lenne amiatt is, mert nem csak egy közeli szomszéd népről van szó, hanem részben körünkben felnőtt népről és a történelmi Erdély lakóinak Kelet-Magyarország elszakítása idején is többségi népessége volt az oláhság. Hogy jelentőségre csak az utóbbi évszázadban jutott, az csak elmaradottsága miatt volt, meg amiatt, hogy a Balkán-kibocsátotta hegyi törzsek éppen Erdélyben ötvöződtek román néppé. Márpedig, amíg ez nem történik meg, nincs nemzeti öntudat és nincs államszervező készség. Majd amikor már elérkezett erre a pontra, szembetalálta magát a függetlensége és területi integritása visszaszerzésén fáradozó magyar nemzet törekvéseivel.

A történelem hozta úgy, hogy elsőnek a magyar nép vágyai teljesültek a kiegyezésben, de így is csak részben. Bizonyára a kisebbségek elszakadó törekvésének is része volt abban, hogy a magyar nemzet elfogadta a kiegyezés kialakított tételeit, amelyek közt ott volt a legfontosabb, a Szent Korona országának területi épsége, amit éppen az »Unió Erdéllyel« állított helyre. Ez a megoldás a maga korában épp olyan természetes volt, mint a románok egyesülési törekvése. Félmegoldás volt, de korszerűtlen lett volna minden olyan megoldás, amely államterület átengedését kívánta volna – akkor, amikor például nem volt Lengyelország.

A magyar vezetők tisztában voltak a román törekvésekkel, a Tiszáig nyúló Nagy-Románia olthatatlan vágyával. Azt is nagyon jól tudták, hogy ezt a vágyat nem lehet leszerelni engedményekkel, azok még csak fokoznák a románok törekvéseit. Azzal is tisztában voltak a magyar vezetők, hogy egy adódó történelmi lehetőséget – amire a balkáni tűzfészek könnyen alkalmat ad – a románok fel fognak használni. Törekvéseiknek alátámasztására nemzeti hittanná tették még a múlt században a római származást, összehasonlítva a dák eredettel, ami valósággal fanatizálta a Kárpátok mindkét oldalán az oláh törzseket.

Oláh néptörzsek eredete

Hiányoljuk az *Erdély történetéből* a már korábban említett szakmunkára, dr. Réthy Lászlónak 1890-ban kiadott *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása* című tanulmányára, mint a tárgykörbe tartozó kultúrtörténeti műre történő hivatkozást. Elsősorban azért, mert valószínűleg ez volt az első átfogó tudományos munka, amely szembeszállt az „ősi foglalás jogait” fanatikus törekvésekbe állító szándékkal.

Réthy könyve elősorban nyelvészeti munka, de sok történelmi vonatkozása érdemessé teszi, hogy foglalkozzunk vele. Így az alábbiakban idézzük az oláh nép származására vonatkozó részeket:

„A renaissance idején, midőn az európai műveltség a világi ismeretek felé fordult, Hunyadi Mátyás budai udvarában élt Bonfinius volt az első, aki Erdély rumén ajkú népének rómaiságát felismerte, abban Trajánus dácziai koloniusainak maradványát látta... Bonfinius hagyománya íróról-íróra szállt s az ismeretek terjedésével európai keletet nyert, mielőtt a ruménség maga csak gondolt volna is arra: minő vérből veszi eredetét... Midőn a XIX. század elején a rumén történetírás megszületik, s az európai tudományosság a rómaiság viszonyaival nagyobb készséggel foglalkozik, már régi nézetet talál, mely a kárpáti rumén elem s Traján császár hódításának összekötő fonálát kézbe adja. E fonalon indul meg a rumén történetírás, melynek két első képviselője, vagy inkább megalapítója Major Péter és Sinkay György, több lelkesedéssel mint tudománnyal, bizonyítani igyekeztek a tételt, midőn összegyűjtik az adatokat, melyek szerintök az oláh nyelv, faj és intézmények dácziai rómaiságát bizonyítják. Az oláh történetírás azóta folyton a mesterek nyomán jár, de az elvet, hogy t. i. az erdélyi és a kárpátokontúli oláhság Traján légióinak maradványa, a nyugat-európai tudomány is elfogadta s azt nagy nevek: Thierry, Gibbon, Ranke, Mommsen is támogatják.”

„Jó ideje, hogy e tanokkal szemben egy új felfogás igyekszik érvényesülni, mely a ruménség kontinuitásának bizonyítékait hézagossáknak, az egész eredményt elnagyoltnak látja, s úgy vélekedik, hogy az oláhság s a dácziai rómaiság összefüggése egészben véve nem egyéb látszatnál, mely a kérdés részleteinek közelebbi vizsgálata mellett menten szétfoszlik. Ez iskolának Sulzer, Kopitar, Mikosich, Goos, Roesler, Hunfalvy Pál és Tomaschek nevezetesebb képviselői, kik első sorban nyelvészeti tényekre támaszkodva, az oláhság eredetének bölcsőjéül a Balkán-félszigetet jelölik meg, honnan a középkor végefelé kerül a dunáninneni területekre, számban is itt erősödve meg.”

„A ruménség balkáni eredetének föltevésére az a körülmény vezetett, hogy Thunmann (1774-ben megjelent) könyvének nyomán ismertté lőn, hogy a dácziai területen lakó ruméneken kívül ugyane nyelvet Macedoniában (albán és görög-bolgár területen) is beszélnek, s már kezdetben feltűnt az a szoros egyezés, mely az északi és déli (dácziai és macedoniai) rumén nyelvek között fennforog. A kelet-európai ethnografiai viszonyok tanulmányozása e tényhez később egy újat is kapcsolt, azt ugyanis, hogy a ruménség egy harmadik ága Istria félszigeten is található, mely a XVI. században Veglia szigetére is kiterjedt...”

„1880-ban s a következő években több előmunkálatot tettem közzé, melyek: »A magyar pénzverő izmaeliták és Bessarábia, Anonymus erdélyi oláhokról«, »A Hunyadiak eredete«, »A román királyság címere és színei« címekkel jelentek meg. Az elsőben az eredmények súlypontja a havaselvi Bazarádok dynastiájának eredete s a havaselvi vajdaság alakulásának kérdésére esik, a másodikban az Anonymusnál található oláh vonatkozások értékét igyekeztem meghatározni, utóbb nevezett tanulmányaimban a Hunyadiak állítólagos oláhságával s a román királyság s az oláh nemzeti színekkel foglalkozom...»

A fenti idézetekkel kapcsolatban megjegyezzük, hogy Mátyás király történésze – akitől kiindult a magyarságra nézve e végzettsé vált elmélet – költött még ennél nagyobb történelmet is. Tudjuk, hogy Bonfini, királya utasítására, megírta Magyarország történetét. Ebben a *Chronica Hungarorum*-ban például azt írja királyáról, hogy a Hunyadiak hollós címere bizonyossága annak, hogy Mátyás ősei Valerianus Corvinustól származnak, akik pedig Jupiternek, az istenek királyának egyenes leszármazottai voltak.

Innen ered a Corvin (Holló) név használata Mátyás király és fia esetében. A rómaiakkal való rokonítás módfelett tetszett az oláhoknak és így a Hunyadiakkal való atyafiság is már kívánatos lett. A románok találtak is, mert kerestek, a Hunyadi család származásának ismeretlen oldalaira illeszthető adatokat „román” származásuk igazolására. Náluk az ilyesmi nem probléma, a román történettudomány a nemzeti büszkeség és öntudat növelését fontosabbnak tartja minden egyébénél.

Dr. Réthy László részletesen ismerteti a korabeli dáko-román elméletet, majd két ponton, nyelvi alapon bizonyítja, hogy az elmélet valótlan-, lehetetlen feltételezésen alapul:

„1. Dáciában nem volt romanizmus, mert colonusai nem beszéltek az itáliai lingua rusticát, s ha beszéltek, azt csak mint tanult nyelvet vitték Erdélybe. 2. Ha Dácia területén új-román nyelv fogamzott volna meg, ennek a latinság III. századbéli alakjából kellett volna kiválnia... Róma alkotásait elpusztítják a barbárok. Még a városok nevei is elenyésznek mind, nem lévén senki Dáciában, ki azok emlékét fönntartsa... A latin írók, leletek s összes tudásunk szerint Dácia végkép megszűnt római lenni... Ha, mint az oláh continuitás hívei hiszik, Dácia románsága vagy romanizált őslakossága Aurelianus korát is túléli a Kárpátok között, csodálatos, hogy erről semmi tudomása sincs a szomszéd római (majd konstantinápolyi) császárságnak. Dácia megdőlése óta a XII.-XIII. századig Kr. u. se Nyugat-Európa, se a keleti császárság, mit se tud dáciai románságról, pedig a konstantinápolyi császárok folyton éber figyelemmel kísérik a Dunán túli viszonyokat, sokszor beavatkoznak az ott folyt mozgalmakba...”

„A rumén nyelv mit sem tud dáciai római életéről. A rumén nyelv föl sem ér a II.-III. századokig. Egész lénye más történelekről beszél. A rumén nyelv csak olyan korban keletkezhetett, mikor Dácia már réges-régen nem volt a birodalom része... Hegyi pásztornépek voltak a rumének ősei. Ezek a pásztornépek alkottak s fejlesztettek egy nyelvet hegyeik közt, mely fülünkben mint római nyelv cseng. De csak külsőleg római nyelv az, belső szerkezete teljesen elüt a római irodalmi nyelvtől, mintúgy a lingua rusti-cától, s az újromán (olasz, spanyol) nyelvektől általában. Másféle alakulás, mint a nyugati román nyelvek. De szerkezetében ugyanaz a nyelv, melyet Illyricum barbár népei beszéltek... Legtöbb idegen úgy van a tanult nyelvvvel, hogy beszél a számára idegen nyelvet, de anyanyelve anyagával vegyíti azt, annak szabását alkalmazza rá s a szavakat anyanyelve hangtörvényeihez hasonítja. Minél távolabb áll az anyanyelv és a tanult nyelv szabása, szelleme egymástól s minél nagyobb a különbség a népek műveltségében, annál nehezebb a különbségeket kiegyenlíteni, az anyanyelv érvényre jutásának mértéke is annál nagyobb. Így voltak a rumének ősei is. Olasz anyagot beszéltek, de a nyelv szellemébe nem hatoltak be, hanem a faji és műveltségi különbség korlátai között, abba az illyr nyelv egész rendszerét vitték bele. Az albán nyelv adja kezünkbe a kulcsot: benne megtaláljuk a rumén nyelv belső képét.”

A tanulmány szerzője itt nagyon mélyreható, bő összehasonlító studiumba bocsátkozik, majd megállapítja:

„A rumén nyelv, melynek bölcsőjét a dalmát és albán hegyvidékeken találjuk: már eredetileg tájszólásokra oszlott, mint maguk az illyr nyelvek, melyeket vidékek szerint dialectusokban beszélnek a mai albánok is... Ilyen szavak, mint: természet, állam, haza, nemzet, hivatal, vélemény, ok, szokás, nyilvánosság, alkalom, társadalom, hiányzanak a rumén nyelv román anyagából. Annál jobban ismeri a nomád életet. Egész világnézete a hegyi

életre vall, félelme a farkas (lup) s a forgósél (furtuná)...”

„A görögséggel való érintkezés idejéből származnak a rumén nyelvnek a földművelésre vonatkozó némely szavai... De mint a föld népe, mindjobban ki volt téve a szláv népeknek, kikhez mindig több s több vérszerinti kötelék is fűzi a rumént. Úgyszólván összefoly most már a két népelem, a ruménség javára, mely számban gyarapodik, nyelvét pedig a szláv elem fokozatos műveltségével, mi később szláv kereszténységet s szláv államalakulásokat hoz létre: a szlavizmus jobban és jobban átjárja. A rumén nyelv új fejlődés mesgyéjére lép e viszonyokkal. Román forrásai teljesen kiapadva: szláv civilizációra van utalva, aminek végeredménye az, hogy a ma beszélt rumén köznyelv egyötöd latinság mellett háromötöd szláv anyagból áll.”

„Ez a rumén nyelv eredetének s első alakulásának története. A rumén nép történetét a historia meg nem írta: egyetlen forrásunk e történetek megértéséhez maga a nyelv, mert a nyelvek megőrzik a népek történeteit, mint a geológiai képletek az őssállatok lábnyomait s kiveszett növényfajok roncsait őrzik meg, miből messze korszakok történeteit olvassa ki a tudomány. A rumén nyelv is elmondja azokat a törvényeket, melyek fölötté századok hosszú során végig vonultak...”

A könyv további részén a vándorlás nyelvi hatásait és bizonyítékait sorolja, de ezt követni már nem feladatunk. Érdekes számunkra még az a rész, ahol a szerző világosan megmutatja, hogy az oláhok a XIX. század második felében nem kisebbségi jogokért küzdöttek elsősorban, hanem: Nagy-Románia »visszaállításáért«! Nem elírás, hanem az ország legnagyobb létszámú kisebbségének hittana, amit nemzetté alakulása során szívott magába azzal a meggyőződéssel, hogy az előbb-utóbb valóra válik. Ha van egy népnek kollektív vágya, az hihetetlenül nagy erőt biztosít számára. Az itt következő idézet még arra is hasznos, hogy bemérjük általa Jászi Oszkárnak és társainak oly súlyos következményekkel járó téves nézeteit, amelyekkel még csak fokozták a liberális eszmék okozta nemzeti hanyatlást:

„Az olvasó műveimből meggyőződött arról, hogy a trajánusi Dácia s a mai kárpátvidéki oláhság között nincs semmiféle összefüggés, hogy az oláhság Dunán-innen csak a középkorban jelentkezett s mint nomád nép helyezkedett el Erdély hegyvidékein, annak magyar, székely, szász lakossága közé ékelődve, melyek az országrész kizárólagos politikai elemei voltak.”

„Meggyőződött arról is, hogy román fejedelemségek Erdély területén soha sem léteztek, s nem létezhetek, sőt a két vajdaság önálló politikai élete is idegen színezetű civilizációkból nő ki, ami csak később lesz rumenné, midőn tudniillik a nemzet megalakulása e területeken végbement.”

„Ez a történelmi igazság. Igen, de az oláh nemzet Major kora óta más ideákban élt! Az oláh történetírás a nemzeti gondolkodásnak medret ásott, ebben a mederben haladt az egész irodalom, ebben a mederben csinálódott meg a »román« irodalmi nyelv, ebben a mederben folyt össze az oláhság összes törekvése. A politikai érzés és aspirációk is a megásott meder irányában növekedtek. A Major-féle tanok hozták létre az oláhság egyesülésének ideáját, melynek eredménye volna egy Havaselve, Moldva, Erdély, a magyar alföldi megyék, Bukovina, Bessarabia területén alakulandó nagy román státus.”

„Nem titok, hogy Románia nagyzó politikuskai egy ilyen státus megalakulásában hisznek s e hitben osztoznak a Magyarország területén lakó oláhok túlzó elemei is... Egy ilyen státus alakulását pedig csak a trajánusi Dáciára való hivatkozás indokolhatja!”

„Folyik is a tollharcz évtizedek óta, e státus létjogáért. A bukaresti és erdélyi oláh újságok naponta hirdetik az oláhok ősi jogait Erdélyre s szítják a gyűlöletet a magyar állam s a magyar faj ellen. Gredisteanu képviselő Jassy-ban pohárköszöntőben mondta el, hogy a román koronának hiányzó gyöngyeit (Erdélyt, Bukovinát) fegyverrel is vissza(!) kell szerezni. Congressusok ülnek össze (így Nagy-Szebenben 1881-ben), melyek az európai közvélemény elé terjesztett memorandum alakjában tüntetnek a fennálló politikai státus (Erdély uniója) ellen”

„Romániában, a népiskoláktól kezdve fel az universitásig tanítják és magyarázzák ezt a történetet (a gyengébb sarjadékoknak versekben, az egyetemi hallgatóknak »istoria critica« alakjában), a geográfiát is olyan térképekről tanítják – Dácia moderna – melynek részei: Havaselve, Moldva, Bukovina, Bessarabia (Romania subjugata), Erdély, Marmatia (!), Timisiana (!), Crisiana (!).”

„Természetes, hogy az oláh nemzeti felfogás, melyet politikai tényezők tartanak fenn: fogva tartja az oláh tudósokat, s kik akarva, nem akarva, kénytelenek a kikezdett nyomokon haladni, különben ellentétbe jönnének a nemzeti politikával, melynek alapszémjét a Traján-féle tanok és a ruménség dácziai continuitása képezi.”

„Nem akarom én ezzel azt mondani, hogy egy Gredisteanu, vagy az akadémiai titkár Maniu ismerné nemzete történetét s politikai célzatokkal bújnák el az elől: éppen nem. Gredisteanu, Maniu és velük együtt az oláh olvasóközönség legnagyobb része hisz a Major-féle történetekben. Nem is lehet ez másképp. Egy százados irodalom, ugyanazon tónusból hirdeti ezeket a tanokat, több generatio felnőtt azokban, a nemzet gondolkozó részének úgyszólván vérébe mentek át.”

„Hanem azokat az oláh historicusokat értem, aminő Hasdeu is az »Istoria Critica a Romaniei« kiváló tehetségű, tudós szerzője, akinek könyvéből pontról-pontra ki tudjuk mutatni, hogy az oláh nemzeti tudomány gyengéit csak olyan jól ismeri mint mi, amit a tárgyalás módjával árul el: azzal tudniillik, hogyan kerülgeti a kérdés »ne nyúlj hozzám virágait«, hogy siklik el lényeges és fontos körülmények mellett, lényegtelen és látszólagos bizonyítékoknak mesterséges fogásokkal minő kiváló szerepet tulajdonít, hogy bonnyolítja össze a kérdés szálait ott, ahol azok önként kibomlanának...”

„De az oláh tudományosság legkiválóbb elemei is elsősorban politikusok s csak másodsorban tudósok... Úsznak az árral maguk is, jól tudva azt, hogy abban a pillanatban, mikor az oláh historiai-írás felhagy a megkezdett iránnyal, menten szétdőlt a bástya, amely mellől a politika jelszavait hirdeti s megszűnik az az alap, melyen Románia Erdélyt magának reklamálja.”

„Az ősiség jogáról, az oláh nemzet politikai hivatásáról mondani le theoretikus ismeretekért!... Micsoda kárpótlás volna ez? Halomra hányni egy egész irodalmat, melyben élő nagyságok vannak érdekelve... Micsoda felfordulás kerekednék ebből?... gondolják az oláh tudósok s fáznak mindentől s elzárkóznak minden elől, ami ilyen fordulatra csak emlékeztet is.”

„Ekkor nem lehetne többé az erdélyi oláh újságoknak sem (Tribuna, Gazeta Transilvaniei, Telegraful Roman) magyar invázióról beszélni, mely az oláh területek régi civilizációját semmisítette meg, nem lehetne az oláhoknak a többi erdélyi nemzetekkel szemben való műveltségi és gazdasági hátramaradottságáért untalan a magyarságot s a magyar államot tenni felelőssé, hanem a faj eredeti characterében, bevándorlásának körülményeiben, s a

bevándorlást megelőzőtt történetekben kellene keresniök az okokat s kénytelenek volnának beérni azzal a helyzettel, amelyet a magyar haza befogadott idegen ajkú lakosainak oly páratlan bőkezűséggel biztosít (Nemzetiségi törvény). Az ifjú Romániában is új korszak kezdődne: a szerény megféréskora a hatalmasabb és öregebb szomszédal a Kárpátok mögött.”

„De ki érné be ezzel ma a fiatal Románia politikai köreiben s az erdélyi oláh újságok redactióiban?”

„Az oláh nyelvtudomány és historiaírás ilyen körülmények közt a legsiralmasabb tétlenségre van kárhozthatva. Az oláh tudósok folyton hazug utakon kénytelenek haladni, hitegetni magukat s áztatni a közönséget, s kénytelenek nézni, hogy a rumén nyelv és nemzet kritikai történetei hogy íródnak meg idegen irodalomban, melyeket a nemzet minden tiltakozás ellenére is elébb-utóbb el fog fogadni (!) s hogy vesztenek az ő jelszavaik az idegen munkásság eredményei mellett.”

„Mitévők legyenek ilyen kényszerhelyzetben? azt teszik az oláh írók (tisztelet a kivételeknek), hogy mivel érveik nicsenek, értéktelen műveik tekintélyét erőszakolják, gyanúsítanak, vádaskodnak, szerte és folyton hirdetik, hogy egy Roesler Róbert, egy Miklosich, egy Tomaschek ignoránsok a rumén nyelv-kérdésben, hogy historia hamisítók (miért, kinek a kedviért?), Hunfalvy Pál pedig a magyar chauvinista politika eszköze, stb. stb.”

„Ha pedig köztük akad ember, aki a tudományt, nem a nacionalitás hamis szempontjából és eszközeivel műveli, de olyan eszközökkel és célokkal, minővel azt Nyugat-Európában művelik: az menten bukott ember. Az érdemes Cihac, a kiváló oláh nyelvtudós, a »Dictionnaire d'etymologie Daco-Romane« szerzője a példa rá, akinek vétke az, hogy két kötetes művében a rumén nyelv latin eredetű és idegen anyagát különválasztotta, amiből kitűnik, hogy a rumén nyelv összes anyagának egy ötöde latin eredetű, három ötöde szláv, egy (ötödik) ötöde albán, görög, magyar, stb.”

„Cihac bukott emberré lett Romániában (úgy tudom Wiesbadenben élt és írt, műveit pedig majnai Frankfurtban nyomatta), róla jegyezte meg keserűen Maniu: »s ez az ember a román nemzet kebelében nőtt fel!« Tavaly, amikor a lapok Cihacnak halálhírét közölték, a román sajtó egy-két közönyös sorban emlékezett az oláh nyelvtudomány e derék s mindenesetre legeurópaibb képviselőjéről.”

„Ilyen körülmények között, a román történetirodalom emberei két kézzel kapnak egy-egy nyugat-európai író munkája után, aki távol a kérdés forrásaitól s be sem láthatva a román nemzeti tudomány műhelyébe: jóhízeműleg áll melléjük.”

„Az oláh tudományok közvetítőkre van szüksége. Ilyen közvetítők Picot, Jung, Pic, Kiepert.”

„Jung könyve újabban jelent meg második kiadásban. A román sajtó melegen üdvözölte az új kiadást, amit a tudós író meg is érdemel, mert a könyv őt a duna-melléki római történetek legszorgalmasabb bűvárai egyikéül mutatja be, mi is haszonnal forgathatjuk a könyvet, méltán sajnálhatjuk azonban, hogy a derék történetíró nyelvi kérdésekben az oláh tudósok vékonyka tudományával beéri s úgyszólván semmi ügyet nem vet arra a nagy vita-irodalomra, mely az oláh nyelvkérdés körül keletkezett.”

„Ilyen közvetítő Kiepert, a nagynevű geográfus is, aki azt hiszi (Lehrb. d. alten Geogr. 337.), hogy a régi Dácia s az oláhság mai lakóföldjeinek (esetleges) egyezésére theóriát lehet építeni.”

„Jung, Kiepert tekintélyek, Miklosich, Tomaschek, Hunfalvy ignoránsok – az oláh nyelvtudományban!”

A dáko-román elmélet szerepe

Bizonyára helyénvaló a megállapítás, hogy Réthy László könyve kerekén száz éve, tehát 1890 óta a románok dáko-román elméletének tudományos, egyben népszerű cáfolatát adja, ismertetése ezért magyar önvédelmi feladat. Nem szeretnénk olyan személy szerepében tetszelegni, mint aki áttekinti és felméri a magyar tudományos és népszerűsítő publicisztika mulasztásait e téren, de tény, hogy mi magyarok nem sokat tettünk a ránk nézve olyannyira veszélyes elmélet semlegesítéséért. Magyarországon inkább csak megmosolyogták a balga történelmet, mint amit úgysem lehet elhíttetni művelt körökben, legkevésbé tudományos vonalon. Nem számoltunk azonban azzal a gyakorlattal, hogy a szünet nélkül és ellenhang nélkül ismételt dáko-román szár-mazáselmélet felszívódott lassan a nyugati országokban megjelenő lexikonokba és ezen keresztül a tudományos munkákba. Ma már sokkal nehezebb a védekezés ellene, egyrészt azért, mert majd-három millió magyar van román fogságban, másrészt, mert a minket megszálló szláv nagyhatalom leintheszi azt. Miután a románok részére ez az elmélet a területfoglalás jogi alapja, minden magyarországi cáfolatot megvádolhatnak terület-visszakövetelési szándékkal, ami ebben a világrendben (keleten-nyugaton egyaránt) főbenjáró bűn, – Helsinkiben a magyarországi kormányzattal is aláírták a határok végsőleges érvényét.

A dáko-román származáselmélet új jelentőséget és új tartalmat kapott egy történelmi esemény által. Bár Sztalin haláláig a román történetírás is a munkásmozgalmi történelemre összpontosított, és a nemzetiségi kérdésben a lenini írott elveket követte, a magyar szabadságharc leverése után ez a magyaroknak aránylag kedvező helyzet gyökeresen megváltozott. Annak a biztonságnak és támogatásnak jutalmául, amivel a románok segítettek a magyarok elleni orosz felvonulást, két évre rá az oroszok kivonták megszálló csapataikat Romániából. (Különös összhangként az amerikaiak ekkor karolták fel az „elszakadó” román kommunista rezsimet.)

A dáko-román elmélet egycsapásra hivatalos államelmélet lett, aminek éle dühödtt fanatizmussal fordult az erdélyi magyarság ellen. Szinte új államvallásként proletár tartalmat is kapott: kidomborodott a nép, az ősi román nép történelmi szerepe azáltal, hogy évezredekben keresztül megőrizte faji létét, ősi latin nyelvét, római kultúráját a népvándorlás barbár viharaiban, hogy felkelt a magyar elnyomás ellen a századok folyamán és így tovább. Történelmi nagyjai a nép fiából emelkedtek ki, az egész oláh ántivilágot áthatja a proletár-öntudatos osztályharc. Ennek csituláival felszabadul és új célt talál magának az elnyomó kapitalisták, földbirtokosok, burzsujok elleni proletár düh, és nekirott a betolakodó, »jött-ment magyarok«-nak, akik 56-ban várták fajtestvéreiket, hogy ismét elrabolják Erdélyt, az ősi román földet.

Nincs ma a világnak kiszolgáltatottabb népe az erdélyi magyarságnál. Ennek a századnak minden álhúmanuma, fasisztaellenessége, nacionalista-ellenessége elolvad, mint a hóember a napon a román határokon. A világnak nincs füle meghallani, nincs szeme meglátni ezt a népgyilkosságot. Egyedül talán csak a magyar emigráció jobbik fele érez és tesz is valamit – meg kell mondani – teljes reménytelenséggel. Az emigráció több könyvet, több szakcikket jelentetett meg a dáko-román elmélet ellen, mint az egész magyarországi szakirodalom. De ne áltassuk magunkat: a néhány ezer példányban megjelenő könyv nem tudja ellensúlyozni azt a tengernyi propaganda kiadványt, amivel a románok elárasztják a világot. De még azt a kevés könyvet sem vásárolja meg a külföldi

magyar, és nem helyezi el könyvtárakban azt, ami megjelenik néhányak anyagi erőfeszítésével. Sajnos a magyar kultúrfőlény kevesebbet hoz létre a szakirodalom és pamfletirodalom terén, mint a román fanatizmus.

Történelmi tudatunk zavarai

Jól tesszük, ha a dáko-román elméletet nem azzal vesszük le a napirendről, hogy mint szintiszta fantazmagóriát megmosolyogjuk, és elmegyünk mellette tétlenül. Mert éppen ez a tétlenség az oka annak, hogy ez az elmélet csak nekünk, magyaroknak tűnik ostobaságnak, és ugyanakkor csak nekünk, magyaroknak ártalmas. A magyar tudományosság valahogy nem akarja ezt észrevenni, és ha a tennivaló problémával jár, inkább nem foglalkozik vele. Hébe-hóba esetleg egy közíró megpendíti, hogy a rólunk alkotott kedvezőtlen képhez mi is hozzájárultunk. De erről majd odébb szólunk, nézzük mit tartogat számunkra Száraz György *Történelmünk birtokbavétele* című írásában:

„...Történelmi tudatunkkal még mindig bajok vannak. Ha az okokat keressük, egy kicsit vissza kell mennünk az időben. Sokáig tartotta, részben még ma is tartja magát egy sztereotípiára a »bűnös« magyarságról, amely sztyeppe hordaként zúdult a Duna-medence népeire, leigázta és részben magába olvasztotta őket, s egy évezreden át a rabtartó szerepét töltötte be ezen a tájon. A nemzeti ellenállás idején szükség volt »párducos« hun-magyar ősök fényes tetteire az »előidőkből«. Tragikus, hogy ami itt szükséges volt – mert növelte az ébredő nemzet önbizalmát – az másfelől ellenérzést, sőt gyűlöletet szított. Így vált az ezeréves történelem egyrészt kizárólagosan a magyar dicsőség, másrészt rab nemzetiségek szenvedéseinek krónikájává... Ez a nemzetformáló, de későbbi generációkat is átítató mítosz-teremtés a maga korában – célját tekintve – aligha bélyegezhető retrográd törekvésnek. Talán nem minden tanulság nélkül való – amellet, hogy kitűnő példa a »dialektikus egység« fogalmára – ha felidézek itt két, az »ánti-világból« való »történelmi publicisztikát«. Íme az egyik, magyar szerző tollából a 30-as évekből, faji felsőbbrendűségünket bizonyítandó:”

»Eleink... fél Európát beszáguldozták mokány, borzas lovaik hátán, s amit kellett, harcban szerezték meg. Karddal a kard vasát, s haddal a búzát, aranyat adót. Fegyverkovács, varga, gelencsér akadt a meghódított népek között, akik lassú szekereken követték a száguldó lovasok tábort: s mi szüksége volt egy éjjel-nappal harcban álló lovas népek másra, mint fegyverre, csizmára, ruhára? De amikor Árpád s a hét vezér leszállt a Kárpátok szorosain e bőven termő, biztonságos tájra,... bealkonyult a régi vidám életnek. Véget értek a vad rohamok, a merész kalandok, a zsákmányoló portyázások, a magyarság bekerült Európa népei közé. És mi sem jellemzi jobban e föld varázsát, s azt a misztikus erőt, amely hegyeinkből, lankás síkságainkból és magából a magyarságból árad, mint az, hogy a németek, kik nyelvüket megtarthatták... mégis magyarok lettek!«

„S most íme a másik szöveg egy hajdani román publicista tollából: »Ezer éve annak, hogy iszonyú porfelleg verte föl Európát, s a halál árnyéka borult a pannon síkságra és Dácia völgyeire. Egy vad horda száguldott előre a gyújtogatás lángjai mellett. A gyermekeket kiragadták bölcsőjükből, és a falhoz verték, a halott kis testek mellől hajuknál fogva hurcolták el az anyákat, s a férfiakat megkötözve hajtották rabságba. Aztán a művelt nyugatra vetették magukat... A hunok voltak talán? Nem, de hasonlóak:

Áprád magyarjai. A mongol vadság utolsó kirajzása a tatárjárás előtt... Szent István és utódai alatt aztán a magyarok nemes elemeket vettek maguk közé a románok közül. Innen van, hogy a magyar mágnások annyira méltóságos tartásúak, nemes vonásokkal, mozdulatokkal, kifejező szemekkel, színpompás ruházatokkal.»

Nem akarok történészek dolgaiba beavatkozni, ezért is szeretném hangsúlyozni, hogy tisztán személyes megérzésre alapítom az alábbiakat, melyek alapját mégiscsak történelmi olvasmányaim és kiértékelő, valószínűsítő érzékem adja meg. Ezért aztán nem tudok megbékélni azzal a gyakorlattal, hogy Magyarország és a magyar nép történelme a honfoglalással kezdődik, de inkább csak Szent Istvánnal. Bár tény, hogy Árpád bejövetele és István megkoronázása feljegyzett és dokumentált esemény volt, és mindkettő elindítója egy történelmi folyamatnak, de az a közöny, amivel történetírásunk (sőt irodalmunk és történelem-tanításunk is) viseltetik országunk honfoglalás előtti állapotai iránt, mindig nyugtalanított. Tisztára úgy viselkedünk, mintha honfoglaló őseink lakatlan tájra költöztek volna, holott tudjuk azt, hogy a Kárpátoktól övezett medence az őskortól kezdve emberlakta terület volt, és a honfoglalást megelőző évezred ottani népeiről és eseményeiről van is elég történelmi kútforrás.

Révay József (nem azonos a hírhedt népművelési miniszter Révaival) *Séták a római Magyarországon* című könyvében írja:

„Százféle nép lakott ezen a területen [Pannoniában], apró törzsek, egymástól is idegen, egymással is ellenséges népek... A Duna balpartján krádok, markomannok, szarmaták, jazigok tanyáztak... (utóbbiak Kr. e. első században jelentek meg a Kárpát-medencében). A jazigok nem könnyűszerrel foglalták el a Duna-Tisza közét, meg kellett harcolniok érte a dákokkal. Valószínű, hogy maguk a rómaiak is a kezükre jártak, mert a dákokat tartották a legveszedelmesebb ellenségnek.” [Ezidőből való Pannónia római leigázása. Nem volt békés uralom, a dákok többször betörték, a pannonok is többször fellázdáltak, de a pannoniai légiók is. Germán és szarmata háborúk, vandálok betörése, háború a kvádok ellen, majd hun és gót népek özönlik el a Dunántúlt. – Cs.E.]

„A római Magyarország kutatása régi keletű: már több mint másfél százada folyik rendszeresen. A tudomány az adatok és emlékek ezreit hozta felszínre... úgyhogy az utóbbi évtizedekben nem egyszer az egész világ érdeklődése Budapest felé fordult... De fel kell vetni a kérdést: általában mit tud a magyar és a külföldi közönség a római Magyarországról? A tudósok munkájának eredménye nem megy át a köztudatba, a magyar közönség sem tudja még, hogy mit jelentett ez a föld a rómaiaknak, és mit jelentettek a rómaiak nekünk. Pedig fontos érdek bekapcsolni múltunkba a rómaiságot, hiszen amúgyis szerves része művelődésünknek. Kötelességünk átvinni a köztudatba az archeológiai tudomány legújabb magyarországi eredményeit, mégpedig olyan módon, amely alkalmas a mai közönség közönyének megtörésére: mindig összekapcsolni a múltat a jelennel, nyomon kísérni a kövek sorsát az évszázadokon keresztül, és a romok közé mindig odaképzelné a régi embereket, úgyszólván feltámasztani őket poraikból, megeleveníteni régi életüket, átélni örömeiket és bánataikat, hogy a mai ember végre valóban közel érezze magához ókori testvéreit.”

Bizony, igaza van a tudós történésznek, a mi kötelességünk, a mai kor magyarjainak kötelessége életre kelteni a megtagadott múltat, ókori őseink egy részének történetét. Minden valószínűség szerint nagyobbik részének a történetét – erre figyelmeztet-

nek minket az újabb ásatások és feltárt történelmi kútforrások adatai, amelyek szerint a honfoglalással bekövetkezett változás idején Magyarország lakosainak kétharmada autochton (már ott élt), és csak egyharmada a honfoglaló. De mert ők építették ki az állami keretet ezúttal az egész Kárpát-medencére, a terület és vele együtt az egész népesség a magyar nevet kapta.

A magyar történelemtudomány, az említett mítosz-teremtő korszakban születvén, máig is megtartotta gyermekkori tulajdonságát: a honfoglalókat tekinti minden magyarok őseinek, úgy tesz, mintha őseink üres területre érkeztek volna, legfeljebb szlávokat emleget. Nyelvtudományunk sem lépett ki még a régi sablonból, mai magyar nyelvünk minden gyökerét a finn-ugor alapokban keresi, és ami ezzel nem rokonítható, azt előszeretettel szláv jövevényszónak tekinti. Más szóval, csak ma is élő nyelvekkel kísérletezik a magyar nyelv eredete kérdésének megállapításában, anélkül, hogy egyáltalán igyekezne feltárni a honfoglalás előtt ott élt népek nyelvét, és főleg anélkül, hogy bármiféle bizonyíték is felmutatható lenne annak igazolására, hogy a honfoglaló magyarok azon a nyelven beszéltek, amit ma magyar nyelvnek hívnak.

De miért is kerül mindez most ide, Erdély történetébe? Azért, mert a román történészek ügyesebbek voltak. Addig, amíg mi a magunk történelmét egy pontos évszámmal meghatározható eseménytől indítottuk el, és a kereszténység felsőbbrendűségének kidomborítását célzó „a keresztvívvel barbárból emberré váló” képtelenséget átvettük a középkori egyházi propagandistáktól (holott a Dunántúl népe akkor már évszázadok óta keresztény volt, megelőzve a jámbor „szláv térítő papokat”) – a románok nem a bejöveteleüktől számítják nemzeti történelmüket, hanem a terület történetét teszik történetírásuk alapjává, kiszemelve maguknak a legrégebb ismert erdélyi népnek, a dákoknak a történetét, és hogy az ókori műveltség fényei is csillogjanak, a rómaiak rövid életű Dáciájának tényéből, nyelvük latin elemeiből, dák-római őstörténetet fabrikáltak maguknak. Az elmúlt száz év eseményei igazolták a románok részére a dáko-román elmélet hasznosságát, a végre létrehozott román állam területileg egyre gyarapszik, és szinte minden változás újabb sikereket hoz Románia számára.

Románia mai lakossága egy részének bizonyára dák ősei voltak, mint ahogy dák őseket a Kárpát-medence népei is kimutathatnának, ha kimutatható lenne. A dák probléma magyar hátulütője az, hogy a románokkal ellentétben a magyarok megtagadják Magyarország mai lakosságának a dák őseit éppúgy, mint minden más, nem honfoglaló őseiket. A római probléma magyar hátulütője az, hogy a románokkal ellentétben a magyarok teljesen mellőzik Pannónia létezését a történelmükből, noha annak ideje, hatása sokkal nagyobb volt, mint Dáciáé. Végül is a magyar népnek több köze van mind a dákokhoz, mind a rómaisághoz mint az oláhoknak, akik késő jövevényként szláv és magyar kultúrákból alakultak néppé.

A Melbourneben élő tudós archeológus **Gallus Sándor** figyelmeztet egyik írásában (Gondolatok a magyar népketkezés kutatásának alapfogalmairól) arra, hogy : „A népketkezés maga is nyilvánvalóan folyamatos eseménysorozat, amely nem játszódott le rövid idő alatt, sem nem egyszerűen...” Példának hozza fel, hogy: „A mai angol nép keletkezése csupán 1060-ban zárult le a normann hódítók felülrétegződésével, a mai francia népé Nagy Károly birodalmának felosztásával fejeződött be, amíg a mai spanyol nép egysége csak Castilia, Aragonia és Andalusia egyesí-

tésével a XV. században vált valósággá. Ezek történelmi, történelem-alkotta népek.” Végső következtetése: „A magyar őstörténelem téves alapokra tévedt, ezért lényegében ismeretlen és feltárára vár.”

A román őstörténelem nem téves, hanem hamis úton halad, célzatos és számító imperializmus fúti. Praktikus, mert átfogó, tág, szemben a magyarral, amely leszűkítő, kirekesztő, rokotalanító. A román álláspontban is van kirekesztő elem, ők azt a részt rekesztik ki jelen népességük őstörténetéből, amely a Balkánon vándorolt északra sok hullámban, évszázadokon át, és amely mai nyelvi kultúrájuk alapját adja. De ugyanúgy a dáko-román elmélet magyar cáfolata is csak ennek a megtagadott ágazatnak az eredetére vonatkozik. A mai román nyelvi ernyő alatt nagyon sokféle nép él, nemcsak dákok, de szlávok, turániak, germánok, stb.

Érdemes még ide sorolni egy rövid idézetet a neves magyar „embertörténészről” (Úgy látszik, a fajkutatás csúnya kifejezés lett), **Kiszely István**-tól: *A föld népei* című könyvéből:

„Egy nép formálódása, keveredése, ötvöződése, alaki (morfológiai) változása összetett folyamat, és teljességgel illuzórikus egy népcsoport, a dák kiemelése a sok közül, mintha más népek hatása nem is érvényesült volna. A modern embertani kutatások előterébe egyre inkább egy-egy terület őslakossága kerül, azé az embercsoporté, amely egy adott területen egy kisebb számú népcsoport megjelenése előtt és után is folyamatosan lakta a szóbanforgó területet. Ezt az alaplakosságot kulturális és nyelvi hatások érik, de embertani összetételében csak kismértékben változtatják meg. Ha Románia Kárpáton túli területeinek őslakosságát, a géta-dák népet római hatalom befolyásolta, akkor e terület lakosságára éppígy hatottak a népvándorlás korának más népei is. Amennyiben tehát S. Pascu szerint a román nép kialakulásának alighanem legfontosabb színhelye Erdély volt, akkor a folyamatosságot nem kis erővel szakították meg a »turáni népek«, a hunok, az avarok, a magyarok, a besenyők és a kunok.”

„Erdély embertörténete nagy vonalakban a Kárpát-medencével osztozott... A római uralom megszűnése után Erdély területén is végighullámzott a népvándorlás áradata. Közvetlenül a római seregek kivonulása után a keleti germán népek vették birtokukba, délkeletről a gótok, északnyugatról a gepidák nyomultak be. A gótok továbbvonulása után a gepidák szereztek meg egész Erdély fölött a hatalmat, akik kb. 300 évig fennálló országot alapítottak...”

A történetészet nem egzakt tudomány, tehát nem pontosan meghatározható, mérhető dimenziókra alapozott ismeretrendszer, mint a fizika, kémia, matematika, stb., hanem teltíve van szubjektív elemekkel, megbízhatatlan forrásadatokkal, részrehajló kútfőkkel, adatnélküliség fehér foltjaival, amit tovább bonyolít az a gyakorlat, hogy a történetírás nem egyetemes, hanem nemzeti jellegű. Szerencsére műveltebb népeknél már kialakulóban vannak egyes fejlődő segédtudományok felhasználásával bizonyos irányelvek vagy általános szabályok, főleg olyanok, amik minden körülmények között fennállnak.

Megszívlelendő **László Gyula** mondása: „A múltat nem szabad összetéveszteni azzal, ami megmaradt belőle.” Tegyük hozzá: ... de azzal sem, amit a képzelet költött hozzá. Talán ha nem fűződne annyi érdek a múlt eseményeinek mai tanúkénti alkalmazásához, akkor inkább lehetne baráti egyeztetéssel közelebb hozni a nézeteket. De így soha, de soha, két szomszédos nép közös területen, közös múlttal de külön érdekekkel nem fog megegyezni történelmi kérdésekben. Bizonyára kevés olyan két szomszédos nép van, amelyek között kiegyenlíthetlenebb a történelmi vita, mint

a magyarok és a románok között. De hogy is lenne kívánható a magyar néptől, hogy országa testéből kiszakított területek elrablásába és nemzeti testéből kiszakított milliók faji üldöztetésébe oly lelketlenül belenyugodjon, mint azok a hivatlan vezetői, akik nem győzik hangsúlyozni, hogy a mai határok véglegesek, és hogy a szomszéd államokba taszított milliók sorsa az illető állam belügye.

Sajnos Magyarország kis és nagyhatalmak imperializmusának vált áldozatává. De még így sem hagynak minket nyugodni, mert a ma embere kollektív kategóriákban gondolkodik – így leszünk mi a történelmi Magyarország volt léte miatt irigyeknek a tudatában betolakodó ázsiai barbárok, ezeréves elnyomók és divatos ráolvasással: fasiszta nép. A még csak nemrég kialakuló román nép »előbbíttvoltunk« elméletének velejárója a másik, az offenzív: »a betolakodó, civilizáció-romboló, barbár ázsiai magyar horda« elméletük. Hogy lesz-e ebből, és mikor lesz ebből kigyógyulásuk, nem tudhatjuk, de ezeknek a nézeteknek a megváltoztatásán munkálkodni szép nemzeti feladata mind az otthoni, mind a külföldi magyarságnak.

A balkáni diaszpórából a Kárpátok köré felhúzó oláhok

Nemcsak Kelet-Magyarország, de a Kárpátokon túli terület is még sokáig annak a népvándorlási folyamatnak a képét viselte népi összetételében is, de országalapítói, közhatalmi jellegében elsősorban, amely folyamat közel ezer évig tartott a hunok IV. évszázadbéli megjelenésétől a XV. századi tatár és kun betörésekig. Az említett ezer évet egy észak-keleti irányból a Keleti-Kárpátok mindkét oldalán déli irányba, tehát a Balkán felé irányuló támadó hullám-sorozat jellemzi. Amíg ez a folyamat tartott, balkáni népek északra vándorlására nem kerülhetett sor; a menekülő lakosság mozgási iránya is északról délre mutatott. A kialakulóban lévő Balkán (Nagy-Bulgária, majd Nagy-Szerbia) egy új hódító áramlatnak esett áldozatává, ezáltal délről: az Ottomán Birodalom megjelenésének. Ez változtatja meg a nyomás irányát, majd ez a nyomás idézi elő az Aldunától északra fekvő területek balkáni népcsoportokkal történő feltöltődését.

Ezúttal egy magyarországi szerző, **Siculus Verus** (írói álnév) *A nemzetek és vallások története Romániában* című, a *Katolikus Magyarok Vasárnapija* (USA) által kiadott könyvből idézünk:

„A Keleti és Déli Kárpátok keleti, illetve déli lejtője, a Duna Vaskaputól a Fekete-tengerig folyó szakasza és a Prut folyó közötti térségben pogány, nomád nép, a kun alapítja meg országát; Kunországot, az úzok majd a besenyők elűzése után, Balkánra való kergetésüket követően. A kunok végtelen hosszúnak tűnő országa ugyanis a Kaukázusnál kezdődik, és a Fekete-tenger északi partján szaladó keskeny sávban, az útjába eső összes folyón keresztül az Al-Dunáig tart. A magyar állam szomszédságában 1068-ban kezdődő életük 150 éven át nagy gondot okoz a bizánci, magyar és orosz uralkodóknak. A kun nép másfél százados szereplésének 58 jelentősebb csatája nyilvántartásakor állapíthatjuk meg, hogy milyen mélyen és végzetesen nyúlt bele a kun nép Délkelet-Európa kialakulásába...”

„Az Árpádok gazdasági telepítéssel véghezvitt állandó terület-szerzésénél szívesen fölhasználták az idegen telepéseket is, ha erre a feladatra a magyarság nem volt elegendő, s ha a természetes határok felé még lakatlan területek álltak rendelkezésre. Ez vezette II. Gézákat akkor, amikor 1140 és 1150 között a Rajna-vidékről

és Flandriából szászok, moseli frankok, flamandok és vallonok kivándorolt tömegeit, az erdélyi szászok őseit Erdélybe betelepítette...”

„Az először vendégként behívott szász telepeseik és a barcasági német lovagrend összes jogát az „Andreanum” néven ismert szász jogforrás tartalmazza...”

„A Székelyföld székelyei, Erdély magyarjai, Moldvába, Havasalföldre mélyen betelepődnek Magyarország határának védelme céljából. Azok az oklevelek, melyek az ott élő népek lelki gondozását végző klerussal kapcsolatosak, a magyar katolikus népen kívül skizmában élő oláhokról is megemlékeznek, akiket a katolikus vallásra kellene vinni, még inkább a katolikus vallásban élő oláhokat a skizmára való téréstől megóvni. Az oláhoknak Erdélyben való jelenlétéről csak a XIII. század eleji oklevelek tesznek említést először... A bolgárok mellett a kunok védelmében kezd mindinkább előtűnni a vándorló, pásztorkodásból élő oláh nép...”

„Az oláh nép nyelve bolgár nyelveken keresztül a visszavonuló rómaiságtól már az albániai őshazájában olyan nyelvi hatást kapott, mely nyelvüket fejlődésre alkalmassá tette és annak latin alapjellegét adott. Külön jellegzetessége, hogy az illir-trákba oltott szláv vallás, a szláv ritus egyeduralma, tisztán ortodox világnézete kezdettől fogva Kelet vonzókörében maradt... Helyét folyton változtató pásztornép tehát az oláh abban az időben és az is marad a XVIII. században bekövetkezett nemzeti öntudatra ébredéséig. Az oláhok egyházi feje Bolgáróló Baziliosz császár rendeletéből 1020 óta az ochridai érsek mindaddig, amíg Assan (Asen) 1186-ban a trnovói püspököt a bolgár egyház függetlenségének jeléül érsekké nem teszi. Ez a bolgár egyházi főnhatóság a maga szláv kultúrájával az oláhokra állandóan reá nehezedett, az állami és magánéletükben is érezte hatását. Az állandóan vándorló, pásztor oláh népnek tehát egyházi szervezete nem volt, nem is lehetett, és amint lett, bolgár alakba öltözött. Elgondolkoztató lehet, hogy míg a latin alapjellegű nyelven beszélő népre a latin nyelvű katolicizmus nem volt hatással, addig a keresztény hitre tért magyarság a nyelvétől oly távol álló latin nyelvű egyház követésében boldogult. Az oláh népnek szorosán vett országos történelme a XIV. század közepéig nincs.”

„Négy csoportjukat ismerjük:

1.) *Északi oláhok*, akik a Balkán félszigeti őshazából észak felé terjeszkedve a Dunától északra Ungro-Vlachiában, későbbi nevén Havaselvén és Moldvában megtelepedtek, ahonnan az idők folyamán Magyarországra is szivárogni kezdtek.

2.) *Arumunok* nemcsak a jugoszláv és görög Makedóniában élnek, amiért őket makedovlachnak is nevezik, hanem Albániában és kisebb csoportokban Bulgáriában is. A szerbek »cincárok«-nak nevezik őket.

3.) *A megleni oláhok* görög Makedóniának Moglena nevű, hegyekkel övezett termékeny vidékén laknak, a Vardar folyó jobb partján, a Szaloniki-öböltől északra.

4.) *Az isztro-oláhok* az isztriai félszigeten laknak a Monte Maggioretól északra, délnyugatra. Az olaszok »csiri-biri« néven is nevezik őket. Az oláhok utóbbi három csoportja sohasem került a magyarsággal közelebbi kapcsolatba, s így nyelvükben nincs is nyoma magyar hatásoknak...”

„Nagy Lajos magyar királyt 1370. november 17-én Krakóban Lengyelország királyává koronázzák. Ugyanabban az évben Kunország északi részéből moldvai vajdaság alakult, amelynek vajdája – ugyancsak 1370-ben – Laczkó lesz. Az új vajda és népe a katolikus hitre tért. Ugyanabban az évben Lengyel- és Magyarország

egyesítése után Laczkó is meghódol, és... »a hűség jeléül a szokott adófizetést is vállalta.« A vajdaság alapítója, Bogdán sem volt egészen távol a katolicizmustól. Felesége és leánya katolikusok voltak.” ...

„A Magyarország hűbérét képező Kunország északi feléből alakult vajdaság északi részében, a Szeret folyó partján fekvő Szeret városában életre hívott római katolikus püspökség irányítja lelkiekben Laczkó vajdát és vele együtt megtért népét. A térítést dominikánusok és ferencesek végezték. Margit asszony, Péter fejedelem anyja szép templomot és kolostort építtet, és azt a magyar dominikánus tartomány atyáira bízta. A katolikus életnek ilyen formákban való jelentkezése magyar nép-, jelentős számú magyar nép jelenlétét igazolja. Nagyobb tömegű magyarság mégis a Szeret, és a Szeretbe ömlő Moldva, Beszterce, Tatros és Milkov nevű vizek partjain még korábban telepszik meg...” (Az oláhok elszaporodása, bevándorlása a Kárpátok és a Fekete-tenger közötti térségre, annak magyar fennhatósága idején történik, a Vlachia elnevezés először Ungro-Vlachia alakjában jelenik meg, utalva a magyar hűbériségre. Az ortodoxia térhódítása is bizonyítéka az oláhok Balkánból érkezésének: délről tör észak felé, és hódítja meg magának az ortodoxia a már katolikus Havasalföldet és Moldvát... — Cs.E.)

„Az ortodox nép annyira elszaporodott Ungro-Vlachiában, hogy egy metropolita nem képes annyinak szolgálni. Moldva ortodoxai ebben az időben még a galíciai metropolitától függték. Amikor a Duna bal partján az első oláh állami alakulások megindulnak, görög-szláv vallásukat, bolgár kalugyereiket és pópáikat magukkal hozzák az oláhok.”

„A bolgár egyház a görög egyházat képviselte, és tovább is fejlesztette azt a görög politikai irányt, amely minden nyugati kultúrát gyűlölt. Nem nyugati mivoltaért, hanem mert latin, és mert Rómából jött. Egyházi területét minden latin befolyás elől gondosan elzárta. Már írásával, a cirill vagy glagolita néven ismert írással készíti az oláhok egyházi írott nyelvét. A bolgárok szláv kultúrája mélyen bevésődött az oláhok lelkébe. Állami életük kialakulásánál: egyházszerzés, fejedelmi kancellária ügyeinek rendezésénél a bolgároktól vették kölcsön egyházi, diplomáciai, irodalmi nyelvüket.”

„Bizánc bukása után az oláhok közé menekült bolgár férfiak az oláh-bolgár irodalomnak és művészetnek olyan alapját vetik meg, amilyen Bulgáriában legvirágzóbb korában sem volt. A két vajdaság rövidesen eldorádója lesz az összes ortodoxnak. Aki a két vajdaságban tanult ember volt, annak a lelke, műveltsége bolgár volt. Nemcsak a templomban hangzott a szláv szó, és nemcsak a kolostorokban írtak egyházi könyveket kizárólagosan szlávul, hanem az államigazgatásnak is ez volt a nyelve. A vajdák szláv nyelven állítják ki diplomáikat, a hatóságok neve szláv, az udvari élet nyelve szláv. Oláhu csak a töröktől, vajdától, papjától megnyúzott és iszonyúan tudatlan nép beszélt.”

„Az oláh nép kulturálatlanságát egyházának liturgikus nyelve okozta. Az érthetetlen bolgár-szláv templomi és közéleti nyelv miatt Havasalföld és Moldva régi kultúrája teljesen bolgár. Oláhu csak a köznép beszél, mert a tanultabb írástudó elem (papok és kiváltságos osztály) a XVI. századig lelkében, gondolkodásában és beszédjében épp olyan szláv volt, mint a bolgár. Emiatt az oláh köznép teljesen analfabéta maradt, műveltebb eleme Havasalföldön és Moldvában bolgár-szláv írástudóvá válik. Mindezek oka a középkori keleti egyház szervezetlensége...”

Az Árpádok Magyarországnak 400 éves szilárd határa a

katolicizmusnak is határozott védő területe volt, amelyen keresztet hadak vonulhattak át a hit védelme jegyében, amely ország magyar népének magyar hadseregét pogány tatárok ölik halomra, pogány kunokkal vívja harcait, de amely ország határkapui megnyílnak a nyugati kultúra előtt, minden menekülő nép előtt, és azoknak szállást, élelehetőséget biztosítanak. Így pótolja harctéri veszteségeit. A magyar és szász nép egységes katolikus vallását a beszivárgó oláhság katar-mozgalommal is fertőzött ortodoxiája bontja meg.”

„Az Erdélybe történt oláh bevándorlás a XIII. század első felében alig észrevehető. A beérkezettek a déli határ mentén helyezkednek el. A tatárjárást követően számuk megnövekszik. Az 1285–1287-es évek tatár beütései után IV. László egy csoportjukat Máramarosba beengedi. A XIV. század elején ezek szomszédságába új csapatok jönnek, Ung és Bereg megyékben állnak meg.”

„A dézsmaszedés éveiben Jánki László kalocsai érsek Róbert Károly megbízásából közel egy évig tárgyal ezrekre menő oláh családok befogadásáról. Így a XIV. század második felében az oláh bevándorlásnak új, hatalmas hulláma indul meg az ország délkeleti és máramarosi részein keresztül. A török nyomás és a vajdaságok belpolitikai küzdelmei hatására pásztorközösségek indulnak a magyarországi havasi legelők felé, de indulnak vajdacsádok is, akik magukkal hozzák szolgálóikat, jobbágyaik tömegét. A beözönlő oláhság a 400 éves nyugati keresztény magyar társadalomban kétségtelenül zavart keltő elem. Balkáni életmódjuk, erkölcsük, szokásaik miatt az ország lakosai naponkénti, végnélküli zaklatást szenvednek. Nagy Lajos 1366-ban szigorú rendeletet ad ki, melyben felszólítja Erdély nemeseit, hogy írassák ki a gonosztevőket, különösen a gonosztevő oláhokat (»...malefactorum specialiter Olachorum in ipsa terra nostra existentium...«). IX. Gergely pápa 1373-ban az esztergomi érsekhez írt levelében fölhatalmazza az érseket, hogy átkozza ki mindazokat, akik harci eszközt, fegyvert, vasat adnak a katolikus hit ellenségeinek: a töröknek vagy a skizmatikus oláhoknak. Egy 1400-ból való levél szerint »megtörlésre azért volt szükség, mivel az álnok szlávok és oláhok annyira elvakultak gonoszságukban és kegyetlenségükben, hogy a környéken lakó katolikusokat hosszú idő óta háborgatják: egyházi személyeket, nemes urakat, úrnőket, városi civiseket és hospeseket megöltek, tisztességes nőket megszeplősítettek, vagyonukat elrabolták, házaikat felégették.« 1407–1408-ban Sztrigyi Péter oláh nemes elpusztítja a bulcsi apátság birtokát, Bábolna erdélyi falut...”

„I. Ferdinánd 1552-ben kincstárnokának adott utasításában megparancsolta, hogy adót csak a három nemzettől lehet bekérni és elrendeli, hogy azokat viszont országgyűlésre kell összehívni. Ha az oláh nép akkor Erdélyben »nemzet« lett volna, Ferdinánd aligha mellőzte volna, mert pénzre neki szüksége volt, amint maga bevallotta.”

„Az 1545-től 1600-ig tartott negyvenhat-, 1600-tól 1690-ig megtörtént száztizennégy Erdélyben tartott országgyűlésen az adózásról csaknem mindenütt olvasható ez a kifejezés: a három nemzet egyenlően fizessen..., de oláh »nemzet«-ről egyáltalán nem történik említés.”

„Az oláh nép a többi nemzettel való szövetséghez sohasem járult hozzá, az országgyűlésekre nem volt hivatalos, a többi nemzettel ellentétben nem sietett az állami terhek vállalására, világos hogy Erdélyben sohasem volt a törvényhozó hatalomban részes nemzet, se nem tartozott a rendek közé, mint a többi nemzet.”

„Ellenben mindenfajta emlékek között megtalálható, hogy az oláhok Erdélyben első betelepülésük óta mindig befogadott, alacsony sorban voltak. Történetírók, okmányok vagy országgyűlési törvénycikkek egyértelműen vallják, hogy az oláhok rendet alkotó nemzet Erdélyben nem voltak. Ennyi különböző korbéli, nemzeti-ségű, lakóhelyről való, különböző tanulmányi irányú vélemény csak igaz, nyilvánvaló ügyben egyezhetik.”

„Melyik az a tényleges törvény, melynek alapján az oláh nemzettől törvényhozói alapját elvették? Soha sem vették el, mert sohasem volt neki!”

„Az »Oláhok könyörgő irata« vallási vonatkozásokban is az 1437-es egyezségekre hivatkozik, együtt említve az egyesült és nem egyesült vallású oláhokat. Látni fogjuk, hogy az oláhok egy része Magyarország erdélyi részében a magyar jezsuiták és a Habsburg-ház kezdeményezésére és segítségével 1700-ban »uniált«, egyesült Rómával. 1437-ben tehát Magyarország erdélyi részében csak egyetlen vallásban élhettek az oláhok, ez pedig nem az egyesült görögkeleti ortodox vallás volt. A görög nem egyesült szertartású vallás Magyarország Erdély nevű részében egészen a XIX. század végéig sohasem részesült azokban a kiváltságokban, mint a többi bevett vallás. Az első törvény, melyet Magyarországon a skizmatikusok ügyében hoztak, II. Ulászló két rendelete: Decretum 2. anni 1495. articulus 45.; et Decretum 4. anni 1500. articulus 29. in Corpus Juris Hungarici. Az elsőben kihirdetik, hogy az ország határvidékein lakó oláhok és egyéb skizmatikusok nem kötelesek dézsmát fizetni. A másodikban dézsmafizetésre köteleztetnek. Tehát az oláhok még 1500-ban is csak az ország határszélein laktak...”

„Az ortodox vallásúak se számra, se állandósultság tekintetében akkora súllyal nem rendelkeztek, hogy a skizmatikus vallás befogadását szorgalmazni óhajtsák, vagy merészelték volna. Hogy ez a befogadás a még ingadozó új fejedelemség kezdetén milyen könnyen elérhető lett volna, az azon kor gondolkozási és cselekvési módjából látható. Több országgyűlésen határozatba ment (1551. június 1. Torda, 1563. május 28. Torda), hogy mindenki azt a vallást követheti kényszer nélkül, amelyiket akarja. Azok a vallások, melyeket a nép tekintélyes része követett, befogadottakká lettek. 1572-ben törvénnyel határozták meg, hogy négy befogadott vallás legyen: a katolikus, az evangélikus, a református és az unitárius. Nyilvánvaló, hogy nem volt a népnek olyan további tekintélyes része, mely valamely ötödik vallás befogadását hatásosan szorgalmazhatta volna. Minthogy a törvényben előszámlált vallások közül a görögkeleti vallás kimaradt, akkor kellett volna résen állniok, könyörgő iratot akkor kellett volna csinálniok, vagy a törvénnyel szemben ellentmondással élniök. Semmit sem tettek, hanem meg voltak elégedve, hogy megtűrték voltak. A haza közös ügyeinek tárgyalása őket nem érdekelte és nem illette meg. Minthogy a magyarországi és erdélyi törvénykönyvekben, vagy királyok és fejedelmek okleveleiben nincs olyan törvény, amellyel igazolható lenne, hogy a nem egyesült görögkeleti vallás a XVII. század közepéig bevett vallásfelekezet lett volna, megtűrt volt csupán, mert nem volt aki a befogadást igényelve, azt törvényes diadalra juttathatta volna...”

„A török hadsereg II. Murád vezetése alatt (1421–1451) megjelenik Magyarország déli határán. 1428-ban, mikor Zsigmond az aggasztó és fenyegető török hadra le akar csapni, Galambóc ostrománál súlyos vereséget szenved. 1421-ben először dűlják fel a törökök a Barcaságot. Zsigmond Erdélybe siet, Dan, a havasalföldi vajda is mellé áll, mert Murád Dant kiteszi a vajdaságból, és

helyébe annak öccsét, *Radult* nevezi ki. Zsigmond vezére, *Maróthi János* macsó bíró kihajtja 1426-ban Radult, és Dant visszatesszi vajdává. *Vlad*, Mircsének természetes fia, néhány társával Havasalföldre jut a görög császár testőrző seregéből, és a hozzá csoportosult elégedetlenekkel legyőzi és meg is öleti Dant 1430-ban. *Vlad* maga kéri a vajdaságban való megerősítését Zsigmondtól. Zsigmond teljesíti a kérést, sőt: a Sárkány-renddel is megajándékozta, Fogarast és Omlást is neki adja. De *Vlad* hamar elfelejti Zsigmond kegyességét, mert török segédszeregekkel már 1433-ban a Barcaságot, a kóhalmi széket és a székelység egy részét pusztítja.”

„Mikor Murád 1438-ban Nikápolynál átjött a Dunán, Dracul elébe menvén örömmel fogadta, és vezetésével újra Erdélybe törtek. A Vöröstoronyi-szoroson jöttek be, és a Töröcsvári-szoroson tértek vissza, 30 000 – 40 000 foglyot hurcolva távoztak el, hogy még ugyanazon évben visszatérjenek, ezúttal a Székelyföldre, melynek feldúlása után 30 000 rabbal tértek hazájukba. A hadjáratokról *Bartholomeus de Yano* ferences leveléből értesülünk: »Epistola de crudelitate turcarum«.”

„A moldvai *Jó Sándor* vajda 1432-ben bekövetkezett halála után Nagy Istvánig 23 év alatt hét vajda következett egymás után. *Nagy István* 46 évig vajda (1458–1504). Ugyanezen idő alatt Havasalföldön tizenötször változik a vajda, némelyikük kétszer is ül a vajdai széken. Két nemzetség áll ott szemközt egymással: a draculiak és a daniak. Már láttuk, hogy Havasalföldön sok városi és különböző eredetű katolikus vendég lakik. Ezek pedig leginkább magyarok és németek voltak. Tehát a Havasalföldön lakó katolikus magyarok és németek lehettek az önálló kisbirtokosok. Láttuk az argesi és szörénytornyai katolikus püspökségeiket. Moldvában a milkói kun püspökségen kívül láttuk a szereti katolikus püspökséget, és a moldvabányait 1413-ból, melyet a lengyel király kérésére állított fel Róma.”

„A katolikus népesség Moldvában is magyar vagy székely, a városokban pedig német is. Láttuk azt is, miként érkeznek a Magyarországból kiülő husziták Moldvába, s mint sűrűsítik meg a már Moldvában lakó magyar népességet, hogy miként helyezkednek el Husz, Román és Bakó városok környékén. Láttuk azt is, hogy a török beutésekkel mily nagyszámú erdélyi lakó esik fogdába, akiknek nagy része csak magyar lehet, mert Erdély akkori lakosságának többsége a bemutatott adatok szerint magyar.”

Hunyadi János származása

A magyar történelmi nagyságok szobrai ledöntő kisananti gyűlölet talán csak egyetlen jelentős szoborműnek kegyelmezett, Mátyás királyunk híres kolozsvári szobrának. De csak azért, mert a románok a Hunyadiakat román származásúnak tartják. Történetírásuk egyszerű képekben ábrázol: miután a történelmi kútforrások erősen valószínűsítik a Hunyadi-család havasalföldi származását, lendületes következtetéssel bizonyítva látják a »román« származást. Érthető, nekik nagy szükségük van a Kárpáton túli vajdaságok oláh jellegének bizonygatására, hogy majd a »román« Hunyadival viszonzásul igazolható legyen a vajdaság, mint román állam, illetve a román államok egyike, amelyek csak arra vártak, hogy »újra egyesüljenek az ősi földön« mint Nagy-Románia.

A nándorfehérvári győzelem 500 éves jubileuma évében, 1956-ban jelent meg egy 340 oldalas történelmi mű a nagy magyar

hadvezér emlékére az emigrációban *Dr. Vecsey Lajos* tollából. A tanulmány többek között foglalkozik Hunyadi János származásával is, összegezve az elfogadott történelmi álláspontokat. Érdemes idézni a vonatkozó részeket:

„Hunyadi János származása, családjának múltja, hovatartozandósága egyik legvitatottabb történelmi problémánk volt a legújabb időkig, valóságos történelmi rejtély, melyet máig sem sikerült történetészeinknek teljesen tisztázniuk. A Hunyadi-kérdés körül uralkodó homály oka elsősorban abban a tényben keresendő, hogy a Hunyadi-ősök nem tartoztak a magyar főrendekhez s így a család nem számított olyan tényezőnek, amelyet az okiratok tömege őriz meg az utókor számára. Sorsa tehát természetesen a háttérben maradás, az ismeretlenség homályában elsüllyedés. A Hunyadiak korára következő társadalmi bomlás, zűrzavar és török hódoltság pedig csak növelte a család őseire boruló legendás-mitikus ködszerűséget. Ebből a történelmi háttérből lép elő, s emelkedik ki tüneményszerű gyorsasággal a Hunyadi név, hogy mint fénylő csillag, évtizedeken keresztül ragyogjon a magyar égen, és dicsőséget árásszon mind a magyar nemzetre, mind az egész kereszténységre.”

„Azok a történelmi adatok, melyekből a nagy Hunyadi származását kell a történetírónak rekonstruálnia, annyira szórványosak, szűkszavúak, néha homályosak, hogy a legellentétebb találgatásokra, olykor merész következtetésekre nyújtottak alkalmat. Innen magyarázható még a magyar történetírók körében is tapasztalható sokféleség a Hunyadi-ősök nemzetiségére vonatkozó nézetekben és felfogásokban. Egyik legszorgalmasabb Hunyadi-kutató, *gróf Teleki József*, 100 év előtt a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a nagy hős elődeit Erdélyből Havasalföldre szakadt, elszegényedett magyar nemeseknek tartja, akik Zsigmond idejében tértek vissza Magyarországra. A Hunyadiak »Oláh« mellékneve is csak erre a körülményre vezethető vissza, nem a származást jelöli, hanem csupán »ragadvány« név.”

„Más történetíróink a kenézelmélettel vélik tisztázhatni a Hunyadi-származás kérdését. Még legújabbán Hóman Bálint is »szláv eredetű kenézek« között gyanította Hunyadi egyik őst. Sőt nem hiányzik az a nézet sem, amely havaselvi bojár család leszármazottját sejtí Hunyadiban. A szláv elmélet alapján áll a szerb néphagyomány is, mely »*Magyar János* szebenvári vajdát« úgy szerepelteti a rác hősi énekekben, mint Lázarevics István szerb despotának egy ismeretlen magyar leánytól született fiát. Sok érvvel támasztja alá Hóman a Zsigmond királytól való törvénytelen származás elméletét is, de ugyanakkor ő is kénytelen beismerni, hogy semmiféle hiteles forrásra vagy megbízható bizonyítékra sem hivatkozhatik.”

„A különféle nézetek alapján nyert tarka kép a Hunyadi-származás problémájával kapcsolatban az első tekintetre elárulja ennek bonyolult és nehezen tisztázható voltát. Az egész kérdés-komplexum fő nehézsége tulajdonképpen abban van, hogy kevés megbízható forrással rendelkezünk, mert ilyenekül csak az oklevelek fogadhatók el. Ezek pedig Hunyadi származásáról kétséget kizáró adatokkal nem szolgálnak. Fontos hely illeti megbízhatóság szempontjából Turóczy Króniká-ját, aki Hunyadiat ismerte s korának véleményét, meg saját tapasztalatait adja feljegyzéseiben. Munkája értékét növeli még az a körülmény is, hogy helyenként oklevelekre is támaszkodik az események vázolásánál. Az oklevelek és Turóczy adatait végül hasznosan egészíthetjük ki Hunyadi saját megnyilatkozásaiból, jelleméből és tevékenységéből.”

„A Hunyadiakra vonatkozó legrégebb értesítést a Zsigmond

király kancelláriájában 1409. október 18-án kiállított okirat (királyi pápens, adománylevél) szolgáltatja. Ez elmondja, hogy Zsigmond az Erdély területén fekvő Hunyad-vár birtokát Serba (Serbe) fia, Vajk (Wajk, Vojk, Wojk) lovag »alkalmas helyen és időben tett szolgálatai« és érdemei jutalmául mindenestől neki és általa rokonnainak, Magas és Radul (Radol: László) nevű testvéreinek, Radol nevű unokafivérének, János nevű fiának és örökösének adományozza. A királyi oklevél adatát kiegészíti és megvilágítja Turóczi következő megjegyzése: »Azt beszélük, hogy Zsigmond király e lovag (Hunyadi János) atyjának vitézi hírnevétől indítatva, őt a havaselvi részekről saját országába hozta és birodalmának lakójává tette, és... Hunyadvár birtokával ajándékozta meg.« A fiúról, Hunyadi Jánosról ezt olvassuk Turóczinál: »nemes és híres havaselvi nemzetség sarja.«

„Az 1434. január 17-én Baselban és 1435. június 2-án Nagyszombatban Zsigmond részéről kiállított oklevél a következő kifejezést használja Hunyadival kapcsolatban: »*Egregius Johannes dictus Olah, alae nostrae miles*« – (Oláhnak nevezett János, udvari vitézünk.)”

„Fenti idézetek egy bizonyos támpontot nyújtanak a Hunyadi-család eredetére nézve, azt nevezetesen, hogy Zsigmond idején került Magyarországra Havaselve területéről. Ez a tény természetesen még nem jelenti azt, hogy román vagy oláh származású volt, aminthogy az »Oláh« név sem, mert az oklevél világosan mondja: »Dictus Olah« – »Oláhnak nevezett«, azaz olyasvalaki, akít ezen a néven is ismertek. Minden népnél fordulnak elő olyan családnevek, melyek egy más nemzet megjelölésére szolgálnak anélkül, hogy az illetők odatartoznának, vagy a múltban tartoztak volna. Hunyadi esetében meg nyilvánvaló, hogy az »Oláh« megjelölés csak ragadványnév, mivel a család már 1409-től kezdve viselte a »Hunyadi« nevet, megelőzőleg pedig az adománylevél szerint a »Vajk« nevet – vagy hasonló hangzásút – viselte, mint Szent István, megkeresztelkedése előtt. Turóczi, aki Hunyadit ismerte, úgy hallotta hogy Havasalföldről jött a nagy törökverő atyja Magyarországra, de egy szóval sem mondja, milyen népcsoporthoz tartozott.”

„Az átköltözködés ténye tehát nem adja kezünkbe a kulcsot a Hunyadi-ősök eredetének megfejtéséhez: Vajk éppúgy lehetett szláv, kun, török, mint magyar vagy oláh, vagy valamely más népcsoport sarja. Az időpontra nézve pedig – mikor került a család Magyarországra – találgatásokra vagyunk utalva. Maga az 1409-ben kiállított oklevél »alkalmas helyen és időben tett szolgálattal« indokolja a hunyadvári uradalom elnyerését, de csak általánosságban szól. Annyit azonban ezen megjegyzés alapján is feltehetünk, hogy Hunyadi Vajk az adományozást megelőzően már hosszabb ideje szolgálta urát, mint udvari vitéz, tehát elfogadható az a nézet, hogy Zsigmond 1395 körül hozta őt Havaselvről Magyarországra. Az 1395-től 1409-ig eltelt idő alkalmas volt arra, hogy jutalmazásra méltó érdemeket szerezzen a katonai pályán, másrészt megfelelő élettársat keressen magának a magyar társadalomban s mindenben beilleszkedjék az új magyar életbe.”

„Hunyadi Vajkról, a nagy hadvezér édesatyjáról, az előbb kifejtettek alapján tehát csak annyit mondhatunk, hogy Zsigmond 1395 körül hozta Havasalföldről Magyarországra, udvari vitézévé tette, itt házasodott meg, vagyis magyar felesége volt – egy német lexikon szerint *Morzsina Erzsébet* – s 1409 előtt kevéssel született az elsőszülött fiú, János, a későbbi nagy hadvezér; akinek nevét az 1409-es adománylevél már atyjáé mellett említi. Vajknak másik két fiáról – Ivánról vagy II. Jánosról és Vajkról – nem beszél az

oklevél, mert akkor még nem éltek, felsorolja azonban Hunyadi János nagybátyjait, Magast és Radolt (Lászlót). Tíz évvel később, 1419-ben már nem szerepel Hunyadi Vajk a család élő tagjai között, mert helyette Radol, a testvére, a Hunyadi-család jogi feje, ő jár el a gyulafehérvári káptalannál és ő írta át az 1409-es adománylevelet a saját és unokaöccsei: János, Iván és Vajk számára. 1429-ben már Radolt sem találjuk az élők között, helyette özvegye, Anikó szerepel a Hunyadi-család javainak részeseként. Hunyadi János legkisebb fiútestvére, Vajk, valószínű, hogy korán elhunyt, mert később nem hallani róla. Másik fivére, Iván (II. János) a szőrényi bánóságban később hivataltársa, oly nagy katonai hírnévre tett szert, hogy »*miles militum*«-nak (vitézek vitézének) nevezték. Az 1453. január 30-i királyi oklevél is a legnagyobb dicséret és elismerés hangján emlékezik meg róla. A nagy Hunyadinak e kiváló és fényes jövő elé néző testvére és osztályos vitézi társa 1442 körül halt meg.”

„Három leánytestvére közül az egyik egy Székely nevű nemes emberhez ment nőül. Házasságukból született *Székely János*, szintén vitéz katona, majd székely ispán. A rigómezei ütközetben ő vezényelte a magyar hadsereg bal szárnyát s ebben a véres csatában lelte hősi halálát 1448. október 19-én. A másik leánytestvér, *Klára, Dengeleghy Pongrácnak* volt a neje. Mikor Hunyadi 1441-ben az erdélyi vajda országnagyi méltóságát elnyerte, őt tette meg alvajdává. Ebben a minőségben munkálkodott együtt nagynevű sógorával 1444. november 10-ig, a tragikus kimenetelű várnai csatáig, melynek annyi sok magyar vitézzel együtt ő is áldozata lett. 1450 körül említés történik Hunyadinak még egy hűgáról, akit Giskrához akarnak feleségül adni, de sem ennek, sem az első helyen említettnek nevét nem tudjuk.”

„A született bárók és mágnások, akiknek ősei nemzedékeken keresztül országos tisztségek viselői voltak, csak nehezen tudtak beletörődni abba, hogy a »nem nagyon nemes és előkelő« környezetből előlépő Hunyadi tüneményes pályafutása során föléjük kerekedik, s éppen ezért irigység, közöny, megnemérettés, sőt ellenséges érzület kíséri a nagy Honmentő munkáját. Hunyadi János érdemeit, nagyságát e visszaszűrő körülmények csak még káprázatosabb fényben állítják elének: mert az ő tehetsége, szorgalma, vitézsége által emelkedik fel oda, ahova a legtöbben mások segítségével és a születés címén jutottak s szerzi meg magának és utódainak a név dízét és a méltóság kezdetét...”

„A jövődi katonai géniusz erős magyarságát, melyből majdan későbbi egész katonai és államférfiúi működésének kiapadhatatlan életenergiái forrásoznak s folyton újabb és újabb dinamizmussal gazdagodnak, az magyarázza meg nekünk, hogy már származásánál fogva mélyen a magyar talajban gyökerezik. Mint magyar anyának és a magyar királyi udvarban magyar érzésűvé nevelődött atyának az ország szívében született gyermeke, a magyarságérzést örökségképp kapja. Ezért lesz anyanyelve magyar, melyet magyar édesanyának ajkáról sajátít el, ezen a nyelven mondja majd lelkesítő beszédeit és dörgő vezényszavait, ha katonáit a török ellen vezeti, és értekezik a diétákon, melyeken magyar sorsproblémákat tárgyalnak meg. Ezen a honi nyelven fogja majd egykor figyelmeztetni az országnagyokat utolsó hagyatékként a kereszténység és Magyarország megmentésére. Ha tehát azt írja a pápának, hogy a török vész már »hazám«, Magyarország határáig hatolt, ez nemcsak szóvirág nála, hanem a népéért aggódó magyar szívnek és magyar léleknek segélykiáltása a kereszténység atyjához. Ezért fogjuk majd – életútja fo-

lyását követve – úgy találni, hogy mind nyilatkozataiban, mind tetteiben, mint a nagy magyar gondolat hordozója lép fel, cselekszik, ezért él, s ha kell, meg is hal érte...”

Oláh vajdaságok zavaros állami élete

Amint láttuk a Hunyadi-kötet fent idézett részeiből, Hunyadi János apai ágon (egészen vagy csak részben) esetleg nem magyar származású, de mindent összevetve, magyarsága megítélésében ez a származási esetlegesség teljesen jelentéktelen. A nem-magyar származás esetlegességének is csak egy része lehet az oláh származás. Nos, ilyen bizonytalan eshetőségbe is belekapaszkodik a román történetírás, mert valóban mindenre szüksége van ahhoz, hogy célirányos történelmet kanyarítson Nagy-Románia területi jogaihoz. Ez a történetírás mai államokként kápráztatja a balkáni vajdaságot. Érdemes idézni egy otthon megjelent történelmi tanulmányból – *Száraz György: Erdély múltjáról jelenidőben* – hogy is nézett ki egy ilyen vajdaság:

„Az első nagy török betörés után lesz Hunyadi János szörényi bán és temesi gróf, egyben Erdély vajdája is: Brassótól Nándorfehérvárig ő tartja kezében a déli határ védelmét. 1442-ben szétveri a Nagyszebent ostromló Mezd bég seregét, és ettől kezdve Erdély sokáig békességet élvez. De közben 1453-ban elesik Konstantinápoly, eltűnik Bizánc maradványa, az utolsó ellenállási góc a Balkánon terjeszkedő oszmán hatalom hátában. Amikor pedig három évvel később Hunyadi utolsó diadalát aratja Nándorfehérvárnál: az Al-Dunától délre már minden nép a szultánnak hódol.”

„A hullámozó harc időszaka meglehetősen hosszú: Nagy Lajos korától tart egészen Mátyás haláláig. Az alig két évszázadot megért fiatal román vajdaságok – csakúgy, mint a Balkán szláv államai – keserves helyzetbe kerülnek: fejlődésüket visszaveti, hosszú időre meg is állítja szinte az oszmán hódítás. A kezdeti ellenálló erő csökken, felmorzsolódik, hadseregek vonulnak előre-hátra, tegnapi győztesek ma gyászos menekülők, nyomukban a tegnapi vesztesekkel. Máról-holnapra fordul a hadiszerecse, hol a szultán, hol a magyar király követel hűbéri esküt, adót, segédcapatokat, élelmet. A vajdák pedig vagy szolgálnak kétfelé, hol egyik, hol másik hadban forgolódva, hol ide, hol oda fizetve az adót, amelynek összegébe már beleszámítják az engesztelést is a másik fél kiszolgálásáért, vagy menekülnek Sztambulba, Budára, Krakókba, átengedve a trónt – remélve: ideiglenesen – a friss győztes oldalán lovagló ellenvajdának. S ott van még mindaz, ami ezzel együtt jár: züllés, kegyetlenség, dulás és fosztogatás, öldöklő hatalmi harc, pallos, selyemzsinór, karó.”

„Hunyadi, később Mátyás is, gyakran avatkozott be a fejedelemségek ügyeibe: vajdákat emeltek vagy úztek el, ahogy a politikai érdek kívánta. És hogy a hűség szilárdabb legyen, várakat, uradalmakat adományoztak, többnyire Erdélyben (Csicsót, Küüllővárt például a moldvai vajdáknak), legyen hol meghúzni magát annak, aki menekülésre kényszerül.”

„A hadtörténet sok mindenről árulkodik.”

„1475-ben, a Vaslui-i csatamezőn, *Stefan cel Mare* seregében a 40 000 moldvai mellett ötezer magyar és kétezer lengyel sorakozik fel Szolimán pasa ellen. Négy évvel később pedig, amikor a török Erdély ellen készülődik, a magyar oldalon nincs meglepetés, mert a havasalföldi vajda, aki ötezer emberével maga is ott vonul a támadók között, mindenről értesíti, s a Kenyérmezőn felsorakozott

erdélyi hadrend balszárnyán székelyek, jobbszárnyán pedig erdélyi szászok és románok állnak. 1575-ben, Kerelószentpálnál Békés Gáspár seregében székelyek és egri váriak állnak, szemben velük Báthori István hada, török lovassággal és havasalföldi gyaloghaddal megerősítve – s akkor épp ezek harcolnak Erdély függetlenségéért. 1595-ben pedig Mihai Viteazul győzelméért Szinán pasa ellen szerb és horvát hajdúk, kozákok, magyar huszárok és talpasok verekednek Calugareninél.”

„Moldvában a nagy fejedelem, Stefan cel Mare birkózik apja gyilkosával, Petru Aron vajdával, előbb a lengyelekre tör, aztán a Székelyföldre ront – aszerint, hogy hol talált éppen menedéket az üző trónbitorló. De Erdély is forrong: Mátyás 1467-ben elrendelte a kincstári adót, s az ottani urak nem kevesebbet akarnak cserébe, mint elszakadni a magyar királyságtól. Biztatja őket a lengyel uralkodó, de Stefan vajda keze is benne van a dologban. Mátyás ott terem, büntet és sarcol – potom 400 000 arany – s kioszt még egy pofont is ráadásnak: a megölt nemesért járó vérdíj összegét 200 forintról 66-ra szállítja le, alig több ez, mint ami egy »nemtelenért« fizetendő. Aztán Moldvába indul, Stefan készül büntetni, de ezúttal elhagyja a hadiszerecse, vereséget szenved és maga is megsebesül. Beéri hát azzal, hogy a győztes vajda mégiscsak elismeri hűbérurának, s megy vissza Csehországba, Podjebráddal hadakozni.”

„Stefan két évvel később végre csapdába ejti és kivégezti Petru Aront, ettől kezdve békében él mind a lengyel, mind a magyar szomszédokkal, s készülődik, hogy megszabaduljon a török adózsarolástól. Havasalföld ura, Radu cel Frumos már teljesen behódolt, hallani sem akar szövetségről, Stefan megtámadja, mire válaszul a hátába kapja a krimi kán tatárjait. Kiűzi őket, aztán elkergeti Radut, s helyébe ülteti a maga emberét, ám alig hagyja magára Havasalföldön, az féltében tüstént behódol a töröknek. Visszafordul, új embert ültet az elgyávult védező helyére, ezután kapja kézhez II. Mohamed üzenetét: »Hozd el személyesen az adót, ahogyan Havasalföld fejedelme teszi, hogy megbízhatunk barátságodban.«”

„Stefan nem engedelmeskedik, és Vasluinál megveri az ellene küldött hadsereget. De még abban az évben kezdődik a második büntető hadjárat, ebben vereséget szenved, de segítségére jön az erdélyi vajda, Báthori István. Kiszorítják a törököt Moldvából, s az egyesült sereg betör Havasalföldre, visszautetik a trónra Vlad Tepes, akit röviddel utóbb megölet Laiota Basarab, Stefan előző védece.”

„Stefan ismét beavatkozik, trónra segíti Vlad Tepes testvérét, visszaveri a megújuló török támadásokat, aztán menekülésre kényszerül: hűséget fogad Kázmér lengyel királynak, visszatér Moldvába, kivégezti a helyére ültetett bitorlót, végül megadja magát a sorsnak – behódol, vállalja a török adófizetést. 1497-ben még egyszer harcra kényszerül Kázmér utóda, János Albert lengyel király ellen, aki »védelmébe venné« Moldvát a török ellenében.”

Csak rövid részt idéztünk itt *Száraz György* összeállításából, amely nagyszerűen érzékelteti a balkáni végek mozgalmas történetét, amit szinte alig lehet követni, mert állandó folyamat, amelyben – mint valami üstben a fortyogó lé – pillanatonként változó helyzetek kombinációi követik egymást. Ezt a tengerparti hullámverést fogta fel a Hunyadiak Magyarországnak katonai ereje, de Erdélyt már akkor is, mint ma is, a háborgó Balkán-tenger hullámai tépdesték. Majd amikor az oszmán áradat visszavonul medrébe, a töröktől átragadt hódító-mámor delíriumában

álmodnak birodalmakat a balkáni vajdák utódai: Nagy-Romániát, Jugoszláviát. Csak éppen a nagyhatalmak – amelyek ezeknek a létrejöttét elősegítették – nem akarják észrevenni, hogy a muzulmán világban felcseperedett népek képtelenek európai értelemben vett normális állami életet folytatni.

Erdély „román hercege” legendája

„A román nép évszázados szabadságküzdelmének egyik fontos eseménye volt a három román ország egyesítése Vitéz Mihály uralma alatt.” Ezt vallja ma minden román aki történelmet tanult. Ennyi történelmet viszont mindenkivel megtanítatnak, még az analfabétáikkal is. A három „román ország” egyike természetesen Transylvania. A román akadémia angol nyelvű kiadványában (*The History of the Romanian People*) – amivel elárasztották a nyugati világot – a Vitéz Mihályról szóló fejezetet – amiben azt írja, hogy: „On October of 1599 Andreas Bathory was defeated and on November Michael entered Alba Iulia, and hence forth for eleven months Transylvania was under the rule of the Romanian prince” – így fejezi be: „For a century the effects of the united struggle of the Romanian countries, whose main leader had been Michael the Brave, made themselves felt, and all subsequent attempts at resistance were inspired by Michael’s feats of arms. And unification, though achieved for such a brief space of time, also left its traces. Secretly it made its way into the people’s consciousness and was added to everything that had brought the Romanians together, until it finally became a symbol, heralding the building up of a unitary Romanian state.” („1599 októberében Báthory András vereséget szenvedett és novemberben Mihály bevonult Gyulafehérvárra, és ettől kezdve tizenegy hónapig Erdélyben román herceg uralkodott” – majd így fejezi be: „A román országok egyesült törekvése, amit Vitéz Mihály vezetett, egy évszázadra éreztette hatását, és ezt követően minden ellenállási törekvést Mihály fegyvertényei lelkesítettek. És az egyesülés, bár az csak oly rövid életű volt, ugyancsak nyomot hagyott. Titokban beépült az emberek tudatába és járuléka lett mindennek, ami a románokat összehozta, míg végül szimbólummá vált, hirdelve az egységes román állam felépítését.”)

Ebből az idézetből kiolvasható a mai román történetírás durva történelemhamisító szándéka. Azt akarja elhitetni elsősorban, hogy Transylvania román ország volt, hogy azt a három külön román országban lakó egyazon román nép számon tartotta, hogy Vitéz Mihály szándékában nem egyéb, mint a román országok egyesítése állt, és hogy a néhány hónapos vitézmihályi hercegeskedés valójában országegyesítés volt. Akinek a történelemben legalább középiskolai jártassága van, az tudja, hogy mindez enyhén szólva is anakronizmus. A különböző országokban élő oláh eredetű népcsoportok nemzeti ébredése majd még csak 200 év múlva jut el abba a fokozatba, amiben a saját államiság igénye kifejlődik. E tekintetben használhatóbb Száraz György már említett tanulmánya, mint a magyar akadémia háromkötetes *Erdély története* annak érzékelésére, milyen állapotok nyújtottak lehetőséget Erdélyben Mihai Viteazulnak ahhoz, hogy önmagát Erdély trónján érezze:

„A Kárpátokon túl a török már eltörölte a bojárok szabad választási jogát, kedve szerint cserélgeti a vajdákat. A XVI. század folyamán Moldvában 25, a Sztambulhoz közelebb eső Havasalföldön 35 ízben van uralkodócseré. Görög, lengyel, ukrán kalandorok ülnek trónra, s menekülnek azután Erdélybe, Bécsbe, Krakkóba,

Sztambulba, ki a török selyemzsinór, ki a lengyel pallos, ki saját feldühödött bojárai elől, van akit karóba húzat a szerencsés vetélytárs, s van akit méreggel étet meg a saját felesége. Moldvai beütésektől szenved Havasalföld, és havasalföldi csapatok dúlják Moldva tájait, a török csak akkor avatkozik be, ha a saját érdekeről van szó. Tragikus sors jut a lengyel származású Ion Vodának, aki török renegátként ül a moldvai trónra 1572-ben. Szabadulni akar mégis az alávetettségéből, és – ahogy a krónikás Azarie mondja – nem hallgat bojár tanácsadóira és jóakaróira, akik figyelmeztetik: Kettő közül válaszd azt, ami jobb: vagy hajtsd meg a fejed a szultán előtt, vagy pedig fordíts hátat, és hagyd el az országot, de ne szállj hadba a törökkel. 1574-ben megtagadja a dupla adó fizetését, tönkreveri az ellene indított havasalföldi sereget s be is nyomul az »ellenséges« vajdaságba. De amikor az oszmán hadsereggel kerül szembe, bojárjai átállnak, két napon át bekerítve harcol maroknyi emberével, míg elfogják végül, és a tevék közé kötözve elevenen széttépetik.”

„1588-ban az ifjú Báthory Zsigmond elfoglalja fejedelmi székét, ravasz és művelt, de következtelen, hiú és nagyravágyó, beteg egyéniség. Jezsuita befolyás alatt áll – a Báthoryak katolikusok – s nála az »olaszosság« már mánia. Esményképe Medici bíboros, ő maga is szívesen tetszeleg bíbornoki öltözetben, s legfőbb vágya, hogy a »kereszt hőseként« ő űzze ki a törököt Európából.”

„Az idő kedvezőnek látszik: keresztény liga alakult, a pápa szent háborút hirdet, Magyarországon már áll a harc, ostromolják a nagy török végvárat. Kész a csatlakozásra a moldvai vajda, s Mihai Viteazul, Havasalföld ura is. A szultán erdélyi segédcsapatokat követel, de a közhangulat is a »németesek« mellett van, már nem csak a szászok és a köznemesek, de a székelyek is, akiknek Zsigmond visszaigéri az elvett kiváltságokat. Végre a »kék darabontokkal« körülvett országgyűlés felmondja a török szövetséget, az árulók feje legördül Kolozsvár piacán. Zsigmond elismeri Rudolf császár és király felsőbbbségét, cserébe osztrák herceglányt kap feleségül, s ígéretet: ha menekülnie kéne, övé az oppelni hercegség, Erdélyért kárpótlásul. Jönnek a követek Moldvából és Havasalföldről, hozzák a vajdák hűségnyilatkozatát. A székelyek 20 ezer katonát állítanak ki, cserébe a fejedelmi ígéretékért.”

„Mihai Viteazul kezdi a harcot. Bukarestben levágtatja a török őrcsapatot s előrenyomul a Balkán-hegység felé. De Áron, a moldvai vajda megretten, visszapártol a szultán hűségére, őt majd a benyomuló erdélyi sereg ejti foglyul. Helyébe új uralkodó kerül, Stefan, aki vállalja a harcot, Zsigmond egyik hadserege a Maros völgyében vonul az Alföld felé, a másik – alapos késéssel – Mihai vajda segítségére igyekszik, akit a kezdeti nagy sikerek után (Calugareninél győzött Szinan pasa nagyvezír ellen) a török túlerő már majdnem kiszorított országából. Zsigmond, a »kereszt hőse«, nem bizonyult valami nagy hadvezérnek. Mihai energikusabb, jobb katona nála, de a lengyel-orosz háborúban edződött erdélyiek megállják a helyüket, s együtt a havasalföldiekkel visszaszorítják a török seregeket.”

Am a kezdeti győzelmek után zűrzavar következik. Moldvában Ieramia Movila lengyel segítséggel magához ragadja a hatalmat, Stefan vajdát, Zsigmond és Mihai szövetségét karóba húztatja, s ezzel az ország kiesik a török-ellenes táborból. Zsigmond beleún a hősi életbe, 1596 elején visszaveszi a székelyeknek tett ígéreteket, s a nemesekre bízta a kirobbanó lázadás leverését. Prágába megy farsangolni. Aztán megfordul a hadiszerencse: a

török elfoglalja Egert, s Mezőkeresztesnél csúfosan megveri az egyesült erdélyi és császári csapatokat. A szorongatott Mihai pedig kénytelen békét kérni a szultántól.”

„Zsigmond ráún az uralkodásra: 1598 tavaszán közli az országgyűléssel, hogy átadja Erdélyt Rudolf császárnak. Ellenállás nincs, túl friss még a kolozsvári nyakazások emléke. Császári biztosok intézkednek, s mivel fenyeget most már a közvetlen török invázió, pénzt és segélyhadat ígérnek Mihai vajdának, aki most már közvetlenül a császárnak teszi le a hűségfogadalmat: harcolni fog a »törökök és más ellenségek kiszorításáért Erdélyből, a magyar részekről és Havasalföldről.«.”

„Úgy látszik most, hogy 50 év után vége az önálló fejedelemségnek. Várják Miksa főherceget, a kinevezett helytartót. Helyette Zsigmond érkezik: megúnta oppelni hercegségét, mégiscsak Erdélyben kíván uralkodni. De a zűrzavar egyre nő, a török már Nagyváradot ostromolja. Zsigmond ismét elkedvetlenedik: előbb megint a császárral alkudozik, aztán mást gondol, és 1599-ben átadja a trónt unokatestvérének, Báthory András bíborosnak. Mihai, Rudolf császár felszólítására betör Havasalföldről. Szeben mellett megveri Báthory Andrást, aztán bevonul Gyulafehérvárra, ide hozzák neki a melléállt székelyek ajándéku a biboros-fejedelm levágott fejét, remélve, hogy – mint Szamosközy István írja krónikájában – »a vajda megadja és megújítja örökös szabadságukat s ezáltal a méltatlan szolgaságtól megmentik magukat és javaikat.«.”

„Mihai összehívja az országgyűlést, s az – noha Rudolf elismerése késik – elismeri őt császári helytartónak. 1600 tavaszán Moldva ellen vonul, ahol Ieremia Movila vajda összefogni készül a lengyel és kozák zsoldoshadat gyűjtő Báthory Zsigmonddal. A hódítás gyorsan és könnyen történik, s most már Mihai veszi fel az Erdély, Havasalföld és Moldva fejedelme címet, de foglalkozik a lengyel korona megszerzésének tervével is.”

„De ez már a Báthory István féle elképzelésekre hasonlít, fenyegeti tehát a Habsburg hatalmat.”

„Mire Mihai visszatér Moldvából, már bent van Erdélyben Básta császári generális zsoldos serege: 1600. szeptember 18-án Miroszlónál vereséget szenved. Békét köt hát az erdélyi helytartóságot magának akaró tábornokkal és siet haza Havasalföldre. Közben ugyanis Ieremia Movila lengyel segítséggel visszatér Moldvába, s leverve Mihai hátrahagyott csapatait, tüstént támadó hadjáratba kezdett. Havasalföldet elárasztják a moldvai, lengyel, török csapatok. Mihai harcol, de a szerencse elpártolt tőle. Kétszer is vereséget szenved, bojárjai elárulják, és Bukarestben trónra ültetik Ieremia öccsét. Ő előbb a hegyekbe menekül, aztán elhagyja országát és Rudolf császár oltalmát keresi, de segítséget nem kap, az udvarnál nem is tárgyalnak vele.”

„Erdély keserves időket él át. A nemesek első dolga, hogy bosszút álljanak a Mihai mellé állt székelyeken, de most már Bástától is szabadulnának. Magyar és rác hajdúk, vallonok, német és lengyel zsoldosok, kozák és tatár portyák csavarognak az országban: »...föld népe szorult erdőkebelbe, havasokba, hegyekbe... nem találnak magoknak rejteket... erdőben is felkeresék őket, nagy kegyetlenségeket rajtok tesznek, sokakat tüzzel égetnek meg...“

„1601 elején újra megjelenik Báthory Zsigmond. Mihaira megint szüksége lesz a császári udvarnak! Erdélybe küldik, Bástával közösen győz Goroszlónál az erdélyi seregen, de aztán újra fellobban a régi ellentét. Mihai nem akarja elismerni a tábornok helytartóságát, az viszont török cimborasággal vádolja a vajdát.

Végül megöleti a Torda melletti táborban. Az erdélyiek fölött most Székely Mózes vezérkedik, s újra felbukkan Báthory Zsigmond is, hogy Básta 1602-es Tövis melletti győzelme után örökre eltűnjék végre az ország életéből. 1603 januárjában Básta eltörli Erdély önkormányzatát, tavasszal visszatér Székely Mózes, vele a török földre menekült nemesek, elfoglalja Gyulafehérvárt és fejedelmé választatja magát. Básta nincs Erdélyben, ezért a császáriak az új havasalföldi vajdát, Radu Serbánt hívják be Székely Mózes ellen, aki 1603 júliusában elesik a Brassó mellett vívott ütközetben. Aztán kezdődik ismét a megtorlás: »...a rácok és a hajdúk tovább vonultak Udvarhely felé... dúltak, raboltak, mindent tüzzel-vassal elpusztítottak, amiért Székely pártján voltak. Így cselekedtek minden más hitszegő székellyel is. A csíki székelyek Radullal tartottak, segítettek néki abban, hogy testvéreiket és barátait kirabolja...« Básta is visszatér hamarosan, sarcolja a nemességet, elkezdődik a protestánsok üldözése, csakúgy, mint a felsőmagyarországi városokban.”

„És tart a zűrzavar egészen addig, amíg Bocskai István, az egykori »németes« párt vezető embere Erdélyen kívül, a Tisza-vidéken ki nem bontja a felkelés zászlaját.” (Így nézett ki a »három román ország« egyesítése Mihai havasalföldi vajda »uralma« alatt. Vitéz Mihály, amikor Rudolf császár behívta őt Erdélybe Báthory ellen, a Báthory iránt bizalmatlan székelyeket császári ígéretekkel – hogy visszakapják régi szabadságukat – semlegesítette, majd mint császári helytartó bevonult Gyulafehérvárra. – Cs.E.)

„A székelyekkel Bocskai István nagy tisztelettel bánt, velük levett főveggel szokott beszélni és vissza is adta szabadságjogait, kötelezettségeik újbóli szabályozásával. A vajda ezután igyekezett megszerezni Moldvát is, és a székelységet azzal hívta fegyverbe, hogy minden 12 éven felüli székely, félévi háborúskodásra számítva, vonuljon be Szászsebesre. 1600 tavaszán – a sellenbergi csatában még Mihály ellen küzdő – Székely Mózes vezetésével el is foglalták Moldvát.”

Nos, így zajlott le a »román ország« Moldva egyesítése, a székelyekkel könnyedén elfoglalt Moldvában, de azt, hogy Moldva felett csak néhány hétig »uralkodhatott« – csak addig, míg Székely Mózes el nem pártolt tőle – azt már nem említi a román történetírás. Az, hogy Mihály vajda a székely csapatok nyomában Erdély és Moldva fejedelmének képzelte és deklarálta magát, még nem jelenti, hogy az is volt. Erdélyben csak mint császári helytartó tudott némi hatalom birtokába jutni, Moldvában csak a székely csapatok által és csak néhány hétre. De, hogy ebben a törekvéseiben románokat akart volna egyesíteni, vagy akár csak román államot létrehozni – ilyet elképzelni a legnagyobb képtelenség.

A mai események és jelenségek megértéséhez feltétlenül szükséges a történelmet ismerni, de egyúttal nem győzzük eleget hangoztatni, hogy a megismert történelem eseményeit, azok indítékait nem szabad mai viszonyaink nézőpontjából szemlélni és megítélni. Ugyancsak tekintetbe kell venni a különböző népek mai cselekedetei elbírálásánál fejlődésük útvonalát, és főleg azt, hogy fejlődésük útjának milyen állomására jutottak el ma. Csakis így tudjuk megérteni, mi miért történt a múltban és miért viselkedik egy nép, vagy annak tagjai úgy, ahogy azt tapasztaljuk, nem pedig úgy, mint ahogy azt elvárnánk.

A fentieket a román népre vonatkoztatva feltűnő, hogy az annyira közeli népszomszédnak, több évszázados együttélés partnerének szinte alig ismerjük sajátos tulajdonságait, cselekedeteik lel-

lelki rugóit. Ez mindenképpen a mi mulasztásunk, és adott esetben mi valljuk kárát. A történelmünkkel legszorosabban összeforrt területnek, a Balkánnak a viszonyaival és népeinek történetével vagy semmit, vagy túlságosan keveset foglalkozott a magyar közoktatás, de a politikai publicisztika is. Az általános tájékozatlanság valószínűleg jelen volt politikusaink nagyrészénél is.

Nagy vonalakban fel kell ismernünk, hogy a Balkán többé nem nagy birodalmak köztes területe, hanem része egy új imperializmusnak, helyesebben egy imperializmus újjáéledésének. Ami benne újjáéled, azt a történetírás a Bizánc szóval fejezi ki. Tudjuk, Theodosius császár halála után (395) a Római Birodalom két részre szakadt. A Keletrómai Birodalom székhelye a régi Hellasz ókori birodalmainak központja, Bizánc lett, vagyis Konstantinápoly, magában foglalva nem csak a Balkánt, hanem ázsiai és északkelet-afrikai tartományokat is. A VII. században az arabok elhódították a keleti tartományokat, a Balkán-félszigetre szláv törzsek nyomultak be. Az események nyomán a bizánci egyház elszakadt a pápaságtól, így jött létre a görögkeleti, más néven ortodox egyház. Az állam és egyház hivatalos nyelve a görög. Egy időre virágzó birodalom alakult, visszanyomva az arabokat, megdöntötték az első bolgár államot, európai hatalmi és szellemi tényezővé vált Bizánc. A XIII. századra azonban a hanyatlás folyamata visszavonhatatlanul megindul, végülis könnyű prédájává válik a török terjeszkedésének. Konstantinápoly 1453-ban török kézre jutott. Ez az esemény vetett véget a keleti egyház görög jellegének, és minthogy erre az időre a keleti és balkáni szlávok (oroszok, ukránok, fehéroroszok, bolgárok és szerbek) az ortodox vallás követői, és az egyház feje a moszkvai pátriárka lett, az egykori görög egyház orosz egyház lett, tágabb értelemben szláv – nevében is pravoszláv – egyházzá vált. Ennek jelentőségét nem szabad alábecsülni, legfőképpen azért, mert a pravoszláv egyház már nem csak vallási kategória, sőt elsősorban nem az.

Lehet róla vitatkozni, hogy a despotizmus eredendően tulajdonság-e, vagy az ortodoxiából átöröklött magatartás, tény, hogy remekül összeillenek. A Keletrómai Birodalom dinasztikus, klerikális és katonai szervezetű – az alkotmányosság teljes és állandó hiányával. Elvi viták soha nem rázták meg (mint nyugati ellenpárját), lényegében végig ugyanaz maradt, senki nem igényelt változást, az uralkodó törvényen felül állt, a törvény is ő maga volt, de ő a hit is, az egyház feje is. Az erők ilyen összpontosítása végtelenül kedvező minden hódító hatalom számára, ha van rá tér (Moszkva számára végtelen tér tárul majd), de humán eszmék és reformok befogadására teljesen alkalmatlan. A nyugatot állandó feszültségben tartó alkotó láz itt teljesen hiányzik, uralkodó (állam) és vallás egy és elválaszthatatlan, és amikor a török előrenyomulás megdönti a központi hatalmat, a bizánci vallás, elveszítve fényét, gazdagságát, lehúzódik a nép közé mint az úri viselet, és ott lekopik róla minden, ami színvonalat tudott volna tartani. Ceremoniális törzsi babonavallássá fajul, és csak ott emelkedik, ahová eljut a keresztény Európa hatása. A török-megszállta Balkán nem ilyen terület: egy búra a török megszállás, amiben nem látni az ég csillagait, ami alatt megáll az idő, és visszafejlődik az élet. De egészen paradox módon ez a bezárt életmód nagyerejű nemzeti fanatizmust konzervált a török alóli felszabadulás után érkező nacionalizmus idejére. Látni fogjuk az alábbi idézetekből, hogy a pravoszláv vallás primitív oláh változata milyen cselekedetekben nyilvánul meg.

Siculus Verus már idézett könyve (*A nemzetek és vallások története Romániában*) alábbi részletei történeti esetekkel egészítik ki a fentieket:

„Az oláh vajdák – akár a moldvai, akár a havasalföldi – az oláhok nemzeti kérdéseivel nem foglalkoztak, otthon csak szláv okleveleket adnak ki, a török is szlávul levelez velük. Nyugati uralkodóknak, lengyeleknek latinul írnak a vajdák. A keleti egyházi kormány és a keleti egyházi vallásos gyakorlat is szláv nyelvű volt, lévén a szláv nyelv uralkodó a vajdák udvarain, a boérok házaiban, az egyházban és a monostorokban. Csak a paraszt beszélte az oláh nyelvet. Ezek szerint kibén és hol nyilatkozhatott volna meg az oláh (latin-román) nemzeti eszme? Bizony, se Oláhországban (Munténia, Ungro-Vlachia, Bessarábia), se Moldvában (Kara Bogdania) sehol, az ottani társadalmak egyik osztályában sem nyilatkozhatott meg. Nem nyilatkozhatott meg Erdélyben sem, Magyarországnak kezdetől fogva eme szerves keleti részében. Az egykori oláh származású (nem pedig »román«) Oláh Miklós az oláh és latin nyelv között lát rokonságot, ismeri a vajdák történetét is, hiszen származásában ilyen kapcsolatokról is szó esik, de katolikussá nevelésével egyben magyarrá is vált, tanult, képzett fő, de oláh nemzetiségi eszméről mit sem tud.”

„*Verancsics*, dalmát-szláv származású egykori író az erdélyi oláhok számáról elmondja, hogy »számuk a három nemzet mindenikét megközelíti«, de nincs szabadságuk, nincs nemességük, nincs saját joguk a Hátszeg körüli némely lakókat kivéve, a többiek mind parasztok, a magyarok alattvalói és saját lakásuk sincs. Az egész országban széjjel vannak szórva, leginkább hegyeken, erdőkön, marháikkal elbújva, piszkosan élnek. Posztóféle darócba öltözködnek, szakállt és fésületlen haját hordanak hosszan, képük fekete, az erdőkben és a hegyeken gyorsan szaladnak, és az ellenséget apró csatázással és orozással bántják. Ezeknél az oláhoknál aligha nyilatkozhatott meg a »latin« nemzetiség eszméje, még oláh beszédük mellett is: hisz pópáik csak szláv nyelven tartották az istentiszteletet, szláv nyelven végezték a keresztelest, temetést és más egyházi szertartásokat. A pópák tudományánál különbet, azokétól elütött senki sem kereshet az írni-olvasni nem tudó közoláhoknál.”

„*Reichersdorffer György Chorographia Transsilvaniae* című egykorú művét, mely 1550-ben jelent meg, az előbb említett Oláh Miklósnak, akkori egri püspöknek ajánlotta, az író viszont erdélyi származású, hiszen atyja, István, Szászvároson volt királybíró. Az író szerint: »Erdély három nemzetre oszlik, szászokra, széke-lyekre és magyarokra. Ezek között oláhok is élnek, némely elhagyott birtokon és falun laknak. Durva faj, mely csak a nyájaiból és többnyire lopott marháiból és lóiból él. Kecseszörből, saját kezükkel szőtt borzas ruhába öltöznek, semmi emberi törvények szerint nem élven. Brassónak három külvárosa van, melyek egyikét (Bolgárszeg) bolgárok lakják, a másodikat (Bolonya) magyarok, a harmadikat szászok.« Tehát Reichersdorffer idejében Bolgárszeg lakosai még bolgárok voltak, innen máig »Skiai«, azaz szláv a neve... A nemzetiség eszméje nem nyilatkozott meg sehol, senkiben.”

„Az oláhok soha nem képeztek önálló egyházi eparchiát (görögkeleti egyházi kerületet), hanem bolgár, szerb és görög püspökök egyházi kormányzása alatt éltek. Másoktól fogadták el a kereszténységet, mint hittérítők nem tűnhettek ki...”

„1568-ban az országgyűlés a szabad vallásgyakorlatot az unitáriusra is kiterjesztette, tekintettel az unitárussá lett János Zsigmondra. A négy vallás egyenlő gyakorlási jogát az 1571. évi országgyűlés biztosította: a katolikust, lutheránust, kálvinistát és unitáriust. Ezeket egyenlően bevett vallásnak minősítette. Az ortodoxok vallásáról nincs szó! Ettől kezdve az erdélyi közjognak

alapköve a három szabad nemzet mellett a négy bevett vallás szabadsága és egyenjogúsága ... (Ekkor még nem lehetett szó elvi alapú, általános érvényű vallásszabadságról. Az 1557. évi tordai országgyűlés, amire oly szívesen hivatkozunk) ... nem volt egyéb, mint hogy a meggyengült és állandó nyomás alá szorított régi egyház mellett még három új egyház bocsátotta le gyökereit a talajba, mely megkezdte egymás eltűrésének folyamatát. Erdély ezt a »fejlődést« valóban korábban kezdte meg, mint a Nyugat. Felekezeti béke és egyenjogúság egyelőre még ismeretlen fogalmak. Ugyanaz a nemzedék taszította örök fogságba az unitarizmuson is túlhaladó Dávid Ferencet és tartotta érvényben a katolicizmus vallásgyakorlatát korlátozó intézkedéseket...”

„Verancsics szerint: »Moldvában és Havasalföldön nincsenek városok – bár csak hallásból tudja – nincsenek jeles épületek, nincsen politikai rend. Moldaviában csak három vár van: Szicsava a Szeret mellett, a vajda széke, Choczin Lengyelország mellett és Nemc a székelység felé. Itt-ott van falu, többnyire pásztoroknyuhók. Havasalföldön Tirgoviste egyetlen, elég nagy mezőváros, a tartománynak fővárosa. Aztán még két vár van, kőből épített. Moldvában és Havasalföldön egy a nyelv. Az oláh lakosok a görögök vallását követik. Az uralkodásban törvényes és törvénytelen fiak egyaránt következhetnek, mert a törvényes feleségen kívül sok más vesznek feleségül. De a törvényest is – bár gyermekei legyenek is – ha nem tetszik, könnyen elhagyják, neki elválólevelet és kis pénzösszeget adván. Nemesek, nem nemesek követik ezt a szokást, sőt a nem nemesek még szabadabban. Nem vendégszeretők. Az emberölést alig tartják valaminek. Kapzsiak, mintha lopásra volnának születve. Nem kellemes emberek, barnák, hosszú hajúak és szakállúak, torz képűek, de fáradságban és éhségben kitartóak. A boérek ruházata sajtáságos és szebb. A havasalföldiek vajdáikat titkon vagy nyilvánosan szokták megölni. Csuda, ha valamelyikük a harmadik évet megéri vajdaságban. Néha két év alatt két-három vajdát is eltesznek láb alól. A fiak tudják, hogy a biztos halálnak mennek elébe. A moldvaiak szelidebbek, nem törnek annyira vajdáik ellen. Akit annak fogadtak el, azt tisztelik és híven szolgálják. Azelőtt a magyar királyok erősítették meg a vajdákat, akik nekik adót fizettek. Most a török az úr, annak fizetik, amit azelőtt a magyar királyoknak fizettek«...”

„Reichersdorffer György, mint Ferdinánd követe többször járt Moldvában. *Chorographia Moldaviae* című munkájában így ír: »Valachia a természeténél fogva, Havasalföldnek nevezetik. A moldvabeliek vad emberek, de vitézek, Krisztust ismerik el és két apostolt, s amint maguk állítják, Szent Pálnak hitvallását követik eleitől fogva nagy tisztelettel és áhitattal. De a moldvai népen kívül rutének, szarmaták, rácok, örmények, bolgárok és tatárok laknak, sőt az erdélyi szászoknak nem kis része lakik ott«...”

„Nemcsak Reichersdorffernél, hanem oklevelekben is feltűnik Moldva Neszter folyójának és több helységének magyar neve, mint: Neszter-Fejérvár, Husz-város, Románvásár, Románújvár... Mindezek arról győznek meg, hogy a magyar mind falun, mind városon számosabb volt, mint a német nép. A vajdák élete és léte semmivel sem különb Moldvában, mint Havasalföldön volt...”

Az eddigiekből láthattuk, hogy Magyarországon a görög szerzetesség államilag el nem ismert, privát dolog. Híveit sem a világiak, sem az egyháziak nem tartják számon. Az állami rendezetlenség és a hívők sokasodása miatt több monostor is szerzett a bizánci pátriárkától úgynevezett monostori püspöki jogot, és így a XVI. századtól a keleti püspökségek sora bukkan fel anélkül, hogy törvény határozta volna meg területüket.

„Egyetlen szerzetesrendük a baziliták rendje, mely rendeltetése szerint tiszta aszkétizmusra, elmélkedésre és liturgizálásra rendezkedett be. Püspökké csak bazilita szentelhető! Kulturhatása minimális. Se tanultság dolgában nem állnak magasan, se a köznéppel nincsenek kontaktusban a »feketekönyvesek« kivételével. Csak a búcsújárások mozdítják ki még a primitív lelket is falujából. Csodás képei, gyógyító forrásai csak a nagyobb püspöki monostoroknak voltak. Az erdélyi kolostorok kisebbek, melyeket vallási rajongás, méginkább egyéni hiúság emelt. Hosszabb életűek azok a monostorok, melyek püspöki székhelyül is szolgáltak, mint Máramarosban a körtvéyesi, Hunyadon a priszlopi. A papképzés is itt történt. A papjelölt jobbágy a falu papjától megtanulta a cirill betűt, a szláv nyelvű könyvek olvasását (írását nem!), a liturgia külsőségeit, és leszúrva a »vladika« kezébe 80–200 forintot, fölszentelték. Két heti tanulás után papként ment haza. Dogmatikáról, erkölcsstanról, hermeneutikáról, egyháztörténelemtől sejtelve sem volt... (Az ortodox vallás hódításra, terjeszkedésre ösztönöz.) Az ortodox gyűlöli a más vallásúakat, a velük való élés elviselhetetlen neki, azért törekszik őket távol tartani magától. Jaj annak a nem-ortodoxnak, aki ortodox negyedbe kerül. Az emberi gonoszság minden választékos eszközével kiűzik maguk közül, vagy át kell térnie ortodox hitre. Az ortodoxia egyszerű vallás, nemzeti gépezete egyre további hódító hadjáratot készít elő.” (L. V. Südland: Südslavische Frage).

A XIX. század Oroszországa eltelítődött a misszió tudatával, hogy behelyezi magát a Keletrómai Birodalom szerepébe minden eddiginél nagyobb méretekben és egyesíti az egyházakat görög-szláv alapon. Ezt a folyamatot állította meg a bolsevik hatalomátvétel 1917-ben – de csak látszólag – mert a pravoszláv lélek lényegét, a hódítást meghagyta örökül az új szovjet államnak. Az ortodox egyház – lévén mindig is azonos célú az államhatalommal – egyrészt elfogadta új kenyéradó gazdát, másrészt a kommunista eszme ráidomult a pravoszláv lelki reflexekre és mint egy quasis vallás, mely az elavult ortodoxia modern behelyettesítője, betölti a régi »narodnost« eszme szerepét, amely feltétlen hűséget, korlátlan odaadást ösztönöz a korlátlan hatalmú uralkodó testület iránt. Így a párt sem új jelenség és a változás, ami végbement 1917-ben, túl kevés ahhoz, hogy érdemmel viselje a forradalom elnevezést.

Ami a románokat illeti, a változás még kevesebb problémával járt, mert a román ortodoxia a szláv láncolat nem-szláv tagjaként (1567-ben Erdélyben a románok istentiszteletébe a szláv helyett a román nyelvet vezették be) még szorosabbra kötődött – nem az államhoz, mert az sokáig nem volt, hanem – a törzsi-nemzeti törekvésekhez. Királyságból vasgárdistává, abból kommunistává vedleni nagyon kevés elvfelelőssel járt, mert ezek dekorációi alatt ugyanazok a szenvedélyek elégülnek ki, mint amiket az ortodoxia istápol.

Pravoszláv lelkiséggel, nacionalista törekvésekkel és a proletár internacionalizmus jelszavaival irányt váltott Románia a 60-as évek közepén Moszkvahú cselédi szerepéből »önálló« útra lépett, a fent jelzett útra – hajszál pontosan leutánozva a Nagy Példaképet, a pravoszláv-nacionalista-ateista Szovjetuniót. Állam és újvallás (marxizmus-leninizmus) ugyanúgy egy és elválaszthatatlan, mint ahogy az volt a történelem folyamán a szláv népeknél évszázadokon át: állam és vallás egy volt, az állam despotizmus volt, a vallás pedig a törzsi, faji együtt tartás miszticizmusa.

Ami a latin egyházat követőknel vallásosság (ami vagy párosul hazafiassággal, vagy nem), a pravoszlávoknál minden esetben

nacionalista-ortodox fanatizmus. A történelem folyamán eddig csak a nyugati kereszténység tudott eljutni bizonyos mértékig a nemzetköziség eredményes gyakorlásáig. A világnak azokon a területein, ahol kommunista közigazgatás van, a nemzetköziségnek legkisebb nyoma sem érezhető. A kormányaik közötti kapcsolat nem nemzetközi, hanem bünszövetkezeti érdekközösség, mert a közlekedés csak a főhatalom szintjén lehetséges. A pravoszláv államvallás szellemi zsarnokság, és minthogy ezeknek a népeknek eddig még nem volt módjuk szellemi szabadság légkörében élni, az nem jelentkezik náluk hiányként. Így a kommunizmus sem olyan tűrhetetlen részükre, hogy felváltására gondoljanak, mert nincs is elképzelésük alternatív életmódra, hiszen az, ami van, szerves folytatása annak, amit eddig a vallás nyújtott. Népiesen ezt úgy mondjuk, hogy a puliszka nem robban. Itt a magyarázat arra, hogy a Szovjetunió nem tartja szükségesnek a pravoszláv népek katonai megszállását, míg a római katolikus és protestáns népeket állandóan őriznie kell. Nem mintha az utóbbi országokban az egyházaknak ma már aktív szerepük lenne az ellenállásban, hanem a két végzetesen ellentétes világszemlélet évezredek alatt kiformalódott lelki diszpozíciói miatt.

Az „ezeréves elnyomás” vádja

A magyarság elleni egyik súlyos vád az »ezeréves elnyomás«, mármint a nemzetiségek elnyomása ezer éven keresztül, csak azért, mert nem magyarok voltak. A vád azért súlyos, mert különös bíraskodási észjárás folytán a múltban állítólagosan elkövetett bűnökért a mai magyarságnak kell valósággal megbűnhődnie, mégpedig kollektíve, már 70 éve, és még folyamatosan tovább is, jövő nemzedékeiben. A vád önmagában is képtelenség, nem csak azért, mert ezeréves elnyomottságból megmaradni is hihetetlen, túlszaporodni is lehetetlen, de képtelenség azért is, mert az elmúlt ezer évből nyolc és fél évszázadot úgy töltöttünk el, hogy még nem gondolkozhattunk nemzeti-nemzetiségi kategóriákban, lévén a nemzetállam fogalom a nagy francia forradalom terméke, aminek hozzánk érkezése is még időbe tellett. Egyébként is, amire ez a bűncselekmény, a nemzetiségek elnyomása politikai programmá vált és nemzeti feladattá fejlődött Közép-Európában, már jócskán benne jártunk a huszadik században, mi több, annak bősziült beindulását Trianon vezette be, amikor már ennek a modern örületnek nem elkövetői, hanem elszenvetői lettünk.

A nemzetiségi elnyomás vádja ellen a mai magyar publicisztika nem is tartja érdemesnek védekezni, nem kis kárára az országban belüli nemzeti önbecsülésnek, de érthetően, a szláv elnyomás légkörében. De talán hiába is védekezünk a vád ellen, a külföldi politikai irodalom is, és a szomszéd népek értelmisége is mélységesen meg van győződve arról, hogy mi voltunk a nagy elnyomók Európa e térségében, míg a jelen gyakorlat, mint történelmi alkalom, részükre egészen természetesnek tűnik. Ennek a közhitnek kedvezett az a körülmény is, hogy »igazságosztó« indoklást kellett szövegeznünk ahhoz a változáshoz, amit létrehoztak Közép-Európában. A feltálat elmélet tetszetős és hihető: ezer éven át van magyar nép és van magyar állam a Kárpátokon belül, és van oláh és szláv nép, de nincs szláv és oláh állam. Ennek a legalábbis részben helytálló megállapításnak azonban nincs okozati értéke: nem az elnyomás a történelmi tény alapja – (ami valóban csak ürügy, hogy a huszadik században az átrendezés okául szolgáljon) – hanem több más olyan oka van, ami a tényszerű történelem

megvallásával válik kielégítő magyarázatává annak, hogy miért volt magyar állam ezer éven át a Kárpátokon belül, és miért nem jöhetett létre szláv állam is, oláh állam is.

De amióta a jogszolgáltatást az erősebb gyakorolja, a védekezésre felhozható történelmi tanulságot mellőzik, főleg olyan esetekben, amikor a bíraskodás emelvényein az érdekeltek ülnek. Független fórumon szóba hozható védekezés lenne az is, hogy már a honfoglaláskor és a magyar állam megalakulásakor az országban talált népeket, majd a következőkben betelepülő népeket egészen másfajta bánásmódban részesítette az államalkotó magyarság, mint ami ugyanakkor a nyugati keresztény államok módszere volt – nem is beszélve a tőlünk keletre dívott eljárásokról. Ez a kivételes bánásmód minden egyes kisebbségünk történelmével, megmaradásával vagy éppen ottani kifejlődésével igazolható. Volt természetesen különbség az egyes népcsoportok kezelésében, mint például a szászok és velük szemben az oláhok esetében, de annak nem a magyarok oldalán volt érzelmi vagy más megkülönböztető oka, hanem kizárólag a szóban forgó népek eltérő művelődési, szervezetségi, társadalmi, civilizációs fejlettségének foka. Hasonló »külső« ok hozta létre azt például, hogy a kunok és jászok nyomtalanul eltűntek a magyarságban, míg ugyancsak például a zsidók, külön saját nyelv hiányában is, megtartották érzelmi és gazdasági összetartozásukat és a társadalomban jelentős szerephez emelkedtek, noha kezdeti lehetőségeik sokkal korlátozottabbak voltak, mint az előbbieknél, hiszen a kunok és jászok jelentős földterületet kaptak, ahol ősi szokásaiknak hódolhattak.

A fent említett példán kívül még az oláh népelemen belüli csoportok sorsa is igazolja a mondottakat, mert például azok az oláhok, akiknek műveltségi foka már alkalmas volt határvédelmi vagy harci szolgálatra, várvédelemre, ugyanúgy kiváltságokat kaptak, mint a magyarok és székelyek, például Hunyad, Fogaras, Déva, Hátszeg váraiban, és nem egy telephelyen az oláhoknak saját külön térvényszékük volt, míg más vidékeken más oláh népcsoportok megközelíthetetlen elszigeteltségben éltek, már akkori viszonyok között is magyar fogalmak szerint elképzelhetetlenül primitív életmódjukat, pontosan ők maguk az okai annak, hogy nem jelentkeztek – mert nem álltak olyan szinten – valamiféle társadalmi vagy politikai igényekkel, hacsak utonállásaikat, rablótámadásaikat nem tekintjük annak.

Jezsuiták az oláhok felemelkedéséért

Fentebb már említés történt a pravoszláv ortodoxia szerepéről a balkáni és kelet-európai népek hátramaradottságainak okai-ként. Szeretnénk itt most utalni egy tiszteletreméltó törekvésre, az erdélyi oláhságnak a római vallás szárnyai alá vonására, ami egyházi vonalon nem érte el a célját, magyar szempontból viszont nagyon hátrányosnak bizonyult, mert elindítója lett a román nacionalizmusnak. Ismét *Siculus Verus A nemzetek és vallások története Romániában* című könyvből idézünk:

„Róma az 1054-ben bekövetkezett egyházszakadás óta foglalkozott az ortodoxok vagy görög-keletiek visszavezetésének gondolatával. Keleti missziói – túl a pogány népek megtérítési szándékán – a »partibus infidelium« területein élő lelkek gondozásán, a szomszédos Balkán-Havasalföld-Moldva-Oroszország-Lengyelország és Erdély ortodoxainak uniálásán fáradoztak. Terveik keresztülviteléhez a jezsuitákban kitűnően képzett segítőtársakra találtak. Az erdélyi ortodox románok katolikussá tételében a

jezsuiták a magyar egyház hitelesítő művének új, sajátos föladatát látták. A nagyszombati születésű Ravasz Ferenc jezsuita már 1687-ben tervet dolgozott ki az ortodoxok uniálására. Szentiványi Márton és Baranyi Pál jezsuiták a tervet megoldásra készítették elő, majd a gyulafehérvári püspöki székbe visszahelyezett Illyés András erdélyi püspökkel és Hevenessy Gábor jezsuitával Bécsbe küldték gróf Kollonich Lipót érsekhez jóváhagyásra. A Róma szándékával tökéletesen egyező tervet Kollonich vitte az uralkodóhoz.”

„A török kiűzésével egyidőben megszűnt erdélyi fejedelemség vallási kérdéseire a királyi jogaiba visszakerült Habsburg-ház a guberniumon keresztül úgy reagált, hogy a fejedelemség idején túlsúlyba jutott protestáns rendeket mérsékelte, a katolikusok meggyérített rendjeit pedig régi jogaiba visszajuttatta. Az udvar a jezsuiták tervében fölismerte, hogy a katolicizmusra átviendő jobbtömeg alkalmas eszköz lesz arra, hogy a törekvéseivel szembehelyezkedő erdélyi rendeket – főként a magyarságot – ellensúlyozni tudja majd. Az udvar ezért teljes súlyával támogatta a jezsuiták elmés tervét.”

„Baranyi Pál László, Gyulafehérváron működő lelkész, Teofil gyulafehérvári vladikát megnyerte a terv keresztülvitelére. A vladika papjait 1697 februárjában zsinatra hívta össze, és meggyőzte őket az unió szükségességéről...”

„Teofil vladika ezen a zsinaton elfogadta a római katolikus egyház hitelveit, kimondta a maga és klérusa nevében az újraegyesülést a római katolikus egyházzal. Ellenszolgáltatásként azonban követeli:

1. A görög szertartású papokat és szerzeteseket ugyanolyan előjogok és jogok részesévé fogja tenni, melyeknek nemcsak a római katolikus, hanem az unitárius, lutheránus és kálvinista papok már örvendenek.
2. Ahol lelkész van, ott papház legyen.
3. A lelkészek egyedül főpásztoruktól, s nem világi uraktól fűggenek.
4. Legjelentősebb kikötésük politikai, semmi köze nincs a valláshoz: »A zsinat követeli, hogy az egyesült egyház és tagjai részesüljenek ugyanazokban a jogokban, mint a római katolikus egyház tagjai... ezentúl az egyesültek ne tekintessenek megtúrtaknak, hanem a haza bevett fiainak.«.”

„A jegyzőkönyvet Teofil és klérusa aláírta. Ez volt az első eset, hogy az erdélyi románság politikai igényvel lépett föl, alku keretében. Nem vallási meggyőződés, hanem gazdasági, társadalmi, politikai emelkedés vágya, Baranyi biztatása bírta elhatározásra a püspököt. A fölkinált jogok elfogadása a politikai valóság porondjára léptette az eddig politikailag teljesen jogtalan és súlytalan román népet. Az erdélyi románság megjelenése a politikai élet terén tehát a vallási unió következménye volt. Valláspolitikai érdekből, a nemzeté válás belső szellemi föltételeinek kifejlődése előtt egy külső hatalom mesterségesen vezette rá a románságot a politikai követelések útjára.”

„A vallási uniót létrehozó Teofil vladika utódja, Athanasius Anghel újra kimondja a Rómával való egyesülést és a Teofil által rögzített követeléseket, és mindezek megerősítésére Lipót császártól diplomát kért és kapott. A diploma lényege, hogy az uniált egyházat és egyházi személyeket, dolgokat a négy pont elfogadása fejében ugyanazon jogok és kiváltságok illetik meg, mint a katolikus egyházat, egyházi személyeket és dolgokat. Az állami

hatóságok, a rendektől egészen a hadseregig, kötelesek azokat tiszteletben tartani, sőt: megvédeni. Különösen kiemeli a diploma, hogy az egyesült papok mentesek minden dézsmától, robottól és szolgáltatástól. A diplomát Lipóton kívül Kollonich és Kálnoky Sámuel alkancellár írta alá. A gyulafehérvári unicus zsinaton hirdették ki először 1699. május 24-én.”

„Az erdélyi rendek ellenkeznek az uniálással, de még inkább a román nép elfogadásával. A román népnek magának sem szívégye az unió, inkább az ortodoxiához ragaszkodik. A Gubernium fölszólítja a székelyföldi katolikus papságot, hogy nyújtson segítséget az oláhok uniálására. A székely katolikus papok a Csíksomlyón 1699. október 23-án tartott ülésükön kereken kijelentették, hogy miután nem tudnak oláhhul, s a kormányzéknek azt a jogát sem ismerik el, melynél fogva az őket ilyesmire kötelezhetné, és nem is értenek egyet az úgynevezett hét pontból álló instrukciókkal, de még más okokból is, »melyekkel a kormányzék méltóságos füleit terhelni nem akarják«, nem érznek magukban hajlandóságot ebbe a dologba beleavatkozni. Athanasius, hogy az uniálással szemben több irányból indult ellenállás hatását kivédje, 1700. szeptember 4-ére ünnepélyes zsinatot hívott egybe, amelyen 54 esperes és 1653 pap jelenlétében harmadszor is kimondotta a Rómával való egyesülést, és elősorolta a már többször említett követeléseket. Ez a méreteiben eddig legnagyobb zsinat az első politikai jellegűnek mondható és tekinthető fölvonulatása a nemzeti szempontból öntudatlan román parasztságnak.”

Az eddig idézett rész világosan mutatja, hogy a magyar honfoglalástól számított 800 év eltelte után jelentkezett csak az első igény az erdélyi oláhok részéről politikai jogok elismertetésére. Minden olyan megnyilatkozás tehát, ami azzal vádolja a magyar államiséget, hogy elvett volna, vagy megtagadott volna bármiféle politikai jogot az erdélyi oláhságtól 1700-ig, anakronizmus. Amint látjuk, a XVIII. század fordulóján Erdély magyarságának nincs módja megakadályozni a jezsuiták által előkészített, és az Erdély uralmát bitorló Lipót császár által megadott olyan jogokat, ami az oláh népet nem illette meg. És még látni fogjuk, hogy nagyon sokáig nem lesz a magyar nép abban a helyzetben, hogy saját történelmi földjén akár megtagadjon, akár nyújtson bármiféle jogot az erdélyi oláhoknak. Hogy miért nem illette meg a Lipót császár adta jog az akkori oláh népet, arra az a válasz, hogy az erdélyi oláhság, és különösen ortodox papjai, nem álltak még olyan fejlettségi fokon, ami egyenjogúsításukat indokolta volna. Voltak ugyan az erdélyi oláhságnak olyan telepei, egyházi körzetei, amelyek már kellő fejlődési fokon állva jogosan kérhettek szerződéses elismertetést, de a nagyobb többség ettől a szinttől még távol állt, és ez a tábor állandón növekedett Moldvából és Havasalföldről. A székelyföldi katolikus papok irtózva gondoltak arra, hogy az oláh pópák, ezek az írástudatlan, műveletlen ráolvasók, velük egyenlő mérlegelést kapnak.

Mint tudjuk, Rákóczi György erdélyi fejedelemnek is nagy gondja volt rá, hogy Bibliát adjon az oláhoknak saját nyelvükön. 1643-ban rendeletet adott ki, hogy az oláh szertartásokon a papok ne merjenek más nyelven szolgálni, mint oláh nyelven. Ez tette szükségessé a katekizmus kinyomtatását oláh nyelven Fogarassy István fordításában. Együtt jelent meg a katekizmusuk 1648-ban az Újtestamentummal. Ezek képezik a román nyelv legrégebb összefüggő szövegű nyomtatványait. Ez akkor történt, amikor a bukaresti görög-keleti érsek eltöltötte a román nyelv templomi használatát. A továbbiakban ismét *Siculus Verus* idézzük:

A dáko-román elmélet elindítói

„A magyar jezsuiták az unió létrehozásával az ortodoxiából kiemelt erdélyi román népréteget az öntudatosodás, iskolái révén a nyugati műveltségbe való bekapcsolódás útjára állították. Az uniáltak gyermekei a XVIII. század harmadik negyedében a fölvilágosodás, majd a romantika új eszméivel egy időben nőttek föl, amikor meginog a vallás primátusa, és helyét a nemzeti öntudatosodás, a nemzeti mivolt tudata foglalja el. Samuil Micu-Clain, Gheorghe Sincai és Petru Maior, mindhárman uniált románok gyermekei, kik a marosvásárhelyi kálvinista gimnáziumban végeztek, vagy a kolozsvári jezsuita iskolában, majd Bécsben a Szent Borbála, Rómában a Propaganda Fidei iskolában tanultak, vagy magasabb végzettségre tettek szert. Tanultságuk alapján a balászfalvi gimnázium tanárai lettek, majd később a budai egyetemi nyomda cirill betűs román könyveinek cenzorai. Akár Micu-Clain *Historia Romanilor* (Buda, 1806), akár Gheorghe Sincai *Hronica Romanilor* (1807), akár pedig Petru Maior *Istoria pentru inceputul Romanilor in Dacia* (1812) című munkáját olvassuk, mindenütt a XV. század óta útján járó, egybehangzó mesét olvashatjuk: az erdélyi románok Traianus legionáriusainak utódjai, akiket a honfoglaló magyarok forgattak ki jogaikból és görnyesztettek rabigába. Törekvéseikben nem a valóságnak, igazságnak megfelelő múlt érdektelen megtanításának, megismertetésének vágya vezette őket, hanem hogy az erdélyi románság követeléseinek egy fiktív múlt fölidézésével jogi támpontokat nyújtsanak.”

„A nagy karriert befutott dáko-román kifejezést is Sincai hozza divatba 1780-ban megjelent *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* című latin betűs nyelvtanával. Gheorghe Sincai a sugalmazója, Méhes József a szerzője az úgynevezett *Supplex Libellus Valachorum*-nak. (Az Oláhok Könyörgő Iratának), amely 1791-ben került az erdélyi országgyűlés elé, s amelyben először jutnak írásbeli kifejezésre az Anonymus krónikája alapján hamis alpra fektetett dáko-román követelések.”

„A románság kiművelésének fő akadályja a mindkét felekezeti papság műveltségi és erkölcsi elmaradottsága volt.”

„A *Supplex Libellus Valachorum* történelmi tételeit, amelyekre alapították a román politikai követeléseket, Éder Károly, de főként Bolla Márton piarista tanár a történelemtudomány fegyverével pozdorjává zúzta. A magyar politikusok és államférfiak azonban a tudomány szavának a gyakorlati életre vonatkozóan semmi jelentőséget nem tulajdonítottak, figyelmen kívül hagyták, és így sem a könyörgő iratnak, sem cáfolatának az erdélyi közéletre megfogható hatása nem volt. Annál elhatározottabb és döntő módon hatott az erdélyi román életre, amelynek valóságos nemzeti és politikai programjává vált a legtermészetesebb úton. Az erdélyi románok egy részének nemzetné válása, nemzetiségi újjászületése, egészen az unió és az unitusok műve volt. Ők a népi öntudatból nemzetiségi öntudatra jutottak, amikor másik részük, az ortodox erdélyi románok még mindig a népi ösztön fokán vesztegeltek, kívül maradva a rendiség adományain, és így támaszt a vajdaságokban és az orosz ortodoxiában kereshettek és találhattak.”

„A II. József-kori fölvilágosodás következményeként a vallás primátusának háttérbe szorulásával kialakulhatott egy ortodox értelmiségi réteg is, úgy, hogy a tisztán unitus műhöz, a *Supplex Libellus Valachorum*hoz, a már »dáko-román« és fölvilágosult ortodox papság és világi értelmiség is csatlakozhatott. A román nacionalizmus nem a román népé, nem is a nemességé, nem a papságé volt, hanem csak a magasabb tanultsággal rendelkező

vékony értelmiségi rétegé. A tömeget közösségi érzése a népi ösztön fokán az ortodoxiához kapcsolta, aminek élén az orosz cár állt...”

„A karlovidi szerb metropolita vallásuk melletti kitartásra biztatja az erdélyi román ortodox híveket, kikben a nemzetiség tudat még szunnyadó, köreikben a pap és hívő nagyjából ugyanazon a műveltségi színvonalon áll. Mégis az ortodox parasztság nevében a papság a karlovidi metropolitához és a bécsi udvarhoz olyan kérvényeket intéz, melyekből a hithűség meghatóan csillan ki, és a nép lelkiületére előnyös fényt vetít. Nedanovics Pál karlovidi érsek föllépése az ortodoxok szabadsága mellett 1745-ben határozottan megingatta az unitusok sikereit, és az ortodoxok azóta mind bátrabban és leplezetlenebbül hirdetik hitükhöz való hűségüket.”

„Mégsem a karlovidi hatás döntötte el az erdélyi román ortodoxia sorsát, hanem a mesés nagyhatalom, a varázserejű Oroszország, melyhez a románságot százados érzelmi kapcsolatok fűzték. Nagy Péter halála óta a cári trón birtokosai állandóan szemmel tartották Délkelet-Európa ortodox népeit. Az orosz-román kapcsolat nem reális. Meseszerűen betoppanó segítség a már-már mindenünnen kimaradt erdélyi román ortodoxok számára. Az orosz varázs ígérete alól csak a nyugatos értelmiség fordította el a román értelmiségi szellemet, de a nép körében a varázs érintetlen. Biharban egy öreg román pap vallomásában, melyet 1754-ben tett, az egyház fejéül az orosz cárnőt nevezte meg. Kisrebrán 1758-ban azzal fenyegetőztek, hogy ha Mária Teréziától nem kapnak igazságot, majd találnak ők más uralkodót (a cárnőt), aki megérti és meg is segíti őket. Vágyaik álma Szent Oroszország lett, ahol az izgatók végső menedéket kaphattak, mint Nicodim szerzetes, aki az orosz követőtől kapott útlevelemel szökött ki Szentpétervárra, vagy Eustatie Vasilevici, aki Moszkvában és Kijevben is járt, a cárnőtől 2500 forintot kapott, majd a brassói templomnak 13 000 forintot és 3 rend egyházi öltönyt küldött.”

„Az erdélyi ortodoxia ügye az orosz pártolás következtében külpolitikai szempontból is jelentős kérdéssé növekedett. Erzsébet cárnő 1762-ben bekövetkezett halálával az orosz támogatás hosszú időre megszűnt, de akkorra az erdélyi ortodoxia ügye dűlőre jutott: Bécsben elhatározták az erdélyi ortodox püspökség föllállítását 1758-ban. Vezetőjeül Novakovics Dénes budai szerb püspököt nevezték ki. Az új püspök nem függött Karlovidtól, jövedelmét a kincstártól kapta. Székhelyéül Brassó külvárosát, Bolgárszeget jelölték ki, ahol Buccow tábornok személyesen iktatta be hivatalába. Az egyház szervezésének alapjait Mária Terézia 1772. november 6-án rakta le. A Karlovidtól való függetlenedés és az orosz befolyás megszűnése után a vajdaságok ortodoxiájától való elszigetelődés volt még hátra, de a határórség föllállításával az is megtörtént. Az ortodox püspökség föllítása nemzeti szempontból az erdélyi románságot kettéválasztotta. A népet, mint politikai alanyt azonban nem a számosabb ortodoxia, hanem a műveltebb unió fejlesztte tovább...”

„1827. október 20-án az egyesült angol-francia-orosz flotta Navarinónál tönkreveri a török flottát. A szultán kihirdeti a szent háborút Oroszország ellen. A háború a drinápolyi békével végződik. Ennek egyik feltétele, hogy a török hadi kárpótlásul 10 millió aranyat fizet az oroszoknak, és mindaddig amíg ezt az összeget ki nem fizeti, zálogul átengedi a román vajdaságokat. Így szállta meg az orosz hadsereg az Erdély tószomszédságában lévő vajdaságokat, az orosz hivatalnoki kar így és ekkor szervezte újjá a vajdaságok adminisztrációját. Szervezeti szabályzatuk (regulamentul

organic) a vajdaságokbeli parasztságra az előző állapotokhoz képest több, szemmel látható könnyítést hozott. A vajdaságokban bekövetkezett könnyítések az erdélyi románság is fölfigyelt.”

A vármegye-rendszer szerepe a nemzetiségek kifejlődésében

Amikor a történelmi Magyarországra vonatkozóan a nemzeti ségek elnyomásának vádjá elhangzik, a védekezést kereső gondolkodó azonnal két részre határolja az ezeréves magyar államiság történetét. A két rész közötti bűvös évszám 1848. Nem mintha ez az esztendő oly állapotokat teremtett volna, aminőket az előző év nem ismert, de mert a márciusi forradalom révén 1848 mégiscsak határkő, és itt most nem az a lényeg, hogy a forradalom is, a szabadságharc is elbukott – előbbinek eszméi majd csak később és más csatornákon folynak be az élet napirendjébe – hanem azért, mert ez az esztendő tette cselekvő erővé a nemzetiségek nacionalista törekvéseit, mégpedig véglegesen magyarellenes célzattal, a bécsi udvar politikája eredményeként. *Horváth Mihály* múlt századbeli történész (*Huszonöt év Magyarország történelméből 1823–1848*) a szláv nemzetiségi ébredés kezdeteiről így ír:

„...Vannak, kik a szláv nemzetiségnek ébredését a magyar korona területén egyenesen a kormány mesterséges szítogatásából származtatják. De ez téves vélemény. A szláv nemzetiséget nem az osztrák kormány ébresztette fel a monarchia határaiban: a kormány ezt, mi más okok eredménye volt, csak korán felkarolta s kormányeszközüül használta fel. A szláv nemzetiség ébredése nagy részben azon általános politikai állapotok s események hatásának tulajdonítható, melyek más népek közt is hasonló eseményt szültek a francia forradalom által előidézett európai bonyodalmakban, s ezek mellett nagy része volt annak az orosz propagandának is úgy a déli, mint az északi szláv népcsaládban. S alig tévedünk, midőn különösen azon nemzetiségi mozgalmakat, melyek a monarchia határában jelentkeznek vala, főleg e propaganda művének lenni állítjuk...”

Később, mint láttuk az *Erdély története* idézeteiből, a bécsi udvar mindent elkövetett – a történelem a tanú rá, hogy elég botorul – a nemzetiségek fölzaklatása érdekében. De, egyelőre a két említett időszak elsőjénél tartva, a magyarok által elkövetett nemzetiségi üldözés vádjá a már említett és még nem említett okok mellett az ország hatalmi szerkezete és közigazgatási rendszere miatt is tarthatatlan. Ennek a szempontnak elhanyagolt voltára már korábban felhívta a figyelmet, majd egy tanulmány keretében tudományosan is kifejtette *Dr. Varsányi Gyula* nemzetközi jogászunk egy svájci tudományos intézet nemzetközi jogi kiadványa részeként. (*Revue de Droit International – De Sciences Dip-lomatiques et Politiques*, Genève, Suisse, 1985.) A dolgozat angol nyelven jelent meg, címe: *Regionalism in Practice – The Ethno-protective Role of the Semi-Autonomous County System of Historic Hungary*. Magyarul: „Tájegységi önkormányzat a gyakorlatban – A történelmi Magyarország vármegye-rendszere részleges önkormányzatiságának népiségmegőrző szerepe.”

A cím megadja a lényegét, a magyar vármegye-rendszer, akarva-akaratlan, módot adott nemzeti nyelvek és kultúrák kifejlődésére és megőrzésére. Itt is áll a nem elégszer elhangzó figyelmeztetés: ne tekintsünk a XIX. század közepe előtti állami berendezésre a mai államszerkezethez szokott szemmel. A szerző legelőször is rámutat a vármegyerendszer kifejlődésének tör-

ténelmi okaira. A Kárpát-medencét az egykor hatalmas avar birodalom népi elemei töltötték meg az akkor lakható, művelhető részeken. A honfoglalás nem járt a már itt talált népek erőszakos leigázásával vagy beolvasztással. Az avarokkal letelepedett szláv csoportokat is beolvasztotta a kialakuló magyar nép a XII. század végére. A honfoglalók államalkotó, társadalomszervező képessége és a régi módszer folytatásaként, mely védelme alá helyezte a baráti és együttműködő idegen népi egységeket, egy federációszerű birodalomba szervezte az állandó letelepedésre kiszemelt országot. A letelepedő nép rendszerint új szerkezeti elemekkel teszi tartóssá államalkotó fáradozásait. Ilyen szerkezeti elem a középkori Magyarországon kifejlődött vármegye-rendszer, a részleges önkormányzatú tájegységek közigazgatási rendje, aminek egyik mellékhatása volt az egy tagban letelepedett népfajoknak nyelvi és biológiai tartós megőrzése.

Közbeszúrva megjegyzi *Dr. Varsányi*, hogy már *Arnold Thynbee* is rámutatott a nacionalizmus szívósságára, mert valahányszor összeütközésbe kerül akár a kommunizmussal, akár az individualizmussal, minden esetben a nacionalizmus győz. „Ennek logikus következtetéseként – vonja le *Dr. Varsányi* a tanulságot – az adminisztrációs egységet minden esetben a nemzeti vagy ethnikai alkotórészre kell kiépíteni, és nem pedig területi alapra. Ez utóbbi szervezet történelmi esetlegesség-adta önkényes határaival óhatatlanul egységes, főleg közponosított, francia típusú állammá válik, ami, mint az beigazolódott, teljesen alkalmatlan a soknemzetiségű kelet-közép-európai térség közigazgatására.”

Ráhangelve erre a teljesen logikus kiértékelésre, nekünk magyaroknak is be kell látnunk azt, hogy a XIX. század elején az egész Európában, tehát nálunk is úrrá lett nemzetközponitú szemlélet lehetetlenné tette az olyan típusú soknemzetiségű, de mégis egységes szemléletű ország további zavartalan fennállását, mint amilyen a Szent-Korona országa volt. Mert nemcsak a nemzetiségek iránti türelem fogyatkozott meg a francia forradalomban fogant eszmékben, hanem az államalkotó nép iránti megbecsülést is szétolvasztotta a nacionalista indítékú elszakadási törekvés és imperialista államépítési vágy heve. Mentségére szolgál a kiegyezés utáni magyar kormányzatoknak, hogy mérlegeltek minden lehető, békésen kiegyező megoldást ebben a nagy történelmi dilemmában, beleértve a talán egyetlen megoldást ígérő föderációt is, amire sem akkor, sem azóta nem volt hajlandóság a leendő partnerekben. És hogy a belátható jövőben sem lesz, azt két imperialista békeszerződés biztosítja az utódállamok részére, melyekben az ajándékba kapott területek boldog megemésztési folyamatát állítaná le, területi áldozatokat és a függetlenség egy részének feláldozását is megkövetelné bármiféle föderáció.

Nem célunk követni a vármegyék kialakulásának történelmi okait és eredetét, bármennyire is érdekes a törzsszövetségtől Szent István törvényein, a tatárjárás hatásain és úgyszólván a magyar történelem minden eseményén át, itt csak arra utalunk, hogy a vármegye-rendszer a Szent Korona tanában az uralkodó hatalmát korlátozó, az összmagyar érdekeket szem előtt tartó, a kismemesség és főnemesség közötti harcokban csiszolólag sajátos szervezeti hálózat sehol másutt nem jöhetett létre, csakis azok között a körülmények között, melyek a Kárpát-medencében alakultak ki. Csak akkor tudjuk ezt értékelni, amikor követjük amint a szerző érzékelteti a különbséget, összehasonlítva Európa hasonló intézményeivel (német gau-grófság, szláv oblast, francia département, angol county stb.), melyek mindegyikéből hiányzott az alkotmányos törvényesség és jelentőség, és rendszerint az önkör-

mányzat legkisebb foka is. Egy 900 éves intézmény miből táplálta, újíttotta meg önmagát? Biztos, hogy nem felülről, a központi kormányzattól. Akkor pedig csak a helyi, körzeti társadalom lehetett a táptalaja, amiben nagyon sok esetben a szélesebb paraszti és szolgai rétegek is részt vettek. Ebben pedig, az események folyamán mind nagyobb mértékben részt kaptak a nemzetiségi csoportok, szolgálataik, számszerű és gazdasági súlyuk, az élet tényeiben vállalt vagy kiharcolt jelentőségük révén és arányában.

Az ország lakossága a török időig úgyszólván teljes mértékben magyar, esetleg a magyarrá válásban előrehaladott volt. A török megszállás ismert eseményei során a betelepedés már olyan mértékű volt, ami az elmagyarosodást kizárta, sőt letöredezés indult meg a magyar etnikumból. Az események, a közös ellenség, a magyar természetben rejlő türelem a más nyelvűek, más származásuk iránt nem váltott ki ellenszenvet az újonnan érkezőkkel szemben, akiknek ugyancsak nem volt (akkor még) eltérő érdeke vagy szándéka. A török megszállta Balkán nem vonzotta vissza őket, különösen azokat, akik számítottak, az értelmesebb, törekvőbb réteget, de nagyon is vonzotta őket a lehetőség beépítkezni a Szent-Korona országának nemességébe. A nemzetiségi nemes nem a saját fajtájának lett elit rétege, hanem a vármegye nemesi társadalmának lett tagja, ahol viszont nem érezte magát nyelvi és kulturális különbözősége miatt hátrányos helyzetben. Egyes vármegyékben a magyar nyelvű lakosság száma nem haladta meg a tíz százalékot. Egy valóságos és ideális »multiracial« ország volt Magyarország, ahol a latin hivatalos nyelv, a nem magyar származású király és a még török kézen álló déli és keleti vidékek állapota még nem idézett elő társadalmi feszültségeket, szinte egészen a XIX. századig. A nem-magyar paraszti lakosságot sohasem korlátozta senki nyelve és szokásai használatában, mert más nyelven beszélni megszokott jelenség volt, és ugyanúgy anyagi lehetőségeik is azonosak voltak a magyarokéval. Az élő bizonyíték erre – írja Dr. Varsányi ebben a tanulmányában –, hogy Rákóczi szabadságharcában a Habsburgok ellen (1704–1711) a magyarokon kívül ruszinok, tótok, svábok és oláhok is harcoltak együttes lelkesedéssel: pro patria et libertate!

„Erdély, az anyaország török megszállása idején félig-meddig önálló magyar fejedelemség lett, hasonló politikai-jogi helyzettel, mint ma Finnország. Mindig híres volt vallási, faji és politikai türelmességéről. Másszóval, az állandó éberségnek az ára a Bécsből erőszakolt központi törekvésekkel szembeni küzdelemben az alkotmányos szabadságért az volt, hogy a nemzetiségekről megkülönböztetés nélkül jószándékú gondoskodás történjen. Ez nem csupán létük fennmaradását, de nyelvük és szokásaik megőrzését is biztosította. Időnként és helyenként a történelmi Magyarországon belül ez a kisebbségek kiterjeszkedését idézte elő a magyar etnikum kárára.”

Amikor már állandóvá válik az érintkezés magyarok és nem-magyarok között, megindul minden külön szándék nélkül is az asszimiláció folyamata. Ezt az is elősegítette nagy mértékben, hogy a középkori felfogás ebben nem látott sem hibát, sem veszedelmet.

A nemzetiségi kérdés a XIX. század elején lépett a harmadik fázisába, de csak a század közepére válik majd általánosan felismerhetővé a nemzetiségek magyarelles fegyveres és agitációs cselekedeteiben, nem kevés lelki megrázkódtatást okozva. Az első próbatétel vármegyei szinten játszódik le a magyar reformkor első küzdelmeiben, amikor a Széchenyi- és Kossuth-vezette mozgalom elveit a vármegyékben tárgyalják meg.

„Mint hogy a vármegyei nemesség tekintélyes része a nemzetiségi kisebbséghez tartozott, a helyzet nem volt veszélytelen az ország egysége és integritása szempontjából. Valóban, mint az várható is volt, az országos reform-mozgalom halmozott velejárvójaként jelentkezett a kisebbség elismertetésének igénye. Tótok, horvátok és szerbek eljutottak az érzelmi nacionalizmus állapotából a kulturális nacionalizmusba, amíg a nem-városlakó oláhok széles tömegei még főleg csak a nacionalizmus érzelmi állapotában voltak. A helyzet tragikus jövőt ígért. Ettől kezdve a magyarok demokráciáért és függetlenségért megindított küzdelme kétfrontos háborúvá vált, egyrészt az imperialista Habsburg kamarilla ellen, másrészt a kisebbségek egyes, távolról sem egésze, inkább csak önjelölt szószólói ellen. Mindez érzelmi törést eredményezett a nemzeti összpolitikában.”

Elháríthatatlanul, mert – habár a magyarok és a nemzetiségek külön nemzeti mozgalmakban hevültek az európai nacionalizmusok részeként – egymás ellen kellett fordulniok a politikai történet alaptörvényei szerint.

A magyar nyelv hivatalos nyelvkénti elfogadásának küzdelmei váltották ki a nemzetiségek első jelentős tiltakozását:

„Kiváncsiak volnánk, hogy gondoltak-e arra a korabeli pánszláv propagandisták, hogy aligha találtak volna még egy országot Európában, ahol az 1840-es években a többségi nyelv érdekében közjogi harcot kellett vívni azért, hogy az bevezethető legyen a kerületi közigazgatás félig önálló hatáskörében. Úgy tűnik, hogy kb. 1848-ig nem volt kialakult szemlélet Magyarországon a kisebbségi kérdéssről. Így a vármegyék mindennapos problémáját növelte ez is, aminek népessége részben nem-magyar. Nyilvánvalóan nem is lehetett egységes és tudatos vagy tervezett nemzetiségi elnyomás.”

„Az 1848-49-es szabadságharc egy rövid időre módot adott a Kárpát-medence lakóinak érzelmeik kinyilvánítására. A tótok, ruszinok és németek többsége – mentesen a nemzeti elszakadás álmaitól – a magyarok mellé álltak... De Erdélyben az oláhok, Délvidéken a szerbek másképp viselkedtek. A határokon kívül élő nemzetársaikkal egyesülés reményében elutasítottak minden ésszerű egyezkedést, és gerilla háborút vezettek a magyar hadsereg ellen...”

„A magyar szabadságharc 1849-ben bekövetkezett veresége és az osztrák-magyar kiegyezés időpontja (1867) közötti közel két évetizedben a vármegyék közigazgatási tevékenysége szünetelt... A kiegyezést követő időszakban, egészen az első világháború végéig a vegyes nemzetiségű vidékek vármegyei kiküldötteit a régi íratlan, de bevált szabályok szerint választották, úgy mint évszázadokkal előtte. A jelöltek vagy hivatalnokok származási háttere teljesen lényegtelen volt mindaddig, amíg elfogadták a Szent-Korona tan népfajok fölötti elvét.”

„A kettős monarchia félszázéves fennállása alatt mégis fokozódó nyugtalanság volt észlelhető mind Ausztria, mind Magyarország nemzetiségei részéről, az új kormányzat minden őszinte törekvése ellenére, hogy egy kölcsönösen elfogadható megoldást találjanak alkotmányos úton. Ezt célozta a Nemzetiségi Törvény, ami ebben a tárgyban és ebben az időben Európa legfejlettebb és legemberségesebb törvénykezése volt... Ez a törvényesen megerősített nem-diszkriminációs elv egyedülálló lépés volt a XIX. századi Európában, amely akkor még nem ismerte a türelem ilyen fokát... Sajnos, a nemzetiségeket kisebbségi jogokkal már nem lehetett kielégíteni... A románok Erdély függetlenségét követelték, a szerbek Dél-Magyarországon belül egy szerb vajdaságot

akartak létrehozni. Nyilvánvalóvá lett, hogy a kisebbségi vezetőknek a célja nem a több emberi és politikai jog megszerzése, hanem a történelmi Magyarország szétdarabolása... Ezek után nem lehet csodálkozni azon, hogy a Nemzetiségi Törvény, amelynek kölcsönös elfogadása megváltoztathatta volna Európa történelmét... ugyancsak nem került alkalmazásra... Ettől függetlenül a faji elkülönülés iránti közömbösség szelleme, és talán még lényegesebben a vármegyék kisebbségvédő szerepe érezhető volt bőven a századforduló idejében is.”

Dr. Varsányi tanulmányából a vármegyéknek a nemzetiségi kérdésre kiható történelmi szerepéről szóló itt ismertetett részeihez már nincs sok hozzáadni való, talán csak annyi, hogy tanulmányának a tekintélyes svájci nemzetközi jogi szakfolyóiratban történt megjelenése fontos eredmény a magyar igazság elismertetése terén, és nagyon hasznos lenne annak több nyelven és több helyen – Magyarországon is – történi megjelentetése, és a rá való hivatkozás. Már csak azért is, mert a ma még szinte lehetetlennek látszó megoldásban, a nemzetiségi kérdés kölcsönösen elfogadható rendezésére, a vármegyei önkormányzatoknak – ahol az etnikai többségi elv érvényesül – a jövőben még szerepük lehet.

Gyűlöletheadjárat a magyar állam és magyar nép ellen

(További idézetek Siculus Verus könyvéből)

„A gazdasági és társadalmi helyzet kedvező alakulásával egyidejűleg az egyházi és művelődési viszonyok is előnyösen változtak meg a magyarországi románok életében. Az ortodox román egyház rendkívül megerősödött. 1864-ben különvált a karlócai szerb pátriárka egyházától, és független román érsekséggé, metropolitává alakult. Hatásköre kiterjedt az összes erdélyi és magyarországi ortodox román hívőre. Érsek Saguna lett, akinek érseksége alá tartoztak az aradi és karánsebesi suffraganeus püspökök. Az 1868. évi IX. törvénycikk elismerte az új szebeni érsekséget, és annak önkormányzatát törvénybe iktatta. Ennek alapján az ortodox egyház törvényhozó kongresszusa össze is ült, és megszavazta a szervezeti statutumot. A statutum a világi elem uralmát biztosította az ortodox egyházban. A hívek döntő módon vesznek részt az egyház ügyeinek intézésében. A szinódusban a világi elem az összes tagok kétharmadát, az egyházi képviselők egyharmadát alkotják. Így a világi elem jól használható védvázat kapott a maga számára.”

„A görög-katolikus egyház már előbb megalapított elemi és középfokú iskolái mellé most fősorakoztak az újonnan létesített ortodox román iskolák. A népiskolák száma 339-el növekedett, megalakult a brassói és aradi gimnázium, és a szebeni papnevelődet átszervezték. Szebenben 1861-ben megalakult az Astra nevű közművelődési egyesület, ahol »ébresztjük, tápláljuk és őrizzük a nemzeti érzést, műveljük a nyelvet és ezáltal nemzeti létünket, míg politikai és vallási téren szét vagyunk szaggatva...« A Kárpátokon túliakkal való érintkezés is zavartalan volt, bukaresti színtársulatok gyakran vendégszerepeltek Erdélyben, Kolozsváron, a magyar központban ingyen átengedték a magyar színház épületét a román nyelvű előadások számára.”

„Áttekintve a magyarországi románok eme háborítatlan egyenes vonalú előrehaladását a gazdasági, társadalmi, egyházi és művelődési téren, lehetetlen csodálkozásunkat eltitkolni ama heves, elkeseredetten gyűlölködő magatartás fölött, melyet a romániai és magyarországi románok egyaránt tanúsítottak a magyar állam-

mal szemben. Az okot a románok politikai törekvéseinek természetében és azok végső céljában találjuk meg.”

„A hetvenes években a bécsi egyetemre sok román ifjú került a különféle románlakta területekről. Itt barátkozott csakhamar össze Eminescu és Slavici. Vitatkoztak a román jövőről, a monarchia sorsáról, majd a román nyelvről és annak törvényeiről. Az a jó irodalmi nyelv, mondták, amelyet a nép mindenütt általánosan beszél. Eminescu a minden irányból jött románokkal beszélgetve megdöbbenve tapasztalta, milyen nehezen értik meg egymást. »Nincs még román nép – kiáltott fel – csak a lehetőség, hogy összeolvasszuk.«”

„»Különböző uralom és különböző műveltségi hatás alatt élve – mondta Slavici – a románok egy része ilyen, más része amolyan módon eltávolodott a néptől, nemcsak a látásmódot, a gondolkodást illetően, hanem a szavak megválasztása, elhelyezése és helyesírása tekintetében is. Annyira ment ez az eltávolodás, hogy az erdélyi románok nehezen tudták olvasni a romániai írásokat, a romániaiak pedig már nem olvasták az Erdélyben nyomtatott dolgokat.«”

„Erdélyben kitartottak a balázsfalvi hagyományok mellett. Cipariu tanítványai állandóan a latin nyelvből akarták származtatni azokat a szavakat, melyek a szláv vagy görög nyelvből való átvételek. Sok mindent ki akartak vetni a román nyelvből, ami nem volt latin eredetű. Így keletkezett Erdélyben az a nehézkes román nyelv, melyet más területek románsága nem értett. Eminescu »madárnyelvnek« (limba pasareasca) csúfolta ezt, mert olyan nyelv volt, amelyet a nép sehol nem beszélt, amelyet úgy találtak ki. A bécsi román egyetemi hallgatók Romania Juna (Ifjú Románia) néven egyesületet alakítottak, elnökükké Slaviciot választották. Itt vetették föl a putnai zarándoklás tervét az összes román egységének hangsúlyozása érdekében.”

„A *Tribuna* című lap szerint – amit Bukarestből pénzeltek és politikáját is onnét irányították – a román nemzet Kelet-Európa legnagyobb és legműveltebb népe. Földrajzi helyzete, közművelődése, nemzeti öntudata és hivatástudata e nemzet nagykorúságát és rendezett viszonyait bizonyítja. A román nemzet a Dunától a Dnyeszterig terjed, összefüggő népességgel. Száma meghaladja a tízmilliót. Nyelve egységes, szokásai azonosak, földje gazdag és termékeny. A román népet lelki adottságai és képességei magasan a szomszédok fölé emelik. Ő a leghivatottabb, hogy a nyugati műveltséget kelet felé közvetítse. Már Traianus is azért telepítette ide legionáriusait, hogy rendet tartsanak Európa e részén, és védjék a latin műveltséget a barbárokkal szemben. Erdély földjén a román nép az egyetlen őslakó. Mikor a magyarok véglegesen letelepedtek, a románokra hárult a feladat, hogy megszelídítsék és a művelődésre előkészítsék őket. Így a művelődés magvait a románok vetették el a magyarok között. A magyar állam mégis leigázta őket, és csak egy hivatást engedett számukra: szünet nélkül dolgoznia kellett, hogy mások tobzódhassanak munkájuk gyümölcséből. Helyzete a Habsburg-uralom óta kezdett javulni. E ház uralma a románok szemében egy volt az igazság uralmával. Ez a magyarázata az 1848–49-i román magatartásnak, amikor is az 1848. május 3–15-én megtartott balázsfalvi román nagygyűlésen »a románok ihletszerűen, minden habozás nélkül, egy akarattal elhatározták, hogy a császár védelmére sietnek, aki az igazság jelképe«. A románok tehát »a rendet és törvényes uralkodójukat védték a magyar lázadókkal és rendetlenkedőkkel szemben«. Az uralkodóház nem volt hálátlan. Az 1860-as októberi diplomával megnyitotta számukra a legteljesebb fejlődés útját.

A kiegyezés után a románok látták: »minden rossz a kormánytól és az országgyűléstől, s minden jó a koronától jön.«

„A Tribuna a faji felsőbbiség meghirdetésével, s nem a történelmi jogfejlődés figyelembevételével próbálja bizonyítani lázítását: a román nép helyzete azért lett rossz, mert Magyarországot a magyar kormány és a magyarság a magyar nemzettel azonosította, és 1867 óta minden lépését a magyarosítás határozta meg. Ez az ország Európa történelmi útjainak találkozási pontjaiban fekszik. Az ország szélein különféle népek laknak: északon a szlovákok, rutének, keleten a románok, délen a délszlávok, szerbek és horvátok, nyugaton németek, akiknek több csoportja az ország különböző részein lakik. Ezek között a különféle népek között, az ország közepén lakik a magyar nép. Nem egységes összefüggő tömbökben, hanem a többi népek között szétszórtan. De a magyar elem az állam alapítója. Évszázadokon át ő képviselte a magyar államot, és ezért van benne a természetes hajlandóság, hogy az államot egyesítse, akár a többi népek beolvastása, akár megsemmisítése révén. E hajlandóság bármennyire természetes is, az állam fölbolulására vezet. Mert »a magyar nép mindenekelőtt nagyon kicsi, nagyon kevésbé művelt és nagyon kevésbé felsőbbrendű ahhoz, hogy beolvasthasson és elpusztíthasson olyan elemeket, melyek a magyar népnél nagyobb és részben felsőbbrendű népekhez tartoznak.« A románok száma tízmillió. A magyarság a zsidókkal együtt is alig éri el a hatot. A románok összefüggően, a magyarok szétszórtan laknak. Vannak falvak, sőt: egész tartományok, amelyek nem voltak románok, ma pedig tisztán román lakosságuk van, a faji felsőbbrendűség következtében. A magyar nemzeti állam agrárja ellen harcot kell indítani. Különbég van Hungária és a magyar nemzet között. Hungária a románoké is, a hungarus államnak a románok is alkotórészei. Ők nem azonosítják az államot a magyar nemzettel. A románoknak védekezni kell a magyarosítás ellen. A magyaroknak a románokkal való »közös hazájuk« többnyelvű értelemben fejlődhet tovább. Legyen ugyan Magyarország, de egyenlő jogú népek szövetségéből alakult államként. A románok számára közelebbi cél: Erdély önkormányzatának biztosítása. Egy ilyen biztosíték mellett a románok elismernék a jelenlegi magyar közjogi helyzetet, fölhagynának a passzívítással, enélkül azonban nem lehet szó magyar-román békéről. Erdélynek Magyarországgal való egyesítése jogbitorlás, és nincs javára egyetlen erdélyi népnek sem. Az erdélyi önkormányzat azonban valamennyi erdélyi nép érdekében áll. A román közművelődés talapzata a román állam. Az utolsó pár évtized alatt Balászfalva egymaga nagyobb és jótékonyabb hatással volt Keletre, mint az egész magyar nép... A román egy dolgot tud: mióta a magyar ismét hatalomra jutott, kicsúfolta őt, érdekeit semmibe vette s állandóan arra törekedett, hogy megfossza vallásától, népétől, nyelvétől. Ezért a román ma már nem hiszi, hogy a magyar uralomnál elviselhetetlenebb legyen ezen a világon...”

„A magyar lapok a Tribunát a román kormányzat izgató szócsövének tekintették, a valóságnak megfelelően. De a Tribuna nem nyugodott. »A putnai határozatoknak megfelelően« a román nép közművelődési egységét kellett megalapozni, mert hiszen a román nép sohasem volt egységes műveltségű. A főgondolat itt az volt, hogy az összes román szellemi irányító központja Bukarest, minden román Mekkája. Slavici szerint a románok számára a nap Bukarestben kel föl, a magyarországi románságnak a romániai, főleg a bukaresti irányító központhoz való alkalmazkodását kívánta. »Nem tagadjuk, hogyha komolyan föltennék nekünk a kérdést: akarjuk-e vagy nem az összes román egy államban való

egyesítését, pillanatnyi gondolkodás nélkül igennel válaszolnánk.« A szabadelvű eszmékkel céltudatosan megbénított magyar államban nyugodtan átvehette a Tribuna a bukaresti Romanul című lap szövegét: »A magyarországi románokkal úgy bánnak, mint rabszolgákkal, pedig azon a földön ők az egyedüli őslakók.« A szebeni ügyészség a Tribuna eme szavait is elengedte a füle mellett: »Ha a magyar államban a román faji megerősödés nem lehetséges, akkor nekünk nem marad más szabadulás, mint a harc ennek a magyar államban a megsemmisítésére, a magyar faj ellenségeivel való szövetség mint szerves szükség jelentkezik számunkra.« Vagy: »A magyar állammal szemben okvetlenül keresnünk kell az alkalmat, hogy azt alapjaiban rázkódtassuk meg, hogy mindenütt gyűjtsük össze ellenségeit, egyesüljünk azokkal, és bárhol járunk, mindenütt tegyük ellenségévé az embereket.« Az utóbbi szavakért ugyan perbe fogták Slavici-ot, de az ügyész rövid tárgyalás után fölmentette. Figyelemreméltók az ilyen, a Tribunából vett szavak is: »Különösen akkor kell a román közösségnek föllépnie erőteljesen, amikor valaki magyarokkal barátkozik. Egyetlen jó román sem barátkozhat a magyarokkal. Jogunk van gyűlölni, lenézni és rendszeresen üldözni közülünk mindazokat, akik akár nyíltan, akár titokban egyesülnek a magyarokkal. Ez a gyűlölet, lenézés és rendszeres üldözés pedig olyan biztos, mint a világság a napkelte idején.»

„A Carpatii (Kárpátok) nevű egyesület 1882-ben erdélyi származású ifjakkól alakult Bukarestben a román miniszterelnöktől kapott pénzen, amelyet Manole Diamandi juttatott hozzájuk azon célból, hogy Romániában magyarelles irredenta mozgalmat fejtsenek ki. Ez az egyesület adta ki 1885-ben kiáltványát, mely a magyar állam románjait fölkelésre és a magyarok legyilkolására hívta föl. Vezetői Secasanu és Ocasanu voltak. A román irredenta mozgalomban Bibescu herceg is tevékenyen részt vett.”

„Slavici szervezi meg a Liga culturala pentru unitatea tuturor romanilor (Az összes román egységesítésének közművelődési ligája) nevű csoportosulást is, bár ő maga alapítóknak Gheorghe Bogdan Duicát és Ion Russu Sirianut nevezi meg, többen mások pedig Bratianut tartják a megszervezőnek. Ez a liga politikai alakulat volt, melynek törekvése a magyarországi román kérdésnek és a román politikai egység eszméjének az európai országokban való népszerűsítésére irányult. A liga közművelődési célja csak a be nem avatott külföldieket tudta félrevezetni, megalapításának pillanatában a románság közművelődési egysége már a Tribuna működése révén megvolt. Sajnos, a külföld tájékozatlansága nagy volt. A liberalizmus jelszava alatt éppen egyes külföldi erők akarták a Kárpát-medence népei közötti egyetértést teljesen összerombolni.”

„Slavici államellenes, lázító tevékenysége miatt börtönbe került, de börtöne inkább szanatóriumnak nevezhető, ahonnan magyarelles cikkeket tovább írta, működését ott is, azután is változatlanul folytatta.”

„A Tribuna húszéves munkájával a magyarországi románság életét gyökeresen megváltoztatta. A román nép felsőbbrendűségének tudatát, a Tiszától a Dnyeszterig terjedő nép nagyságának, a román összetartás erejének érzését a Tribuna ébresztette föl és erősítette a magyarországi románokban. A szebeni lap teremtette meg a román nyelv és közművelődés egységét. Az ő műve a magyarországi román középosztály és parasztság összefogása. Magyar szempontból nézve a Tribuna akadályozta meg a magyarországi románságnak a magyar állam viszonyaiba való beletörődését és a magyar-román megbékélést. A szebeni lap

terjesztette a románság tömegei között az irredenta érzéseket és a magyarság alacsonyabbrendű voltára vonatkozó fölfogást. A Tribuna jelentősége korszakalkotó a magyarországi románság történetében. Ezt a románságot a Tribuna készítette föl lelkileg arra a harcra, melytől a legtöbb román a magyar állam bukását és a Tiszától a Dnyeszterig terjedő Nagy-Románia megvalósulását várta.”

„A Bukarestből sugallt, ismertetett eszmék, melyek Baritiu és Slavici lapjaiban napvilágot láttak – az »elnyomó« Magyarország területén – a szintén Bukarestben életre hívott magyarellenes egyesületek külföldi propagandája révén terjedtek szét Európában, majd a nagyvilágban. E propaganda hatásaként 257 francia, 204 német, 38 angol, 13 olasz nyelvű, összesen 512 könyv hirdette meg a ezidőben a magyarországi románok ügyét.”

Moldvában tilos magyarul imádkozni

Mialatt az oláh propagandisták elárasztották a nyugati országokat hazug nemzeti sérelmekkel, Moldvában – nem is ők, hanem az olasz papok, vatikáni utasításra – oláh nyelvre kényszerítik a magyarokat. Erről *Siculus Verus* az alábbiakat írja:

„...A XIX. század második felében Magyarországon a Szent László Társulat mutatott érdeklődést a moldvai csángó-magyarok iránt. A Társulat Veszely, Imets, Kovács tagokból álló hármasküldöttsége személyesen járta be Moldvát és Havasalföld egy részét, és a látottakról, tapasztaltakról könyvben számoltak be *Utazás Moldva-Oláhhonban* címen. A küldöttség Moldvában 62 924 katolikus lelket talált, kik »mind magyarok a néhány város mozgó elemén kívül«. A moldvai katolikus csángó-magyarok lelki ügyeit ottjárásukkor (1868) 26 pap vezeti, kiknek jó része olasz.”

„1622-ben VIII. Urbán pápa megalapította a hitterjesztés egyesületét *Propaganda Fidei* címen, melynek célja a katolikus hit terjesztése a pogányok és nem katolikusok között. Az alapítás évtől kezdve a római hivatalos iratokban Moldvát (és Havasalföldet) »a konventualista testvérek missziójának« nevezik. Ennek a misszióknak élén a kezdeti időkben Generalis Commissarius áll, kik közül hármat név szerint is ismerünk, de föladatköriüket alig hét év múlva a moldvai misszió apostoli prefektusa címmel kinevezett irányítók vették át. 1629-től 1812-ig 46 prefektus nevét ismerjük. Az elsőtől az utolsóig olaszok. 1815 és 1895 között találkozunk már püspök, prefektus és misszió-főnök elnevezésekkel... Joannes Carolus Magni prefektus három éven át akarta az olasz misszionáriusokat a magyar papokkal összebékíteni, kik »a katolikus egyházat itt egy magyar misszióvá akarják átformálni.« Törekvése nem vezetett sikerre. Mint misszióvezető az olaszokat helyezte előtérbe, akik az oláh nyelv elsőbbségeért harcoltak. Magni két oláh iskolát is nyitott, egyiket Szabófalván, a másikat Jászvásárhelyen.”

„1838-ban Petrus Raphael Ardoini püspök került Magni helyére ugyanolyan minőségben és címevel, kit 1843-ban Paulus Sardi követett. Sardi is az oláh nyelvet kedvelte a magyar papokkal ellentétben, akik »mennél több katolikus falu elmagyarosításán fáradoztak«. 1848-ban a nápolyi Antonius de Stephano következett, aki idegen országokban is gyűjtögetett építendő templomai részére.”

„1859-ben Josephus Tomassi követte, ki nagy buzgósággal pártfogolta az oláh nyelvet, és kijelentette, hogy a katolikus oláhok pasztorációjánál egyetlen szükséges nyelv itt az oláh nyelv, a

magyar nyelv csak néhány faluban, katekizálásnál szükséges...”

„1881-ben a moldvai apostoli vizitátor székébe Nicolaus Josephus Camilli került, aki I. Károly királlyal egyetértve, a moldvai missziót jassi (jászvásári) egyházmegyévé alakította át, és ő maga lett ennek az új egyházmegyének első püspöke...”

„Camilli, az első jászvásárhelyi püspök 1889. szeptember 17–27-i pásztorlevelében ezt írja: »Megparancsoljuk, hogy a plébániák templomaiban, ahol különféle nemzetek hívői gyűlnek össze, a pápai enciklikában előírt összes imádság semmi más nyelven nem mondható, csak oláh nyelven, mely nyelv közös nyelve mindazoknak, kik az országban laknak.« Camilli vallotta, hogy egyházmegyéje csak úgy virágozhat, ha mind a katekizálás, mind az evangélium szavainak hirdetése oláh nyelven történik. 1915. május 6-án válaszol a lujzikalugeri elégedetlenkedő hívek kérésére, kik azt merték kérni, hogy az ő templomaikban pedig magyar ének és magyar prédikáció legyen, imígyen: »A reklamálóknak tudni kell, hogy Oláhországban az oláh nép nyelve az oláh nyelv, és más nem is lehet. Nemzete elleni jogtalanság, személye elleni szégyen lenne, ha egy oláh állampolgár, az ő országában egy idegen nyelven akarna beszélni, például magyarul. Most kérdezem Lujzikaluger lakóit, kik saját írásuk szerint más nemzetekkel összekeveredtek, kiknek ebben az országban polgári és politikai jogaik vannak, kik itt születtek és ebben az országban nőttek föl, melynek kenyerét ették, mondják meg nekem, hogy ők magyarok vagy oláhok? Ha magyarok, menjenek Magyarországra, ahol a magyar nyelvet beszélik, de ha oláhok, mint ahogy valóban azok, akkor szégyelljék magukat, ha nem tudják az országuk nyelvét. De ők tudnak oláhu, az országuk nyelvén, igazolja ezt levelük is, amit nekem írtak Lujzikaluger reklamáló lakói, amikor más falu vagy város állampolgáraival érintkeznek, nem magyarul, hanem oláhu beszélnek.»

(A moldvai magyarok még a közelmúltban is folyamodtak a jelenlegi II. János Pál pápához azért, hogy magyar papot kapjanak, illetve ne engedje a Vatikán elhelyezni egyre-másra a magyar papokat tőlük. Ebbe a kérvényakcióba bekapcsolódott négy világrész emigrációs magyarsága, teljesen eredménytelenül: a Vatikán véleménye szerint is, aki Romániában él, az hallgasson román nyelven misét és szentbeszédet.)

A liberalizmus hatása, a szabadkőművesség szerepe

Nem lehet azt mondani, hogy Magyarországon senki sem törődött az oláh térhódítással, vagy a magyarok nagyszámú beolvasásával, kivándorlással, vagy a már Moldvában élőkkel. Fennmaradt jó néhány írás, nyilatkozat, könyv ebből az időből, amiben felhangzott a panasz, hogy akinek füle van, hallja meg. Sajnos a liberális Magyarországon államnak, egyháznak, banknak, intézménynek minden más fontosabb volt, mint a magyar nemzetiség ügye.

Nálunk a legszélsőségesebben tombolt a liberalizmusnak nevezett »európai« nyavalya, ami részünkre *morbus hungaricus* lett, mert körülöttünk és körünkben nem kozmopolita polgárosodás folyt, hanem türelmetlen nacionalista szellemű nemzetépítés. A *magyar liberalizmus* ebben az ugrásra kész, elszánt törzsi kirohanás világában merő öngyilkosság volt.

A szép kerek ország eresztékei recsegték-ropogtak, és a millenáris ünnepély volt az utolsó országos ünnep, amiben feledni lehetett a bajokat. Rá két évre, 1898-ban, a márciusi ünnepen így prédikált a fiatal pap, *Prohászka Ottokár*: „1848-ban a jogegy-

lőség által új reményekkel indult a nemzet... verekedni a szabadságért tudott, de élni a szabadsággal nem. Éltek helyette mások, akik nyúzták, új robotba dolgoztatták, földönfutóvá tették, palotákat építettek maguknak, mialatt a nép szervezetlenül: a felszabadult spekuláció és tőke futóhomokja lett...”

Meg is nevezi más alkalommal: „A liberalizmus világtörténeti missziója abban állt, hogy a kiváltságos társadalmat megtörje, ... a népet szabaddá tegye ... A politikai szabadságot úgy-ahogy nyélbeütötték, de a szociális szabadság eszközlésében a liberális elv csütörtököt mondott, és a monopóliumos társadalmat új alakban, s vele a szolgaságot még rémesebb kiadásban léptette a világba ... A liberalizmus más alakban azt hozza a világ nyakára, amit el akar törölni ... Szabadságot akar: szabadon gondolkodni, szabadon erkölcstelenkedni, szabadon kivándoroltatni a magyart és bevándoroltatni az idegent. Ebbe a borzasztó nagy szabadságba belepusztulunk...”

Valami megvédte az oláhokat a múlt század liberalizmusától: vallásuk, nacionalizmusuk, elmaradottságuk? Tény, hogy számító józansággal, szívós elszántsággal, példás egyakarattal építették a jövőt, tisztán felismerve a lehetőségeket, amiket a liberalizmusban szétörklődő magyarság nyújtott öntudatlanul. Részükre a nagy lehetőségek, a magyarság részére a nagy zuhanások még csak ezután jönnek.

A »Memorandum perre« vonatkozó részeket idéztük az Akadémia háromkötetes *Erdély történetéből*. Természetesnek tekintjük, hogy az otthoni kiadvány nem tárja fel teljes egészében a Memorandum per mögött működött szervezkedést, aminek nyíltan is kifejezett célja volt kiszakítani a magyar állam testéből az ország egész keleti részét az egységes román állam megeremtése érdekében. Még valamire rá kell mutatnunk, egy hiányosságra, ami miatt a történeteket nem láthatjuk tisztán. Valamiféle általános betartott szemérmesség visszatartja történészeinket attól, hogy a szabadkőműves mozgalomnak az eseményekre gyakorolt hatásáról írjanak. Szinte mintha tilos volna említeni is, annyira általános ennek a nem egészen titkos társaságnak az egészen titkos részvétele az események irányításában. Sokan úgy vélik, hogy *gróf Benjamin Disraeli* angol regényíró és politikus (1804–81.) sokat idézett mondata a világ kormányzásáról arra utal, hogy a háttérben a szabadkőművesek tartják kezükben az irányítást. (The world is governed by very different personages from what is imagined by those who are not behind the scenes.)

Amikor olyan tevékenységről van szó, ami a Monarchia szétbomlását célozza, amögött minden esetben kimutatható volt a támogatás nemzetközi szervezethez. Mégis lehetetlen volt rámutatni a szabadkőművesekre, mert annak oly sok válfaja és változata volt, amiben nem csak kívülállók, de a bent lévők sem igazodtak el. A kép rendszerint már csak az események után áll össze áttekinthetővé, és az, hogy sok generáción át, és széles nemzetközi síkon, tisztán látszik egy következetes irányzat, arra utal, hogy van egy általános nagy terv, aminek csak kevesek a beavatottjai. Ma már nem kétséges, hogy a Monarchia szétdarabolása szabadkőműves program volt, csak az említett be nem avatottság érzékelésére említjük itt, mit keresett például ebben a mozgalomban az osztrák és magyar arisztokrácia sok tagja, élén Rudolf trónörökösrel?

Éppen kapóra jött egy otthoni újság ebbe a tárgykörbe vágó cikke (*Páholyok mélyén – beszélgetés a szabadkőműveségről, Bukta Zsuzsa kérdezi L. Nagy Zsuzsát, akinek e tárgyban rövidesen újabb könyve jelenik meg. Élet és Irodalom, 1987/7*), ebből idézünk néhány részt:

„Magyarországra a szabadkőművesség részben Ausztria, részben Lengyelország közvetítésével jutott el a XVIII. században... A XIX. század elejéről kevésbé ismerjük a szabadkőművesség magyarországi helyzetének alakulását. A szabadságharc után emigrációba vonuló politikusok viszont szabadkőművesek lettek: Kossuth például Amerikában lép be a páholyba. A kiegyezést követően Pulszky Ferenc, Türr István és a többiek hazatérnek, és megindítják a páholyéletet. A dualizmus alatt a magyar szabadkőművességnek nagy része volt abban, hogy kiépült a polgári állam, társadalom és gazdaság. Ebből a szabadkőműveségből alakult ki az a csoport is, amely már polgári radikális eszméket vallott. Jászi Oszkár köréről van szó, a Társadalomtudományi Társaságról, melynek tagjai a Martinovicsról elnevezett páholyukban dolgozták ki a polgári demokrácia magyarországi programját... A szabadkőművesek tevékenyen részt vettek a Károlyi-féle forradalomban... 1920-tól a Duna-medencében megváltozik a korábbi helyzet. 1867 és 1918 között a magyar szabadkőművesség volt a legerősebb, ő segítette a birodalom más részein működő páholyokat. 1920 után az »utóállamokban« fölvirágzik a szabadkőművesség. Az államok vezetőinek jelentős része maga is szabadkőműves volt (például Masaryk, Benes, Sándor király). Magyarországon ebben az időben nem lehetett szabályos páholyéletet folytatni, de külföldön be lehetett lépni páholyokba, és élénk volt velük a kapcsolat. A két háború közötti liberális ellenzék külföldi kapcsolatait is ez a szervezet segítette.”

Az idézet dióhéjban világosan elmondja, hogy a monarchiás világból apró államokká szabdalt kisantant-világ lett, amiben a balek magyarokra már nem volt szükség, a Monarchia szabadkőműves szláv ellenségei államvezetők lettek. Könnyen előfordulhat, hogy Kossuth konföderációs terve is szabadkőműves sugalmazású. Ferenc Ferdinánd is föderációt akart létrehozni szlávokkal a magyarok ellen, de addigra a szlávok részére más terv készülhetett, amit a háború volt hivatva megvalósítani. Ferdinánd „segítségét” Sarajevóban igénybe vették.

A föderáció, mint a XIX. századvég közép-európai viszonyainak rendezésére alkalmas megoldást, így visszatekintve, elfogadhatónak kell tekintenünk, különösen annak kossuthi változatát. Az is valószínűnek látszik, ha nem jön a világháború, a nagyobb nemzeti önállóságra érett nemzetiségeink megkaphatták, illetve kiharcolhatták volna nemzeti életük új kereteit, amik bizonyára valamiféle föderációs kapcsolatban maradtak volna Magyarországgal. A magyar liberális kormányzatokban megvolt a hajlandóság tudomásul venni a nemzetiségek fejlődése során előálló követelések jogosságát, de – különösen az oláhok esetében – a túlzó nacionalista izgatók elmérgesítették a tárgyalások légkörét, és terrorisztikus eszközeik rendészeti eljárást provokáltak.

A sors tragédiája a mi számunkra, hogy Erdélyben a román nemzeti mozgalomnak a túlzó, radikális, terrorista vezetőit igazolták a bekövetkezett események: ők ma a román nemzeti egység hősei, és akkori művelt, higgadt vezetőiket ma mint magyarofil árulókat emlegetik. Pedig az „egyesülés” nem román dicsőség, hanem a nemzetközi nagypolitikának az a műve, mely a mindenképpen felosztásra ítélt Monarchia területén többé már nem föderációt, hanem kisantant államokat akart létrehozni. A föderációs terveket felváltotta egy másik terv, ami előbb apró államokra bontotta fel Közép-Európát, majd az egészet a nagyszláv birodalom őrzésére utalta, polgári-parlamentari közrendjük egyidejű felszámolása és irányított diktatúrák bevezetése mellett. A románokat, még emigrációs egyedeiben sem lehet meggyőzni arról, hogy Nagy-Románia Európa sírgödre lett. Történeti távlatban az

történt, hogy az a köztes terület, ami a Monarchia, Oroszország és Törökország között volt, vagyis a Balkán–Moldva–Besszarábia, megnőtt mint köztes terület, és a mai Nyugat-Európa és Szovjetunió gyepű-vidékévé süllyedt mindaz, ami e két utóbbi között van.

E kitérő után térjünk vissza áttekintésünk eredeti medrébe, a »Memorandum per« tágabb áttekintésére, aminek során érzékelni fogjuk a szabadkőművesség jelenlétét a román nacionalista-szeparatista törekvések külföldi támogatásában.

A Memorandum-per

Itt ismét *Siculus Verust* kell idézni:

„Láttuk, hogy az addig igénytelen és viszonylag békességben élő erdélyi oláhok a XIX. század vége felé »egységes román nemzetté« váltan írnak könyörgő iratot Bécsbe. Az iratban foglaltak aprópénzzé váltását, gyakorlatba vitelét, terjesztését már a Szebenben működő Szent András szabadkőműves páholy vitte végbe. Nyilvánvaló, hogy a putnai kolostornál tették le a szokásos esküt Eminescu, Slavici és társaik, akik azután Bécsben, a Juni-meában munkálták a Dnyesztertől a Tiszáig terjedő, minden román egy országban tudó tervüket. Mi más lehetne, mint szabadkőműves szervezet, a szintén Szebenben élő Komité avagy a vajdaságokban működő Heteria? E társulások egymással szerves, szoros kapcsolatban álltak. Egyetlen központ irányította őket. Ezt az irányítást megválták maguk a lapok szerkesztői: Baritiu és főként Slavici, aki lapjának, a Tribunának útján az erdélyi oláhok önállósodásán túl az elszakadást is, a kongresszusi Romániával való egyesülést is meghirdette. Ezt a munkát Bukarestből irányították...”

„A Tribuna 1885. május 29-i száma említi a magyarországi és romániai románok politikai kapcsolatát, megemlítve, hogy a magyar kormány politikája miatt a magyarországi románok közművelődési téren Bukarest felé néznek és a román főváros felé igazodnak, majd a következményekre így mutat rá: »Rákényszerítve arra, hogy irodalmilag Bukarestből merítsünk ihletet, lassan-lassan hozzászokunk ahhoz, hogy a politikában is alkalmazkodjunk azokhoz az utasításokhoz, melyeket onnan adnak nekünk... a mi román testvéreinknek csak akarniuk kell, amit most nem tesznek, hogy minden tekintetben meghatározhassák a mi magatartásunkat.«.

„Brailán Carpatii néven 1885-ben alakult az előbbiekhöz hasonló egyesület, mely a »jó érzésű« magyarországi román fiatalokat ösztöndíjjal támogatta tanulmányaik elvégzésében. Ez az egyesület »irredenta kiáltványában« a magyar állam románjait fölkelésre és a magyarok legyilkolására hívta föl. Manole Diamandi ismert politikus – aki a Tribunát kiadástöbblet esetén a román miniszterelnöktől kapott pénzzel támogatta – ennek az egyesületnek tiszteletbeli tagja volt, és azt anyagilag támogatta.”

„A Liga első kiadványa a romániai egyetemi hallgatók emlékirata volt az erdélyi és magyarországi románok helyzetére vonatkozóan. Ez Lupulescu szerint 13 000 példányban jelent meg román, olasz, francia és német nyelven. A memorandum nagy hatást váltott ki Európa-szerte még a monarchiával szövetséges államokban is. Hatását az előbb említett szerző így foglalja össze: »Ha az olaszok és franciák velünk vannak, mert fajtestvéreink, és mert szeretik mindazokat, akik a szabadságért harcolnak, ha a svájciak velünk vannak, mert tudják, hogy mi teljesen át vagyunk hatva ama liberális szellemmel, mint ők, a németek azért vannak velünk Erdélyben és Magyarországon, mert ők éppen annyira

gyűlölik a magyarokat, mint mi, s mert meggyőződésük, hogy nincs a világon önzőbb, reakciósabb, álnokabb, zsarnokabb nép, mint az erdélyi szászok és a bánáti svábok elnyomói.« A gyűlöletnek ebben a szellemében indul meg a Kulturliga munkája. A magyar egyetemi hallgatók magyar, német és francia nyelven válaszoltak, ami Grenobleban, Bécsben, Lembergben, Athénban a magyarok melletti szimpátia-tüntetésekre adott alkalmat. A magyar válasz nem maradt felelet nélkül. 1892-ben a bécsi, gráci, budapesti és kolozsvári román főiskolások Aurel Popovici vezetésével terjedelmes replikát írtak, ami 26 000 példányban román, német, francia, angol és olasz nyelven kürtölte világgá az erdélyi és magyarországi románok sérelmeit, és tett bizonyosságot a román irredenta mellett.”

„A Ligának Romániában 91 fiókja volt. A bukaresti központ a külföldi tagokról külön tagsági könyveket vezetett, közülük bizalmi férfiakat jelölt meg az illető ország politikai és közéleti eseményeinek szemmel tartására. Az oláhságot érintő kérdések publikálása tekintetében a központ, valamint a Párizsban, Berlinben székelő fiókok cikkeket helyeztek el a német és francia sajtóban. Saguna első memorandumja után a Liga inspirálására a bukaresti egyetemi ifjúság írta meg a második memorandumot, de ez a két első emlékeztető egy napon sem említhető a szebeni Komitéban Coroianu Gyula fogalmazásában már 1887 óta beadásra készen álló harmadik memorandummal. Ez »az erdélyi román nép sérelmeit« tartalmazó írás beadását várta, de a Komité néhány tagja: Mocsonyi, Babes, Kozma, Partén, Muresán és Baritiu nem tartották szükségesnek beadását. A Liga megalakulása után egyik leg-sürgősebb feladatának tekintette az elszunnyadt kérdés föllevevését. Mocsonyit és társait a Komitéból kisöpörte, és egy 25 tagból álló új Komitéval elhatározta, hogy a memorandumot Bécsbe, egyenesen a császár kezébe vigyék föl. A Ligának és a memorandistáknak jó (»fölvilágosult«) kapcsolataik voltak Bécs polgármesterével, Luegerrel. A memorandum benyújtásának napját 1892. május 28-ban állapították meg.”

„A román kormány támogatását élvező, és mintegy 200 000 tagot számláló Liga pénze a memorandumot Bécsbe vivő küldöttség összeszedésénél nem volt hatástalan. 200 különféle személyt verbuváltak össze, kiknek neve, mivoltja a mai napig ismeretlen, s akik jó napidíj és új ruha ellenében, fizetett utiköltség mellett hajlandók voltak a Komité és a Liga szolgálatába szegődni. A szervezők a memorandumot a magyar hatóságok kikerülésével, az osztrák miniszterek útján akarták a császár kezébe juttatni, ezzel is negligálva a magyar állam törvényes rendjét, az alkotmányos királyságát, amelynek ügyeibe az osztrák császár nem elegendhetik.”

„Bécs utcái nem sugárizottak a rokonszenvtől, a sajtó gúnyosan emlékezett meg a »bocskoros politikusokról«. Az időközben 300-ra szaporodott küldöttség megjelent a Burgban, de ott elutasításra talált. A kabinetiroda az otthagyt memorandumot tartalmazó lezárt borítékot fölbontatlanul elküldte Szapáry magyar miniszterelnöknek, aki azt érintetlenül a Komité elnökéhez, Rácz tordai ügyvédhez továbbította. Brote Jenő, a Tribuna akkori tulajdonosa, aki a memorandum szövegét mint a román nemzeti Komité alelnöke írta alá, a bécsi lépés eredményének bevárása előtt közölte a szöveget a Tribunában, majd román, francia, magyar és német nyelvű röpiratban is kiadta. A bécsi úton senkinek nem görbült meg még a hajszála sem, a tömeg csupán dr. Rácz János tordai ügyvéd házának három ablakát verte be. Dr. Rácz ezért a Ligától 10 000 frankot kapott, viszont Európát a magyarok vandalizmusával kürtölte tele.

„Míthogy a memorandum röpirattá, újságcikké fejlődött, került az olvasók kezébe, szövegében nem csupán »sérelmek« voltak felsorolva, hanem például az uniótörvény, melyet a király szentesített, tehát törvénybe ütköző nyomtatvány szerkesztés-, terjesztés történt, a Komité 25 tagját perbe fogta a kolozsvári esküdtbíróság, mert »a memorandum szövegét, nyomtatását és terjesztését ülésszerűen állapították meg, a felelősség tehát mindenkit terhel«. A perbe fogottak közül Brote Jenő, aki az úgynevezett Replica-pernek is fővádoltja volt, Slavici és Sturdza tanácsára Bukarestbe ment, és így kivonta magát a büntetés alól.”

„Ezek a tanácsadók azt szerették volna, ha a vád alá helyezték összes Komité-tag Bukarestbe követi Brote Jenőt, visszautasítva a magyar bíróság illetékességét. Ebből kül- és belpolitikai bonyodalom keletkezett volna. Ekkor a konzervatív pártot reprezentáló Lascar Caragiu miniszterelnök Dr. Rác Jánost, a Komité elnökét – aki éppen Bukarestbe ment, hogy a memorandum-per alkalmával tanúsítandó magatartást megbeszélje – rábeszélte, hogy összes vádlott-társával maradjon Erdélyben, és vállalja a per következményeit. Más szavakkal, jó fizetésért játsszák el szerepüket.”

„A tárgyalás Kolozsvárt 19 napig tartott. A Liga, mint a komédia rendezője, pópák és dászkalok révén pénzzel, mintegy 4000 embert csődített be a tárgyalás első napjára azzal a céllal, hogy a magyar jogszolgáltatást működésében gátolja meg. Ez a vállalkozás sem hozott sikert. Benn a teremben huszonegy vádlott, huszonegy védő. Dr. Rác János ügyvéd összes vádlott-társával együtt, akik mindnyájan kitérően beszéltek magyarul, a memorandum-per 19 napján át egyetlen magyar szót nem ejtettek ki, románul beszéltek. A szegény vádlott »apostolok« szánalmasan hazudoztak, mint valami gonosztevők, a védők körmönfont kifogásaikkal, szórszálhasogatásukkal, tiszteletlen modorokkal akadályozták az igazságszolgáltatás törvényes, rendes menetét. A huszonegy védőügyvéd hét napi »védelem« után kivonult a teremből. A tárgyalás 16. napján az összes vádlott nevében dr. Rác János, a Komité elnöke nyilatkozott: »A memorandum, melynek közzétételéért és terjesztéséért mi mint közönséges gonosztevők a vádlottak padjára lettünk hurcolva, semmi egyebet nem foglal magában, mint a román nép sérelmeit, mely román nép bennünket azzal bízott meg, hogy számba nem vett és lábbal tiport jogaink érdekében a trón védelmét kérjük... Egy ilyen kérdésben nem védhetjük magunkat önök előtt. Nem tehetünk egyebet, mint vádolni a civilizált világ előtt azon elnyomó rendszert, amely azt elragadni törekszik, ami egy nemzetnek legdrágább: vallását és nyelvét. Ezért mi e helyen nem mint vádlottak, hanem mint vádlók ülünk! Mint magánszemélyeknek, nincs mit keresnünk itt, ezen esküdszék előtt, mert amit mi tettünk, azt mint a román nemzet megbízottai cselekedtük, és egy egész nemzetet a vádlottak padjára ültetni nem lehet. A román nép sérelmeit egy kizárólagosan magyar esküdszék előtt megítélni nem lehet, amely bíró és érdekelt fél is egyszermind. Éppen ezért nem felel meg a román nép méltóságának, hogy a kolozsvári esküdszék előtt védekeznek. Valóban ezen kérdés nem jogi vagy büntetőjogi kérdés, hanem politikai és állami kérdés, amely a magyar és az autochton (öslakos) román nemzet közti százados per eredménye. Tehát ítéletről szó nem lehet. Mint egyének elítélhetnek bennünket, de fölöttünk, mint a nép mandatoriusai felett, nem ítélezhetnek... A világ csodálkozással fogja hallani, hogy egy bíróság elítélhetett bennünket anélkül, hogy legalább védőink lettek volna... Ha önök illetékesek arra, hogy fölöttünk ítélezzenek, van egy más, nagyobb, felvilágosodottabb és mindenestre részreahajlatlanabb ítélőszék, mely mindnyájunk fölött ítélezni fog: a művelt világ,

amely ezúttal önöket sokkal szigorúbban fogja elítélni, mint ahogy már eddig is elítélte. Türelmetlen szellemük, Európában páratlan faji fanatizmusuk következtében minket elítélve sikerülni fog önöknek ismét bebizonyítani a világ előtt, hogy a magyarok a művelt világ összhangjában egy zavaró elemet képeznek. Ennek következtében a magam és összes vádlott-társaim nevében kijelentem, hogy a kimondott okokból fogva nem védekezhetünk. Ítéljenek önök, kik már el vannak ítélve!«”

„Hogy a Ligának e fizetett színésze a vádlottak padjáról zavartalanul elmondhatta »nyilatkozatát« – mely az elmondás napján a *Journal des Debats*-ban is megjelent –, az mindennél világosabban mutatja a »román nemzet« magyarországi »elnyomását«. 1894. május 25-én az esküdtbíróság ítélete szerint Vasile Lucaciu 5 évi, a nyilatkozó dr. Rác 2 évi, a további 11 vádlott 8 hónaptól 3 évig terjedő államfogház büntetésben részesült. Hogy a színpadi hatás teljes legyen, a Redoute kapuján kitérő elítéltek közé rohant dr. Rác felesége, férjét átölelte, s így kiáltott: »Büszke és boldog vagyok, hogy te kaptad a legnagyobb ítéletet! Így legalább te vagy a legelső román!«”

„A Liga viselte a per összes költségét, honorálta a »védő«-ügyvédeket, évi zsoldot juttatott az elítélteknek, a román nép »mártírjainak«. Golgota címen 50 000 példányban röpiratot készített, és azon Rácot, mint Krisztust a keresztfára feszítve, s a magyarok által korbácsolva mutatták be a művelt világnak. A Golgota nem kis hatással járta útjait. *Clemenceau* a *La Justice*-ben tör pácát a vádlottak mellett: »A kolozsvári esküdszék elítélheti dr. Rácot és társait. Az európai közvélemény előre felmentette őket.«” (Ez az a Clemenceau, aki majd az 1918. november 3-i páduai fegyverszünet ellenére, elvbarátai által végrehajtott »demokratikus forradalom« ellenére, Jászi Oszkár és a Galilei Kör készséges kisebbségi politikája ellenére, a francia hadsereg jelenlétének fenyegetése mellett a Károlyi-kormánynak fegyverletételt rendel el, majd amikor az balga módon szétosztja a védekezésre alkalmas egységeket, az Antant által felszerelt román, cseh és szerb katonai egységekkel területelhódító háborút kezd Magyarország ellen, a magyarok iránti személyi gyűlöletből, amit az is fokoz, hogy leánya, az ő tiltakozása ellenére is, magyar férjet választ magának. – Cs.E.)

„A memorandum-per időtartamára a Liga az oláh parasztok ezreit vonultatta föl Kolozsvárra, azokat a parasztokat, akiknek ügyét, érdekeit a memorandum meg sem említi. A Liga a memorandum-perre 50 külföldi újságíró megérkezését helyezte kilátásba. Roberto Fava olasz hírlapíró jelenlétéről tudunk, aki *La questione rumena...* című könyvében már kifejezésre juttatta a magyarokról alkotott véleményét az »elnyomott román testvér-nép« vonatkozásában. A Liga kegyelmén és kosztján tanulmányozta Magyarország nemzetiségi kérdését, anélkül, hogy egyetlen magyarral is érintkezett volna, majd a Liga Bukarestbe is elvitte, hogy az »ideális szabadság« helyén elmerenghessen a memorandum-pör embertelenségein, és a Liga céljaihoz képest írja meg *Ricordi Rumeni* című könyvét.”

„Ez idő tájt jelent meg Cantilli: *Les Roumains de Transylvanie* című munkája is, melyben ismételtel elmondja a román nép származásának, nyelvének, életének, elnyomottságának körülményeit. A románokat védelmező, magyarokat elmarasztaló röpirat-tengerben nagy hatással jelentkezett 1902 nyarán egy kis formátumú, német nyelvű röpirat *Die Ungarische Freiheit* (A magyar szabadság) címmel amelyet névtelenül »A budapesti szocialista egyetemi hallgatók egy csoportja« Budapesten jelentetett meg. A röpirat szerzője Szabó Ervin.”

A román nacionalisták szocialista és királyi barátai

(Továbbra is Siculus Verust idézve)

„A Liga működésével kapcsolatos román irredenta a XIX. század végén és a XX. század kezdetén szerte Európára mélyen ható magyarellenes propagandát fejtett ki dáko-román vágyálma megvalósítása céljából. Kezében az erdélyi oláh sajtó, a szebeni *Komité*, a bárhol tanuló oláh egyetemi ifjúság volt az eszköz célja megközelítésénél...”

„A Liga megalakulásától a magyarországi nemzetiségi – és benne az erdélyi oláh – kérdés a nemzetközi sajtó és konferenciák állandó napirendjén van. Anélkül, hogy ez intézmények megkérdőznék vagy meghallgatnák a másik felet is. Egyoldalú tájékoztatásra »humanizmusból« (inkább az oláhok kedveléséből, mert a »humanizmusból« egyik nép sem zárható ki) az oláh ügy mellé állanak. Tolsztoj és Björnson az Apponyi-törvény után az 1907. évi pesti interparlamentáris konferenciáról való távolmaradásukat ezzel mentették ki...”

„Az erdélyi románok a legtöbb Habsburgot dicsőítő jelzőkkel illetik: a Lipótokat, Mária Teréziát, II. Józsefet, de legendásan népszerű csak Ferenc Ferdinánd lett. Ferenc József különbséget tett a tanult réteg románja és a tudatlan nép oláhja között: »Ich liebe die Walachen, aber die Rumanen nicht.« Ferenc Ferdinándnak a románokkal való barátkozása hátterében az állandó Habsburg-politika motívuma van: a románságot kijátszani a magyarság ellen. Ezt illesztette bele egy átfogó államkormányzati keretbe: 1. a monarchia föderalizálása a benne lakó népek szabad önrendelkezése és közigazgatása alapján, 2. a föderalizált államok közös parlamentje Bécsben.”

„Ebben a Gross-Österreich-féle föderációban minden nemzetnek külön tartományi parlamentje lett volna, s azokból alakult volna a bécsi közös parlament. Ennek a tervnek Erdélyben Vajda Sándor, Maniu Gyula, Bukarestben N. Filipescu voltak hívei, ellenzői viszont Bukarestben: Ionel Bratianu, Take Ionescu és N. Iorga. Több más terve után végső fogalmazásban így alakult ki Ferenc Ferdinándban uralmának képe: a Habsburgok jogara alatt négy ország áll: Ausztria–Magyarország, Délszlávia és Nagy-Románia. Délszláviához csatolták volna a Bánát nagy részét, és Horvátországot is, Romániához pedig Erdélyt. Eme tervezetek között Ferenc Ferdinánd és a román vezetők között bizalmas, sőt: titkos kapcsolat fejlődött ki, amelyet Ferenc József nem nézett jó szemmel. A trónörökös a románság közül a magyargyűlölő Vajda Sándort és Popovici Aurélt választotta ki, akik hamarosan növelték Ferenc Ferdinánd barátainak számát...”

„A trónörökös állandó érintkezésben volt a román nacionalistákkal, akiket titkos kihallgatáson fogadott Bécsben. Ezeket a kihallgatásokon kizárólag a magyarellenes panaszok hangzottak el. Közöttük papok is voltak. Ilyen volt Cristea Miron (előbb karánsebesi püspök, majd ortodox pátriárka, később a régenstanács tagja, maroshévi születésű pap) és Bunea Ágoston balászfalvi görögkatolikus kanonok, majd püspök. Ezt a két bizalmi embert a trónörökös – mint Cristea Miron titkos naplójából olvashatjuk – 1908. március 28-án titkos kihallgatáson fogadta. Fényképmások tanúsága szerint a monarchia trónörökösének szárnysegéde titkos nyelven, titkos néven levelezett a román mozgalom vezető embereivel. A Carl néven szereplő adjutáns, Brosch őrnagy a két főpapot egy elrejtett, teljesen titkos ajtón vezette a Belvedere-

palotába, a trónörökös rezidenciájába. A beszélgetésből íme néhány jellemző mondat a leendő magyar király, Ferenc Ferdinánd szájából:

»Köszönöm önöknek, hogy ilyen messziről idejöttek, és alkalmat adnak annak elmondására (amit egyébként másoknak már említettem), hogy ismerem a derék és lojális román népet, valamint a magyarok részéről elszenvedett kínjaikat és végtelen szenvedéseiket. Ismerem a románok hűségét és méltányos magatartását a múltban, különösen azokat a szolgálatokat, melyeket 1848-ban hoztak a trónért és a dinasztiaért. Szeretem a román népet, és lelkemnek belső kívánsága az, hogy segítsék rajta, mikor majd hatalmam lesz erre. Egyelőre azonban nem tehetek sokat... Másképpen lesz a jövőben. Ismerem minden jogtalanságot. Rokonszenvezem a nemzetiségekkel, és különösen a románokkal. Szeretem a románokat, mert jó és szép nemzet. Szívembe vannak zárva azok az egészséges és szép parasztok, akik a hegyek között laknak, és nem ismerik a betegséget. Tetszenek nekem nemzeti öltönyeik, nemzeti táncaik, valamint hosszú és szép hajuk... A román nyelv is igen szép és harmonikus. Sajnálom, hogy nem tudok románul beszélni. Ha azonban lassan olvasok egy román újságot, akkor sokat megértek, mert hasonlít a latinhoz és az olaszhoz... A magyarban sok a tatete, rettenetes és kibírhatatlan. Negyven éve kínlódom már, hogy megtanuljak magyarul, és mégsem sikerül...»

„Míg a trónörökös és a román nacionalisták egymást körüludvarolták, az alatt a román titkos társulatok és külföldi ügynökségek a maximumra fejlesztették kapcsolataikat a Monarchia-ellenes vonallal, a későbbi antant hatalmak Közép-Európa-ellenes politikai köreivel.”

„A bukaresti Ligának, amelynek élén most már Iorga állott, külföldön fiókjai nyíltak, főként Franciaországban, ahol nemcsak Párizsban, hanem minden egyetemi városban működtek. Egymást követték a röpiratok, tiltakozások, kérelmek, könyvek, gyűlések, és néhány év alatt az antant államok visszhangzottak az erdélyi románság sérelmeitől...”

A pánszláv nacionalizmus szerepe

Az eseményeknek is, a történelemnek is túlságos leegyszerűsítése lenne, ha Erdély leszakítását Magyarország testéről a szerencsétlen kimenetelű háborúnak, vagy az oláhok jószímatú helyelkedésének tulajdonítanánk kizárólag, és megfeledeknénk azokról az előzményekről, melyekről ma hallgatnak, de amelyek nagyon aggasztották a korabeli magyar vezetőket. A pánszláv mozgalomról van szó, ami iránt érzett akkori aggodalmakat igazolta az egész jelen század, akkor is ha »Éjszak réme« (mai helyesírással Észak réme = Oroszország) a demokrácia, az internacionalizmus, a szocializmus, a kommunizmus álarcában hódította meg Közép-Európát. Száz évvel ezelőtt minden felelős politikai lépést közvetlenül befolyásolt ez a veszély, és az annyira óhajtott nemzeti függetlenséggel szemben érvényesülő dualista (közös királysági) megalkuvás, majd Közép-Európa fegyveres önvédelme történelmileg igazolt álláspont volt. Közép-Európa államalkotó népeit veszély fenyegette, ellenük felsorakoztak és háborút provokáltak a francia forradalom eszmei utódai és a pánszláv mozgalom. „A nagy forradalom tanulmányozása közben nyilvánvalóvá válik, hogy az volt a forrása és eredete az összes mai kommunista, anarchista és szocialista eszméknek” – írta *Kropotkin herceg* 1908-ban.

Nem érzékeljük eléggé dédapáink aggodalmát és a fenti megállapításokat, ha nem idéznénk legalább egyet a korabeli pánszláv apostolok közül: *Nikoláj Jákovlevics Danilevszkij* (1822–85) tíz folytatásban közölte „Oroszország és Európa, – A szláv és a germán–latin világ kulturális és politikai viszonyulásának vizsgálata” című írását a *Zarea* (Virradat) című havi folyóiratban. Könyv alakban is megjelent, több kiadást ért meg oroszul, németül, franciául és románul 1869 és 1890 között. A XIX. században egy-egy könyvnek mérhetetlenül nagyobb hatása volt mint ma, és politikai eszméknek, mozgalmaknak is. A mai ember nehezen képzelel el azt a fehéren izzó fanatizmust, amit a pánszláv nacionalizmus kiváltott. Ilyen nagy hatású volt Danilevszkij könyve is. Dosztojevskij azonnal lelkesen üdvözölte és megjósolta, hogy ez a könyv hosszú ideig napi olvasmánya lesz minden oroszoknak. A kiadó „a szlavofilizmus legátfogóbb katekizmusának” nevezte a könyvet, és mint a legnemesebb tudományosságot ajánlotta kézbe venni.

Szerinte a német–latin Európa befejezte szerepét, dekadens, hódító, megosztott, míg a szláv népek megtestesítik az örök jószágot, az egységet, (nem szakadnak pártokra), történelmi változásaik békések, náluk ismeretlen a kapitalista kizsákmányolás, röviden szólva Oroszország hivatása jó útra téríteni Európát. A »keleti kérdést« a római és görög (latin és ortodox) hitszakadás folytatásának tekinti, aminek egyetlen logikus kimenetele lehet: a Kelet győzelme a Nyugat felett. Szerencsére a török megszállás megvédte a balkáni szláv népeket attól, hogy áldozatul essenek a nyugati kereszténységnek: „A szlávok még ma is szívesebben elviselik a nehéz török igát, mint Ausztria civilizált uralmát.” Természetesen, most már majd az orosz törődik a balkáni népekkel. Nem a török az ellenség, hanem Európa, és az ellenük viselendő harc a szlávok harca lesz, ami nem egy év alatt, vagy egy ütközetben fog eldőlni, hanem majd betölt egy egész történelmi időszakot.

Danilevszkij részletesen kidogozta a *Pán-Szláv Unió* nevű szláv birodalom területi kiterjedését, amely az Orosz Birodalom akkori (1869) határain kívül – amiben Lengyelország már benne van – magába kebelezi Galiciát, Észak-Bukovinát, a magyar Kárpát-Ukrajnát, a Cseh királyságot, Moraviát és Szlovákiát, a Szerb királyságot, a horvátokat, a szlovéneket, beleértve Montenegrót, Bosznia-Hercegovinát, Albánia északi részét, a Vajdaságot és Bánátot Magyarországtól, Dalmáciát, Isztriát, Triesztet, Ausztriától Görz, Gradisca, Carniola tartományokat, Karintia kétharmadát, Stájerországot egyötödét, Bulgáriát, Macedóniát, Romániát az osztrák Bukovinával és a magyar Erdély felé, Görögországot, Thesszáliát, Epiruszt, délnyugat Macedóniát, Kréta–Ródosz–Ciprus szigeteket, az Égei-tenger anatóliai partvidékét, a maradék Magyarországot azután, hogy leválasztjuk róla az Oroszországnak, Csehországnak, Szerbiának és Romániának ítélt területeket, végül Konstantinápolyt és környékét.

Talán érdemes elgondolkozni Danilevszkij Pán-Szláv Uniója és Sztalin és utódai Szovjetuniója és a hozzátartozó kommunista diktatúrák mai határai nagyon közeli egyezésén.

A száz évvel ezelőtti veszélyeztetettségre tett kitérésünk célja az volt, hogy érzékeltesük, mennyire irreális és öngyilkos politikát vállalt magára a magyarországi liberális kormányzat, és hogy mennyire érthető ezek ismeretében, ha a végzetet kihívó nemzeti törvény gyakorlati végrehajtásában kísérlet történt a magyar népiség érdekeinek védelmére. Ennek a védekezésnek egyes jeleneteit fűjták fel nemzeti üldözésként a pánszláv törekvések nyugati elvbarátai világszerte. A sajtó irányítottága már akkor is

a maihoz hasonló képet mutatta, ahogy ma a délafrikai kérdést kezelik, éppúgy torzították a Monarchia és főleg Magyarország kisebbségeinek sérelmeit. A nemzetközi baloldal nem várta meg a bolsevista forradalmat, már a cári pánszlávizmussal is meleg kapcsolatokat épített Közép-Európa kiszolgáltatására. Csak mint érdekességet megjegyezzük, a szocializmus és a nacionalizmus első ízben a szlávok között borult egybe: a cseh szélsőradikális párt 1898-ban bejelentette új nevét: Nemzeti Szocialista Párt!

Jászi Oszkár tévedése

A Pán-Szláv Unió, és még jó néhány hasonló, szlávokat egyesítő tervek mellett voltak kevésbé fantasztikus programok is a közép-európai szláv népek állami keretbe emelése érdekében. Ilyenek voltak a föderációs tervek, amelyek először osztrák szocialisták részéről indultak el, és találtak visszhangra jórészt a nemzetiségek körében, de a magyar radikálisok körében is. Természetesen szabadkőműves program, és mint ilyen, nem a kisleányok nagyobb szabadságáért, hanem a közép-európai kialakult helyzet megváltoztatásáért jött létre. Később azután már ejtették a föderációs törekvések támogatását, ahogy Közép-Európa bekerítésére és a világháborúra sor került.

A föderációs tervek legfőbb magyarországi apostola *Jászi Oszkár* volt. Korának azt a típusát képviselte, amely a gazdasági és közigazgatási liberalizmus lehetőségei kihasználásával túlgyorsan emelkedve a magyar vezető osztály egy párhuzamos rétegévé küzdötte fel magát, és ott úgynevezett haladó eszmékkel egyszerre akart mindent megváltoztatni, és így kizárólagos vezető szerephez jutni. A nemzet hagyományai, érzésvilága, természetes törekvései számukra idegen volt, törekvéseiknek új intézményeket létesítettek és igyekeztek maguknak mindenütt befolyást biztosítani. Természetes módon kapcsolódtak a nemzetközi szabadkőműves mozgalomba, ami szervezottsége folytán nagy lehetőségeket nyitott meg részükre. Erős hadállásaikból szívós kultúrharcot folytattak minden ellen, amit túlhaladottnak tekintettek.

Jászi Oszkár és köre a Martinovicsról elnevezett páholy tagjaiként dolgozták ki a polgári demokrácia magyarországi programját, ami később a Károlyi-féle forradalomban, majd a kommunista proletárdiktatúrában találta meg működése eredményét. „*A hagyományos nemzetfelfogással és történelmi hivatástudattal a radikális demokraták és a szocialisták fordultak szembe. Nálunk Ady, Jászi, Szabó Ervin, Szende, Kunfi és társaik törekedtek arra, hogy kiszabaduljanak a nacionalista »nemzetpedagógia« szellemi bilincseiből, s a Dunatáj történelmi sorsközösségét valló és vállaló egyetemes szemlélethez jussanak el*” – írja az 1983-ban a Magyarországon kiadott Jászi-könyv (*A Habsburg-Monarchia felbomlása*) előző-írója. Érdemes tovább idézni ebből az Előszóból:

„...Jászi, mint a saját ideális programját a jövő realitásaként elfogadó politikus, hiszi amit sok nemzetiségi vezető szívesen elhittetne: a magyarországi nemzetiségek nem melengetnek elszakadó törekvéseket, hanem megelégszenek demokratikus nemzetiségi jogokkal. S a demokrácia – bármennyire megkeserítette is néhány nyugati tapasztalat a jóízét – majd orvosolja az ország száz baját, elhozza a nemzetiségi békét... A magyar baloldal eszménye évtizedek óta az angol és a francia ipari civilizáció volt, tőlük nemcsak a jövőkép mintáját vették, hanem támogatását is várták. Csakhogy a nyugati hatalmak az európai demokrácia ős-elleniségével, a magyar államiság s a nemzeti lét fő veszélyeztető-

jével szövetkeztek. Győzelmük tehát nem a demokratikus modell megvalósítását ígérte, hanem a feudális cári birodalomtól való függés veszélyével fenyegetett...”

Ide egy kis megjegyzés kívánkozik: hogy a demokrácia mit orvosol a kisebbségi problémákon, azt ma már tudjuk a demokratikus utódállamok gyakorlatából. A magyar baloldal dilemmája a cári Oroszországgal nem változtatta meg tevékenységüket, ami a magyar királyság megszüntetését célozta. A háború előtt még „a teljes európai integráció” a cél, – de 1918-ban Jászi Oszkár már így örvend: „...az orosz cárizmus megdőltevel nem utópia többé az európai kultúra egész területének összefoglalása egy közös nemzetközi szervezetben...” Itt már a szervezett nemzetközi baloldal programja nyilatkozott meg: le kell dönteni mindenképp a királyi trónokat.

El kell ismerni, hogy Jászi Oszkár nem törekedett tudatosan Magyarország szétdarabolására, bűne nagyobb volt – tévedett:

„...A magyar és a román feudalizmus kiküszöbölése a kölcsönös viszály és uszítás legfőbb forrását bedugná. Nemzetiségi egyenjogúsítás, liberális kereskedelmi forgalom, bensőséges kulturális érintkezés mellett a román kérdés gyulladáshoz hamar gyógyulni kezdene...”

Fantáziáját itt szabadjára engedte, az általa javasolt *Dunai Konföderáció*-hoz, úgy vélte, majd a szerbek, bulgárok és görögök is csatlakoznak. Ne mi mondjunk bírálatot, az említett Előszó-író idézzük ismét: „Szinte bámulatos, hogy egy megragadó jövőkép bűvöletében a legracionálisabban kiképzett elme sem képes megközelíteni a történelem valóságos logikáját, még akkor sem, ha a história istennője logikusan jár el, készségesen követi a hatalmi erőviszonyok és érdekek, a nacionalista önzés direktíváit. Jászi súlyos tévedése, hogy elhitte és tájékozódási alapként elfogadta: a Monarchia kereteinek megmentése, demokratikus tartalommal megtöltése s az egyenjogúságon alapuló nemzeti kooperáció szervezetévé formálása a győztes hatalmaknak és kelet-közép-európai szövetségeseiknek nemcsak optimális, ésszerű alternatívája, hanem szívügye is...”

★

Amikor *Tisza István* 1918. október 17-én bejelentette, hogy a „háborút elvesztettük”, megindult az események sorozata, melyek során a polgári radikálisok, szociáldemokraták és egyéb baloldaliak forradalmi erőszakkal magukhoz ragadták a hatalmat. Jászi Oszkáról nemzetiségi ügyek minisztere lett. Ő is részt vett a Belgrádba utazó delegációban, mely a balkáni francia erők parancsnoka, *Franchet d'Esperey* elé járult. A Jászi által szerkesztett memorandumot a francia tábornok figyelmen kívül hagyta, kijelentette, hogy Magyarország nem semleges, hanem legyőzött ország, és a küldöttség csak a magyarok által lakott területeket képviseli: „...ebben a háborúban a magyarok együtt mentek a németekkel, együtt fognak lakolni és fizetni”. Majd átadta a „szerződés” szövegét, ami a szerbeknek és a románoknak átadandó területek demarkációs határait vonta meg. A 17. pont kimondja: amennyiben Magyarország területén lázadások törnének ki, az antantnak jogában áll, hogy ezeket a területeket saját igazgatása alá vonja.

Megalakult román képviselőkből Budapesten a *Román Nemzeti Tanács*, majd áttette székhelyét Aradra, követelve a románlakta vidékek fölötti teljes kormányzói hatalmat. És mert az erdélyi oláhok lázadoztak, gyilkoltak, nem kímélve a román földesurakat sem, a királyi román hadsereg segítségét is kérték. A súlyos helyzetben Jászi Oszkár vezetésével küldöttség utazott Aradra.

„Jászi a Román Nemzeti Tanács képviselőinek két javaslatot terjesztett elő. Az első javaslat lényege az volt, hogy Erdélyben a mesterséges megyei keretek helyett összefüggő, lehetőleg egységes nemzeti tömböket kell kialakítani. Ezek a tömbök a svájci kantonok mintájára kulturális és közigazgatási autonómiával rendelkeznenek, és az országos központi kormányban is képviselőjük lenne, a közös ügyek intézésére közös szerveket hoznának létre. A második javaslat átmeneti megoldásként a közrend és a béke fenntartására a közigazgatást a Román Nemzeti Tanács kezébe adná, ha a Tanács nem veszi igénybe a román királyság katonai erejét.” (*Magyarország története, 1918–19. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.*) Ezt a két javaslatot *Maniu* a Tanács nevében visszautasította. Állítólag szemébe mondta Jászinak: – Mi nem autonómiát akarunk, hanem Nagy-Romániát!

Amerikai beavatkozás: Közép-Európát „átrendezik”

A Monarchia és Magyarország szétdarabolásának történelmi okai és eseményei közül még ma is sok a rejtélyes, feltáratlan részlet, amit megfejteni részben nem illik, részben nem szabad, és részben nem lehet. A történelmi munkák rendszerint a hivatalos nyilatkozatok és közlemények alapján magyarázzák az eseményeket, amelyek már megfogalmazásukkor öngazolók, részrehajlók voltak, és ennél fogva torz képet adnak. Az elkendőzött háttér sok esetben tisztább képet ad, ha nyilvánosságra kerül. Ismert adatok szerint tényként fogadhatjuk el, hogy a Monarchia szétdarabolása nem szerepelt egészen 1918-ig a nagyhatalmak háborús céljai közt. Túl sablonos indoklás Benes és Masaryk ügyeskedésében megelleni minden okot. Ez a két ember az eseményeknek csupán abban a mellék-kirakatában áll, amit mi szemlélünk, mert az orrunk előtt van. Holott minden valószínűség szerint szerepük csak annyi, hogy felismerték a lehetőséget céljaik beillesztésére egy nagyobb tervbe, ha annak szolgálatába állnak. Vagyis, nem ők hatottak a nagyhatalmakra olyan eredménnyel, hogy azok megváltoztatták politikájukat, hanem csak beilleszkedtek a nagyhatalmak politikájába, aminek egy változása részükre kedvező lehetőséget nyújtott.

A változás kulcsa Amerika hadbalépése, mert akkor az Egyesült Államok az egyedüli olyan nagyhatalom, amely beavatkozván Európa háborújába, annak kimenetelét döntésre viszi, de nem azzal a szándékkal, hogy a háborúskodó felek közül az egyik oldalt győzelemre segítse a másik ellen, hanem azért, hogy beavatkozásával a gyakorlat útjára tegyen egy elgondolást, ami a világ eddigi rendjét átalakítja. Abban az időben ennek az eszmének a neve: liberalizmus.

A világ szeme előtt országok, kis- és nagyhatalmak álltak szemben egymással két táborra szakadva. Így rögződött máig is a kép: nemzeti érdekekért, hazáért, függetlenségért, tengeri hatalomért, gazdasági érdekekért folyt a háború. Amerika politikusai szemében azonban az angol király, a német császár, az orosz cár, az osztrák-magyar császár-király, a török szultán, egyaránt a súlyosító ítélt személyek, akik nem illenek bele a modern idők új rendjébe. És mert ezek a politikusok ennek a rendnek igyekeztek a létrehozói lenni, Amerika roppant gazdasági erejét beállították a háborús beavatkozásba, aminek eredménye lett az általuk megfogalmazott politikai szándék érvényesülése világszerte, nem beszélve a mérhetetlen anyagi előnyökről.

Amikor az első korona lehullt – még csak nem is ellenséges, hanem a szövetséges orosz cár fejről 1917 márciusában – Wilson elnök így fejezte ki érzéseit: „Does not every American feel that assurance has been added to our hope for the future peace of the world by the wonderful and heartening things that have been happening within the last few weeks in Russia... Here is a partner for a League of Honor”. (Hogyne érezné minden amerikai, hogy az eljövendő világkébe vetett reményeink biztosítékot kaptak azokból a nagyszerű és felbátorító eseményekből, amik az elmúlt hetekben történtek Oroszországban... Íme, a Becsület Liga új tagja). Figyeljünk erre a kifejezésre: *eljövendő világkébe*.

Még egy idézet ide kívánczok: „The President and House [az elnök legfőbb tanácsadója], in working for peace and a new world order, should seek to rally the liberals of the world even possibly in opposition to conservative elements in the Entente.” (N. Gordon Levin, Jnr.: Woodrow Wilson and World Politics.) (Az elnök és House, a béke és az új világrend érdekében folytatott munkájuk során törekedhetnének összefogni a világ liberálisait, esetleg éppen az Antant konzervatív elemei ellenére). A kulcsszó itt: *az új világrend*. (Ennek nevében a közeljövőben még sok erőszakot fognak elkövetni.) Az idézet lényege a fegyveres háborún belül viselt küzdelem a liberális célokért a konzervatívok ellen. Ez a küzdelem hozta meg Amerika szövetségeseinek, a nyugat-európai gyarmattartóknak, összes tengerentúli területeik elvesztését. Akkor még a liberalizmus volt a jelszó, a második világháborút a „demokrácia biztonsága” nevében viselték.

Tehát az elgondolás az volt Amerika háborús beavatkozása mögött, hogy liberális köztársaságok jöjjenek létre mindenütt a királyságok helyén. Ennek az irányzatnak óriási sajtópropagandája volt akkor világszerte. Magyarországon különösen nagy erővel működött. Már 1912-ben megalakult az Országos Köztársasági Párt, de azt külön törvénnyel betiltották. Az 1914-es évre esedékes választások elmaradtak, a belpolitikai tevékenységet a háború korlátozta. Nem tévesztette el azonban célját a wilsoni elvek, főleg a 14 pont propagandája. A háború nyomorúsága, a közös háború magyar részre esett megaláztatásai, a 400 éves Habsburg-járom emléke, a nemzeti kibontakozás vágya, mind segítette a közhangulat rokonszenvét felkelteni az új eszmék csupa szépet és jót kínáló ígéretei iránt. Oda érett a helyzet a háború utolsó szakaszában, hogy a király megbízatást adott a liberális Károlyi Mihálynak, abban a reményben, hogy mint a wilsoni eszmék lelkes propagálója, elősegítheti Magyarország beilleszkedését a háború által kierőszoalt új világrendbe.

Közben történt valami, ami úgyszólván mindennek új irányt szabott. 1917 tavaszán a liberálisok hazajuttatták Lenint Oroszországba (Németországon keresztül, a német hadvezetőség és kormány garanciájával, abban a reményben, hogy mint forradalmár fölkavarja az országot annyira, hogy az kilép a háborúból). Lenin csalódást okozott megbízóinak, nem a polgári liberális forradalom megerősítésén fáradozott, hanem a szervezett nemzetközi baloldal által egyelőre még nem támogatott radikális bolsevista frakció hatalomra jutásán dolgozott. Ezt a csoportot is külföldről támogatták, de a szövetségesek liberális kormányai ezeket a polgári demokrácia ellenségeinek tekintették. Még az év őszén, novemberben, a bolsevisták Lenin vezetésével hatalomra kerültek.

Ezzel Oroszország olyan zavaros belső helyzetbe került, ami egyenlő volt a háború elvesztésével. Lenin kormánya békeajánlatot tett, amiben Oroszország elvesztette volna a balti, a lengyel, a fehérorosz és az ukrán területeit. Egy ilyen méretű német győze-

lem már túl sok lett volna a szövetséges hatalmaknak. Ekkor határozták el Közép-Európa átrendezését, aminek a nagyhatalmi segítséggel gyakorlandó fenntartása gátat vetne Németország keleti terjeszkedésének.

A magyar tragédia ebben az, hogy ha valamit „átrendeznek”, akkor először megszüntetik azt ami van. A legkézenfekvőbb volt a soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchiát nemzeti államokra bontani. Így lépett bele a szövetséges hatalmak háborús céljaiba a nyugati szlávok és románok nagy történelmi esélye. A tervek – mint minden háborús változás – gyorsan elkészültek, és miután a győztes nagyhatalmak megfogalmazása szerint Magyarország bűnös a Németország mellett viselt háborúban, a közép-európai átalakulás tervei úgy készültek el, hogy abban a magyar nép bűnhődése kifejezést nyerjen. Ez volt a nyugati demokrácia első bemutatkozása: a kollektív büntetés. Megbüntették a magyar népet »Magyarország bűne« miatt, ugyanakkor a földaraboláskor nem ismerték el Magyarország létezését. Hivatalosan a Monarchiát, a »népek börtönét«, számolták fel, és ők alkottak azon új országokat. A volt Monarchia népeinek jogi státusát csak Nemzeti Tanácsokban ismerték el, és a magyarok részéről is csak *Nemzeti Tanács* keretében lehetett érintkezni a megszálló csapatokkal és antant kirendeltségekkel. Létezett viszont Románia, volt román kormány. A győztesek hivatalos felfogása szerint Románia nem Magyarországtól kapott területeket, hanem részesült a megszünt Monarchia románlakta területeiből. Ugyanazon elvi indokolással, a Monarchia területéből megkapta Csehszlovákia a szlovák, Jugoszlávia a délszláv és Magyarország a magyarlakta területeket. Ez mélyen sértette az ezeréves magyar államiság tudatát.

Noha a románok hadba lépése kérdésében Erdély már szerepelt az ígérek között korábban is, az antant vezetőinek végleges elhatározása a Monarchia, és ezen belül Magyarország feldarabolására (jelenlegi ismereteink szerint) 1918. június 3-án alakult ki a versaillesi tanácskozásukon. Ettől kezdve a párizsi emigrációs szervezeteket »hadviselő« szövetségesül fogadták el a nagyhatalmak. Itt alakult meg elsőként a csehszlovákok nemzeti tanácsa *Clemenceau* szocialista miniszterelnök elvbarátaival, Benessel, Masarykkal. Ezt követően a Monarchia nemzetiségeinek nyelvén nyomtatott röpcédulák millióit szórták antant repülőgépek a központi hatalmak frontvonalai mögé, amikben a Monarchia elpusztítására, önálló nemzeti államok létrehozására buzdították a katonákat. Meg is volt az eredménye, a szláv és román katonák tízezrei szöktek el kötelekeiktől, erdős vidékeken fegyveres bandákkal »zöldkader« központokat létesítettek. Ezek terrorizálták a falvakat, jegyzőt, bírót, elöljárót megöltek. A hadsereg bomlását már nem lehetett megállítani. Bulgária kapitulációja után a Balkánon a katonai hatalom a szövetségesek kezébe került.

Ebben az időben az antant-hatalmak hivatalos politikája még nem támogatta a bolsevistákat, nem bízott bennük, elméletüket és módszereiket egyaránt szélsőségesnek, felelőtlennek, eleve kudarcra ítéltnek tekintették. Háború utáni céljuk a liberális-demokrata átalakulás elősegítése volt. Emiatt a Monarchia politikusai úgy ítélték meg a helyzetet, hogy az antant-hatalmak talán mégsem fogják felosztani a Monarchiát, mert az képes ellátni egyedül a bolsevizmus elreteszését. Igyekeztek különbékét kérni, amiben messzemenő engedményeket, federációt is, ígértek a nemzetiségeknek. A nyugati szláv nemzeti tanácsok azonban sikeresen meggyőzték az antant vezetőket arról, hogy a demokratikus szláv államok eredményesebben fogják ellátni ezt a feladatot is, és még

gátat képeznek a német terjeszkedésnek is. A magyar kormány nem ringatta magát ilyen illúziókban, hanem követelte a közös hadvezetőségtől a külső frontokról, Ukrajnából nagylétszámú csapatok Magyarországra rendelését. (A katonai eseményeket most nem követjük.)

Washingtonban 1918. szeptember 25-én egy jelentős, kéthetes konferencia kezdődött: „Ausztria és Magyarország elnyomott népeinek és nemzetiségeinek képviselői” megfogalmazták „az elnyomottak felszabadításának programját” – amit Wilson elnök azonnal magáévá tett. Egy kis valóságérzéssel elképzelhető az ilyen konferencia megrendezésének előzménye: az amerikai politikai garnitúra, amely, beleértve magát az európai háborúba, elhatározta Közép-Európa átrendezését, megjátssza az „elnyomott népek” képviselőinek összejövetelét és a jóságos elnök rábólintását. Mi történik ezután?

Wilson elnök október 18-án kijelenti: „... a 14 pont gyakorlatilag már túlhaladott, mivel az abban követelt autonóm fejlődés már nem elégíti ki az elnyomott nemzetiségeket” – ezért felszólítja a Monarchia kormányát, a cseh és délszláv nemzeti tanáccsal kezdje meg a tárgyalásokat. Nagyon jól tudja, hogy ezek a tárgyalások nem vezetnek eredményre, mert az eredményt már megfogalmazták, és azt a balkáni francia hadosztályok fogják érvényesíteni. A francia főparancsnok, aki majd a fegyverletétel utáni cseh, román és szerb támadásokat fogja irányítani Magyarország ellen – megtiltva Magyarországnak az ellenállást – 32 hadosztállyal, 221 ezer pihent katonával közeledett.

A wilsoni liberálisoknak erős politikai szövetségésük akadt az országon belül. A budapesti államrendőrség jelenti: „... október havában az antimilitarista elemek mindinkább bátorságra kaptak, s agitátoraikkal és agitációs röpcéduláikkal elárasztották úgy az országot, mint a lövészárkokat. Az aknamunka a katonaszökevények számának rohamos növekedésében nyilvánul meg ...”

Kik voltak ezek, akik a pesti újságokban is egyre csak az ellenséget dicsérték, akik új, szebb világot hoznak, demokráciát, bőséget, népek közötti barátságot? Kik voltak ezek, akik mindezt a szépet úgy vélték elérhetni, hogy védtelenné tették a határokat az ellenség előtt? A kérdésre egy ötven évre rá megjelent könyvből választottunk feleletet: „... Budapesten és Magyarország egyes városaiban október elejétől eddig nem tapasztalt energiával folyt a forradalmi agitáció, a forradalmi szocialisták, galileisták, polgári radikálisok és a Károlyi-párt részéről ...” (Farkas Márton: *Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban* — Akadémia Kiadó).

Erdélyről ebben a részben bár keveset szoltunk, a felvázolt általános, világháborús kép érzékelteti az eseményeket, amelyek Erdély sorsát megpecsételték.

Románia kivárja a kedvező ajánlatot

Románia világháborús helyezkedése nemcsak a hagyományos balkáni hintapolitikának, de komoly és számító mérlegelésnek is volt az eredménye. Itt ismét felhívjuk a figyelmet a románok lakta Havasalföld, Moldova köztes terület voltára, és arra, hogy a fiatal román királyság emiatt természetesen volt a háborúra felvonulók egyikével vagy másikával elköteltetve, de éppen ez a geopolitikai adottságú semlegesség hozta magával azt, hogy a hadviselők mindkét oldalán igyekeztek Romániát szövetségesül megnyerni, és mindaddig, amíg katonailag semleges volt, ezt a

semlegességet egyaránt értékelték a háborús ellenfelek. Végül is a büntető szándékú békerendezők Románia megajándékozásában találták meg annak az elhatározásnak a lehetőségét, hogy a Kárpát-medence felé a bizánci értelemben vett Kelet részére átadják, amivel Közép-Európa gyengítésének programját hajtották végre.

A cári orosz és francia szabadkőművesek szervezte trónörökös-gyilkosságot követő hadüzenetek sorozata felvetette a román politikai körök dilemmáját. A Romániát létrehozó berlini kongresszus révén a román királyság hálára kötelezett szövetségese volt Németországnak és az Osztrák-Magyar Monarchiának. I. Károly király és néhány politikus híve ki is álltak a központi hatalmak melletti szövetség érdekében, de velük szemben igen erős frontot képeztek a francia–angol orientáció hívei. Ez utóbbiaknak nagyon meggyőző érvek volt: Erdély birtoklása iránti igényeiket nagyon szívesen és számítóan meghallgatták a központi hatalmak ellenségei. Vezetőjük *Bratianu* miniszterelnök volt.

A németek nyugati előrenyomulása szeptemberben elakadt, az oroszok bevették Lemberget. *Czernin*, a Monarchia bukaresti nagykövete jelenti, hogy nagy felvonulás volt Bukarestben, a tömeg az antant országokat élteti: „A cári orosz rubelmilliók dolgoznak itt és a jelszó: Föl Erdélybe!” Október 16-án Károly román király váratlanul meghalt, vele a Monarchia-párt is kimúlt. A németek marnei csatavesztésének hírére a román hadvezetőség kidolgozza az erdélyi bevonulás tervét. Erre azonban még várni kell, a románok még semlegesek, de ellenséges érzelmeik nyilvánvalóak. Erős sajtóhadjáratot folytatnak Erdélyért és a magyarok ellen, nem csak otthon, de mindenütt külföldön is, amit szívesen vesznek és közvetítenek, mint a szövetségi elkötelezettség zálogát. *Crainiceanu* tábornok a magyargyűlölők egyik fő szószólója. Cikkeiben, nyilatkozataiban hirdeti, hogy a magyar és az oláh érdekellentétek olyan természetűek, melyek e két fajnak külön-külön, egymástól mélyen eltérő jellemében gyökereznek. Élet-halál harc folyik közöttük, és annak csak akkor lesz vége, ha az egyik faj teljesen megsemmisül. Egy vezércikkében ezt írta: „Alapjában véve a románok sem nem oroszbarátok, sem nem németfalók, hanem magyargyűlölők. A mi mély vágyunk nem a németek, hanem a magyarok letörése.”

Még a németbarát (és német származású) Károly király halála előtt, október 1-én Szentpéterváron román–orosz semlegességi szerződés jött létre a két ország között, aminek fejében az oroszok odaigérték a történelmi Erdélyt és az osztrák Bukovinát. Teljes erővel az angolok és franciák hasonló megoldozására koncentráltak. Ennek oka főleg az volt, hogy keveselték a történelmi Erdélyre korlátozott ígéretet, és a szövetségesek együttes elkötelezettségére törekedtek a magyar Partium, az Alföld keleti szegélye és a Bánát egészére vonatkozóan. A németek is tettek egy elkésett ajánlatot: ha a románok belépnek a háborúba az oroszok ellen, a háború győzelemes befejezése után megkapják Bukovinát. *Bratianu* miniszterelnök ezt természetesen visszautasította. Fáradozásainak eredményeképpen végül is létrejött a szerződés az antant hatalmakkal 1916. augusztus 17-én:

„Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország és Oroszország politikai és katonai szerződésre lép Romániával, melyben a szövetségesek garantálják a Román királyság jelenlegi határai közötti területeit, Románia hadat üzen Ausztria-Magyarországnak, azt megtámadja minden szárazföldi és tengeri haderejével, nem később, mint 1916. augusztus 15 és 28-a között, a hadüzenet napján. Támogatásul az orosz hadsereg minden erejével támadja az osztrák frontot, flottájával megvédi a román partokat, Dobrudzsába

küld három hadosztályt. A szövetségesek szaloniki hadseregcsoportja azonnal támad a Balkán felől Magyarország ellen, s a négy hatalom kötelezi magát, hogy ellátja Romániát mindenféle hadianyaggal, élelmi- és gyógyszerrel, a hadifegyvekkel és zsákmánnyal az a hadsereg rendelkezik, amelyik azokat ejtette, a közösen ejtett zsákmányt a részvétel arányában osztják meg. A négy hatalom elismeri Románia jogát az Osztrák-Magyar Monarchiától elszakítandó területek bekebelezésére.”

„A Romániának ítélt területek határai a következők: A határvonal kezdődik a Prutnál lévő jelenlegi határ ama pontjánál, amelyik Románia és Oroszország határát jelenti Novoselitzta mellett, majd követi a Prut folyását Galicia határáig, addig, ahol a Prut és a Ceremos folyó összeömlik. Ettől kezdve a vonal követi előbb Galicia és Bukovina, majd Galicia és Magyarország határát Slogig, az 1655-ös magaslattig. E magaslati ponttól a Tisza és a Visó vízválasztóján vonul és Trebusa községnél eléri a Tiszát, ahonnan a folyó jobb partján megy tovább addig a pontig, ahol a Visó a Tiszába ömlik. Ettől a ponttól kezdve mindenütt a Tisza folyását követi, egészen a Szamos beömlése után 4 km-re lévő pontig, majd – Vásárosnaményt Romániának hagyva – dél-dél-nyugat felé fordul és egy Debrecentől 6 km-re keletre lévő pontik húzódik. Irányát hozzávetőleg megtartva folytatódik a határvonal a Kőrös, a Fehér- és a Sebes Kőrös beömlése után 3 km-re levő pontjáig, majd 3 km-re nyugatra, Orosháza és Békéssámson községektől megy tovább, hogy egy kis ívet leírva, Algyó magasságában érje el a Tiszát. Ettől kezdve mindenütt a Tisza folyása mentén halad a vonal egészen addig amíg a Dunába ömlik, s végül a Duna mentét követi Románia jelenlegi határáig.” (Sztáray Zoltán: A bukaresti titkos szerződés, Hogyan adták el Erdélyt az antant-hatalmak? — Új Látóhatár)

A románok erdélyi hadjárata és katonai veresége

A titkos szerződés végrehajtását a románok 1916. augusztus 27-én jelentették be a bécsi román követ útján, aki átadta az osztrák-magyar külügyminisztériumban a hadüzenetet, ugyanakkor csapataikat megindították három oszlopban Erdély felé. Az orosz Bruszilov tábornok vezetése alatt nagyon erős támogatást adtak a románoknak mind Bukovinában mind délen a bulgárok ellen. Szaloniki körül Sarrail tábornok vegyes (francia, angol, szerb, olasz, orosz, afrikai) serege 1916 nyaráig 400 000 főre emelkedett. E roppant sereggel szemben főleg a bulgárok állták a sarat derekasan Mackensen tábornok német csapataival, amiket a román támadás elvont az antant erők frontjáról. A román vezérkar Ábrahám ölében érezhette magát, minden katonai számítás szerint Erdély gyors lerohanására számíthatott. A már említett három oszlop négy hadserege 220 000 puskást, 12 000 lovas és 840 ágyúüteget számlált. Ez Románia teljes mozgósított haderejének háromnegyed része volt. A 4. hadsereg Marosvásárhely felé, az 1. és 2. hadsereg Nagyszeben és Brassó felé, a 3. hadsereg Dobrudzsában a bolgárok ellen vonult.

A nagy és friss román haderő megjelenése a központi hatalmak fedetlen oldalában a világháború sorsát rövidesen eldönthette volna, ha a teljesen védtelenül álló Erdélyen át eléri a magyar Alföldet. Conrad sebtében átírányította az orosz frontról két magyar gyaloghadosztály és egy honvéd lovas-hadosztály leharcolt maradványait, és a Luck előtt tönkrement 82. székely ezred életbenmaradottjait, és néhány osztrák népfelkelő zászlóaljat. Bányá-

szokból, önként jelentkezőkből két új magyar hadosztály alakult mintegy 15 000 emberrel. Conrad Arz tábornok vezérlete alá helyezte a magyar védelmi egységeket. Mindez alig több mint egyharmadát tette ki a megindult támadó egységeknek, és még nem voltak a helyszínen. Erdély 600 km-es határát alig 30 000 puskás népfelkelő őrizte, ezek közt osztrák, cseh, olasz is volt, ellenállásra alkalmatlanok voltak.

Az oláhok a kárpáti hágókon könnyen átjutottak, bár néhol nehéz ellenállásba ütköztek. Szeptember első hetében megszállták Petrozsényt és a határszéli székely medencéket: a Barcaságot, Háromszéket, Csíkot és Gyergyót. Korabeli írás szerint: „A román betörés a magyar lakosság körében óriási arányú népvándorlást indított meg. A régi románlázadások emléke kísértett. Mindenki menekült Magyarország felé. A menekülés során értékes anyagi javak tömege ment veszendőbe... Az orosz invázió csak Erdély legészakibb részét érintette pár napig. Az oláhok előrenyomulása azonban mérhetetlen szenvedést hozott Erdélynek. Csapataik ellenállás nélkül foglalták el Erdélyt majdnem Marosvásárhelyig, Gyulafehérvárig, Lugosig, ahol mindenütt pusztítottak, raboltak és túsokat szedtek. A helyi román lakosság ezúttal már nem viselkedett hűséggel, sokan tüntetőleg csatlakoztak fajtestvéreikhez és amikor a kocka fordult, velük mentek, fenyegetőzve, hogy majd ha visszajönnek...”

Az előrenyomuló románok csak a második hét végefelé ütköztek komoly akadályba, amikor az elsőnek beérkező egyik német hadosztály és egy magyar dandár Petrozsénynél harcra kényszerítette az ott előrenyomuló román hadosztályt, és azt Erdélyből kiverte. Az arcvonal többi részén egyelőre még csak a 82. székely ezrednek volt hasonló sikere. A főszereg azonban nyomult tovább Erdély belseje felé. Közben Mackensen egy bolgár sereg élén benyomult Dobrudzsába és két román hadosztályt megsemmisített, majd további győzelmei miatt jelentékeny orosz támogatást irányítottak délnek és a románok erdélyi arcvonalukról is kénytelenek voltak erőket kivonni. Ez nagy segítség volt a magyar védelemnek, és az is, hogy a románok nem használták ki a lehetőséget a gyors előrenyomulásra, így még idejében Erdélybe érkeztek a fentebb említett magyar és német egységek.

Az első világháborúnak ez a hőstette ma már alig kap említést, ezért talán néhány mondat erejéig kitérhetünk a főbb részleteire. A beérkezett magyar és német egységek bevetésével nem csak megállt a román előrenyomulás, de megfordult a hadiszerencse is. Mialatt Arz serege szeptember közepén kemény harcokat vívott a Felső-Maros, a Küküllő és a Felső-Olt völgyébe hatolt 2. és 4. román sereggel, Falkenhayn német tábornok Nagyszeben körül félkörben ellentámadásra csoportosította három német és egy magyar hadosztályát, és az itt védekező román 1. sereget a szeptember 26-tól 28-ig vívott nagyszebeni csatában döntőleg megverte. A románok csak roncokat menthettek át hazájukba. Egész tűzérőségük és vonatuk a győzők kezeibe került.

Falkenhayn itt egy német hadosztályát a vöröstoronyi szorokban visszahagyta és többi erejével, valamint Arz hadseregének egy magyar és egy német hadosztályával október 2-án Fogaras ellen indult, ahol a 2. román sereg balszárnyát akarta megragadni. Ez azonban a nagyszebeni vereség hírére gyorsan az Olt mögé hátrált, míg a hadmozdulat támogatása céljából a kelet felől előnyomult 4. román hadsereg Segesvár irányában újból erélyes támadásba ment át. De mindez nem használt. Falkenhayn, miután a 2. román sereget az Olt mellől Brassóba szorította vissza, azt október 7-én újból megtámadta és a brassói csatában megverte.

Egy út maradt, menekülés a Bukarest felé nyíló hágókbá. A brasói győzelem hatása alatt az Arz csapatait erősen szorongató 4. román hadsereg is meghátrált, és csapatainktól követve a tölgyesi, gyimesi és úzi hágókon át Erdélyből kitarakodott.

A románok hamarabb tették meg az utat visszafelé, mint ellenállás nélkül befelé, ami nem nagy dicsőség ekkora túlerőnek. Ezután már csak országuk határainak védelmére gondolhattak, és erős utóvédekkel zárták el a kárpáti hágókat. Sokkal keményebb védekezésre kényszerült a központi hatalmak hadereje Bruszilov orosz támadásainak elhárítására. Ennek részleteit itt már nem követjük, de annyit érdemes megjegyezni, hogy az oroszok minden erőt bevetettek tehermentesítő vállalkozásaikba, hogy új szövetségüket megmentsék, kárpáti arcvonalkunk azonban sikeresen ellenállt. Katonai elemzések ezen orosz támadások sikertelenségét sorolják be az orosz összeomlás első lényeges elemei közé. Az orosz cári haderő annyit veszített, annyit gyengült ezeknek a hónapoknak a harcaiban, hogy elgyengült állapotában néhány hónap múlva a politikai hiénák első áldozatává vált, azok áldozatává, akik a végső háborús legyengülésből és nyomorból remélték létrehozni egész Európa bolsevizálását.

Most már csak röviden érintjük az események végső kifejlődését: a mieink a szorosok ellen teljes erővel és sikerrel támadva behatoltak román területre, ahol már mód nyílt az együttműködésre Mackensen seregeivel. A román hadsereg mindenütt vereséget szenvedett vagy rendetlenül meghátrált, nagy bajba hozva ezzel szövetségüket, az oroszokat is. A fővezérséget Mackensen vette át, december 6-án bevonult a legyőzött Románia fővárosába, Bukarestbe. Ezt követően a bolgárok elfoglalták Dobrudzsát és befejeződött Havasalföld megszállása. A román kormány elmeneült Jassyba, majd 1917. március 5-én megkötötte a központi hatalmakkal a nagyon emberséges Bukaresti Békét. Ez a békekötés egyúttal fömentette az antant-hatalmakat szövetségi kötelezettségük és a román területi igényekre tett ígéretük alól. A román közjáték egy kicsit több szerencsével és több belső kitartással a háború győztes befejezésére vezethetett volna a központi hatalmak részére.

Balga forradalom, Erdély elárultatása

Nem célja ennek az összefoglalásnak a négy éven át viselt háborús erőfeszítés összeomlásának okait felsorolni, itt csupán utalni kívánunk 1918 őszének teljes egészében még ma is feltáratlan eseménysorozatára, ami szinte hetek alatt megfordította a háború sorsát. 1918 kora őszén még remélhették a Közép-Európát védő Központi Hatalmak, hogy az értelmetlen háborúnak és a nagyarányú öldökléssé fajult hadviselésnek véget vethetnek egy tisztes békekötéssel, ami helyreállíthatta volna a népek közötti bizalmat. Addigra azonban a szövetségesek kormányainak is hadicéljává vált a világ átszervezésének terve, ami az amerikai elnöknek, Wilsonnak a meghirdetett 14 pontjával lépett nyilvánosságra.

A világot átszervező terv Amerika hadbalépésével tért a gyakorlati megvalósítás útjára, amelynek távolabbi terveiben Népszövetség címen a nemzeti államokat beolvasztó világállam terve húzódott meg. A terv Amerika gazdasági erejére és a szláv-ság katonai erejére alapozta a jövőt, és annak első aktusaként a tarka nemzetiségű nagy közép-európai államot, az Osztrák-Magyar Monarchiát határozták el részeire bontani. Ezért tették a

szövetségesek hivatalos háborús céljukká a szláv népek nemzeti törekvéseit támogatni, amihez a fennkölt hangzású »népek önrendelkezési joga« szólamot hangoztatták.

Az Európa-ellenes terv lelkes fogadtatást kapott a Monarchia és azon belül Magyarország kisebbségi köreiben, és elvtársi támogatást kapott a baloldali szervezetektől, nemzetellenes elemektől. Ezek roppantották össze a közép-európai ellenállást.

„Egyszerre az antantimádat kapott lábra, azon naív hitben, hogy ez majd minden zátonyon átsegít, s a legalábbis politikai tekintetben feltétlenül győztes »szövetkezett és társult hatalmak« kemény szívét meglágyítja. A sors csapását méltóságteljesen elviselő, az elkerülhetetlen végzettel számoló és a jövőbelátó politika teljesen háttérbe szorult. Nem az ész és a szellem, hanem a hang és a fékezhetetlen demagógia lett úrrá... A Monarchia mérvadó tényezői, úgy a közös kormány mint a két állam kormánya tanácstalanul és tehetetlenül állott a forgószél gyanánt közeledő kettős veszéllyel, a nemzetiségi és a világnézeti forradalommal szemben...” (Nádasdy Béla: Délszlávok, Atheneum 1934.)

„...Az 1918 októberi, Károlyi Mihály-féle, úgynevezett »őszirózsás forradalom« a szélsőséges nacionalizmus és a kiforratlan szocializmus forradalma volt, s ezt a különös ötvözetet federalisztikus lében fűrésztöttek. A valóságban azonban a Monarchia felbontását, az ezeréves magyar királyság eltörlését, a kommunizmus számára kaput nyitó »demokráciát« és az évezredek határokat feladó pacifizmust hozta magával. Mert ne feledjük el, hogy a Károlyi-féle forradalom kitörésének idején, a közös- és a honvéd csapatok kivétel nélkül az ország határain kívül küzdöttek, és a négyéves háború ellenére moráljuk még zömmel töretlen volt. A visszarendelt és itthon leszerelt csapatok nyomában törtek be az országba a békeszerződést megszegő román hadsereg részei, a balkáni és a világháborúban kivérzett szerb csapatok és a Szovjetunióban megalakított cseh légió egységei. Feltartóztatásuk az ország határain sem katonai, sem politikai szempontból nem jelentett volna nehézséget...” (Zathureczky Gyula: Az erdélyi magyarság élete a két világháború között).

A korabeli írások felpanaszolják, hogy a román szociáldemokraták, helyesebben a magyarországi szociáldemokrata párt román tagjai 1918 őszén azonnal a „román burzsoá nemzeti törekvések” mellé álltak és lelkesedtek Erdély elszakításának gondolatáért. Ugyanígy az oly hevesen monarchia-hű erdélyi román felsőpapság, amelynek – amint hírül vette, hogy IV. Károly királyt detronizálták – azonnal elszállt a királyhűsége, amit – mint azt korábban láttuk – a magyarokkal szembeni ellenállás érdekében táplált. *Cristea Miron* karánsebesi ortodox román püspök és *Papp János* aradi ortodox püspök közös pásztorlevelet bocsátott ki az itt idézett szöveggel:

„1. Az uralkodó neve nem említhető többé sem imákban, sem énekekben és olvasmányokban.

2. Vecsernyénél, kis- és nagymisénél az eddig szokásos uralkodó-ima helyett így kell imádkozni:

a. Könyörgünk Hozzád, Isten, a magas nemzeti uralkodásunkért és a nagy román nemzeti tanácsért.

b. Hogy a nemzeti tanácsot világosítsad föl, irányítsad cselekedeteit, adj nekik békét, egészséget, mentsd meg őket a bűnöktől, és adj nekik Istenem, bőséget!

3. Úrfölmutatáskor a püspök nevének megemlítése után így kell imádkozni: Nagy nemzeti uralmunkat és a nagy román nemzeti tanácsot, Istenem, részesítsd birodalmodban!

4. Elrendeljük, hogy minden istentisztelet alkalmával a litur-

gia után a következő ima mondassék térdepelve: Ismét és ismét térdet hajtok, ím hozzád, Istenem! Te örökké igazságosan ítélisz! A földet megrázod, Istenem! Az összes nemzet közül ki hasonló hozzád? Fölséges a nagyszerűségben! Te csodatevő, íme, most hozzád jövünk, mert Te vagy a mi Istenünk, aki most mondd nekünk: Ó, népem, fájdalmas a te sebed, de betelt a te bűnhődésed ideje: emelkedj, állj föl! Én vagyok a te Urad, Istened, és védelmeződ vagyok még akkor is, ha az összes népet, amelyek közé téged állítottalak, végképp megsemmisítem is. Összetöröm most az igát a nyakadról, és a bilincseidet összezúdom, hazádnak határait kibővítem.”

Íme az államellenes izgatás imába foglalva: nemzeti uralom, román birodalom, az Istenhez hasonlító nemzet, román isten, aki azt mondja, az összes népet megsemmisítem éretted. Románra lefordítva: ölj, gyilkolj, az én akaratomat hajtod végre. Íme a faji felsőbbrendűség bosszúálló istene, a keleti egyház primitív szellemisége.

Az otthoni események hatására a délnyugati és délkeleti frontok egységei lázadoztak, majd megindultak hazafelé. A kormány parancsai szerint a legénységet, még a határokon kívül, le kellett fegyverezni. Ez nem mindig sikerült, így napirenden voltak a fegyveres fosztogatások. A határok védelméről már szó sem lehetett. „Kilépni a piszkos háborúból” – volt a jelszó. Helyenként egyes alakulatok fegyveres erővel szembeszálltak az ország területére behatoló katonai alakulatokkal, de ezek a kétségbeesett vállalkozások eleve kilátástalanok voltak, mert az antant-parancsot elfogadó Károlyi-kormány nem támogatta ezeket a csapatokat, ellenkezőleg, intézkedett feloszlatusukról.

A páduai fegyverszünet Ausztria–Magyarország utolsó nemzetközi-jogi ténykedése volt. Katonai szempontból súlyos feltételei voltak, de nem írta elő Magyarország katonai megszállását. Ez a szerződés egyrészt Ausztria–Magyarországot, másrészt a szövetséges és társult hatalmakat kötelezte, jogi szempontból végtelenül fontos lett volna, ha magyar részről ragaszkodtak volna hozzá a Monarchia megszűnte után is. A páduai fegyverszünet a Duna–Dráva vonalat jelölte meg Magyarország új határaként, míg egyéb területállományát nem érintette. Így a fegyverszüneti egyezményre hivatkozva jogosan tiltakozhatott volna a magyar kormány a cseh és román fegyveres behatolás ellen. Károlyi Mihály azonban, miután „lerázta az ezeréves rongyot”, kijelentette, hogy új fegyverszüneti szerződést köt az antant-hatalmakkal, mivelhogy „a nemes magyar nemzet függetlenségi fogalmával nem fér össze az a fegyverszüneti szerződés, amelyet a korhadt monarchia nevében a gyűlölt hadsereg tábornokai kötöttek Páduában november 3-án.” Ezt a balga okoskodást követte a megalázó belgrádi út, amiről már szoltunk korábban. Az ott átvett új fegyverszüneti ultimátum már intézkedett területi változásokról, mi több, Belgrádból irányították a „fegyverszüneti szerződés” utáni kisantant háborút Magyarország ellen.

„... Az első jelentések a román hadsereg megjelenéséről november 13-án érkeztek Budapestre és feltehetően ezzel egyidejűleg, vagy már azt megelőzően Aradra. A brassói határrendőrség és csendőrség közlése szerint a román csapatok a tölgyesi és gyimesi határkapuknál tűntek fel és november 12-én vonultak be Gyimesbükkre és Gyergyóba. A Keleti-Kárpátok hágóinál megjelenő, a határőrök által jelentett román katonák annak a két hadosztálynak voltak az előőrsei, amelyeket a román hadvezetőség a mozgósítás alatt álló hadsereg alakulataiból (egyelőre nyolc korosztály behívásáról volt szó) Erdély megszállására rendelt ki.

December elejére a Tölgyes, Borszék irányából előnyomuló csapatok (7. hadosztály) a Maros felső völgyét, a Gyimesbükk, Csíkszereda irányából érkező alakulatok (1. vadászhadosztály) az Olt felső völgyét szállták meg. A román királyi csapatok december 4-én érték el Besztercét, december 7-én Brassót.”

„A kelet felől előnyomuló két hadosztályhoz később egy harmadik csatlakozott (2. vadászhadosztály). Ez a visszavonuló német (Mackensen) hadsereget követve, déli irányból nyomult előre azzal a feladattal, hogy Fogaras, Szeben és Hunyad vármegyéket vegye birtokába. Legsürgősebb teendője a Zsil-völgyi bányavidék megszállása volt – »a rend helyreállítása, az anarchista agitáció megfékezése« – céljából. Először (december 4-én és 5-én) Lupény, Anina, Petrozsény vidékére érkezett egy zászlóalj, ezután került sor Nagyszeben, Szászváros, Piski, Déva megszállására. A román hadsereg december közepére érte el a belgrádi egyezményben megállapított demarkációs vonalat.”

„A román parancsnokok a megszállt területeken az antant megbízására hivatkoztak és a bevonulást a román lakosságnak nyújtandó segítséggel, valamint a »bolsevista szellem által veszélyeztetett rend« helyreállításával indokolták. Ferdinánd román királynak a román katonákhoz és polgárokhoz intézett, a november 10-i fordulatkor kiadott proklamációjában – melyet a bevonuló hadsereg röpcédulákon terjesztett – az állt, hogy »Románia beteljesedve látja évszázados vágyát, az összes románok egyesítését egy szabad és hatalmas államban«. A vezérkari főnök, Prezan tábornok felhívása, mely ugyancsak közkezen forgott, »a Dunáig és Tiszáig terjedő« román területről beszélt, és e terület valamenyny polgárát biztosította arról, hogy a román hadsereg »a lakosság vagyoni- és személybiztonságát... nemzeti- és valláskülönbség nélkül« megőrzi. A hivatalos proklamációk nem hagytak kétséget affelől: a román hadsereg messzebbmenő célokat követ, aligha fogja a Belgrádban nélküle megállapított demarkációs vonalat tiszteletben tartani...” (Siklós András: A Habsburg-birodalom felbomlása, Kossuth Kiadó, 1987).

„... Megindultak a fegyveres román hadak Orsovánál, a Vöröstoronyi szoroson, a tömösi, ojtói, gyimesi, tölgyesi szorosokon, ahol egykor a kicsiny Erdély sikeresen verte vissza a hatalmas törököt, tatárt, muszkát. Most senki sem állott a hódítók elé, aki ellenállni akart, azt leintették vagy pedig megfenyegették, mint hitvány, reakciós ellenforradalmárt. És jöttek a román hódítók. Szent Isten! Milyen karaván: kiéhezett, lesóványodott, lerongyolódott, fegyvelmezetlen csürhe, hasonló vezetőkkel, rossz fegyverekkel, halálosan únva a háborút, amelyben az elmúlt két évben annyiszor kiporolták őket. És jöttek Brassóba, Szebenbe, Kézdivásárhelyre, Csíkszeredába, Gyergyószentmiklósba, a gyönyörű tiszta kis székely falvakba, és minél tovább mentek, annál jobban kigömbölyödött az arcuk, szebb és jobb lett a ruhájuk, és ürültek ki a magyarok lelmi készletei, ruhaszekrényei. Csattogott a huszonöt bot, vízszintesre fektetett, embernek irányzott román katonaszuronyok között magyar papok és polgári vezetők tiszteletreméltó, szánalomraméltó alakjai láncokban akárhányszor. ...” (Szemtanú közlése, Vasárnap, 1943. december 31).

★

A népek önrendelkezési joga alapján a Székelyföld népe is nyilatkozott. (Az itt következő rész a 90. oldal közepéig idézet *Siculus Verus* könyvéből):

A még meg nem szállt székelyföldi részek székelyei Kézdivásárhelyen népgyűlést tartottak. Az öntudatos manifesztáció javaslati a következők:

1. A székely nemzet ragaszkodik Magyarország területi épségéhez, a nemzetiségek önkormányzata mellett is fenntartandó államegységhez.

2. Bármely eshetőségre is készen állva, már most megállapítja, hogy a székelység jóval a honfoglalás előtt, mint szabad nemzet itt székelt a Keleti-Kárpátok lábainál, és hazaszerző őseinket mint ilyen fogadta, velük a történelem folyamán testvéri kapcsolatba lépett, azonban sajátos nemzeti egyéniségét, tiszta jogegyenlőségen felépült népuralmi alkotmánytervezetét – úgy szólván végig a 48-as unióig – híven megőrizte.

3. Ez alapon minden erejével tiltakozik a magyar egységből való kiszakítás, idegen államtesthez való csatolás gondolata ellen.

4. Másfélezer éves léte történelmi jogának birtokában Isten és a nagyvilág ítélőszéke, a békekonferencia előtt ezennel bejelenti igényeit az önrendelkezési jognak alkalmazása tárgyában.

5. E tekintetben csatlakozik az Országos Székely Nemzeti Tanácshoz, és felkér minden székelyt, hogy igaz érdekeink megvédelmezésére haladék nélkül egybeseregeljék. E javaslatához csatolták még a kézdívsárhelyi kereskedők határozatát, akik a moldvai csángómagyarok székely területhez való csatolását kérik.

Temesváron bánáti köztársaságot kiáltottak ki, melynek ügyeit néptanács vette kézbe, mégpedig a négy nemzetnek: magyarnak, románnak, németnek, szerbnek egyenlő részvételével. Céljuk Bánát függetlenítése volt. A bánáti köztársaság élete csak napokig tartott. A szerb megszállással egyidőben megszűnt.

A Bratianunak szóló és Bratianutól kapott üzeneteknek megfelelően az erdélyi románság 1918. december 1-re Gyulafehérvárra gyülekezett a Károlyi-kormány által ingyen rendelkezésükre bocsátott vasúti szerelvényeken. A románlakta területekről mintegy 100 000 ember fölvonulásáról beszélnek az egykorú források. Gyulafehérváron a tiszti kaszinó nagytermében ült össze a románság vezérkara, megyék megbízottai, kívülük küldöttségek, mint az Erdélyből Romániába szököttek delegációja, bukaresti újságírók, akik az irredenta munkában résztvettek. Az első szónok *Pop-Csicsó* volt. Összefoglalta az eseményeket, majd a *Román Nemzeti Tanács* hatalmát visszahelyezte a románság küldötteinek kezébe, kérve, hogy a nagygyűlés határozzon a további történésekről. Ezután *Goldis László* vette át a szót:

„Erdély igazi és törvényes tulajdonosai a románok. Azonban a magyarok az ősi földön idegeneknek és szolgáknak tekintették őket, kulturálisan, gazdaságilag, politikailag elnyomták őket. Ez az elnyomás a háborúban érte el tetőfokát. De jött a fegyverek ragyogó győzelme, megszűnt a szolgaság, és jelentkezik az ősi álom: minden románok egyesülése egyetlen országban.”

Kérte a gyülekezetet, hogy a Román Nemzeti Tanács nevében előterjesztendő határozati javaslatokat fogadják el. Íme, a sokat emlegetett gyulafehérvári pontok:

I. Az erdélyi, bánáti és magyarországi minden románok nemzetgyűlése, mely hiteles képviselői által 1918. december 1-én ült össze Gyulafehérváron, elhatározza ezen románok és az általuk lakott területek egyesülését Romániával. A nemzetgyűlés különösen az egész – a Maros, a Tisza és a Duna közé zárt – Bánátra nyilatkoztatja ki a román nemzet jogát.

II. A nemzetgyűlés a föntjelölt területek részére időleges önkormányzatot tart fenn addig, míg az általános választójog alapján megválasztott alkotmányozó gyűlés összeül.

III. Ezzel kapcsolatosan a megalakítandó román állam alapelveként a nemzetgyűlés a következőket jelenti ki:

1. Teljes nemzeti szabadság minden itt lakó népnek. Minden

nép saját nyelvén és saját kebeléből választott egyének által fogja magát taníttatni, közigazgatni és bírálni, minden nép alkotó egyedei számának arányában fog résztvenni a törvényhozásban és az ország kormányzásában.

2. Jogegyenlőség, teljes autonóm vallási szabadság minden hitfelekezeti részére az államban.

3. Az államélet minden területén tisztán demokratikus uralom tökéletes megvalósítása. Általános, direkt, egyenlő, titkos, községenkénti, arányos választójog mindkét nem részére.

4. Tökéletes sajtó-, egyesülési és gyülekezési szabadság. Minden emberi gondolat szabad nyilvánítása.

5. Radikális agrárreform. A birtokok, különösen a nagybirtokok összeírása. Ezen összeírás alapján megszüntetve a hitbizományokat és a latifundiumok szükség szerinti megkisebbitésének joga alapján a földművesnek lehetővé válik, hogy legalább akkora birtokot (szántóföldet, legelőt, erdőt) szerezzen magának, amennyit ő és családja megművelni képes. Ezen agrárpolitika vezető elve egyrészt a társadalmi egyensúlyozás előmozdítása, másrészt a termelés emelése.

6. Az ipari munkásságnak ugyanazok a jogok és előnyök biztosítandók, mint a legelőrehaladottabb nyugati iparállamokban.

IV. A nemzetgyűlés kifejezi azt a kívánását, hogy a békekongresszuson a szabad nemzetek közösségét olyképpen valósítsa meg, hogy a jog és igazság biztosítva legyen úgy a nagy, mint a kis nemzetek részére, a jövőre pedig a háború – mint a nemzetközi viszonylatok szabályozására szolgáló eszköz – eltűnjék. ... (stb., még további 5 pontban.)

A gyűlést Ferdinád román király és Mária királyné táviratban üdvözölte.

A Román Nemzeti Nagytanács kebeléből 15 tagú kormányzótanácsot küldött ki Maniu elnökle alatt, mely *Consiliul Dirigent* néven Nagyszebenben kezdte el működését. A kormányzótanács első teendője az volt, hogy négytagú küldöttséget menesztett Bukarestbe (Vajda Sándor, Goldis László, és a két román egyház nevében Miron Cristea és Hosszú Gyula), hogy Ferdinánd királynak jelentsék be az egyesülés tényét és ajánlják fel az uralkodónak az Erdély fölötti hatalmat. A király, átvéve a pergamenre írott egyesülési okmányt, így válaszolt:

„A regáti, besszarábiai és bukovinai ma már egyesült románok nevében mély elismeréssel fogadom a Kárpátokon túli testvéreinknek azt a határozatát, amely befejezi minden románok nemzeti egyesülését, és a román királyságnak a Tiszától a Dnyeszterig terjedő, összes románok által lakott területeit örökre egységessé nyilvánítom.”

1918. december 22-én Kolozsvár főterére 120 000 magyar gyűlt össze, válaszként a gyulafehérvári román gyűlésre, hogy fogadalomszerűen jelentse ki: együtt akar maradni a magyar anyaországgal. Vonatokon, szekereken özönlött a nép. A nagyszebeni kormányzótanács, mely Gyulafehérváron csak most ígért teljes szabadságot az ott lakó népeknek, rendeletet adott ki, hogy a tömegeket tartóztassák föl. Zsilvölgye 30 000 bányászt küldött a gyűlésre, de csak 5000 juthatott el. Apahidánál valóságos hadsereget tartóztattak föl a románok. A gyűlés szónoka *Apáthy István* volt:

„Legyőzve ellenségeink túlereje által, be kell ismernünk, hogy levertek bennünket. De annyira nem győztek le, hogy a körülöttünk lakó bármely nemzetnek joga volna rendelkezni felettünk. Annyira nem győztek le, hogy valamennyi itt lakó nemzetnek joga lehessen az ország feldarabolását kimondani, s egyik darab-

ját az egyik, másik darabját a másik országhoz csatolni... hogy le kellene mondanunk emberi és nemzeti jogainkról... A magyar nemzet nem fogja túrni 26 vármegye elszakítását.”

Apáthy után *Strengar Demian Száva* és *Avramescu György*, magyarországi román szociáldemokrata párti emberek kijelentették, hogy a román szocialisták nem azonosítják magukat a gyulafehérvári határozattal:

„Magyarországon és Erdélyben – mondották – elnyomás alatt éltünk, de Romániában is ez a rendszer. Magyarországon nem volt jogunk művelődni, de Romániában sincs másképpen. Megoldás: Erdély legyen független, Svájc módjára, mintájára!”

Ezek után *Vincze Sándor* határozati javaslatot terjesztett elő, melynek legfőbb mondanivalója, hogy „a wilsoni elvek alapján önrendelkezési joguk tudatában kijelentik, hogy Magyarországgal egyazon népköztársasági állami közösségben kívánnak élni és maradni, és a csonkítatlan Magyarország keretein belül követelik minden itt lakó nemzet számára a teljes egyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot...” December 24-én a Vajda által behívott román hadsereg Kolozsvárra is bevonult.

1919. január 8-án az erdélyi szászok Medgyesre nagygyűlést hívtak egybe, mely *Brandsch Rudolffal* az élen kimondta az erdélyi szászok csatlakozását Romániához. Az a szász nép, amely 800 évig kiváltságos körülmények között élt Magyarországon, az alábbi határozattal mondta ki csatlakozását:

„A világesemények azzal a területtel kapcsolatban, melyen Erdély szász népe csaknem 800 esztendővel ezelőtt hazáját megalapította, új tényeket teremtett. Ferdinánd román király 1918. december 27-én dekrétumában kinyilatkoztatta, hogy átvette e terület felett az uralmat.”

„Erdélynek és Magyarország határrészének legnagyobb népe a gyulafehérvári nemzetgyűlésen kimondta a Romániához való csatlakozását. Erdély és Magyarország románok által lakott részeinek Romániával való egyesülése által olyan egységes terület alakul, amelynek összetartozandósága a néprajzi viszonyok által indokolt.”

„E tényre való tekintettel és abban a meggyőződésben, hogy itt világtörténelmi folyamat játszódik le, az erdélyi szász nemzet, miután a népek önrendelkezési jogának alapjára helyezkedik, kimondja a román királysághoz való csatlakozását és a román népnek testvéri üdvözlését és szívből jövő szerencsekívánatait küldi nemzeti ideálja teljesedése alkalmából...”

„Ezen elhatározás jelentőségének teljes tudatában, a szász nép a mai naptól kezdődően a román birodalom tagjának tekinti magát, s fiait és leányait pedig az állam pogárainak. Kéri Istent, hogy a felelősségteljes lépéseit, melyet kötelességének érzett megtenni, jóra irányítsa s áldásával kísérje...” (*Siculus Verus*: A nemzetek és vallások története Romániában.)

★

Még valamit meg kell említeni, mielőtt továbbmegyünk: az erdélyi románság nem vallotta egységesen elérendő céljának Erdély elszakítását Magyarországtól. A nép, de még inkább annak munkát, örömet, szenvedést egyaránt és együtt viselő rétege jól kijött egymással, egymás ellen is csak akkor fordult magyar és oláh, amikor uraik egymás ellen vitték őket. Itt helytálló Bartók Béla megállapítása, mely szerint a népek között a gyűlölséget a magasabb körök szítják. Román részről a pravoszláv egyház primitív papsága a magyargyűlölet legfőbb forrása, és a békés együttélés legnagyobb megmérgezője a dáko-román származáselmélet. E két szakító erővel szemben működött – mint láttuk

– a magyar nemesség intézménye és az erdélyi magyar kultúra hatása. A fejlődés természetes rendje szerint az alacsonyabb szellemi, társadalmi és anyagi körülmények között élő szétszórt oláh népcsoportok fejlődési útjaikon föltekintettek az intézményesebb életet élő magyar társadalomra, és igyekeztek ahhoz felfejlődni. Innét származik az erdélyi oláhok magasabb szintű közműveltsége a Kárpátokon túli oláhokkal szemben. Az első világháború idején ez a műveltségi szintkülönbség még nagyon szembevető volt, és ez megmutatkozott az erdélyi román intelligencia idegenkedésében is a regátiakkal szemben.

A fentiek igazolására idézünk néhány személyes feljegyzést. *Dr. Kovács Ernő* Mi és a világ című könyvében (Garfield, USA 1984) írja:

„A román betörés sikertelensége (1916) talán túlságosan is megnyugtatta a magyar közvéleményt, és az erdélyi román vezetőket pedig óvatosságra intette. Azt is meg kell mondanunk, hogy az erdélyi román tisztek és a legénység általában jól harcoltak az orosz és az olasz arcvonalakon. Bajtársként viselték a nehéz csatákat, kevés katonaszökevény akadt közöttük. Természetesen lelkiismereti összeütközésbe kerülhettek a román arcvonalon, ahol fajtestvéreikkel kerültek szembe, s ahol a katonaszökevények szigorú megtorlása sem maradt el. Az erdélyi románok hangulatát legjobban *Emil Rebreanu* író fejezi ki (Madách: Az ember tragédiája fordítója és színrevivője a bukaresti Nemzeti Színházban). *Az akasztottak erdeje* című nagyregénye éppen ezt a lelkiismereti kérdést boncolgatja. A főhős (román tartalékos tiszt a magyar hadseregben) tragikus sorsában emberien, reálisan és magyarelles élnélkül. De nem regényből veszem, hanem öreg barátom mesélte nekem itt Torontóban, hogy a 18-as összeomlás idején, az olasz frontról való visszavonuláskor, román legénye szó szerint ezt mondta: »Ne búsuljon hadnagy úr, nem adjuk ki a fegyvert a kezünkéből, hazamegyünk és védjük az országot!« És ami ebben az erdélyi oláh bakában megvolt, az hiányzott Magyarországra új vezetőiből, tisztánlátásukat elvették a breszlitovszki béke bolsevista apostolainak a nemzetek önrendelkezéséről hirdett propaganda szövegei és Wilson amerikai elnök 14 pontja. ...”

Eckhardt Tibor írja visszaemlékezéseiben:

„Érdekes tapasztalatra tettem szert ezekben a terhes időkben, ami megmagyarázza legalább részben azt, hogy a kicsi Erdélyország régi, zavaros századokban hogyan tudta a maga önállóságát fenntartani. Kiderült, hogy a Királyhágón-túli Erdély teljesen önellátó, nem szorul se élelmiszer, se nyersanyagbehozatalra, sőt ipari termelése is meglehetősen kiegyensúlyozott. És ami még fontosabb tény, fényesen kiállta a próbát Szent István koronájának a tekintélye, a vonzó és összetartó ereje! Mert nemcsak a horvátok és a szlovákok, hanem a mi román ezredeink is becsülettel megállták a helyüket a harctereken. Míg a csehek olykor zárt egységben álltak át az ellenséghez, a román ezredek ellen még akkor sem merült fel ilyen panasz, mikor már Romániával is hadiállapotba kerültünk. Egyedül a gyulafehérvári háziezred túlnyomó részt havasi román származású katonái adták meg magukat kellő ellenállás nélkül 1916 nyarán, a masszív Brusszilov offenzíva félelmetes nyomása alatt.”

„Nem volna helyes az erdélyi románokat ebben az időben elkövetett politikai hűtlenséggel vádolni. 1914 őszén, mindjárt a háború kitörése után, komoly ellentét merült fel ebben a kérdésben *Betegh Miklós* erdélyi fő kormánybiztos és *Nyegovan* altábornagy, az erdélyi kerület katonai parancsnoka között, aki internál-

atni akarta az erdélyi román vezetőket. Betegh Miklós Tisza Istvánig, Tisza meg Ferenc Józsefig vitte fel döntés céljából ezt a kérdést. Nyegovan altábornagyot menesztették s a közös hadsereg kénytelen volt meghátrálni a józan magyar álláspont előtt. A románok még az impériumváltozás után is tisztelettel viseltettek Betegh Miklós iránt. Megérdemelte, mindenki részéről.”

„Visszatekintve Erdélyre a mai Amerikából, ahol a katonai behívók elégetése népiünnepélyszerű külsőségek közepette folyik, megnyugvásunkra szolgálhat, hogy a világháború első két évében Erdélyben minősze egy román (egy Moldovan nevű topánfalvi ügyvédet) kellett a katonai szolgálat ellen való izgatás címen internáltatni. Tisza István rendet tudott pusztá tekintélyével tartani, ugyanakkor őszintén szabadelvű is maradt. Emlékszem egy, Betegh Miklóshoz intézett megkapó levelére, melyben felkérte őt, hogy semmi körülmények között ne engedjen a katonai önkényeskedésnek, mert Erdélyt nem akarjuk elveszíteni, de azt csak az államhű románokkal való jó egyetértésben tudjuk megtartani. Fel kell említenem az őszinte elismerést is, amit 1914 karácsony táján, már trónörökös korában, IV. Károly király fejezett ki előttem a magyar közigazgatás iránt. Mint ezredparancsnok, visszatérőben volt a bukovinai harcterről, és én fogadtam őt Borgóprundon, a Tihuczai-hágónál. Megerősítette, hogy az erdélyi magyar vezetés különben bizonyult az osztráknál, mert a Kárpátok túlsó oldalán a lakosság részéről bizony el kellett készülnie lenni az árulásra, amire Erdélyben egyáltalán nem volt példa.” (Eckhardt Tibor: Hogyan veszett el Erdély?)

A székelyek országmentő felkelése és küzdelmeik hátbatámadása

A zűrzavaros idők eseményleírásaiból kivételesen emelkedik ki a Székely Hadosztály viselkedése. Az 1918. év végi román támadással szembeni ellenállást a Károlyi-kormány egyre-másra leállította. Valahányszor a magyar helyőrségek parancsnoka utasítást kért a kormánytól, hogy mitévő legyen, mert itt vannak a románok – a magyar földnek egy-egy darabja veszett el. Olyan időkben, amikor nincs történelmi felelősségű kormány, a csapatoknak öntevékenyeknek kellene lenniük. Erre nyújtott példát a székely hadviseltek önálló egysége, az ún. Székely Hadosztály. Mint önkéntes vállalkozás, nem is részesült abban a megtiszteltetésben, hogy a hadtörténet tudósai feldolgozták volna történetüket. Néhány egyéni megemlékezés maradt fenn róla. Ezek egyikét közöljük itt, a fejezet végéig, a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1968-as évkönyvéből:

A székely hadsereg magja a 38. honvéd hadosztály volt, mely az olasz harcterről még a fegyvereit is hazavitte Erdélybe. Amikor 1918 novemberében minden katonai szervezet feloszlott, és az országban teljes lett a zűrzavar, magyar katonák, akik a románok támadási szándékát figyelemmel kísérték, önként bevonultak póttesteikhez, és készen álltak hazájuk védelmére. Rövidesen megindultak az első csetepaték. A kezdetben csak kis erővel előnyomuló románokkal szembefordulva, parancs nélkül, sikeres harcokat vívtak.

1918 december közepén már legalább gyalogezrednyi erő állott a Maros vonalán két üteggel. Az előnyomulás, melyet a románok a Gyimesi-, Töröcsvári- és Vöröstoronyi szorosokon át kezdtek meg kb. két ezrednyi erővel, elakadt.

Károlyi Mihály azonban, értesülve a magyar ellenállásról, megtiltotta a harcot és a csapatokat Kolozsvárra rendelte vissza.

Ugyanebben az időben vonult vissza Kolozsvárig teljes rendben a Mackensen-féle német hadsereg. Mackensen felajánlotta segítségét a Károlyi-kormánynak. Beláthatatlan következménye lehetett volna annak, ha ez az érintetlen hadsereg a székelyekkel és a magyarokkal összefogva megáll a Kárpátokon. Annyi biztos, hogy a románok nem foglalták volna el Erdélyt, s az antant éppen úgy nem áldozott volna saját vért a románok kedvéért, mint ahogy nem áldozott később a görögök kedvéért sem a törökökkel szemben, kik fegyverrel szereztek vissza Konstantinápolyt és Törökország európai területeit, melyeket az antant a görögöknek ajándékozott.

Károlyiék azonban elutasították Mackensen ajánlatát, s ezzel szabad utat nyitottak a románoknak Erdélybe. Ezt a történelmi tényt oda kell írunk Károlyiék számlájára a magyar határokon szándékosan szétzüllesztett harcképes magyar hadosztályok felszámolása mellé.

Közbevetőleg megjegyezhető, hogy a Mackensen hadsereg az élelmezési nehézségek, a fárasztó téli menetek és a hazai rossz hírek miatt Nagyváradig sokat vesztett fegyelméből. Kezdték már a lovakat, anyagot, stb, eladogatni. Károlyiék a hadsereget Kolozsvár és Püspökladány között fokozatosan bevagonírozták és szállítmányonként fegyverezték le. Mackensent három hétre internálták. A leszerelt nehéz anyagot a szövetségesek vették át. A lőszer és a könnyű löveganyagot, könnyű aknavetőket Ostffy-asszonyfára vitték az ott létesített táborba, ahol a lőszer leszerelése még évekig tartott. (1921-ben nyugatmagyarországi felkelőink részben innen szereztek a lőszer. 1922 elején a lőszer egy része a levegőbe repült).

A székelyeket még Károlyi parancsa sem törte le. Számuk egyre növekedett. Lelkes magatartásuk egyik kezdeményezője volt a kolozsvári gyűlésnek, ahol 1918. december 20-án és 21-én az egyetemi ifjúság és vele az egész magyarság impozáns módon tiltakozott a Károlyi-féle rendelkezés és a balázsfalvi román gyűlés határozatai ellen. A hatalmas tüntető tömeg Apáthy Istvánhoz vonult, aki Károlyinak volt a kormánybiztosa. Ez a komoly tudós, pacifista széplélek bízott a wilsoni elvekben és ígéreteken.

A kolozsvári honvéd kerületi parancsnokság parancsot kapott Erdély kiürítésének folytatására. A székelyek csak hosszas rábeszélésre és vonakodva vonultak vissza Csucsá-Szilágycseh vonalára, ahol megálltak és rendeződés után védelemre rendezkedtek be. Számuk fokozatosan tizenkettő, sőt tizennégyezerre emelkedett. Mind önként jöttek. Tépett ruhában, ellátás nélkül is készen álltak minden áldozatra. Károlyiék, félve a hadosztály erejétől, kezdtek végre legalább az élelmezésről gondoskodni.

Néhány lelkes székely azonban visszamaradt Kolozsvárott, és amikor december 23-án az első román járőrök feltűntek Kolozsvár határában, kézigránáttal úzták vissza őket. Erre Mardarescu román tábornok tüzéségét Feleknél állásba rendelte s megfenyegette a várost, hogy összelövi, ha ellenállásra talál. Felvilágosították, hogy a város védtelen. Így 1918. december 24-én délelőtt kb. két zászlóalj, egy lovasszázad és két üteg megszállotta Kolozsvárt. Csak a havasi románok és néhány renegát fogadták a bevonuló román csapatokat. (Személyes élménye e sorok írójának.)

Ezután 1919 februárjában Zilahnál hallatott a székely hadosztály magáról.

A hadosztály felkészült, hogy védelemből támadásba menjen át, Bem példájára a szilágysági kapun át a Szamos völgyébe. A végrehajtást kb. egy századnyi erőben megindított vállalkozás vezette be, de már ez is úgy megriasztotta a románokat, hogy

azok Zilahot kiürítették s majdnem Kolozsvárig húzódtak vissza.

Ez kiváló alkalom lett volna a támadás kibontakozására és kimélyítésére, de Károlyiék erről hallani sem akartak.

1919 március elején a kormány az akkor Szatmárnémetin székelő székely hadosztály parancsnokságához *Stromfeld Aurél* vk. ezredet küldte ki szemlére. Stromfeld volt megbízva a magyar hadsereg újjászervezésével, aki ezidőben a honvéd Ludovika Akadémia parancsnoka volt. Amikor Stromfeld a székely hadosztálynál lefolytatott szemléjéről Budapestre visszatért, összehívta az akadémiкусokat a vívóterembe, s lelkes meghatottsággal mondta: „néhány hónap óta most láttam először katonákat!” Ezután ismertette felemelő érzéseket kiváltó szemléjét.

1919. március 21-én kikiáltották a kommunista diktatúrát. Az első napokban mindenki reménykedve várta, hogy a székelyek Budapestre mennek és rendet csinálnak. Később, 1920-ban sült ki, hogy e reménykedés nem is volt alaptalan. A székely hadosztály kiküldöttjei titokban Aradra és Szegedre utaztak és a szövetségeseknek bejelentették, hogy készek Budapestre vonulni és ott rendet teremteni, ha ezek biztosítják őket, hogy a románok nem mozdulnak állásaikból. Budapesten elsősorban a Ludovika Akadémiára számítottak.

A vörös vezetőség tudomást szerzett a tárgyalásokról. A Ludovika Akadémiát feloszlatta (1919 április első napjaiban), elhátározta a székely hadosztály lefegyverzését, és az ellátást (lőszer, élelmezés, stb.) beszüntette.

A tárgyalások még folytak, amikor a románok az előzetes megállapodások megszegésével, a nagyhét első napjaiban megtámadták a magát biztonságban érző székely hadosztályt. Erre nyilván a szövetségesektől felhatalmazást kaptak.

Csucsánál a nagyváradi honvéd hadapródiskola növendékei önként siettek az ott harcoló székelyek megerősítésére, de az oda beosztott vörös 12. nemzetközi ezred visszaözlése eldöntötte a harcot. Az ezred hatalmas hézagát már nem lehetett betönni. A hadapródiskolások és alig egy-két századnyi székely erő halogatva visszavonult. Egy román dandár Püspökladány felé üldözte őket, legalább egy dandár pedig Nyíregyháza felé nyomult előre.

A székely hadosztály zöme a túlerő elől a Szamos–Kraszna vonalra vonult vissza. E napokban a fényes haditettek sorozatát hajtotta végre. Ott harcolt mindig az élen *Márton Áron* hadnagy, a későbbi erdélyi római katolikus püspök is.

A hátrairányított vonatrészeket, póttesteket Vaja, Nyíregyháza környékén a vörösök megtámadták és foglyul ejtették.

Nagycsütörtökön, április 17-én este Szatmárnémetiben ellenforradalom tört ki. A vörös vezetők megszöktek.

Várnay Sándor főhadnagy (a későbbi légvédelmi tüzér alezredes) volt az utóvéd ütegének parancsnoka. Nagyszombat délutánján Szatmárnémetiről erős román kötelékek voltak előnyomulóban: a magát biztonságban érző elővédzömöt a várostól kb. 10 kilométerre a Várnay-üteg tartóztatta föl. A műút menti egyik fás mesgye rejtekéből tüzelő üteg egy fél óra alatt teljesen szétszórta a néhány száz méterre bevárt menetoszlopot. A románok, most már erős biztosítás mellett, csak az esti órákban kezdték meg újra előnyomulásukat – de közben a székely kötelékek háborítatlanul partot válthattak a Szamos–Kraszna mentén. A síkságból kiemelkedő egyik dombról e sorok írója is látta néhány kilométer távolságból az életrealitás és helytállás eme szép példáját.

Mátészalkánál húsvét másodnapján, április 21-én, három napig tartó ütközet fejlődött ki. A hadosztály hősiességgel helytállott, majd zömével Vásárosnamény felé, állandó esőben, hidegben,

megkezdte a visszavonulást. Felderítő jelentések szerint a Tiszavonal e részén már cseh erők gyülekeztek. Egy székely harccsoport Csapnál átvágta magát. Ezek (kb. 2 gyalogos zászlóalj és 2 üteg) Sopron vidékére kerültek, és a további harcokban nem vettek részt. Nyilván nem voltak megbízhatók a vörösök szemében.

A mátészalkai ütközetből néhány személyes élmény:

Húsvét keddjén, kora délután, az I. székely zászlóalj a pályaudvarról fejlődött harcba: az ellenséges gyalogsági tűzben énekelve bontakozott szét... Alig egy fél óra múlva egy huszárszázad ment lovasrohamra *Darnay Hubert* hadnagy vezetésével a nyírmedgyesi dombról a saját tüzérség állásait oldalból fenyegető román gyalogság ellen, melyet a meglepetésszerű támadás messzire visszavetett... A „Hepke”-üteg a Mátészalkától Vásárosnaményre vezető út mentén kartácsos közelharcban hártotta el egy erős román lovaskötélék támadását (Bodó Imre és Almay Béla alhadnagyok is lövegirányzók voltak).

E sorok írója két nappal ezelőtt tagja volt annak a lovasjárőrnek, mely *Vitos* tüzér főhadnagy vezetése alatt megtalálta a románok által már majdnem körülfárasztott II. székely zászlóaljat, mely nem kapta meg a visszavonulási parancsot. A zászlóaljat sikerült kivezetni az ellenséges gyűrűből. Húsvétvasárnap este, amikor ez a felderítő lovasjárőr jelentést tett a hadosztályparancsnokságon, Mátészalkán, ott az volt a benyomás, hogy *Kratochwill* ezredes – a Szamos–Kraszna vonalat biztosítva – megtámadja a Püspökladány irányába előnyomuló román dandárt. S hogy erre nem került sor, abban nagy része volt annak, hogy a vörösök ellenségesen léptek fel a hadosztály vonatkörletében (ellenszegülőkkel szemben halálos ítéleteket is hoztak), amivel megszakították a csapatok ellátását is.

Így végül is, minden oldalról körülkerítve, a hadosztály addig küzdött, míg minden lőszer elfogyott. Akkor fegyverszüneti tárgyalások indultak meg a románokkal, és 1919 május első napjaiban létrejött a megegyezés. Eszerint a hadosztály leteszi a fegyvert. A tisztok megtartják kardjaikat. Mindenki menlevéllel otthonába hazamehet, Erdélybe. Adott esetben a románok készek a hadosztályt egy ellenforradalmi magyar kormány rendelkezésére bocsátani.

A románok nem tartották be a fegyverszüneti megállapodást. A hadosztályt Brassóban betegségi megfigyelés címén fogságba vetették. A fogság körülményei nagyon embertelenek voltak. Június hó vége felé a zömét otthonába internálták. Sokat azonban Romániába szállítottak, többet bebörtönöztek.

Kocsordnál a Szamos–Kraszna hídfőben emlékoszlop hirdette a székelyek hősi harcát és tragédiáját.

A hadosztály parancsnoka, *vitész Kratochwill Károly* ezredes, később altábornagy, volt. Mindaddig önkéntesen fogságban maradt, míg legutolsó katonáját is el nem engedték a románok.

A hadosztály vezérkari főnöke *vitész Jány Gusztáv* vezérkari százados volt, aki a második világháborúban, mint a 2. m. kir. honvéd hadsereg parancsnoka harcolt hősiességgel az orosz fronton és 1947-ben mártírhalált halt. Legendás híre volt: „nem fogja a golyó” – mondták róla. E sorok írója sokszor látta lován a legelső vonalakban. *Vitéz Fábry Dániel* vezérkari alezredes volt a hadosztály tüzérparancsnoka. Dandárparancsnok *vitész Nagy Pál* és *Szívó* ezredesek voltak.

A székely hadosztály hősiességgel Magyarország kormányzója azzal ismerte el, hogy a hadosztálynál töltött szolgálatot hadiszolgálatnak számította be. A hadosztályparancsnoktól adományozott hadikitüntetések is elismerték.

A székely hadosztály történetének e rövid összefoglalása kiegészíti az ellenforradalom korszakát. A székely hadosztály volt ugyanis az utolsó, amelynek kezéből kiűtötték a fegyvert, és a székely hadosztály tervezte, sőt részben végre is hajtotta az első ellenforradalmat az 1919. évi proletárdiktatúrával szemben.

(*Katolikus Magyarok Vasárnapja, Évkönyv, 1968*).

Hogyan veszett el Erdély?

Sokszor a szemtanú beszámolója hűbb képet ad az eseményekről, mint a száraz történetírás. Különösen, ha olyan valakitől származik, aki felelős pozícióban ő maga is tevékeny részese volt az eseményeknek. *Eckhardt Tibor* *Hogyan veszett el Erdély?* című leírásából idézünk – a fejezet végéig.

Az első világháború végén az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása Erdélyben talált engem, ahol a háború kitérésétől annak utolsó órájáig közszolgálatot teljesítettem. Először két éven át a XVI.-ik hadtest (Erdély) területére kinevezett fő kormánybiztos mellett, amikor alkalmam nyílt Erdély 16 törvényhatóságának a politikai és gazdasági viszonyait alaposan megismerni, majd további két éven át, mint a túlnyomóan román lakosságú Alsó-járai járás főszolgabírája, ahol az erdélyi román nép problémáival behatóan foglalkoztam. Erdély elvesztését és annak okait nem mások leírásából ismerem, hanem átéltem azt, mint legmegdöbbentőbb tapasztalatomat, ami fél évszázad elmúltával is gyötrő emlékem maradt. A mai hazai történelemhamisítás jelenlegi légkörében, úgy érzem, nem egészen hiábavaló, ha megpróbálok higgadtan, 50 év távlatából, Erdély tragédiáját megvilágítani...

A rend megbomlását, a háború végén elsősorban a túlfeszített háborús megerőltetés okozta. Már 1918 tavaszán jelentettem ezt a veszélyt a kormánynak, amikor a mezőgazdasági munkára kiadott orosz hadifogoly-szökevények kezdték megtölteni a havasokat, és összeállva a mi katonaszökevényeinkkel, „zöld káderbe” verődtek össze. A front mögött a katonai igazgatás már nem tudta biztosítani a fegyelmet, nem volt szíve ráncba szedni az elcsigázott „lógós”-okat. Egyébként is a tisztikarunk túlnyomórészt tartalékosokból állott, tényleges tisztjeink javarésze már 1914 őszén elpusztult az orosz túlerővel vívott egyenlőtlen harcaiban.

Az Osztrák-Magyar Monarchia bukását a tényleges haderő felmorzsolása indította el. 1922-ben, Münchenben, kettesben ebédelve Ludendorff tábornokkal, a német hadsereg háborús vezérkari főnökével, megkérdeztem, mi indította őt arra, hogy több mint egy hónappal a nyugati front összeomlása előtt (1918. szeptember 28-án) „azonnali fegyverszünet” kötését javasolja Hindenburg tábornagnak, a főparancsnokának? Nyílt válasza semmi kétséget nem hagyott fenn az iránt, hogy a hatalmas német hadsereg a háború utolsó hónapjaiban osztozott az osztrák-magyar haderő balsorsában, amikor testileg-lelkileg a végkimerülés szélére jutva, minden újabb erőfeszítés már csak céltalan áldozatot jelentett. A Központi Hatalmak a túlerővel szemben a világháború elvesztését nem kerülhették el.

Más kérdés viszont az, vajon a világháború végén elkerülhet-e volna-e az immár önálló Magyarország azt a katasztrófát, mely az ország és a nemzet cudar megcsonkításához vezetett? Miért kellett a Monarchia összes népei között a magyarnak a legmélyebb fokra lezúllani? Hogyan történhetett meg az, hogy a kapott

fegyverszüneti feltételek ellenére egész Erdélyt minden ellenállás nélkül engedte át a kormány Romániának? Saját élményeimre hivatkozva meg kell adnom a lesújtó választ: a magyar tragédiáért elsősorban az elvetélt októberi forradalom, élén Károlyi Mihállyal a felelős.

Az első román kísérlet Erdély olcsó megszerzésére csúfos kudarccal végződött 1916 őszén. Orosz kezdeményezésre az Entente hatalmak odaígérték Romániának Bukovinán és Erdélyen kívül még a Bánátot is, ha 1916 nyarán, a Bruszilov-offenzívával egyidejűleg rátámad szövetségeseire, az Osztrák-Magyar Monarchiára. Kivárva, hogy az oroszok foglalják el előbb Csernovitzot, a román csapatok augusztus 27-én éjjélkor, Predeálnál átlépték a magyar határt, miután az előző napon tartott bukaresti koronatanács biztosította a Monarchia vezetőit, hogy végig ki fognak tartani a szövetség mellett. Dacára a valóban meglepő támadásnak, a hiányosan felszerelt román csapatok nem jutottak túl Brassó és Nagyszeben határán és feltevésük ellenére seholsem vágták át a Maros-menti vasúti vonalunkat, ami megnehezítette volna a sietve átcsoportosított német erők felvonulását Erdélybe.

Egy hónappal az orvtámadás után, a döntő nagyszebeni csatában Falkenhayn német tábornok porrá verte a könnyű győzelemre berendezkedett ellenséget. Október 7-én már felszabadult Brassó is. Rossz álmoként él még az emlékezetemben az a kép, ami a Verestoronyi szorosban táruult a nagyszebeni csata után a szemem elé. Egy bajor alpesi hadosztály Krafft von Delmensingen tábornokkal az élén, Hunyad megyei erdei utakon át, észrevétlenül a román erők hátába került és szembekapta az Olt mentén, kartács és géppuskatűzzel a keskeny szoroson át menekülni próbáló román sereget. December 6-án Bukarest is elesett, a román kormány elmenekült Jassyba, majd megkötötte (1917. március 5-én) a Központi Hatalmakkal az emberséges Bukaresti Békét. A különbéke megkötése viszont felmentette az Entente Hatalmakat a románoknak adott területi igények betartása alól. Az egész háborús epizód tartalma alatt a hazai románság, Metianu görögkeleti metropolitával az élén, nem ingott meg államhűségében.

1918 őszén, másodsor is, hadüzenet nélkül törtek be a románok Erdélybe, újból, mint az Entente Hatalmak által elfogadott szövetségesek, kiknek kegyeibe ügyes diplomáciával sikerült maguknak visszatornászni. Ezúttal sikerük nem függött a hadiszerencsétől. Míg két évvel azelőtt a magyarság elkerülte a meghasonlást – akkor még Károlyi Mihály is kész volt csatlakozni a „Tigrisekhez”, hogy önként segítsen kiverni a románokat Erdélyből – most, amikor rajta múltott a haza sorsa, 1918. október 30-án éjjel elmondotta Budapesten szégyenteljes beszédét az Astoria szállodában: „Barátaim – hangzott az új szózat – végre elérkezett az idő, hogy lerázzuk az ezeréves rongyot!” Erdély, mint a magyarság fellegvára, túlélte Mohácsot. De most, az ígyn elindított októberi forradalom esztelen árja elsodorta ezt a végvárunkat is.

„Esztelen”-nek kell neveznem Károlyi Mihály forradalmát, mert szinte mániákusan sietett megásni a saját sírját. Idézniem kell elsősorban azt a majdnem feledésbe mentényt, hogy az 1918. november 3-án Páduában, az arra illetékes Diaz olasz főparancsnokkal kötött fegyverszüneti szerződés demarkációs vonalként a történelmi magyar határt jelölte meg, melyen túl az Entente Hatalmak egyike (tehát Románia) sem szállhatta volna meg a Monarchia területét (tehát Erdélyt sem). Az Osztrák-Magyar Monarchia négy évi kemény küzdelem után elvesztette ugyan a háborút, de a független magyar forradalmi kormány, mely nem

vállalta a múltakért a felelősséget, még megmenthette volna a magyarságnak az ésszerű békét. Magyarország megcsonkítására, sőt feldarabolására azonban Károlyi Mihály minden lehetőséget megadott a győztesek között immár helyet foglaló szomszédainknak, mikor a történelmi magyar határt tiszteletben tartó páduai megállapodást elutasította azzal az indoklással, hogy „a nemes magyar nemzet függetlenségi fogalmával nem fér össze az a fegyverszüneti szerződés, amelyet a gyűlölt közös hadsereg egyik tábornoka kötött az olaszokkal.”

Az őszirózsás forradalom hamis romantikájától sarkallva, Károlyi Mihály kíséretével megjelent Belgrádban, hogy a független Magyarország nevében ő kössön új fegyverszüneti szerződést. Máig sem értem, hogy Jászi Oszkár, a Nemzeti Tanács eszese elnöke hogyan tudott ebben a csúfos akcióban részt venni. Franchet d'Esperay, a francia főparancsnok a magyar katonatanács képviselőjének kijáró, megalázó fogadtatás után hozzájárult a páduai fegyverszüneti egyezmény hatálytalanításához, és az új demarkációs határként most már a Maros–Szabadka–Pécs vonalat állapította meg. Ezzel Erdély déli felének román megszállása lehetővé vált.

Még lesújtóbb eltévelyedés volt a tényleges katonai ellenállás hivatalos megakadályozása, sőt csúfos letérése Erdélyben a pacifista jelszavaktól megrészegült felfordulás közepette. Mert a román veszedelmet ösztönösen érző, jó székely-magyar nép a háborús lerongyolódása ellenére sem volt hajlandó otthonát és hazáját védtelenül kiszolgáltatni a románoknak. Főleg a frontokról becsülettel visszaérkező katonáink nem óhajtották vakon követni a pacifista Linder Béla hadügyminisztert, aki nem akart többé katonát látni. Az új magyar kormány féltette a hatalmát a magyar ezredektől és a Károlyi-kormány, tüstént megalakulása után, elrendelte az összes magyar csapat azonnali fegyverletételét és fegyver nélküli hazavonulását. Ez, a minden rendezett leszerelést lehetetlenné tévő, pánikszerű parancs, mely napokkal a fegyverszüneti szerződés megkötése előtt lett kiadva (november 1-én), a magyar területre éhes összes ellenségeink előtt tágra nyitotta a kaput és az ajtót. A Romániából kivonuló magyar csapatok külön szigorú utasítást kaptak, hogy legkésőbb Kolozsvárott le kell szerelniük. Miközben elvonuló csapatainkat nyomon követték a hirtelen összeszedelőzködő románok, Linder Béla hadügyminiszter hazugul sajtókonferencián indokolta meg a katasztrófális intézkedést: „Senki sem fog ellenünk masírozni, hiszen elmúltak azok az idők, midőn fegyverrel lehetett a népeket hódítgatni... Nem mi vagyunk a legyőzöttek, a korhadt, régi rendszer fekszik romokban!”

Ebben a pokoli zűrzavarban hozta vissza Erdélybe **Janky Kocsárd** tábornok (a későbbi magyar vezérkari főnök) az orosz hadjáratban dicsőséget szerzett lovashadosztályát a Kárpátokon át Romániából. Kifogástalanul rendben és fegyelemben érkeztek Erdélybe, de tanácstalanul, hogy mit tegyenek? Elébe utaztam, mert bízhattam Jankyban, mint jó barátban, kivel sógorságban is voltam, hogy rábeszéljem: vonuljon védelmi állásba a Maros-vonalon és ne engedjük át Erdélyt a románoknak. Felcsillant a szeme, de nem tudott arról letenni, hogy ehhez engedélyt kell a kormánytól kapnia. Éles hangú elutasítás volt a budapesti válasz – a pontos szöveget nem is mondta meg Janky nekem.

Először, de nem utoljára, a Károlyi-kormány idején jöttem rá arra, hogy az egyszerű magyar nép egészséges ösztöne és ítélőképessége mennyivel többet ér egy hatalmi vágytól elvakult kormány, vagy elméletekbe beleszédült tanárok vélekedésénél. A

szélnek eresztett erdélyi származású katonáink java nem szerelt le a kormány parancsára, hanem tisztjeik vezetése alatt, kisebb egységekbe tömörülve, állást foglaltak a Maros északi partján, vagy csatlakoztak a székely hadosztályhoz, elszántan családjuk és szeretteik védelmére. Ugyanakkor, a visszavonuló Mackensen hadsereg nyomában előnyomultak a Maros déli partján a két év előtt szétvert román hadsereg roncsai. Okulva a múltakon, óvatosan kerültek a harcot, amerre csak magyar fegyveres egységekbe ütköztek. Néhány héttel később megértettem tartózkodásukat. Végignéztam az ellenállás nélkül Kolozsvárra bevonuló román csapatok parádéját. Szánalmas látvány volt, lehettek vagy három-ezren. Hiányos egyenruhában, részben civilben, sőt bocskorban és szalmakalapban (december végén) meneteltek, felszerelve elhajigált fegyverzettel. Janky lovashadosztálya egymagában mind kipucolhatta volna őket Erdélyből!

Így telt el Erdélyben 1918-ban, a barátságtalan november hónap. A szobatudós Jászi Oszkár megpróbálta közben Aradon kielégíteni a román nemzetiségi kívánságokat. Kilátástalan próbálkozás volt. Jászi, a szabadkőműves program alapján, az általános emberi jogok kielégítését ígérte — Pop-Csicsóékat és Maniu Gyulát azonban kizárólag a hatalom átvétele érdekelte. És ami még fontosabb volt: a győztes nagyhatalmak ingadozó magatartása dacára, már elfogadták volt szövetségesként Romániát, míg minket, magyarokat, mint veszteseket készültek a deresre húzni. A háború alatt az erdélyi románok kitarítottak mellettünk, a szegénypadra azonban, ha nem muszáj, nem óhajtottak most mellénk ülni. A románok nagygyűlést hívtak össze december elsejére Gyulafehérvárra, ahova Jászi Oszkár a demokrácia szabályai szerint, ingyen szállította az ellenünk felvonuló küldötteket, hogy kimondják Erdély elszakadását Magyarországtól.

Kéri Pál és társai Károlyi kinevezése napján gyilkolták meg, mint „háborús bűnöst”, gróf Tisza Istvánt, aki egymagában ellenetzte volt Bécsben a világháborút, ugyanaznap lőtték agyon és rabolták ki a kolozsvári börtönből kiszabadult fegyencek sógoromat is Torda közelében lévő birtokán. Estére járva, táviratot kaptam a budapesti Nemzeti Tanácstól, mely felszólított a „győzelmes, őszirózsás, vértelen forradalom” nevében a helyi Nemzeti Tanácsok megalakítására és a középületek fellobogozására. Ezt a rendelkezést, fellobogozás helyett, a helyi viszonyoknak megfelelő módosítással hajtottam végre. Kidoboltattam: „Budapesten az utca népe átvette a hatalmat. Aki itt megzavarja a rendet, az lakolni fog!”

Az első két-három nap volt csupán vesződéses, amíg a fegyelmüket megőrző tisztességes katonáink haza nem érkeztek, időközben a „zöld káderek” szabadabban garázdálkodhattak. Már a forradalom előestéjén kirabolták és felgyújtották Tordán a hadianyagraktárt és állig felfegyverkezve —kézi-gránáttól gépfegyverig— elindultak felfelé a völgyeken. Politikai szándék akkor még nem vezette a fosztogatókat és hatóságom területén a hitvány próbálkozásait órákon belül mindenfelé leszereltem és lefegyvereztem. Kezdtük a járás székhelyén, Alsójárán, ahol már az előző este (október 31-én) szétvertük vadásztársaimmal, három finánccal és az apja revolverével védekező postáskisasszonnyal a fosztogatókat, akik feltörték a „Hangya” raktárházát és azt éppen felgyújtották.

Ha a bűnözés ragályos, állítom, hogy a jóra való szándék is az. Szorongattatásom hírére már az első éjszaka, amikor hét különböző községből tódultak le az alsójárai völgybe a martalócok, önkéntes segítséget kaptam Tordáról, egy stráfkocsira való nemzet-

őrt, kik között volt visszatérő csendőr, de megismertem közöttük a tordai borbélyomat is. Aztán jelentkezni kezdtek a hazatérő derék katonáink, nemcsak magyarok, hanem józan románok is, kiknek falvait éppúgy megvédtem, mint a magyarokét, fehér karszalagot kaptak és beosztást, mint nemzetőrök. Életem első népgyűlési beszédét ekkor tartottam, román nyelven, megmagyarázva, hogy a meghirdetett „szabadság” nem azt jelenti, hogy éjszaka felgyújthatjuk a haragosunk házáat és pajtáját. Napokon belül helyreállt a rend, tisztesség és feyelem, összesen két halott árán.

Ezzel azonban rám hárult a további egész felelősség, nemcsak a törvényes rend, de a magyar fennhatóság fenntartásáért is, miközben Erdély egyéb részein idétlen forradalmi beavatkozások megingatták a törvény uralmát és alkotmányunk ezeréves pilléreit. Nem kerülhettem el azt sem, hogy önálló magatartásom szemet ne szúrjon a Kolozsvárt időközben megalakult külön magyar és külön román Nemzeti Tanácsnak. Derék magyar közéleti férfiak mellett – mint a tudós Apáthy István – vezető szerep jutott a Magyar Nemzeti Tanácsban az alelnöknek: Vincze Sándornak is. Akkor a radikális pártot képviselte, néhány hónappal később, 1919-ben, ő volt Kun Béla alatt Budapest kommunista rendőrfőnöke, 1943-ban találkoztam újból a nevével Amerikában. Mint hangos „demokrata”, ő szervezte meg Chicagóban a népgyűlést, ahol az amerikai „Office of War Information” közreműködésével kikiáltották a Magyar Köztársaságot, és illetékesnek érezték magukat arra, hogy újból megválasszák elnöknek Károlyi Mihályt. Erdélyben még nem terjedt ilyen messze Vincze Sándor ambíciója. Egyetértésben a románokkal, egy-két tisztet küldött a nyakamra, hogy szereljék le nemzetőreimet, és engem hozzanak be Kolozsvárra. Figyelmeztettem őket, hogy beavatkozásuk jogellenes – nincs olyan magyar törvény, mely Magyar-, vagy pláne Román Nemzeti Tanácsról említést tenne. Ha viszont az erősebb jogán lépnének fel, én fogom őket letartóztatni! Bocsánatkérések közben eltávoztak.

December elseje után, amikor Gyulafehérváron az odacsődített román radikálisok kimondták Erdély elszakadását Magyarországtól, történt még egy kísérlet arra, hogy engem eltegyenek láb alól. A szétoszlott résztvevők egy része pótgyűlést tartott Tordán és elhatározta, hogy élve vagy halva, engem kézre kell keríteni, mert megakadályozom, hogy ők átvegyék a havast. Vagy sokra becsülték az akkor forgalomban lévő osztrák-magyar bankót, vagy engem értékelték szégyenteljesen kevésre, mert mindössze 200 korona volt a fejemre kítűzött vérdíj. Mint tudvalévő, ennek a kifizetésére nem került sor.

Erdély sorsa ezután dőlt el a Marosnál, amikor a déli parton gyülekező román fegyveres erők, a belgrádi fegyverszüneti egyezmény megszegésével a folyót átlépheték anélkül, hogy ellenállásba ütköztek volna. Az egyre általánosabb zűrzavar kihasználásával erre csak december közepe után kerülhetett sor, mert amíg minden fegyveres ki nem ürítette a demarkációs vonalat, a román járőrök nem voltak hajlandók átkelni a Maros északi partjára. Megdöbbenően különös alkudozás indult meg akkor, a Mackensen hadsereg visszavonulása után, a román katonai parancsnokok részéről, melyek szégyenletes eredményre vezettek, amilyenre a sok vihart látott Erdély történelmében nemigen volt példa. Mint szemtanú, jelen voltam a Maros két különböző megerősített szakaszán, ahol helytálló csapatainkat Károlyi kormánya elárulta és átsegítette a vonakodó románokat a folyó északi partjára. A szó szoros értelmében, december második felében, a magyar kormány átjátszotta egész Erdélyt a románok kezére.

December közepe táján kaptam az első vészhiót, hogy baj van Nagyenyeden, ahová rögtön lesiettem. A Székely Hadosztályhoz tartozó egységeink beásták volt magukat a folyó északi partján. Előző nap felszólítást kaptak a déli partot megszálló román csapatától, hogy vonuljanak vissza, mert ők nem tesznek addig eleget a kapott felsőbb parancsnak, míg nem nyernek tőlünk biztosítékot arra, hogy bántódás nélkül átkelhetnek, és senki nem fog rájuk lőni. A különös román kívánságot a magyar parancsnok nyomban elutasította. De ott tartózkodásom ideje alatt megjelent csapataink között a Budapestről érkezett Fényes László, a Nemzeti Tanács Rónai nevű megbízottjának a társaságában, és végigjárva a lövészárkokat, felszólították katonáinkat, hogy tegyék le a fegyvert, elég volt már a vérontásból, és minden katona menjen most már haza. A Nemzeti Tanács nyilván jobban féltette saját hatalmát a magyar hadseregtől, mint Erdélyt a románoktól. A magyar parancsnok, Toókos Gyula százados, mosolyogva megnyugtatót, hogy a derék székely legénység már elkergette a két kéretlen vendéget. Másnap hazaérkezve, utolért a vészhió, hogy a két pesti küldött éjjel fegyveres kísérettel, lopva visszaérkezett, teherautókra rakatta a városban talált összes municiót és odébbállt, mielőtt megvirradt. Pár napra rá, újabb kérdezősködés nélkül, a román csapatok átkeltek a Maroson, a mi rászédett csapataink akkor már elszéledtek. Ezzel megnyílt az út Torda és Kolozsvár felé a románok besétálására.

Feljebb a folyó mentén, Marosludasnál volt a következő megerősített szakasz, mely elzárta a románok elől az utat Marosvásárhelyre. Parancsnokuk látszólag tanult a nagyenyedi ingyen győzelemből, mert szó szerint azonos felszólítást intézett két napra rá a magyar csapathoz, melynek őrzetere a Maroson átvezető híd volt rábízva. Ellenzésem dacára Felföldy főszolgabíró társam elvállalta, hogy utasítást kér a pesti kormánytól, hogy mitévők legyenek? Nyomban hangzott a válasz: tiltakozzon a fegyverszüneti szerződés megszegése ellen, de közölje csapatainkkal a kormány parancsát: „Vonuljanak vissza és szereljének le! Elég volt a vérontásból, mi bízhatunk az Entente ígéreteiben!” Lázadásszerű felháborodás közepette ekkor, karácsony előtt a Maros mentén végig felbomlott az Erdély északi felét védő katonai front, és a románok előtt kardcsapás nélkül szabad lett az út, akár a Királyhágón túlig.

Nyomban a marosi front összeomlása után, a Kárpátok keleti hágóin át, Mardaescu román tábornok vezetésével, szedett-vedett román erők nyomultak be a Szamos völgyébe is, és karácsony estéjén már elértek Apahidáig, Kolozsvár elővárosáig. Aznap délben a derék Kolozs-megyei alispán, Dózsa Endre elnöklete alatt erdélyi nagygyűlést tartottunk a vármegyházán, ahol az egész erdélyi lakosság nevében tiltakoztunk az elszakadást kimondó gyulafehérvári határozat ellen. Ma hihetetlennek tűnhetik, hogy magyar nemzetiszínű zászlók alatt eljött erre a gyűlésre a Havasról is jónéhány román vezető. Az erdélyi becsületes magyar és román nép között nem volt áthidalhatatlan az ellentét. Másnap a román csapatok bevonulását végignézttem Kolozsvár főterén.

El kell talán még mondanom eltűnésem történetét is. A román hadseregnek nem volt még külön telefonja, így december 29-én Alsójárán a postánkon át hírt vettem: Nagyenyeden Mardaescu utasítást adott egy román zászlóaljnak, hogy induljon azonnal Alsójárára és engem tartóztasson le. Ütött az óra, amikor Erdélyországtól meg kellett válnom, de sok jó emléket vittem magammal a kedves erdélyi nép köréből. Egész életem során soha meghatóbb elismerés nem ért, mint az utolsó erdélyi karácsonyom,

amikor a fekete fejkendős tordaszentlászlói hadiözvegyek népes küldöttsége felkeresett Alsójárán, hogy megajándékozzanak fejünként egy-egy tojással. Nem telt nekik egyébre, hangzott az üdvözlés, de felkerestek messziről, hogy mielőtt nemsókára eltávozzom, megköszönjék, hogy mindig jószívvel gondoskodtam róluk.

Miként ez a jóféle falusi asszony nép előre látta, az elfogatási parancs hírére távozzom kellett. Téli idején teljesen be voltam kerítve, és csak a Bányahavasnak vághattam volna neki, másfelé már el volt vágva a kiút. Egy holdvilágos éjjel, órszemeim ellenőrzése közben megfigyeltem egy domboldalon a rókát, hogy takarítja be friss hóval a lába nyomát, s már akkor elhatároztam, hogy róka koma példáját fogom követni. Felkértem belga családból való plébánosunkat, hogy másnap, érkezésükkor, ő fogadja francia beszéddel a román csapatokat, és semmit sem árulva el még neki sem, behavazott erdei mellékutakon behajtottam szánkón Kolozsvárra. Négy jó lovamat és vadászfegyvereimet nem óhajtottam hátrahagyni, ezért egyenesen a román paracsnokságra mentem és Mardarescu tábornoktól személyesen kértem egy vasúti kocsit. Az Andrássy-uradalom erdőmérnökének személyi papírjaival „igazoltam magam”, ő ugyanis elesett volt a háborúban. A tábornok szó nélkül teljesítette a kérésemet, a románok szívesen váltak meg a művelt magyaroktól. Alsójárán aztán hetekig kutattak utánam a románok, senki se tudta őket útbaigazítani.

Az a léha eljárás, ahogy a Károlyi-kormány kiszolgáltatta Erdélyt a románoknak, mérhetetlenül megnövelte a román étvágyat. 1919 tavaszán, az immár tényleg elfoglalt Erdélyen és Bánáton túl szemet vetettek az Arad-Nagyvárad-Nagykároly vonalra is. Erdély tragédiájának ez az első felvonása akkor vált orvosolhatatlanná, amikor Károlyi Mihály, belezavarodva saját hazug politikájába, hátat fordított az egyre könnyörtelenebb Ententének, és boszszúból, 1919. március 21-én átadta a hatalmat a kommunista Kun Bélának. Ezt alig tehette volna nemzetre nézve károsabb időben.

Megismétlem, amit évekkkel ezelőtt angolul már megírtam (Regicide at Marseille 81. oldal), hogy még 1919 márciusának második hetében, amikor Párizsban a magyar békeszerződés szövegére került sor, Wilson elnök Budapestre küldte egyik bizalmas munkatársát, George Creel-t, tájékozódni, vajon van-e Magyarországon olyan szilárd kormány, amely Párizsba meghívható volna tanácskozássra? Creel, akivel később igen közeli barátságba kerültem, részletesen elmondta, hogy három napot töltött Budapesten, tárgyalt Károlyi Mihállyal és politikai barátaival, s Párizsba visszatérve jelentette az elnöknek, hogy a marxizmusba belezavarodott magyar kormány már a végét járja, és áldozatul fog esni a kommunizmusnak.

A trianoni békeszerződés Kun Béla garázdálkodása idején egyetlen magyar szószóló meghallgatása nélkül íródott Párizsban, amikor a kommunista Magyarország megnyomorítása egyik nagyhatalomnak sem okozott lelkiismeretfurdalást. Az Entente határmegállapító bizottsága kizárólag a magyar területeket igénylő kormányokat hallgatta meg, és munkáját 1919 május elején már végérvényesen befejezte. Harold Nicolson, a határmegállapító bizottság angol tagja – noha beismeri, hogy nem szereti a magyarokat – *Békecsinálás* című könyvében rámutat arra, hogy a békeszerzők bibát követtek el, amikor nem jól átgondolt regionális terv alapján kötötték békét a Monarchia utódállamaival, hanem elfogadták külön-külön az egyes kormányok által támasztott túlzott igényeket. Csak akkor eszméltek rá – írja Nicolson –, hogy Magyarországnak mind területileg, mind népesség tekintetében valóban túl súlyos veszteségeket okoztak, amikor ezen változtatni

már nem lehetett. Így történt, hogy Románia részére Magyarország területének 31,7 százalékát ítélték oda, többet, mint amennyit a magyaroknak összesen meghagytak (28,6 százalék).

Európa szívében, Trianonban, megszületett ekkor a máig elintézetlen »magyar kérdés«. Ennek legfájóbb sebe az erdélyi sors. Van azonban egy tanulság, melyet ötven év elmúltával józan észszel le kell vonnunk: Erdély hovatarozását erőszakkal nem lehet jól megoldani, senki magyarnak – de románoknak sem! (Új Európa, 1968. november).

Különháború Magyarország ellen

A fegyverletételt követő, a fegyvernyugvási megállapodást megszegő különháború Magyarország ellen 1919 elején bontakozik ki az antanthatalmak és tettekész szövetségei, Magyarország szomszédai részéről. Amíg Budapesten 1919. március 19-én a földreform létrehozásán fáradoznak, adja át Leutenant Colonel Vyx, a párizsi békekonferencia teljhatalmú megbízottja újabb jegyzékét, amit a magyar publicisztika „hírhedt” jelzővel emleget azóta is. Vyx személyesen Károlyinak adta át a „békekonferencia” ellenséges hadparancsát, amely a magyar csapatok visszavonulását rendelte el az új fegyver-szüneti határok mögé, kijelentve hogy ez az ország ideiglenes politikai határa. Ez azt jelentette, hogy az addigi román megszállási vonaltól átlag 70 kilométerre kell visszavonulni 24 órán belül. A jegyzék február 26-i dátumot viselt, végrehajtási időpont március 21, délután 6 óra. Vyx közölte Károlyival, hogy a jegyzék végleges, feltétel nélkül el kell fogadni és végrehajtani. Annak el nem fogadása esetén az antant-misszió azonnal elhagyja Budapestet, és a háborús állapot újra fellép az antanthatalmakkal.

Bombaként robbant Budapesten ez a lealázó, felháborító intézkedés, amely önmagában véve is háborús cselekedetet jelent: területet veszíteni parancsszóra. Ez a parancs katonai erőszak érvényesítése volt, amire önérzetes nemzet-kormány katonai intézkedéssel kellett volna hogy válaszoljon: a fegyverszüneti szerződést megszegőkkel szemben a nemzet természetes jogán védeni a határokat. Ehelyett gróf Károlyi politikai okoskodásba kezdett, de szerencsétlenül olyan erőkhöz apellált, melyeknek akkor nem volt sem hatalmuk, sem politikai súlyuk. „...A nyugati orientációnak és a wilsoni elveken alapuló politikának lejárt az ideje. Új orientációra van szükségünk, ami megnyeri a szocialista internacionálé szimpátiáját irántunk...” – mondta Károlyi a minisztertanácson, március 20-án.

Hít, illúziók nélkül című könyvében Károlyi így emlékezik vissza az eseményekre: „... Az új keleti határokat az antant volta-képpen már 1915 szeptemberében Londonban megígérte a románoknak. Miután azonban Wilson meghirdette a népszavazás eszméjét, arra számítottunk, hogy a lakosságnak meg fogják adni a lehetőséget, maga döntse el, melyik országhoz kíván tartozni. Wilson kudarca után a győztes francia tábornokok kerekedtek felül, és nekik tulajdonítható, hogy a románoknak tett ígéretet ebben a lehető legalkalmatlanabb pillanatban a legkíméletlenebb módon váltották be. A francia érdekszférába tartozó Magyarország áldozatul esett ezeknek az elvakult katonáknak, akik fantasztikus bosszúterveket szőttek korábbi szövetségeseik, az oroszok ellen, amiért azok 1917-ben kiváltak a háborúból...”

Károlyinak valóságos rögeszméjévé vált úgy tekinteni a bolsevista Oroszországra, mint az antant áldozatára, mint a népek védelmezőjére. „...Típusa volt az európai intellektuális bolsevikinek.

Vonzotta mindaz, ami beteg, széthullott és bomlasztó volt. A moszkvai sőpredék legalja, a galileista »kultúrifjak« homlokukra csapzó hajjal s együgyű Lenint szajkolásukkal végzetes befolyást gyakoroltak erre az infantilis hazardőrre... 1919. március 21-én az egyetemes magyar társadalom néma megdöbbenésére a moszkovita banditáknak s áruló szociáldemokrata szövetségeiknek kezére játszotta át a hatalmat...” – írja róla visszaemlékezésében *Veér Imre*, a kor köztársasági pártjának vezetője.

„... Március 20-án délután összehívtam a minisztertanácsot. A Károlyi-párti miniszterek benyújtották lemondásukat, mert sem elfogadni, sem elutasítani nem mérték az ultimátumot. Azt javasoltam tehát, mondjon le a kormány, és én a szociáldemokratákat fogom megbízni, a kommunistákkal együttműködve alakítsanak új kormányt. Javalamat egyhangúlag elfogadták... Miután a Nyugatba vetett reményeinkben csalódtunk, Keleten kellett szövetséges után néznünk és így kompromisszumra kényszerültünk a kommunistákkal...” – írja Károlyi fent említett könyvében, hangsúlyozva, hogy ő nem a kommunistáknak adta át a hatalmat, hanem a szociáldemokratáknak, tehát azok, a kommunista vezetők, Kun Béla és társai, szabadlábra helyezése után, ahogy írja: „...ugyanazek a miniszterek megjelentek a Munkástanács ülésén és frenetikus éljenzés közepette kikiáltották a proletariátus diktatúráját.”

A kommunistáknak természetesen elsősorban a hatalom volt a fontos, ennek érdekében igyekeztek népszerűséget szerezni a gyalázatos ultimátum elutasításával, és reméltek kitartani a fegyveres hatalom birtokában, amíg egyesülhetnek a bolsevisták vöröshadseregével. Ezért voltak a nagy hazafias szövegek, de ugyanakkor, májusban elküldte táviratát Kun Béla a román kormányhoz: „...A magyar tanácsköztársaság forradalmi kormánya nevében közlöm, hogy minden fenntartás nélkül elismerjük az önök által felvetett összes nemzeti területi követeléseket. A népszavazás jellegű 1918. december 1-i gyulafehérvári Nemzeti Nagygyűlés határozata által kimondott egyesülés ezen román tartomány s az együttlakó nemzetiségek sorsa megoldásának mélységesen demokratikus megoldását jelentette.” (*Illyés Gyula* közlése.)

Kegyetlen, lelkiismeretpó hónapok voltak ezek, amikor az országot úgy lehetett védeni, hogy: *Be a Vörös Hadseregbe*, és a féktelen kommunista terror megszűnését csak attól lehetett remélni, ha azt az ország ellenségei leverik. Ekkor és ettől szakadt szét az ország testben és lélekben. Ez is Károlyi bűne volt, neki látnia kellett volna, hogy a türelmetlen, erőszakos, demagóg kommunisták ereje csak a fővárosi terrorszervezetekben van, és az emberi élet minden területét átrendezni akaró forradalmi programjuk érvényesítése polgárháborút, széttörlést, felfordulást hoz magával. De azt is látnia kellett volna, hogy – még ha hitt is a proletárdiktatúrák későbbi győzelmében – az azt elsőként elfogadó Magyarországot a környező államok okkal-joggal megtámadják a „nemzetközi rend védelmében”.

Károlynak kezében volt ugyanaz a lehetőség, ami a Tanácsköztársaságnak: visszautasítani a Vyx-féle ultimátumot, és mozgósítani az ország erejét. A kommunista vezetők jó helyen voltak a Gyűjtőfogházban. Hiszen Károlyi maga igazolja, hogy volt értelme ellenállni a párizsi békekonferencia agresszivitásának: „...A diktátor azzal kezdte, hogy visszautasította a francia ultimátumot ... hozzákezdett a Vörös Hadsereg kiépítéséhez, mégpedig túllépve a fegyverszüneti szerződés által engedélyezett kereteket, mivel a szomszédaink által többszörösen megsértett fegyverszüne-

tet nem tekintette többé érvényesnek.” És itt jön a lényeg Károlyi saját bevallásában: ... „Párizs Magyarországgal szembeni magatartása egy héten belül megváltozott. Úgy tűnt, a franciák politikája fölött, akik Magyarországot a szomszéd államok haderőivel akarták megszállni, győzelmet aratott az ország belügyeibe való be nem avatkozás brit elve, és a békekonferencia Smuts tábornokot tárgyalni küldte Budapestre. Amit tehát az én kormányom öt hónap alatt sem tudott elérni, azt a kommunisták egy hét után megkapták, bebizonyítva ezzel, hogy a Nyugattal való szembezállás eszméje nem is volt olyan ostobaság.”

Tegyük hozzá: bebizonyosodott, hogy Károlyi öthónapos országvlása, a hadsereg széttörlése, leszerelése, a saját erők széttörlése egy zavaros utópia miatt, volt az a bűnös ostobaság, ami a katasztrófát előidézte. ... „A Smuts tábornok által felajánlott feltételek lényegesen jobbakt azoknál, amelyeket a Vyx-jegyzék tartalmazott... Ezeket a meglepően kedvező feltételeket habozás nélkül el kellett volna fogadni. Kun Béla mégis elutasította őket... további engedményekben bízva ellenajánlatot tett... ez egyértelmű volt a visszautasítással... Smuts elutazott, Magyarország pedig végképp el volt vágva a Nyugattól...” (*Károlyi: Hit, illúziók nélkül*).

Amint láttuk, Kun Béla éppennygy pontosan az ellenkezőjét tette annak amit tenni kellett, mint elődje. Bizonyosra vehető, hogy ha az októberi forradalom azonnal mozgósította volna az ország erejét a határok védelmére, megtarthatta volna önmagát, a magyarlakta területeket feltétlenül, esetleg többet is, elmaradt volna történelmünkben a vörös terror, annak megtorlása, és már a huszas évek elején megindulhatott volna az országon belül a magyar nép felemelkedése a liberalizmus okozta gazdasági és társadalmi egyenletlenség állapotából.

A Vörös Hadsereg felvette a harcot a területek visszaszerzéséért. Az, hogy ez egyáltalán létrejött, hogy sikeres hadműveleteket folytattak különösen kezdetben, annak oka a célban rejlik: a haza védelme. A harcoló katonák, beleértve a hadvezért (Stromfeld Aurél) hazafiak voltak. Nemzeti hadsereggel célt is értek volna. A kiábrándulás a kommunizusból és annak vezetőiből napról-napra nőtt, már a szociáldemokraták is kiábrándultak elvtársaik véres terroruralmából, és amikor június 13-án megérkezett a párizsi békekonferencia elnökének, Clemenceau francia miniszterelnöknek a jegyzéke, amiben követelte az északi hadjárat azonnali beszüntetését, a proletárdiktatúra kormánya elfogadta a javaslatot. A románok akkor már mindenütt a Tisza vonalán álltak, Szeged, Pécs szerb kézen volt, csupán a Felvidék magyarlakta területei voltak még magyar kézen. Kun Béla, hogy ezen a maradék országon tovább uralkodhasson, felvette a tárgyalást a párizsi diktátorral. A visszavonulási parancs vételekor a sikeres felvidéki hadjárat vezetője, Stromfeld lemondott, hadserege széttörlött, rendszertelenül vonult vissza. Magyarország a teljes kiszolgáltatottság állapotába jutott. A kommunisták uralmát arra a néhány hónapra is csak az országvédő hadműveletek miatt tűrte az ország népe, annak megszüntével összeomlott. Az ország dühödt balkáni hódító szándékok szabad prédája lett.

A maradék országban vörösteror, spanyolnátha, lelki meghasonlás

Erdély – akkori földrajzi értelemben helyesebben Kelet-Magyarország, hiszen az Alföld egy része is osztozott a tulajdonképeni Erdély sorsában – elvesztésének körülményeit csak úgy

érthetjük meg, ha néhány mondattal vázoljuk, mi is történt Magyarországon 1919-ben, hogyan történt meg velünk az a történelmi szégyen, hogy a román csapatok elfoglalták Erdélyt, az Alföldet és az ország fővárosát, Budapestet is.

Följegyzésekből tudjuk, hogy nemcsak Károlyi Mihály, de a polgárság egy része is azon a véleményen volt, hogy a bolsevizmusra való áttérés új lehetőségeket ad az ország területi épségének helyreállítására. Ennek a hiedelemnek tápot adott egyrészt a proletárdiktatúra propagandája, másrészt az emberi természetnek az a tulajdonsága, hogy széteső, anarchikus időszakokban, a szétbomló társadalom ezer kellemetlensége közepette az emberekben felkel a vágy olyan valaki iránt, aki itt rendet teremt. A sajtó elég sikeresen égette be a köztudatba, hogy mindennek okai az urak, bárók, grófok, hadigazdagok, királypártiak, stb., és elég nagy propagandája volt az eljövendő új világnak, ahol majd a kizsákmányolt szegényember, a proletár, a munkás gyakorolja a hatalmat, ami – természetesen – igazságos lesz. Költők üdvözölték az új rendet, az „új istent”, a néphatalmat, amit nagyon hamar meg is bántak.

Kun Béla első plakátja hirdeti: „Az országot az összeomlás anarchiájától csak a szocializmus, a kommunizmus megteremtése mentheti meg ... Magyarország tanácsköztársasággá alakul ... Hatalmas proletár hadsereget szervezünk...”

Amikor Kun Béla kormánya meghirdette az ország határainak védelmét, akkor nemcsak az általános ellenkezést szerelte le pillanatnyilag, amivel az ország népe viseltetett irántuk, de a szociáldemokratákat is a proletárdiktatúra vezetői mögé állította. Valójában hangulatilag megérett a helyzet ellenállni a támadásoknak, de ahhoz az országnak már nem volt elég ereje, bár a kellő időben tett védelmi intézkedés még megállíthatta volna a csürhe módjára beözönlő román fegyvereseket. A diktatúra természetesen elsősorban saját hatalma megerősítésére gondolt, amikor megszervezte a Vörös Hadsereget, de ha a felhívás nem az ország védelmét jelöli meg, alig jött volna össze jelentős létszám. Június elején, az északi hadjárat csúcspontján érte csak el a 200 ezres létszámot a Vörös Hadsereg, de az ellenség ennek háromszorosa volt.

A már említett Franchet tábornok, a balkáni francia haderők főparancsnoka adott engedélyt a románoknak a megszállási vonal elhagyására Magyarország elleni további előnyomulás céljából. Az indoklás a román király megszövegezése szerint az volt, hogy el kell vágni a két szovjet köztársaság érintkezési lehetőségét, csapatainak találkozását. Április 16-án a románok az egész vonalon támadásba indultak. A fő támadást a Székely Hadosztály ellen vezették. A körülmények miatt a Székely Hadosztály nagyon nehéz helyzetben volt. A románok dühödt támadása azért irányult ellenük, mert egy nemzeti hadsereg magvát látták benne, és attól tartottak, hogy ellenforradalmi kormány jöhet létre sikereik nyomán, ami ellen nem lenne jogcímük, és nem kapnának biztatást fegyveres fellépésre. Ugyanakkor a Székely Hadosztály tisztjei megtudták, hogy a Tanácsköztársaság nem áll a területi integritás alapján, vagyis hajlandó Erdély nagyrészt átadni a románoknak. Minthogy nem fogadták el a Vörös Hadsereg parancsnokságát, azok elzárták a Székely Hadosztály utánpótlását, nem adtak részükre felderítő információt, így valósággal kiszolgáltatották őket az ellenségnek. A románok előtt azzal a feltétellel tették le a fegyvert, hogy szabad hazatérésük lesz Székelyföldre, amit a románok nem tartottak be. A vörösök nem átalították azt hirdetni róluk, hogy átálltak az ellenséghez.

Április 19-én elesett Szatmárnémeti és Nagyvárad, 23-án Debrecen, 24-én Gyula...

„Ha a Vörös Hadsereg kezdetben sikereket ért el, az kizárólag a nemzet utolsó reflexmozgása volt elveszett színmagyar területekért. Kun Béla világosan látta ezt, hagyta is egy darabig, habár látta egy ilyen ál-Vörös Hadsereg veszélyét: egy napon, mint nemzeti hadsereg fordulhat vissza és szétverheti a vörös Budapestet. A nyomor félelmetes volt. Mialatt a győztesek zsaroltak, azután, hogy a Nyugat valósággal belekergette a bolsevizmus karjaiba Magyarországot – újra és újra fenyegettek különféle hadi megtorlásokkal – az utcákon éhező hadirokkant ezrek vonultak fel nap mint nap valami élelemért. A fő- és mellékpályaudvarok külső területei vagonlakó városokká alakultak, az elveszett területekről százezrek jöttek át arra a fogó jégtáblára, amit még magyarnak neveztek. Közben egy sajátságos járvány ütött ki, »spanyol« náthának nevezték ezt a gyors halált hozó lázt, de sokan, félig gyanítva, félig felismerve a kórt, tüdőpestisnek bélyegezték. A festetlen koporsók végtelen menetét éjszaka fáklýaláng világította; a halál terrorja suhogott végig először a legázolt országon. Ez volt a természet éjszakája – de nappalra már megjelentek a szovjet terrorakulatok bőrkabátosai, a „Lenin-fiúk”. Hatalmas terrorszervezet bontakozott ki, miközben elrendelték a fegyverbeszolgáltatást, a rendőrség helyére a párt fegyveresei, a „Vörös őrség” lépett. Elrendelték a kétezer korona értékű meghaladó ékszerek besolgáltatását. Természetesen a lakosság rejtegette holmiját, de ez lett a nagy ürügy a polgárság elleni nyílt roham végrehajtására. Ház kutatások címén a törvényesített szabadrablásra.» (Fáy-Kiss Dénes naplófeljegyzése, Nemzetőr, 1967. november.)

Csak még néhány mondat *Arnoldo Fraccaroli* olasz újságíró 1920-ban megjelent könyvéből:

„Néhány jelentés jutott a kezeim közé, hiteles bizonyítékok, a vörös hadsereg tisztjeinek és katonáinak jelentései, munkásoké, régi szocialistáké, akik a vörös hadseregben harcolva nem bírták tovább nézni Szamuely és csapatának kegyetlenkedéseit. Egy-egy nap epizódjait mondják el csupán, de ez a mindennapi terrorral telt vörös élet hú képe. ... A faluba érkezésük után, amikor már megadásra kényszerítették a parasztokat, megjelenik Szamuely három-négy terroristával. Csakhamar bántalmazni, ütlegelni kezdi a letartóztatottakat, kihurcolják őket a térre. Szamuely rövid kihallgatás után golyó általi halálra vagy akasztásra ítéli őket. A terroristák hajmeresztő kegyetlenséggel követik a parancsot. Az akasztásra ítélteteket fa alatt egy székre állítják, kötelet erősítenek a fára, a szerencsétlenek nyakára hurkolják, saját maguknak kell ellökni a széket, s így halálukat előidézni. Ha ezek a szerencsétlenek halálfélelmükben nem képesek engedelmessé válni, addig verik, kínozzák őket, míg vonaglásukban lezuhannak a székről s lógva maradnak.”

Sokezer ilyen eset keserítette el az ország lakosságát, és nem csoda, ha mindent, még a bolsevista kormányzat megdöntésére küldött románokat is szívesebben látnák, csakhogy megszabaduljanak a rettegettől. Akkor még nem gondolta senki, hogy a háború utáni helyzet e szomorú epizódjának, a cseh, román és szerb támadásnak a területablásait szentesítik a győztes nagyhatalmak, azzal a fenyegetéssel, hogy ha a visszavonulási parancsokat nem fogadják el, felosztják az egész országot. A kor emberének egyenesen elképzelhetetlen volt, hogy Magyarországot – amelynek népe nemrégén ünnepelte állami fennállásának ezredik évfordulóját – ilyen cinikusan és kegyetlenül megszüntetik.

A Vörös Hadsereg harcai Nemzeti Hadsereg alakul Szegeden

„A magyar tanácsköztársaság helyzete kezdettől fogva válságos volt. A magyar falu szabotálta a budapesti vörösöket, és a parasztság kisebb-nagyobb felkelései napirenden voltak... A románokkal szemben álló magyar csapatok, a Székely Hadosztálytól eltekintve, teljesen fegyelmetlenek és használhatatlanok voltak. ... A románok április 27-én elfoglalták Nyíregyházát, míg délen Békéscsaba irányából Szolnok felé törtek előre, április 30-án pedig mindenütt elérték a Tiszát. A tizennégy napos visszavonulás alatt – írja Breit – anélkül, hogy közben bárhol keményebb harcok lettek volna, a rendelkezésre álló zászlóaljoknak majdnem harmadrésze egyszerűen füstté vált, mintha ezek az alakulatok sohasem léteztek volna. Míg ezek az események a Tiszántúlon lezajlottak, a csehek is előnyomultak, és május 2-án elfoglalták Miskolcot. Ekkor a tanácsköztársaság katasztrófális katonai helyzetének védelmére a népbiztosok fegyverbe szólították a „proletáriátust”, jelentkezésre köteleztek minden tényleges tisztet és altisztet, erélyes intézkedéseket hoztak a teljesen lezüllött csapatok átszervezésére.

A tanácskormány szerencséjére a románok a Tisza mellett megálltak és a csehek sem mozdultak. Budapesten egy nap alatt 26 úgynevezett gyári munkászászlóaljat állítottak fel, míg a Mária Terézia laktanyában a 32. ezred kötelékébe több min 4000 ember vonult be. Május 6-án egységes hadseregarancsnokságot létesítettek, amelynek élére Böhm Vilmos került. Az újjászervezett három hadtest parancsnokai Vágó, Hamburger és Landler népbiztosok voltak, akik kiváló vezérkari tiszteket vettek maguk mellé. Megszüntették a bizalmi rendszert, és helyreállították a parancsnokok fegyelmi, fenyítő hatalmát. Így aztán két héten belül sikerült a teljesen lezüllött hadsereget újra harcképes állapotba helyezni.

Az újjászervezett Vörös Hadsereg – Stromfeld tervei alapján – május 21-én megtámadta a cseheket, és visszafoglalta Miskolcot. Stromfeld szándéka az volt, hogy előbb megveri a cseheket, majd átkel a Tiszán és hátbatámadja a románokat. A nagy offenzíva 73 zászlóaljjal május 30-án indult meg. A 80. nemzetközi dandár már a támadás első napján elfoglalta Losoncot, míg a Dunától északra a vörös hadsereg Lévát vette vissza. A hadsereg offenzívája mindenütt sikeresen folytatódott. Június 6-án elfoglalták Kassát, 10-én Tornát és Eperjest, majd Bártfa közelében az ezeréves országhatár közelébe jutottak. Stromfeld számításai nem voltak alaptalanok.

A Kassára bevonult hadosztály sürgette a nemzeti jelvények kitűzését, amit a lakosság örömmujjongások között meg is tett. Ezen a tényen nem változtat az sem, hogy a háromszínű zászlókat másnap, a közben beérkezett politikai biztos parancsára mindenütt vörös rongyokkal cserélték fel. A vörös hadseregben bizonyíthatóan nemzeti szellem kezdett lábra kapni, és ettől maguk a vörös despoták is megriadtak.” (Az 1919-es Vörös Hadsereg harcai, –rp– *Hadak útján* 239. száma.)

„Fiatal vezérkari tiszt érkezik a franciák által megszállt Szegedre, ahol az idegen csapatok jóváhagyásával valamiféle »denaturált« bolsevizmus hatalmaskodik. Tudomására hozzák, hogy fiatal gazdákból, munkásokból álló 25-30 főnyi kommunistaellenes szervezkedés folyik. Elhatározza, hogy élükre áll, első találkozásukkor megadja a programot: Kun Béla uralmának letörése, harc a bolsevizmus ellen, de ugyanakkor azonnali földreform Magyar-

országon, a parasztság és a munkásság igényeinek sürgős kielégítése. Mindenek előtt sereg kell. Nemzeti hadsereg. A futár neve: *Gömbös Gyula* vezérkari százados. Május 7-én 72 tiszt és tisztjelölt hirtelen benyomul a szegedi kaszárnyákba. A legénység egy részét villámgyorsan lefegyverzik, a nagy többség azonban csatlakozik a nemzeti gondolat seregéhez... Azonban – a mai budapesti kommunisták állításaival szemben – a franciák egyáltalán nem támogatják a nemzeti hadsereg szervezkedését. ... Június 5-én érkezik Szegedre Kenderesről *Horthy Miklós*. Július 28-án már hatezer ember áll fegyverben az új *Nemzeti Hadsereg* lobogói alatt. A franciák és az antant-hatalmak az utolsó pillanatig nem engedték meg, hogy ez a hadsereg részt vegyen az ország felszabadításában. A franciák csak már a románok tisztai átkelése után járultak hozzá, hogy a Nemzeti Hadsereg átvonuljon a Dunántúlra.” ... (*Hadak Útján*, 121 szám.)

Tegyük hozzá: így biztosították a franciák a román megszállást, ugyanakkor előkészítették az új hadsereggel létrejövő új rezsimet, amivel elfogadtathatják az országcsönkítést. A már adott esetben mindenképpen az lett volna a helyes, ha a Vörös Hadsereg átalakul Nemzeti Hadsereggé, és együttesen fölerősödve kiverik az ellenséget.

„Kassa visszafoglalása után a hadvezér (Stromfeld) lélegzetvételnél pihenőt sem hagyott az ellenségnek. Összes gyorsan mozgó alakulatait Kassától északra vetette be, és a legnagyobb eréllyel folytatta az üldözést. Fülek, Eperjes, Bártfa, Mezőfalva, Sztrópkó felszabadult, és június 11-én a Vörös Hadsereg elérte a lengyel határt. A cseh és román erők kettévágása tökéletesen sikerült... A békekonzferencia Párizsban tanácskozó imperialista vezetői megdöbbenéssel fogadták a Vörös Hadsereg előnyomulásáról érkező jelentéseket. Az antant nevében akkor Clemenceau francia miniszterelnök ultimátumot intézett a Tanácsköztársasághoz, és követelte, hogy a Vörös Hadsereg csapatait azonnal vonják vissza a Vyx-jegyzékben meghatározott demarkációs vonalra. Igéretet tett arra, hogy ha a Vörös Hadsereg kiüríti a Felvidéket, akkor a Tiszántúlról is visszavonják az intervenció román csapatokat.” (*Pethő Tibor*: Stromfeld Aurél, Élet és Tudomány).

„Június 22-én a cseh hadsereggel együttműködő Pellé francia tábornok utolsó felszólítást intéz Böhmhöz és követeli a Vörös Hadsereg visszavonulását. Június 23-án Böhm ki is adja az erre vonatkozó parancsokat az ellenségeskedések beszüntetésére... Stromfeld július 1-én lemondott főparancsnoki tisztségéről: – Harcoltam csehekkel és románokkal, de ellenforradalmárok ellen nem viselek háborút – mondta bajtársainak. A visszavonulási parancs a Vörös Hadsereget teljesen demoralizálta. A vörös katonák rajonként, majd csapatonként egyszerűen megszöktek a frontról, és a visszavonulás befejeztével teljesen széteszlottak... Július 21-én Kun Béla értesítette az antantot, hogy a román hadsereget fegyverrel fogja a demarkációs vonalra visszazorítani. Julier vk. alezredes vezetésével a Vörös Hadsereg július 20-án több ponton átkelt a Tiszán, de aztán a kezdeti sikerek után az egész vonalon vereséget szenvedett. Július 25-én megkezdődött az általános bomlás, július 30-án a románok több helyen átléptek a Tiszán és megkezdték a vörös hadsereg roncsainak Budapest felé üldözését.” (*Hadak Útján* 239. száma.)

Talán jobb kiindulási alap lett volna, ha a 133 napos terroruralom végén kijózanodott szociáldemokrata munkásszervezetek, a nemzeti érzésre áthangolódott hadsereg és a szegedi nemzeti ellenkormányt szervező hazafiak összefogtak volna az antant

azon nyilvánvaló szándéka ellen, hogy a megtámadott országot belülről is egymást vádoló frakciókra ossza. Az egységes fellépésnek akkor még lehetett volna lehetősége jobb feltételekkel kikerülni ebből a háború utáni háborúból.

Katonai összeomlás, szétfut a vörös kormány, román megszállás

„Az utolsó hetekben a magyarországi bolsevizmus Kun Béla személyi diktatúrájává válik. Benn az országban egyetlen bizalmasa van csak, a most már őrjöngő Szamuely. A munkásság már nem áll mögötte, a hadsereg gyanakvó, szétmorzsolódott, és nem hisz a lehetőségekben, hogy megmenthet valamit az országból. A győzelmes felvidéki harcokból visszaparancsolták őket, egyrészt az Alföldre került, ahol a románok francia jóváhagyással és irányítással minden ellenállás nélkül vonulnak előre. A hadsereg most már nyíltan nemzetivé vált. A tiszték ellenforradalmárok.

A budapesti angol misszió vezetője, Freeman kapitány az antant fegyveres beavatkozását sürgeti Magyarországon... A súlyyodó hajót csendben elsőnek Károlyi Mihály gróf hagyja el, aki eddig Budapesten visszahúzódva figyelt... Július 31-én Budapesten a szakszervezeti vezetők bizalmas ülésén Jászai Samu elnök vázolja a katonai helyzetet: nyugaton az amerikai, olasz és angol csapatok lezárták a határt. Kelet felől a románok kétnapi járásra vannak Budapeستől. Kérdés: szólítsa-e fel a Szakszervezeti Tanács a szovjetet azzal, hogy helyét adja át egy szociáldemokrata kormánynak? Egy órán belül lezajlott a szavazás, 93 szavazattal 3 ellenében a lemondást kívánta.

Másnap, augusztus 1-én a Munkástanács negyedórás ülése. Kun Béla lemond. Helyettese, Rónai Zoltán népbiztos szólal fel: »A proletárdiktatúra bukását három tényező idézi elő: a világorradalom késik, Oroszország támogatására nem lehet többé számítani, hiányzik itt az országban a proletár áldozatkészség...« Kun Béla Kijevbe akar repülni. Nem sikerül. Zárt különvonaton, befüggönyözött ablakok mögött Bécsbe megy. Valahol ugyanebben az irányban, ugyanebben az órában menekül Szamuely, kit a nyugati végeken Savanyúkútnál körülfárasztanak. Zsebkezdőjébe rejtett pisztolyával szétlővi a fejét. Három napra rá, augusztus 4-én délután 4 órakor Mardarescu román tábornok, csapatai élén egy nyugati katonai tanácsadó kíséretében megjelenik Budapest határán. Az Üllői úton vonul be...» (A Tanácsköztársaság bukása, *Nemzetőr*, 1968. ápr.).

A Dunántúl kivételével – ahova a Szövetséges Ellenőrző Bizottság a Szegeden június 3-án megalakult ellenkormány csapatát beengedte – az ország cseh, román és szerb-francia megszállás alá került. A fő megszálló erőket a románok adták, az ország legnagyobb részét a román hadsereg közigazgatása irányította. Magyar közigazgatás és politikai élet csupán Budapesten volt, de az is teljesen kiszolgáltatva működött a román megszállóknak. A magyar nép ilyen megalázó megszállást még nem tapasztalt. A megszállás jellemvonása a teljes ideig tartó féktelen és szemérmetlen szabadrablás. A román hadsereg valójában mindenre éhes, enyveskezdő, kegyetlen és erőszakos, piszkos balkáni oláh rablóbanda volt, parancsnokaikkal együtt. És e szavak még túl gyengék élethű jellemzésükre.

„... A megszállás egészen símán ment. Budapest népe letargiás volt annyi kormányváltás után, nem volt szervezett ellenállás. A letartóztatások kommunistaság gyanújával, megerőszkolás, gyil-

kosság, rablás és egyéb kegyetlenkedés a mindennapok gyakorlata volt. Az idegen katonai missziókhöz naponta nagyszámú panasz érkezett a románok túrhetetlen viselkedéséről. Még a szövetséges katonai személyeket sem kímélték. Augusztus 25-én egy Hargra- ves nevű amerikai tisztet is letartóztatott a román őrjárat ismeretlen okból, és november 18-án a románok tüzet nyitottak egy angol dunai hadihajóra, azok viszonzva a tüzelést, megsebesítettek egy román katonát.

Dr. Munro, a British Food Commissiontól és *Captain Brunier*, a svájci Nemzetközi Vöröskeresztől számos román-megszállta várost meglátogattak, és arról távirati stílusban jelentést tettek 1919 októberében: »Minden román-megszállta városban olyan mértékű elnyomást tapasztaltunk, ami az életet elviselhetetlenné teszi. Gyilkosság napirenden van, általánosan fiatalokat és asszonyokat megkorbácsolnak, személyes tulajdont rekvirálás címén elrabolnak. Nyugateurópaiak számára teljesen lehetetlen elképzelni és érzéklni az itteni állapotokat anélkül, hogy látná és hallaná a történeteket. Az embereket arra kényszerítik, hogy hűségessé tegyenek a román királyra, és aki ezt megtagadja, gyötrelmes ítéletet hajtanak végre rajta. A kórházak gyakorlott magyar főorvosait gyakorlatlan román orvosokkal váltják fel. A román katonai hatóságok a kérvényezés kényszerét rendelik el minden utazáshoz, szén és élelmiszer igényléshez. A kérvényeket román nyelven kell beadni, erre román ügyvédet kell alkalmazni, aki viszont hatalmas összeget követel érte... Az elmúlt nagypénteken a románok hirtelen elfoglalták Boros-Sebest és kétszázötven magyar katonát foglyul ejtettek. Ezeket a legbarbárabb módon ölték meg, meztelenre vetkőztették és bajonettel szurkálták a lehető leghosszasabban, hogy szenvedésüket tovább élvezhessék a kínzóik.«

A tejet rendszeresen elrabolták már a vasúti vagonokból, a megszálló hadsereg tisztjei és katonái gyakori látogatást tettek a városi vásárcsarnokban, és elragadták az árucikkeket a kirakodók asztalairól, polcairól, fizetés nélkül. A románok sikertelenül megkísérelték kirabolni a Nemzeti Múzeumot azzal az ürüggyel, hogy a magyar hatóságok mintegy száz láda anyagot vittek oda Erdélyből, ami a románok holmija volt. A terv meghiúsult, mert a szövetséges misszió tisztjei *Bandholtz* amerikai tábornok vezetésével az épület ajtajában álltak, amikor a katonák társzerekerekkal megérkeztek. Később az Erdély történetére vonatkozó anyagot mégis csak át kellett adni a románoknak a békekonferencia parancsa értelmében, még jóval azelőtt, hogy a békeszerződés Kelet-Magyarország megszállását jóváhagyta.

A román megszállás hónapjai alatt vonatszerelvények hosszú sora vitte a Regátba (a régi Romániába) a gyárakból, irodákból, magánlakásokból elrabolt holmikat. A vasúti szerelvények sem tértek vissza soha. A telefonkészülékeket kiszaggatták a falból, a lovakat és a szénát elkobozták, még idegen állampolgároktól is – ahogy ezt a bulgár főkonzul, Neicoff jelentette Romanellinek. Közönséges bűnözőket kieresztettek a rendőrségi fogdákból, ha befolyásos barátaik akadtak a román tiszték között.» (*Sándor Szilassy: Revolutionary Hungary, 1918–1921*).

A román megszállással kapcsolatban érdemes idézni a fentebb említett amerikai tábornok emlékirataiból. *Harry Hill Bandholtz* US. Brigadier General 1919. augusztus 10-én érkezett Budapestre, mint a győztes hatalmak legfelsőbb tanácsának rendeletére érkező közös katonai (amerikai, angol, francia, olasz) misszió amerikai tagja. Clemenceau a következő üzenetet küldte a magyarországi szovjetkormány bukása után megalakult ún. szak-

szervezeti kormányok: „Magyarország köteles végrehajtani a fegyverszüneti egyezmény utasításait és tiszteletben tartani a Legfelsőbb Tanács által kijelölt határokat, és (akkor) mi megvédjük önöket a románoktól, akiknek tőlünk nincs felhatalmazásuk. Egyúttal útnak indítunk egy Szövetségesközi Katonai Küldöttséget a lefegyverzés ellenőrzésére és a románok visszavonulásának szorgalmazására.” (Elégé hiányos fogalmazás a románoknak adott vagy nem adott felhatalmazást és azok visszavonulását illetően, azután, hogy a Magyarország elleni támadás idején mint a szövetségesek hadseregének részét indították el a román hadsereget és tiltották meg a magyar ellenállást.)

Szerencsére Bandholtz özvegye 1933-ban hozzájárult férje naplójának közzétételéhez (*An Undiplomatic Diary*, Columbia University Press), így hiteles adatok igazolják a magyarok korabeli panaszait, amikre persze akkor senki sem hallgatott. Néhány külön is publikált részt idéünk a Naplóból:

„A főherceg [Habsburg József főhercegről van szó, aki a szakszervezeti kormány hivatalba léptekor mint ideiglenes kormányzó vállalt politikai szerepet] halálra rémülve lépett be a szobába, kezében tartva a papírt, ami a román kormány ultimátuma akart lenni, amiben aznap délután 6 óráig beleegyező választ követeltek arra, hogy Magyarország a románok összes követeléseit teljesíti, átadja összes háborús célokra alkalmas anyagát és tartalékát, elismeri Románia jogát a Bánátra a jugoszlávokkal szemben, ... hozzájárul a Romániával létesítendő politikai unióhoz a román királyság Magyarország fölötti uralkodásával, hasonló alapon, mint az Osztrák-Magyar Monarchiában volt. Bandholtz azt válaszolta a főhercegnek: – Ne féljen, miután az ultimátumot nem a román teljhatalmú megbízott nyújtotta át, megüzenhette volna a küldőnek, menjen a pokol fenekére.

A főherceg megnyugodva távozott, de rá egy hétre az amerikai tábornok ezt írta naplójába:

„A románok megkezdték Magyarország kifosztását, elvitték az összes gépjárműveket, mozdonyokat, kocsikat és minden egyéb gördülő anyagot, kihirdették a fegyverek, lőszer és minden egyéb háborús anyag beszolgáltatását, és amit találtak el is vitték Romániába, és akkor nekiestek összeszedni vidéken is a privát tulajdonú gépjárműveket, mezőgazdasági felszerelést, marhát, lovat, ruhaneműt, cukrot, szenet, sőt és valójában mindent ami érték, és még azután is – hogy a békekonferencia legfelsőbb tanácsa felszólította őket a rekvirálások abbahagyására – folytatták, még ma is folytatják a kirablást.”

Bandholtz, egész különleges kivételként és éles ellentétben a győztes nagyhatalmak politikusaival, mélységesen felháborodott a balkáni rablóbandák viselkedésén, és szinte naponta küldött tiltakozó jegyzéket a Supreme Councilhoz, csakúgy a románokhoz, akiknek az asztalát verte, az ajtót rájuk csapra.

Egy ízben a román királyhoz is elment Bukarestbe tiltakozni, aki azt állította, hogy a románok nem hordták el élelmiszert. „Nem lett volna illendő a királyt hazugnak neveznem, így egyszerűen őfelsége elé tártam, hogy súlyos tévedésben van, és hogy előtárhatom a bizonyítékaimat, miszerint több ezer vagon élelmiszert hoztak el csak Budapestről.”

Bandholtz derék és becsületes viselkedésének koronája a volt „ellenséggel” szemben a Nemzeti Múzeum kifosztásának megakadályozása volt. A magyarok, érzékkel a lovagias viselkedésért, szobrot emeltek 1936-ban a derék tábornoknak Budapesten, az ellenséges győztes hatalmak ellenőrző bizottsága egyik tagjának, aki hivatalból ellenőrizte országunk megcsonkítását, de felszólalt

az engedély nélküli kirablás ellen. A szobor a Szabadság-téren állt, szemben az amerikai követséggel, talapzatán az alábbi felirattal:

„Harry Hill Bandholtz, a hőslélkű amerikai tábornok, az igazság nemes bajnoka dicső emlékére a hálás magyar nemzet, 1919.” Majd lent kisebb betűkkel egy idézet: „I simply carried out the instructions of my Government as I understood them as an officer and a gentleman of the United States Army.”

Tizenhárom év múlva, 1949 tavaszának egy reggelén a járókelők már nem látták ott a bronzszobrot. Rákosi és bandája részére a magyar érdek védelmét kifejező emlékmű nem volt kívánatos. Talán nem is volt már időszerű hirdetni egy olyan amerikai szellemiséget, ami már csak a múlté volt. A második világháború utáni szövetséges ellenőrző bizottságnak nem akadt olyan tagja, akinek a magyar nemzet hálából szobrot állíthatna. [Azóta a Bandholtz-szobor visszakerült eredeti helyére. – A Szerk.]

Új szobrok kerültek mindenhova, amelyek a rablókat dicsőítik, de ezekhez a magyar nemzetnek nincs köze.

A maradék országnak kormányzatot engedélyeznek, ha elfogadja az ország felosztását

A román-megszállta Budapest magyar kormányainak igyekezete, hogy a román katonai vezetőkkel különbékéről tárgyaljanak, meghíusult a túlzott román igényeken: további 12 hónapi katonai és politikai megszállást akartak biztosítani maguknak, és a megegyezés minimális feltételeként kikötötték a Tisza vonalától keletre fekvő összes területek Romániához csatolását. Az antanthatalmak, de különösen Franciaország, mely megteremtette a román megszállás feltételeit, támogatta a román igényeket, azzal indokolva, hogy a románok érdeme a magyarországi szovjet rendszer megdöntése.

Húzták az időt, keresve a megfelelő személyeket, akikből nekik tetsző magyar kormányt tudnak összeállítani, mert a kommün bukását követő idők kormányai összeállításában mindig találtak kivételt. Így már augusztus 23-án lemondásra kényszerítették József főherceget kormányzói tisztről. Csak november elejére ért meg a helyzet annyira, hogy a franciák és az angolok megegyeztek abban, hogy a Friedrich-kormány mellett Horthy Nemzeti Hadserege vállalja a törvényes rend fenntartását, és a románok kivonulásának kezdő napját november 10-ében állapították meg. Bandholtz is hozzájárult Amerika részéről a javasolt megoldáshoz. November 14-ére a románok kivonultak a fővárosból, a Nemzeti Hadsereg azonnal átvette az őrhelyeket és kaszárnyákat, Horthy fővezér november 16-án vonult be a belvárosba.

December 10-én Clemenceau a nagyhatalmak nevében felszólította a magyar kormányt, küldje el megbízottait a békekonferenciára:

„A békeszerződés is egyik módja a háború folytatásának” — jelentette ki Clemenceau a francia kamara egyik ülésén (*F. Nitti: Nincs béke Európában*).

„Valamennyi legyőzött közül egyet sem sújtottak olyan keményen, mint Magyarországot. Az igazság nevében a szó szoros értelmében felnégyelték. Kivégzésre ítélték. Lengyelország felosztása óta nem szakítottak még népet így szét. Az erőszak békéje soha sem volt még ennyire előre elhatározott hatalmi cselekvésben, ennyire esztelen rombolásban és feledékeny a történelem tanulságaival szemben, szította a régi gyűlöletet, hogy újabb gyűlöletet teremtsen. Trianon tulajdonképpen nem tett

egyebet, mint szentesítette az utódállamok seregeinek területfoglalásait, melyeket az antant által aláírt fegyverszünet megszegésével hajtottak végre. A régiéknél sokkal nagyobb igazságtalanságokat és visszaéléseket követtek el annak a három országnak a javára, mely 1917-től kezdve rablóbanda módjára férközött be a tekintélyes párizsi, londoni, római, és washingtoni lapok szerkesztéseibe propagandacikkeikkel, csekkfüzeteikkel, térképeket és statisztikákat hamisítva, okmányokat csonkítva, mint a vásári lókupecek... Franciaország sajnós támogatást nyújtott ennek a zsákmányéhes hadnak, mely visszaélt a béke hatalmasságainak tudatlanságával... Ez a béke több igazságtalanságot és önkényt teremtett, mint amennyit megszüntetett... A nemzetiségeket a réginél százszor kegyetlenebb elnyomással sújtották.” (Henry Pozzi: La Guerre revient, Paris 1933).

Számtalan ilyen hangú könyv, cikk, nyilatkozat jelent meg Trianonról a két háború közötti időben. Hatásuk nem volt. Nem csak azért, mert akkor már „a kocka el volt vetve”, hanem főleg azért, mert Trianon része volt annak a sötét, következetes és titkos politikának, ami a két világháborúba manipulált kormányok „tévedései” után Európa mai kettéosztását és politikai gyámság alá helyezését eredményezte. Magyarországnak az volt a tragédiája és bűne, hogy egyik tartóoszlopa volt az európai szellemiség boltozatának. Külön magyar tragédia, hogy ennek az Európa-felező folyamatnak a földéhes szláv- és oláh nacionalizmus haszonélvező partnere lett.

Az oláh terror néhány dokumentuma

Erdély szomorú sorsa – mint láttuk – nem a trianoni békeszerződés utáni határrendezéssel kezdődött, hanem már az 1919. év elejétől. A románok már ekkor a terület új hódító gazdáiként, vagy ahogy ők fogalmazták, ősi román terület felszabadítóiként viselkedtek, és megkövetelték mindenkitől a hűséget és alázatot az új impérium iránt. Azokat a jogokat, amelyeket nemzeti kisebbségként élveztek, azonnal elfelejtették, és ha valaki figyelmeztette őket arra, hogy mit követeltek mint kisebbség, azt felelték, hogy most más világ kezdődik, és ez a román nép diadala, és akinek ez nem tetszik, az mehet.

A két világháború közötti időszakban még volt rá mód, hogy a magyar népen elkövetett bűncselekményekről legalább feljegyzéseket készíthettek, panaszaiikkal nemzetközi fórumokhoz fordulhattak, ha nem is eredményesen, de a második világháború után nem volt már a maradék Magyarországon sem olyan kormányzat, amely módot adott volna az elszakított magyarságon esett sérelmek összeírására, nyilvánosságra hozatalára. Ezek a kormányok, versenyezve a románokkal, csehekkel, jugoszlávokkal, eltüntették az előző rezsim összegyűjtött anyagát is, úgyhogy azoknak csak megmaradt töredéke áll ma rendelkezésünkre. Ismertetésünk további során így csak a még fellelhető és ide eljutó dokumentációt használjuk, ami ugyan nagyon hézagos, de minden hiányossága mellett hűen jellemzi a történeteket:

„Gaiu román ezredes 1919 tavaszán azt híresztelte gróf Majláth Gusztáv erdélyi római katolikus püspökről, hogy bolsevista. Amikor a püspök ezért magyarázatot kért, azt az indokolást adták, hogy »kétségtelen, hisz vásott ruhában jár, minden szegénnyel szóba áll s mindenkinek azt írja: Kedves Fiam.« Majláth püspököt, székeskáptalanát és a gyulafehérvári katolikus papokat

1919 szeptemberében internálták, s ezt olyan szigorúan vitték keresztül, hogy a püspök még házikápolnájában sem misézhetett. A püspökkel szemben Maniu Gyula volt magyar országgyűlési képviselő, az erdélyi román kormányzótanács elnöke okul azt hozta fel, hogy a püspök idegeneket fogad, és Magyarország integritása alapján áll... A kisebb egyházi személyekkel még kevésbé jártak el kesztyűs kézzel.

A gyulafehérvári római-katolikus főgimnázium, Szporni János nevű paptanárát 1919. június 27-én a tövisi vasúti állomáson Bacila román főhadnagy azon a címen, hogy minden magyar pap és elsősorban a püspök »bolseviki«, embereivel végigpofoztatta, majd emberei ráparancsoltak, hogy vessen keresztet. Mivel ezt kétszer a római katolikusok szertartásán cselekedte, 25 botot vertek rája. Végre harmadszor az ortodox rítus szerint vetette a keresztet, mire újabb 25-öt kapott, hogy máskor »ne felejtse el ezt a keresztvetési módot«. A két román orvos által felvett láttelepet a nagyszebeni kormányzótanácshoz küldötte fel a püspök, ahonnan sürgetés után, a katonai hatósághoz tették át az ügyet. A katonai hatóság először az egész esetet egyszerűen letagadta, majd pedig kijelentette, hogy a paptanár bolseviki, azonban a kért bizonyítékokat a katonai titoktartásra való hivatkozással nem volt hajlandó kiadni.

Stenczel Lajos helyettes brassói plébánost és Dávid György alsóbölkényi református lelkészt 25–25 botütéssel sújtották.

Se szeri, se száma azoknak a lelkészeknek, akiket prédikációjuk tartalma, a román zászló ki nem tűzése s más hasonló okok miatt, de sokszor a legcsekélyebb ok nélkül is, hosszabb-rövidebb időre börtönbe zártak...

A brit és külföldi unitárius társaság kiküldöttje, Rev. W. H. Drummond, kolozsvári tartózkodásáról jelentette, hogy 1919. évi október hó 27-én olyan rendeletet bocsátottak ki, amely szerint minden prédikáció szövege tíz nappal előadása előtt a cenzor elé terjesztendő. A cenzúra után pedig azon változtatást tenni nem szabad.

A kolozsvári piarista rendházba román tisztet szállásoltak be, akik éjjelente utcai lányokkal orgiákat csaptak, s mikor a rendfőnök ez ellen felszólalt, bezárással fenyegették meg.

A kolozsvári nagytemplomban a román cenzor prédikálás közben felkiabált a szószékre, és a szónoklat abbahagyását követelte. Ugyancsak a kolozsvári minorita rend főnökét, miután a lefoglalt rendházban bírói ítélettel egy szobát visszakapott, harmadnapra rendőri úton kidobták. Csíkszeredán a magyar egyházi énekek előadását megtiltották, és a Boldogasszony Anyánk című egyházi dal miatt a papot és a kántort 25 bittal fenytették meg. Botár Gáspár szamosújvári hittanárt egy évi börtönre ítélték, mert 1919 májusában Szűz Máriáról, mint Magyarország Nagyaszonjáról beszélt, pedig akkor még a békeszerződés megkötve nem volt.

A hatalom birtokosainak az erdélyi katolicizmusról alkotott felfogása igen őszinte képét adta Onisifor Ghibu román egyetemi tanár. 276 oldalas röpiratot adott ki, amelyben azt hirdeti, hogy az ősrégi erdélyi római-katolikus státus provokáció a román állam ellen, s ez tulajdonképpen politikai és egyházi szervezet Erdély katolizálásának céljából. Következtetése az, hogy ezt a szervezetet meg kell semmisíteni, javait, alapítványait el kell kobozni, mert a magyarosítást szolgálják. Az erdélyi püspöki székhelyet Romániába kell áthelyezni, míg Majláth püspököt ki kell utasítani.” (Dr. Olay Ferenc: A magyar kultúra válságos éve 1918–1927).

A történelmi ország kölszönzött félévszázada

A kiegyezéstől (1867) a millenniumig (1896) három évtized telt el. Erről a három évtizedről nagyon keveset írnak, nagyon keveset vitatkozunk. Nyilván azért, mert ez idő alatt nem volt háború, nem volt forradalom. Azt megjegyeztük, hogy gazdasági és tudományos téren az ország nagyot lépett előre, és minden jel arra mutatott, hogy a Monarchia súlypontja rövidesen Bécsből Budapestre tevődik át, de azt, hogy ebben az esetleges helycserében nem a magyar nép gazdasági és politikai súlyának emelkedése vesz részt, hanem éppen a magyar nép gazdasági és politikai hanyatlását készíti elő minden változás – már akkor, de azóta is csak kevesen látják. Ezt a korszakot nemcsak a felgyorsult gazdasági fejlődés jellemzi, hanem éppen ennek következtében előálló társadalmi feszültségek, idegen politikai elvek érvényesülése, új éles osztálytagozódás, idegenek beáramlása, magyarok tömeges kivándorlása, és az erkölcsi értékek hanyatlása.

A fejlődést az ipari forradalom szülte *merkantil-kapitalizmus* hozta létre, aminek a látványos lehetőségét a *liberalizmus* elve adta meg. Itt azok az elvek érvényesültek, amelyekért a márciusi ifjak lelkesedtek, de most már az új elveket nem az előjogait a saját fajtája emelkedése érdekében önként feladó lelkes magyar nemesifjak honosítják meg, hanem idegenek az immár kifosztott, kivérzett magyar elit kárára, és a Habsburg hatalom szövetségében és öncélúan.

A kiegyezés művének egyetlen kézzelfogható közjogi eredménye a társországi viszonytal korlátozott magyar területi integritás: a Mohács óta csak vágyakban élő magyar állami közhatalom a szentistváni ország határain. Ötven évig áll fenn a magyar államalkotó génusz jóvoltából (valóságos alapok hiányában) a történelmi Magyarország a Monarchia telekkönyvezésében és Európa politikai térképén. Ötven évet adott a történelem a magyarság részére, hogy létrehozza az ország állaga megtartásának feltételeit.

Ma már tudjuk, hogy a feladat meghaladta a lehetőségeket. A magyar erőből annyi még kitellett, hogy a Habsburg uralkodóházat és annak politikai apparátusát alkotmányos kormányzásra és partneri viselkedésre kényszerítse, de azokat az erőket amelyek keletről fenyegették, nem tudta elhárítani. Anélkül, hogy a történeteket eseményekre bontanánk és a képet politikai fogalmakkal megzavarnánk, megállapíthatjuk, hogy a bekövetkezett közép-európai változás fő célja és legfőbb eredménye két világháború által: a szláv élettér kiterjesztése.

Farizeusi képmutatás tagadni, hogy Európa keleti felében primitív faji nacionalizmus üli diadalát hetven év óta. Ennek a hódításnak tisztán álló bizonyítéka a két világháborúban létrehozott határoknak a nem-szláv területeket bekebelező jellege. Az a körülmény, hogy ez egy tengerentúli világhatalom szövetségében jött létre, és hogy fennállását valamely más világuralmi törekvések támogatják, ismertetésünk szempontjából lényegtelen. Ami lényeges: Magyarország testéből kiegészítve három új ország jött létre, ahol mintegy négymillió magyar, földjével együtt, idegen hadifogságban sýnylódik. De szláv elnyomás alatt él a csonkaország is, amire jellemző az alábbi idézet 1953-ból a Magyar Történelmi Társulat *Századok* című közlönyéből:

„A magyarországi nemzetiségi kérdésnek könyvtárra menő irodalma van. A polgári politikusok és történészek felmérték már a múlt században a nemzetiségi kérdés jelentőségét, és ezért

egészen az első világháború végén bekövetkező elszakadásig az egységes magyar politikai nemzet fikciójának szemszögéből körömszakadtáig védték a magyar uralkodó osztályok elnyomó és magyarosító tevékenységét. A két világháború közti időben, bár akkor már ezek a nemzetiségek más államokban éltek, azaz a történelem lényegében eldöntötte a vitás kérdéseket, a magyar politikusok és történészek érvelése alig változott. Gyenge és agyoncsépellt érveiket most másképpen csoportosították. A meglehetősen tájékozatlan külföldi közvéleményt arról akarták meggyőzni, hogy a magyarországi nemzetiségi területek elcsatolása a történelmi jogok megsértése. E mellett még azt is bizonygatták, hogy a szóban forgó népek sorsa jobb volt a régi Magyarországon, mint az új államalakulatban...”

A szláv nézőponthoz igazodást jól jelzi az a tény, hogy az elszakított területeket (szocialista szóhasználatnál elve) a cseh, az oláh és a szerb burzsoá rezsimiek a proletárdiktatúra Magyarországtól hódították el a francia imperialista hadsereg segítségével. Azt is érdekes megfigyelni, hogy az „egységes magyar politikai nemzet” az csak fikció (koholmány, képzelődés, agyrém), a kisantant államok területi integritása szent és sérthetetlen, a magyar kisebbség sorsa szóra sem érdemes. A magyar önvédelem persze „fasizmus”.

De, hogy a fasizmust nem magyarok találták ki, és hogy már Mussolini előtt is létezett, idézzük *Siculus Verus* könyvéből a magyarellenes törekvések szószólóját, Baritiut, aki az 1848–49-es magyar szabadságharc bukása után újból visszatért Erdélybe, és Saguna ortodox püspök kérésére újra megjelenteti *Gazeta* című uszító hangú lapját egyelőre még cirill írással: ...Baritiu Gazetája a román nemzeti öntudat fölébresztésében, megerősítésében, valamint a román középosztály nevelésében döntő tényező. Tanításait összefoglalja a lapjában megjelenő 12 parancs:

1. Minden román kizárólag román nyelven dicsérje az Istent!
2. Minden román csak román nőt vegyen feleségül!
3. Minden román csak románul beszéljen gyermekeivel!
4. Minden román császárhűségben nevelje gyermekeit igazi románokká!
5. Vesse minden román atya gyermekei szívébe, hogy csak román lehet a románnak igazi testvére!
6. Meg kell értetni minden román gyermekkel, hogy csak ez a föld adhat neki boldogulást, és éppen ezért tántoríthatatlanul ragaszkodjanak ősi földjükhöz!
7. Világosítsd föl gyermekeidet, hogy ne forgolódjanak idegen urak között, mert ezek csak addig jók, amíg saját céljaikra fölhasználhatják a románokat!
8. Törekedjék minden román gyarapítani földbirtokát!
9. Ha fölösleges pénzed van, kizárólag román bankba vidd!
10. Tiltsd meg gyermekeidnek zsidó korcsmák látogatását! Magad is kerüld őket, mint a gyehenna tüzét!
11. Bármilyen kevéssel, de erődhöz képest támogasd a román egyházakat és iskolákat!
12. Istent kivéve senkitől se félj, és vakon kövesd vezetőidet! Ma már lehetetlen szicíliai vecsernye vagy Szent-Bertalan éj rendezése.”

Záró fejezet

Trianonban a történelmi Magyarországot öt részre (Fiumét is beleértve hatfelé) szakították. Tény, hogy a történelmi Magyarország több népfaj hazája volt. A magyar politikai közgondolkodás mégsem volt vádolható azzal, hogy más népek földjét bitorolja, mert az Árpád-alkotta magyar állam 650 évig a mai fogalmaknak megfelelően magyar nemzetállam volt. Más népek betelepődése a Mohácsot követő három évszázadban folyt le, és csak a XIX. század nacionalista áramlata kezdeményezett olyan szemléletet, ami az országok politikai határait a nyelvhatárok vonalán kívánta átrendezni. Ez a szemlélet homlokegyenest ütközött egy másik, ugyanakkor feltörő közgondolkodással és gazdasági gyakorlattal, amely az országokat nemcsak politikai, de gazdasági egységnek is tekintette; a feltörő gazdasági liberalizmus állami keretekben építette ki a pénzügyi és kereskedelmi közgazdálkodás soha előtte nem látott alaposságú mechanizmusát. A nagy európai ipari-kereskedelmi fellendülés Magyarországot is magába vonta, de a tőlünk délre és keletre fekvő területeket szinte érintetlenül hagyta.

Ezeknek a szempontoknak az ismeretében könnyebb beleéreznünk a száz évvel ezelőtti magyar közgondolkodás szempontjaiba, és könnyebb meglátnunk, hogy az ország területi épségének fenntartásában szorgoskodó szemlélet nem magyar szupremáciát akart kiépíteni, nem népeket akart elnyomni, nem a nemzeti gondolat fejlődésének akart gátat vetni, hanem egyszerűen védte azt a gazdasági, közigazgatási és politikai-telekkönyvi egységet és valóságot, aminek érzelmi és jogi alapot adott az ezeréves folyamatos birtoklás. Ezt érezte a kor gondolkodó magyarja, és féltette, még a nemzetiségek érdekében is, ennek a kialakuló, feltörekvő lendületnek az érvényesülését mindattól, ami az ország széttörését előidézhette.

Közép-Európa tragédiája hozta magával egész Európa mai tragédiáját. Ha az első világháborúval nem zuhantunk volna a balkáni mélységek szintjére, a huszadik század nagy fellendülésének színtere nem Amerika lett volna, hanem Közép-Európa. Minden megszállás fájdalmas, de olyan népek uralma alá esni, amelyek soha szabadok nem voltak, amelyek soha semmivel nem járultak hozzá az európai szellemiséghez, a gazdasági és közigazgatási civilizációhoz, történelmi nép számára mindennél fájdalmasabb. Egy valóságos aljanép érezte habzó szájával brutális bosszú-hatalmát minden és mindenki felett, ami és aki magyar.

Nem szólva itt a többi elcsatolt magyar területekről, regáti uralom alá került Kelet-Magyarország 102 ezer négyzetkilométerre, ami egymagában is nagyobb terület mint ami megmaradt csonka-Magyarországnak.

Ennek a kelet-magyarországi területnek 5,26 millió lakosa volt, ennek alig több mint a fele, 2,8 millió volt a román. A városok lakói 80 százalékban magyarok és németek voltak. A hódítók így nem csak területet, de városokat is igazgatásuk alá vettek, városokat, aminőket soha nem is építettek. Hódításuk goromba letaposás volt a jobb és nemesebb iránti gyűlölet hevében, az igazságtalanul és könnyen szerzett területkincsek minél teljesebb és gyorsabb magukhoz láncolása érdekében. A hódító a regáti oláh volt, kegyetlen, türelmetlen faji gyűlölet töltötte el zsákmányéhes indulatait, és uralmának egyetlen követelése volt: a teljes behódolás a despotá, parvenü kéjelgésük előtt.

Volt ennek a megszállásnak – hogy divatos szóval éljünk – osztályjellege is. Egy proletár-nép állt bosszút, a hegyi mócok

rohanták meg a gyűlölt, irigyelt várost, a másfajta embert, akihez neki eddig mindig igazodnia kellett. „Az erdélyi románok 86,3 százaléka foglalkozott mezőgazdasággal, legeltetéssel, kb. 8 százaléka foglalkozott iparral és mindössze 1,4 százaléka volt értelmiségi.” (*Historia*, 1980. 3. szám)

Impérium-változás a többségi lakosság javára általában és elvileg elfogadható és igazságszolgáltató lehet. Kelet-Magyarország esetében azonban ennek az érvelésnek a jogossága elvitatható. A magyar európai nép, a román balkáni, annak minden történeti nivőkülönbségével. Ez a nivőkülönbség a civilizációs és kulturális rekvizitumok felsorakozásakor azt mutatja, hogy az államalkotó, városépítő magyar és szász lakosággal szemben az oláhok bármilyen létszámú jelenléte egészen a XIX. század végéig nem volt érzékelhető az ország szellemi, gazdasági vagy ipari műhelyeiben. Ez a nivőkülönbség Kelet-Magyarország elszakításakor még nagyon erősen fennállt. Ezen a tájon a többségi elv gyakorlatba tétele csak igazságtalanságot szül, impérium-változtatás nemzeti katasztrófát és civilizációs alamerülést idéz elő. Ezt a mai idők eseményei mindennél jobban érzékeltetik.

El kell ismerni azonban, hogy a „diplomáciához” ez a balkáni nép mindig is jobban értett, mint mi magyarok. Szégyenérzet nélkül hirdetik magukról, cselekedeteikről pontosan a valóság ellenkezőjét. Néhány részlet ide kívánczik a *Román Nemzeti Tanács* 1918. november 21-én közzétett kiáltványából:

„Erőszakkal kellene jogunkat érvényesítenünk, de bármennyire is el vagyunk határozva a nemzeti szabadságért életünket is feláldozni, most, amikor a civilizáció győzelmét ünnepeljük a barbárság felett, és várjuk a nemzetközi törvénykezést, amely a nyers erőszakot az igazsággal fogja felváltani és mindenütt el fogja tüntetni az embertelen uralmának következményeit, a román nemzet tartózkodik a barbár eszközök igénybevételétől a népek közötti viszonyok rendezésében, de íme az egész világ előtt tiltakozik a magyar kormány bűnös cselekedete ellen, amely most is idegen uralom alá akarja hajtani a román nemzetet és megakadályozza abban, hogy szabad és független államban alakulhasson meg.” [Válasz Jászi Oszkár már ismertett ajándatára.] „A magyarországi és erdélyi román nemzet nem kíván más népek fölött uralkodni. Nélkülözve teljesen minden történelmi uralkodó osztályt, a román nemzet már a maga lényegében a legtökéletesebb demokráciának megtestesítője, a maga ősi földjén a román nemzet kész minden népek teljes nemzeti szabadságát biztosítani. Szabad és független államban való szervezését olyképpen fogja berendezni, hogy a területén élő népegységek számára biztosítsa az életfeltételek egyenlőségét, kizárólagos eszközét az emberi tökéletesedésnek.”

De amikor később, 1924 őszén a magyarok tiltakoztak amiatt, hogy állásaikból elbocsátották őket, üzletüket, földjüket elvették, hivatkoztak kisebbségi jogokra, *Jorga* egyetemi tanár és ellenzéki képviselő a román parlamentben a kormánypárt tomboló tetszésétől kísérve e szavakkal utasította el a magyarok panaszát: „Aki ebben az országban az 1919. december 9-i párizsi megállapodásra, mint jogforrásra hivatkozik, az megsérti a román nemzet becsületét, és annak számot kell vetnie azzal, hogy a felháborodott román öntudat eltapossa.”

★

Az *Erdély (viharos) Története* cím alatt közölt sorozat eredetileg csupán egy alaposabb könyvismertetés akart lenni, néhány folytatásos részletben. A cím akkor még csak a Magyarországon megjelent *Erdély Története* című műre utalt, a zárójel közé tett „viharos” szó a könyv megjelenése nyomán a románok által fel-

kvart vihart, ideges kapkodást, tiltakozást volt hivatva érzékelteni. Már a könyv ismertetése kezdetén éreztem, hogy a háromkötetes mű megjelentetése sokkal jelentősebb a kint élő magyarság számára is, mint amit más körülmények között eredményezne egy terjedelmes, száraz történelmi munka. Megtört a jég valóban, a magyarországi kormányzat megadta az engedélyt a könyv megjelenéséhez, amin az Akadémia tudósai tíz éven át dolgoztak. Nem a könyv tartalma a szenzáció – hiszen az valóban megfelel a tudományosság és a tárgyilagosság szempontjainak, sőt érezhető volt a könyv íróinak olyan szándéka is, hogy valahol félúton találkozzunk a román történészekkel a múlt század második felének teljesen ellentétes megítélése terepén – hanem az volt a szenzáció, hogy a szovjet megszállás négy évtizedében először volt szabad Erdély történelméről könyvet kiadni. Erdély történetének könyv alakban való megjelenése azt jelentette a magyar nép számára, hogy megdőlt egy viselkedési szabályzat, ami szerint a magyar népnek szóltanul kell túrnie bárki részéről bármely képtelen rágalmat, gyalázást, megalázást, vállalnia kellett a fasiszta nép vádját, és rettegnie kellett ettől a vádtól, valahányszor tiltakozást diktált az igazságérzet vagy önérzet.

Lehetetlen volt nem megérezni az *Erdély története* fent említett hatását, amit a románok otromba kirohanásai teljes határfokra emeltek. De megvolt a hatása az emigrációra is: a legszeleesebb érdeklődést keltette fel. Az érdeklődésnek ez az áramlata duzzasztotta fel újságunkban, a *Magyar Élet*-ben a könyvismertetést közel egy évig tartó sorozattá. És még valami: az hogy – természetesen magamat is beleértve – nem ismertük eléggé, hiszen sohasem kaptuk kézbe teljes folyamatosságában a magyar–román viszony történetét. Így a háromkötetes történelmi mű tételes ismertetése helyett, ezt a hiányt pótolandó, a két nép viszonyára utaló részekből állítottam össze idézeteket úgy, hogy azok a folyamatosságnak megfelelőjenek és áttekinthető képet adjanak.

Mindenütt, ahol csak módom volt rá, kiegészítettem fontosnak vélt részekkel, egyes korok eseményeit más művekből vett idézetekkel, vagy véleményem szerint helytálló történelmi anyagból merített megállapításaimmal. Ezt cselekedve valójában eltértem a könyvismertetés talajáról, így a cím: *Erdély (viharos) története* más értelmet kapott. De nem változtattam címet, hiszen a sorozat témája valóban a viharos erdélyi történelem volt.

Itt azonban meg kell állni egy pillanatra: Nem szeretnék hamis (történetírói) tollakkal tetszelegni, és főleg nem szeretném történetírásnak nevezni azt, ami nem az. Ez a sorozat nem történetírás, nem történészi szakmunka, csupán egy nagyon is hézagpótló, vagyis történészi szakmunkát helyettesítő hírlapi publicisztika, amelynek összeállítójaként igyekeztem csak helytálló adatokat közzétenni. Annak megítélése, hogy mely adatok helytállóak, nem nélkülözhet forráskritikai tájékozottságot, ami – főleg egyszemélyes szerző esetében – még nem biztosíték a téves megítélés ellen. Félve ettől, igyekeztem több forrás összevetésével valószínűsíteni a rendelkezésre álló adatokat.

Rendelkezésre álló adatokról szólva, már az is kizárja ilyen átfogó történelmi mű megírásának lehetőségét ennyire távol az országtól, hogy kellő mennyiségű forrásanyaghoz hozzájutni itt lehetetlen. Itt csak arról lehet szó, hogy a gyűjteményemben felhalmozott anyagból meríttek. Ez, ha nem is kevés, egészen biztosan nagyon hiányos. Nem az összeállítás lesz tőle házagos, hanem sok esetben erősebb támpontok helyett meg kell elégedni azzal, ami van.

A háromkötetes mű történetírása megállt a trianoni országcsontkításnál. Megértjük, hogy a jelenlegi körülmények között eddig az időpontig akartak csak eljutni. A további időszak további köteteket vett volna igénybe, és esetleg másik tíz éves történészi munkát. Erdély megszállásának első időszakáról, vagyis az orosz-bolsevista megszállásig bőségesen van anyag az otthoni levéltárakban és könyvtárakban, a nemzeti kormányok idejének történészei elvégezték a feladatukat. A hiányosság 1945-től napjainkig katasztrófális. Az emigráció sokkal többet tett ezen a téren, mint Magyarország hivatásos történészei, akiknek mai napig sem szabad módszeresen gyűjteni az erdélyi magyarság üldöztetésének adatait. Nagy mulasztás terheli ezen a téren az emigrációt is, mert nem végzi intézményesen az erdélyi menekültek meghallgatását és vallomásaik jegyzőkönyvezését.

Fel kell tárnom, hogy írásaim közül annyi helyeslő érdeklődést, mint amit az *Erdély (viharos) története* kapott, egyikkel sem tudtam kiérdemelni. A kérdés iránti figyelemnek tulajdonítom, hogy negyven részlet után is élénk az érdeklődés, mi több, elég sokan kérdezték, kiadjuk-e könyvalakban. Ezt a gondolatot történészek is fölvetették, mondván, hogy kiváló forrásanyag-gyűjtemény. A folytatásos közlés hátrányaival szemben valóban hasznosnak mutatkozik ha kézbeadjuk könyvalakban is a Magyar Életben 1987-ben megjelent sorozatot.

Ne tekintsük befejezettnek a munkát e könyv esetleges megjelenésével. Nemzetvédő feladatot mindenki végezhet átélte élményeinek megírásával vagy a kezébe került dokumentumok megőrzésével. Ne vigyük sírba a magyar sérelmeket csak azért, mert „kár róla beszélni” vagy „jobb elfelejteni”, mert ugyanakkor ellenségeink hetvenöt éve szabadon gyártják és széles körben publikálják a magyarok „rémtetteit”, elképesztő hazugságokat, melyeket a bolsevista megszállás idején magyar részről nem cáfolnak, nem cáfolhatnak meg. A jövő történésze így csak olyan adatokhoz tud hozzájutni, amelyek a magyar népet hitvány, barbár népségnek tüntetik fel, akiket megszállva kellett tartani, hogy ne raboljanak, gyilkoljanak. Ezért mi külföldi magyarok is felelősek vagyunk. A tét nagy mindkét oldalról. Ellenségeink is ismerik a történelmet, és tudják jól, hogy az európai országhatárok gyakran megváltoznak. Minden törekvésük arra irányul, hogy a legközelebbi határváltoztatás minél kevesebb magyart találjon a megszállva tartott területeken. A mi törekvésünk az, hogy ébrentartsuk négy millió magyar emberi jogát ahhoz, hogy ősi szülőföldjével együtt visszatérhessen az anyaországához.

A bukaresti szerződésben Romániának ígért magyarországi területek
1916. augusztus 17.

Magyarország szomszédainak területi követelései a párizsi békekonferencián
1919. február 5–8.

Hadihelyzet 1919. május 2-án

A Magyarország elleni különháború a fegyverszüneti megállapodás után

